

LUDOVÍT BERTRAND
ČLEN FRANCÚZSKEJ AKADÉMIE

SVÄTÝ AUGUSTÍN

III. VYDANIE

1943

VYDAL SPOLOK SV. VOJTECHA V TRNAVE

Eudovíta Bertranda, člena Francúzskej akadémie, kniha *Svätý Augustín* (Saint Augustín, 147e édition, Paris, Arthème Fayard et Cie, Éditeurs, 1930) v preklade Valentína *Kalinaylio*, s úvodnou štúdiou J. K. *Smálova*, vychádza v 3. vyd., ako 1 sv. edície *Svet*, séria A, ktorú rediguje J. K. *Smálov* a vydáva Spolok sv. Vojtecha v Trnave. Cirkevné povolenie udelila Apoštolská administratúra v Trnave číslo 9223/1941. Tlačila kníhtlačiareň Spolku sv. Vojtecha v Trnave 1948.

LUDOVÍT BERTRAND

(1866—1941)

*Sú spisovatelia, pri ktorých krivka ich diela značí aj krivku ich ducha, jeho rozpätie s váhaním a stúpaním. Rozumieť to treba tak, že vo svojej tvorbe vykupujú vlastne seba, dávajú si odpovede na nevyppovedané, ale mocne cítené otázky; pochybnosti a nepokoje premáhajú tvorením. Viditeľné dielo je potom názna-
kovitými šlapajami neviditeľných pochodov a bojov.*

Medzi takýchto spisovateľov patrí aj Ludovít (Louis-Marie-Emile) Bertr and.

Čím je spisovateľov nevypočítateľný a temer osudový životný údel plnší, t. j. složený z viacerých krajných protiv, v jeho diele má potom mocnejší ohlas a účinok. Severan, ktorému prichodí usadiť sa na juhu, práve pre silný náraz protiv prežije veľmi intenzívne a pravdivo, lebo uvedomele, život v jeho zázračnom napätí, rozmanitosti a bohatosti. Vedec, ktorý nevládze zaprieť svoju výbušnú a smyslovo vnímavú povahu, čo ho nezadržateľne vháňa k umeniu, práve z rozdielnych spôsobov poznávania, tým, žt ich spája a doplna, vytvára diela pôsobivejšie a všestrannejšie.

Obe spomenuté okolnosti nachádzame pri Ludovítovi Bertianovi.

Narodený (20. marca 1866) v okresnom mestečku Splincourt (kraj Mozy), ale rodom a výchovou pochádzajúci vlastne z Lotrinska, ako sa sám priznáva v knihe spomienok *Ma Lorraine (Moje Lotrinsko, 1926)*, za mladi žil pod oblohou neprívetivou, pochmúrnou a daždivou. Práve preto ako lačno musel strebať do seba ohnivé slnce africké, jeho až do sytej belosti rozpálené líce a vnímať svet aj ľudí v novej podobe, keď r. 1891 až do 1900 pôsobil ako profesor rétoriky v Alžíre. Doktor filozofie (vysokoškolské štúdiá skončil v Paríži r. 1888 a T. 1897 predostrel dizertačnú prácu na tému: *La fin du classicisme et le retour à l'antique — Koniec klasicizmu a návrat k antike*), zaoberajúci sa neskôr v rozličných štúdiách s Flaubertom (1912 a 1921), svojím vzorom a učiteľom, má prioritu, náruživú prudký smysel pre život, aby sa mohol dlhšie a výlučnejšie zdržať pri výklade mŕtvej látky textov. Povaha a skúsenosti desiatich rokov v Afrike hnaly ho nevyhnutne k románovému druhu umenia, pričom jeho kritické dielo predstavuje s umeleckým pozoruhodnú jednotnosť, podmienenú osobnosťou, silnou vo vzdelaní i v zážitku.

Bertrandove kritické diela lámu predstavu Orientu básnikov (širý a prázdny kraj) a utopistov (zem lačnejúca po civilizácii) a ohlášajú znovuzrodenie latinských plemien v Afrike. Sú to: *Le jardin de la mort (Záhrada smrti, 1905)*, *dojmy z cesty do južného Alžíria; La Grèce du soleil et des paysages (Grécko slnka a krajín, 1908)*, *Le mirage oriental (Východ-*

ný prelud, 1909), *Le livre de la Méditerranée* (Kniha Stredomoria, 1911), výsledok to plavby a ciest po Grécku, Egypte, Turecku a Malej Ázii a súčasne chvála na civilizáciu a krásu stredomorskú. Zdá sa, že náhľady, vyslovené v týchto knihách, zakladajú sa nielen na vecnom a prisno vedeckom skúmaní, ale aj na mimovedeckých a mimoumeleckých pohútkach politicko-imperialistických a kolonizačných. Francúzska otvorená kritika to nijak netají, lebo súd o celom Bertrandovom diele shrnuje takto: všetky jeho diela oživuje prudká iarebnosť a osobitý lyrizmus. Aj napriek týmto veľkým vlastnostiam dajú sa však uňho zbadat stopy univerzitného uspôsobenia. Jeho meno zostane pripútané k ideí: írancúzskeho imperialismu v Áirike. — Hoci teda Bertrandov náhľad — práve pre toto jeho jednostranné zameranie — nemožno dnes prijať bez výhrad a poznámok, treba ho jednako podat neskreslene: Dnešná Áirika je podľa neho iba pokračovaním rímskej Alriky. Domo-rodé obyvateľstvo, i keď je zotročené islamom a nevyhnutne preniknuté východnými prvkami, žije predsa ďalej na základe civilizácie grécko-latinskej. To, čo v mravoch, staviteľstve, zovňajšku a v hmotnom prejave života pokladáme za arabské alebo východné, v skutočnosti je jednoducho latinské, ktoré už len my nepoznávame viac ako také. Toto poňatie, krajne nové, v jednotlivostiach rozviedol v sväzku s nadpisom *Les villes d'or* (Zlaté mestá, 1921), kde nás vodí po neporovnateľnom archeologickom múzeu, akým je severná Áirika.

*Stredomorie je pre L. Bertranda súčasne aj umeleckým poľom. Možno ho preto stručne a výstižne označiť za presného a lyrického tlmočníka krajov a ľudí Stredomoria s historizujúcimi sklonmi, podloženými a oživenými skúsenosťami z prítomnosti. Ako románo-pisec debutoval r. 1899 s románom *Le sang des races* (Krv plemien), ktorý sa mal prvotne nazývať trochu pompézne *La gloire de la vie* (Sláva života). Rozpráva v ňom o príhodách malého povozníka Raiaela, vodcu transportu medzi Alžírkom a Laghouat. V skutočnosti mu však nejde o rozvinutý dej, ale usiluje sa skôr písať oslavnú báseň na nových odvážnych alžírskych osadníkov. Ten istý dojem, s niekoľkými odtienkami iba, vyznieva z jeho ďalších afrických románov: *La Cina* (1901) a *Pépéte le bien-aimé* (Milovaný Pépéte, 1904). Prvý z nich pod zdaním náruživých udalostí maskuje skutočnú fresku, širokú a teplú, zachytávajúcu dejiny francúzskej kolonizácie. Jednotlivci strácajú sa v ňom temer v množstve, kým v druhom patrí im prvé miesto. V stredomorskom cykle aj z prístavu Marseille urobil rámec pre jeden zo svojich najmohutnejších románov: *Le vin d'Alsace* (Vpád, 1907). Ale vskutku pekný a hodnotný historický román podarilo sa mu vytvoriť až v *Sanguis mar ty rum* (Krv mučeníkov, 1918),¹ pre umeleckú stavbu a jeho dokonalosť porovnávaný s Flaubertovým *Salambom*, ale duchom sa od neho nesmierne líšiacim. Zachytáva v ňom príhodu z posledných prenasledova-*

¹ Slovenský preklad vyšiel v edícii Prameň Fr. Urbánka a spol.

ní v *Alrike*, pričom zo široko založeného a podrobne stvárneného pozadia kraja a doby vynímajú sa hlavne dve postavy: kartaginský biskup sv. Cyprián a patri-cius Caecilius.

Popri bohatom stredomorskom cykle idú skoro sú-bežne dva iné Bertrandove cykly: španielsky a lotrin-ský. Do španielskeho patrí: *Le rival de Don Juan* (*Súper Dona Juana*, 1903), *Liniente* (*Iniantka*, 1920) a *Cardénio*, *l'home au x rubans couler de feu* (*Cardénio*, muž so stužkami ohnivej iarby, 1922). Zdá sa, že pre pôvodcu boli ony iba oddychom. Maleb-nosti je už v nich menej a tak isto aj osobných prv-kov. V Lotrinsku sa odohráva dej dvoch románov: *Mademoiselle de Jessincourt* (1911) a *Jean Perbal* (1926). Prvý zachytáva život starej dievky v provincii za druhého cisárstva, druhý zasa obdobie mládenectva. Autor v nich využil zrejme osobné spo-mienky, ale nie sú to jednako autobiografie. V *Jean Perbalovi* chcel vyjadriť city a myšlienky svojho po-kolenia.

L. Bertrand ako vydavateľ a komentátor Flaubert-ovho diela priučil sa od neho nejednej složke ume-leckého videnia a stvárnenia. Jeho romány nie sú však vo všeobecnosti romány so široko založeným dejom a napínavým zauzlením. Podľa neho „románopiscovo umenie je v tom, svojho hrdinu priviesť k úplnému rozvinutiu jeho charakteru a dej zastaviť prinajmenej v chvíli, keď hlavná osoba uskutočnila rozhodné a vpravde charakterizujúce obohatenie (vyvrcholenie — *enrichissement*) svojho »ja«." Kým Flaubert ostáva

vraj chladným a zdanívo nijak nezúčastneným (odosobneným) analytikom prostredia a ľudí, Bertrand už aj v samom výbere predmetu má k nemu mocný osobný vzťah, pretože záľuba k predmetu vyvierá uňho z vlastného záujmu. Starostlivosť realizmu, prejavujúcu sa najmä v podrobnom nákrese hmotného i duchovného okolia, spája s epickým darom a štýlovo ju zvyrazňuje v lyrizme: to je jeho prebleskujúce nadšenie, šírky rytmu v reči, pohyb a larba, niekedy priam až rečnícke sklony.

Okrem kritických prác a románov dôležitou a podstatnou složkou Bertrandovho diela sú jeho známe a vychytené životopisy výrazných osobností. Aj v nich vidieť už spomenutú zákonitosť: so stredomorským cyklom súvisí *Saint Augustín* (1929); s čisto francúzskym cyklom *Louis XIV.* (1923); so španielskym zasa: *Sainte Thérèse d'Avila* (1927) a *Philippe II.* (1929). No., životopisy neviažu sa k ostatným Bertrandovým prácam iba pre priestorovú príbuznosť, ale aj pre podobnosť duchovného stvárnenia, čo vidieť dobre napríklad aj v tu predkladanom preklade *Sv. Augustína*.

Keď sa L. Bertrand vrátil späť ku katolicizmu, musela ho nevyhnutne zaujať najvýraznejšia osobnosť kresťanskej Airiky, sv. Augustín. Románopisec, zaoberajúci sa osudmi Airiky, minulými a prítomnými, nemohol zostať ľahostajný k tejto románovej postave, „začínajúcej v radovánkach a huku veľkomiest a končiacej v pokání, mlčaní a rozjímaní kláštora“, ktorej

vnútorná dráma odohrávala sa rovnobežne s drámou oveľa širšou a nie menej páľčivou, s agóniou Cisárstva totiž. Vedel ju znova postaviť a vedel jej dať íarbu a pohyb, nielen preto, že poznal dáta archeologie a dejín, ale aj a predovšetkým preto, že vedel hľadiť okolo seba. Jeho teória o slúčení dvoch Afrik dovolila mu oživiť minulé tým, že kreslil jednoducho to, čo videl pred svojimi očami. Jeho hrdina nevyumká sa zpod tohto slúčenia, lebo veď ho porovnáva napr. „ s tými bohoslovcami alebo arabskými akademikmi, ktorí lenivo ležia na poduškách pohovky, hovoria o poézii, pričom medzi svojimi prstami láskajú ambrové zrnká svojich ružencov". Je to kniha naozaj živá, lebo vie priblížiť vzdialené krajiny a časy v celej ich složitosti, podobe hmotnej i duchovnej, vie ich oživiť farbami a vôňami, hnutiami srdca i mysle, smyslov a náruživostí politických, sociálnych, kultúrnych a hlavne náboženským ovzduším, odvolávajúc sa pritom priamo na dnešných obyvateľov Aíriky a na ich životné uspôsobenie. Sv. Augustína L. Bertranda predkladáme našej verejnosti najmä preto, že pred inými životopismi tohto jedinečného katolíckeho génia má nepopierateľnú prednosť: kreslí sýty obraz epochy, v ktorej Augustín žil a pôsobil; Augustína sa usiluje predstaviť v jeho celosti: ako človeka, umelca, učenca, politika, svätca, uspôsobovaného výrazne zemou, v ktorej sa narodil, a časom, v ktorom žil. Nazdávali sme sa teda právom, že Bertrandov portrét stále živej a časovej osobnosti Augustínovej môže byť najlepšou prípravou na čítanie jeho Vyznaní.

L. Bertrand je spisovateľ, pre ktorého aj písanie značí iba jednu formu činnosti. Od osobností, ktoré videl okolo seba, zahľadel sa na osobnosti v minulosti, aby sa napokon pozdvihol až k vrcholkom mystiky pri životopise naskrz španielskej svätice, veľkej reformátorky karmelitánok. Katolicizmus umu a srdca spojil s pôsobivým umením, hoc aj llaubertovským, ktoré tým nijak neutrpelo. Naopak. Iba získalo. Uskutočnil tak Kristov príkaz: Robte si priateľov z nepravvej mamony (Lk XVI, 9).

J. K. Šmálov.

PROLOG

Svätý Augustín je už takmer len slávne meno. Okrem teologov alebo učencov prestali ho ľudia čítať. Ba i o jeho Vyznaniach hovorí sa vo všeobecnosti len z počutia.

Touto ľahostajnosťou pyká vari za ten nový rozmach slávy, ktorou zažiaril v XVII. storočí, keď si ho janzenisti nepremožiteľnou tvrdohlavosťou prisvojili za obrancu svojej veci? Či povest' pošmuranej prístnosti a škrieplivej i nudnej rozvláčnosti, ktorá sa viaže k pamiatke spisovateľov z Port-Royal — okrem Pascala —, zasiahla i dielo Augustína, proti vlastnej vôli zatiahnutého do radov týchto pobožných sektárov? A jednako, ak sú ľudia, ktorí sa vôbec neponášajú naň a ktorých by bol pravdepodobne prenasledoval celou svojou výrečnosťou a všetkou svojou dialektikou, tak sú to janzenisti. Istotne by bol povedal s pohrdaním „Janzenova strana“, ako kedysi v svojej srastnutosti s katolíckou jednotou vravieval „Donatova strana“.

Priznajme sa však, že už i pohľad na jeho diela nás zastrašuje — či hľadáme na obrovské dvojtĺpcové lolianty vydania benediktínskeho alebo na rovnako mohutné a ešte početnejšie sväzky vydání moderných. Táto hradba kníh veľmi dobre chráni Augustína pred prolánnou zvedavosťou. Treba ozaj odvahu a vytrvan-

livost, ak sa chceš ponoriť do tohto labyrintu textov, preplnených exegézou, teológiou a metafyzikou. Ale ak raz prekeočíš prah tejto zastrešujúcej hradby, ak raz privykneš na usporiadanie a tvar stavby, nemožno ti nezacítiť vrúcnu sympatiu a potom čoraz väčšími vzrastajúci obdiv ducha, čo v nej býva. Hieratická tvár starého biskupa dostáva farbu, stáva sa čudesne živou, výrazu temer moderného. A pod textami nachádzaš jeden z najvášnivejších, jeden z najpohnutejších a najpoučnejších životov, aké nám dejiny vôbec predstavujú. A tie poučenia sa nám privrávajú, odpovedajú na naše včerajšie a dnešné otázky. Ten život a storočie, v ktorom sa rozvíjal, pripomínajú naše storočia a nás samých. Návrat podobných okolností priniesol i podobné situácie a charaktery: máš tu takmer náš portrét. A chce sa nám usúdiť, že v tejto chvíli niet aktuálnejšieho predmetu nad svätého Augustína.

Je prinajmenej z najzaujímavejších. Veď ozaj čo je romantickjšieho nad ten bludný život rétora a študenta, ktorý vodil Augustína z Tagastu do Kartága, z Kartága do Milána a do Ríma, a ktorý — započatý v radovánkach a huku veľkých miest — končí sa v pokání, tichosti a sobsieranosti kláštora? A s druhej strany, kde nájdeš farebnejšiu a rozjímania hodnejšiu drámu ako v agónii Impéria, ktorú Augustín prežíval a ktorú by bol chcel zastaviť celým svojím Rímu verným srdcom? A napokon, kde nájdeš dojímavejšiu a bolestnejšiu tragédiu nad tú krízu duše a svedomia, ktorá kmásala jeho život? Hľadiac na Augustínov život ako na celok, môžeme povedať, že bol vlastne

jedinou borbou, bojom duše. Je to tá borba každej chvíle, tá ustavičná psychomachia, ktorú dramtizovali básnici minulosti a ktorá je históriou kresťana všetkých čias. Cena boja je duša. A rozuzlenie je konečný triumf, spasenie duše.

Augustínov život je plný a príkladný najmä preto, že bojuje dobrý boj nielen proti sebe samému, ale i proti všetkým nepriateľom Cirkvi a Impéria. Bol učiteľom a svätcom, ale bol i typom muža činu v jednej z najzúfalejších epoch. To, že zvíťazil nad svojimi vášňami, to sa konečne týka len Boha a jeho samého. To, že kázal, písal, hýbal masami, burcoval duchov, to všetko môže sa zdať ľahostajným ľuďom, čo zamieľáskou horiaca duša zohrieva ešte i naše duše, že nás hoci bez nášho priameho vedomia i naďalej stváraňuje tajú jeho náuku. Ale to, že cez toľké stáročia jeho a že viac menej bezprostredne je pánom ešte i našich srdc a v určitom smysle aj našich duchov, to sa týka nás všetkých bez rozdielu. Augustín má svoje významné miesto nielen v živej spoločnosti všetkých pokresťaných, ale aj západná duša nosí na sebe pečať jeho duše.

Predovšetkým jeho vlastná sudba takmer splýva s osudom hynúceho Impéria. Videl — ak nie úplné zaniknutie, tak aspoň postupné zhasínanie tej obdivuhodnej skutočnosti, ktorou bolo rímske Impérium, obraz katolíckej jednoty. A my sme pozostatky tohto Impéria. Obyčajne sa s hnusom odvracame do tých poľutovaniahodných stáročí, ponad ktoré sa prevalila barbarská záplava. Vidíme v tom len „úpadkové Impérium“, epochu hanebnej dekadencie, ktorá si zaslu-

huje len naše opovrhovanie. A jednako, práve z tohto chaosu sme povstali! Vojny rímskej Republiky týkajú sa nás menej než lúpeže barbarských náčelníkov, ktorí odtrhli Galiu od Impéria a ktorí — hoci i nevedomky — pripravovali budúce Francúzsko. Veď čože nás vlastne do sporov Maria so Sullom? Aétiovo víťazstvo na katalaunských poliach nad Hunmi týka sa nás väčšmi. A napokon sme asi aj nespravodliví voči zanikajúcemu Impériu, ak vidíme v ňom len epochu slabosti, zbabelosti a korupcie. Veď bola to aj epocha búrlivej aktivity, splodivšia dobrodruhov veľkého formátu, z nich niekoľkí sa stali hrdinami. Ani najzdegenerovanejší z ostatných rímskych cisárov nikdy nestratili celkom povedomie rímskej veľkosti a vznešlosti. Až do konca využívajú všetky kľúčky svojej diplomacie, zabraňujúc tak barbarským náčelníkom, aby sa cítili čímisi iným ako služobníkmi Impéria. Do Ravenny zahnatý Honorius sa tvrdošijne vzpiera uznať Alarichovi titul veliteľa vojsk, i keby svojím odporom mal vydal Rím na plen a riskoval svoj vlastný život.

Augustín svojou vernosťou k Impériu je už ako jeden z nás, Latin Okcítanie. Ešte väčšmi nám ho však sblížujú iné analógie. Jeho storočie ponáša sa v mnohom na storočie naše. Ak sa čo len trošku spriatelíme s jeho knihami, poznáme v ňom bratskú dušu, ktorá trpela, cítila, myslela takmer ako my. Zrodil sa do zapadajúceho sveta v predvečer veľkej kataklizmy, ktorá mala zničiť celú civilizáciu, do tragického prelomu dejín, do búrlivej a často krutej periódy, ktorú veruže nik ľahko neprežíval a ktorá musela prichodiť

zúialou i duchom najpevnejším. Pokoj Cirkvi nebol ešte ustálený, duchovia ešte rozdelení. Kolísalo sa ešte medzi vierou včerajška a zajtrajška. Augustín bol z tých, čo sa smelo rozhodli, z tých, čo raz zvolivši si vieru, hlásali ju aj bez ochabnutia. Zhasínal tisícročný kult, zatlačený novým mladým kultom, ktorý mal príslub večnosti. Koľko sa jemné duše natrpely asi pre zlom, ktorý ich odtrhoval od pôvodu a ktorý — tak si myslely — ich nútil zradil svojich mŕtvych spolu s náboženstvom predkov! Koľkí prežívali vtedy všetky tie utrpenia, ktorými dnešní sektári zraňujú veriace duše! Skeptici trpeli pre nepoddajnosť ostatných. Najhoršie však — ako i dnes — bolo zaiste to, že bolo treba hľadiet na záplavu najrozmanitejších hlúposti, ktoré pod kepienkou úlozolie, náboženstva a taumaturgie nárokovaly si právo na výboj duchov i vôle. V tejto miešanine učení a najextravagantnejších heréz bola veruže potrebná jasná hlava, aby sa vedela vzopäť všeobecnej opojenosti. Uprostred všetkých tých blúdiacich ľudí stojí pred nami Augustín so svojim obdivuhodným zdravým smyslom.

Ale tento intelektuál, ten mystik nebol len mužom modlitby a rozjímania. Múdry um muža činu a správy korigoval v ňom výhonky často až prepriatej dialektickej subtilnosti. Augustín tiež mal smysel pre skutočnosť, na ktorý sme takí hrdí, aj on vedel, čo je život a čo sú vášne. A pritom vibrujúcu citlivosť — zasa ako v nás! —, citlivosť epoch vybičovanej kultúry, keď zneužitie myšlienky rozmnožuje príčiny utrpenia rozdráždujúc potrebu rozkoše. „Antická duša

bola surová a márnivá". A bola predovšetkým obmedzená. Augustínova duša je však jemná a vážna, on túži po istote a radosti, ktoré nesklamú. Je priestranná a zvučná: i najmenšie nárazy šíria sa v nej hlbokými vibráciami a vzbudzujú tón nekonečna. Augustín pred svojim obrátením prežíva všetky nepokoje našich romantikov, všetky tie melanchólie a smútky bez príčiny, všetky tie veľké poryvy clivosti, ktoré rozrušovali našich otcov. Augustín je nám veľmi blízky.

Augustín — smieriac nás s barbarmi — rozšíril našu latinskú dušu. Latin, tak isto ako Grék, rozumel len sebe. Barbar nemal práva hovoriť rečou Impéria. Svet bol rozdelený na dva tábory, ktoré sa chcely navzájom ignorovať. Augustín vovádza do nášho vedomia celé bezmenné kraje, neurčité priestranstvá duše, ktoré boli kedysi zahrúžené v temnotách barbarstva. On zavŕšil sjednotenie génia semitského s géniom západným. On sa nám stal tlmočníkom Biblie. Tvrdé slová hebrejské stáli sa pre nás jemnejšími tým, že prešli jeho elegantnými rétorickými ústami. On nás sblížil so slovom božím. Augustín je Latin, hovoriaci nám o Večnom.

Pravda, robili to už aj iní pred ním. Ale nik s toľkou vznešenosťou, s tónom takej prenikavej jemnosti. Sladká násilnosť jeho lásky strhuje srdcia. Augustín žil a dýchal len láskou. Po svätom Jánovi on bol apoštolom lásky.

Jeho neúnavný hlas ovláda celý Západ. I stredovek ho ešte počuje. Po stáročia sa neustále odpisujú

jeho kázne a jeho traktáty, opakujú sa v katedrálach, **komentujú** sa v teologických summách. Prijíma sa ešte i jeho náuka o slobodných umeniach. Všetko, čo sa zachová z antického dedičstva, to všetko bude od **Augustína**. On je veľký Doctor. S ním sa precizuje **náuková** definícia katolicizmu. Keby sme mali označiť tri veľké medzníky na ceste Pravdy, mohli by sme povedal: Kristus, svätý Pavol, svätý Augustín. A ten ostatný je najbližší našej slabosti. On je náš ozajstný duchovný otec. On nás naučil reč modlitby. Formuly augustínovskej modlitby **znejú** ešte i dnes v nábožných ústach.

Ten univerzálny génius, ktorý štyridsat rokov bol rozhlasom katolicity, bol aj mužom istého storočia a istež zeme. Augustín z Tagaste je veľký Afričan ...

Ani jeden spisovateľ nevystihol tak temperament a génia svojej zeme ako Augustín. Tá mnohotvárna Afrika so svojou nekonečnou miešaninou vzájomne sa kľbčiacich rás, so svojím žiarlivým partikularizmom, s rozmanitosťou svojich krajov a svojej klímy, s násilnosťou svojho čítania a svojich vášní, s tvrdosťou svojho charakteru a nespokojnosťou svojej krvi, so svojím pozitívnym a frívolným duchom, so svojím materializmom a mysticizmom, so svojou prísnosťou a smyselnosťou, so svojou otrockou rezignovanosťou a svojimi pudmi po neodvislosti, so svojou chutou po vláde, to všetko, všetko sa odzrkadľuje úchvatnými tahmi v Augustínovom diele. Augustín nielen vyjadril svoju vlast, ale ako mohol — uskutočnil aj jej starý sen nadvlády. Vďaka Augustínovi, získalo Kar-

tágo konečne tú supremáciu, o ktorú sa tak dlho a tak draho borilo s Rímom, získalo ju v duchovnom svete. Kým Augustín žil, alrická cirkev bola v popredí cirkví Západu.

A ja — ak sa smiem pripomenúť v tomto súvisení — s radosťou pozdravil som v ňom nielen učiteľa a svätca, ktorého ctím, ale aj ideálny typ afrického Latina ...

A keby tento syn Tagaste, tento syn Moniky nebol ani tak hlboko splietol svoj život s našim životom, keby bol pre nás čo i len cudzincom, zrodeným v ďalekej zemi — jednako neprestal by byť jednou z duší najmilujúcejších a najsvetlejších, aké kedy zažiarili v našich temnotách a zohrialy naše smútky, — stvorením z najľudskejších a najbožskejších, aké len prešly po našich cestách.

PRVÁ CAST

DETSTVO

Sed delectabat ludere
Vždy by som sa bol len hral

(Vyznania, I. 9.)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY
5800 S. UNIVERSITY AVENUE
CHICAGO, ILL. 60637
TEL: 773-936-3700
FAX: 773-936-3701
WWW: WWW.CHEM.UCHICAGO.EDU

© 2000 by the University of Chicago
All rights reserved.

L

AFRICKÉ MUNICIPIUM

Drobné, úzucké uličky, stúpajúce k hlinastým vŕškom, hlboko rozbrázdnené prudkými zimušnými dažďami; medzi dvojitém radom domov, oslepujúcich v rannom slnku, útržky príjemne modrého neba; kde tu pod záclonkou hustej tône pred prahmi na pletených kobercoch čupiace biele postavy, nehybné siluety, odiate svetlými farbami alebo zababušené do potemných a hrubých látok; jazdec dopoly skrčený v sedle, veľký tropický klobúk zahodený na pleciach, poháňajúci päťami svojho koňa do elegantného skoku, — takým vidíme Tagaste dnes a takým sa javilo bezpochyby aj cestovateľovi čias Augustínových.

Staré africké *municipium* sa rozkladalo podobne ako terajšie francúzske mesto, vystavené na jeho zručaninách, na vyvýšenine, vtisnutej medzi tri oblé vŕšky. Jeden z nich, najvyšší, ktorý je ešte dnes chránený bordjom (násypom), bol v stredoveku korunovaný zaiste *castellom*. Hojne vôd zvlažuje pôdu. Keď prichádzaš zo skalnatých krajín konstantinských a sétifských alebo od veľkej holej planiny Medjerda, pôsobí Tagaste dojmom sviežosti. Okolie ako by sa smialo, je plné zelene a žriedel. V Afričanovi vzbudzuje pred-

stavu severských zemi, ktoré nepozná, zemí so zalesnenými horami, zarestnutými ihličnatými stromami, korkovníkom a dubmi. Teda obraz okolia hornatého a lesnatého — najmä lesnatého. Pre poľovníkov je tu hotový raj. Zver sa tu len tak hemží: diviaky, zajace, čvikoty, jarabice a kuroptvy. Za čias Augustínových divej zveri bolo tu pravdepodobne ešte viac než dnes. Porovnávajúc svojich protivníkov donatistov s ručiacimi levami, hovorí ako človek, ktorý vie, čo je to lev.

Na východ a západ šire zalesnené plochy, oblé kopce, potôčiky a bystriny, ktoré brázdia údolia a závozy: to je Tagaste a jeho okolie, svet, aký sa javil očiam Augustína-diefafa. Ale smerom na juh vegetácia redne, suché vŕšky sú vyššie, srazené ako odŕaté kužele alebo ako tabule zákonov: jalovosť púšte prebleskúva hojnosťou rastlínstva. Taká zelená zem má i svoje drsné a prísne kúty. Ale jednako ju zjemňuje africké svetlo. Tmavá zeleň dubov a ihličia chveje sa mihotavými a horúcimi odtienkami, ktoré sú hladkáním a rozkošou pre oko. Cítiš, že si v zemi slnka.

Kraj je slovom veľmi rázovitý a prekvapujúco sa líši od okolitých krajín. Táto lesnatá Numidia so svojimi vodnými tokmi, šírými lúčinami, na ktorých sa pasú kravy, je celkom inakšia ako sétifská Numidia, nesmierna bezútešná rovina, na ktorej sa rozprestierajú strniská a piesočnaté stepy v monotónnom zvlneňaní až hen po hmlistú ohradu Atlasu, ktorý uzaviera obzor. A táto nerovná a smutná krajina zas prekvapujúco kontrastuje s prímorským okolím pri Bougie a Hippone, ktoré je mäkké a veselé takmer ako náš vi-

diek. Tieto ostré protivy medzi jednotlivými krajmi tej istej zeme bezpochybne vysvetľujú podstatné tahy numidského charakteru. Biskup Augustín, ktorý nosil svoju pastiersku berlu s jedného konca tejto zeme na druhý, ktorý bol jej činnou a mysliacou dušou, možno práve jej vďačí za kontrasty a rozmanitosť svojej bohatej prirodzenosti.

Tagaste tu rozhodne nepôsobilo dojmom hlavného mesta. Bolo to municípiium druhého alebo tretieho stupňa, ale vzdialenosť od veľkých centier dávala mu istú významnosť. Susedné municípiá, Tubursicum, Tagura, boly malé mestečká; Madaura a Teveste, hoci dôležitejšie, nemalý hádam taký obchodný význam. Tagaste bolo na križovatke viacerých veľkých ciest rímskych.

Malý Augustín s inými deťmi svojho veku mohol tu obdivovať poslov a vozy ríšskej pošty, čo sa zastavovali pred hostincami mesta. Je takmer isté, že Tagaste bolo vtedy, podobne ako i dnes, tranzitným a obchodným mestom, strednou stanicou medzi mestami juhu a prímorskými mestami, ako aj medzi mestami prokonzulárnej Afriky a Numidie. Podobne ako terajšie Suk-Ahras bolo aj Tagaste predovšetkým tržiskom. Obilniny a vína numidské vymieňaly sa tu za aurésské stáda, kože, datle a rohože zo saharských krajov. Simitthuský mramor a citrónové kmene, z ktorých sa vyrábaly drahocenné stoly, prechádzaly istotne tade. Susedné lesy mohli zásobiť stavebným drevom celý kraj. Tagaste bolo empóriom lesnej Numidie, skladište, bazar, kde sa nomád zásobuje, kde s detínským údivom

obdivuje zázraky vynaliezavého ducha mestských remeselníkov.

Obrazy hojnosti a radosti obklopovaly teda Augustínovu kolísku. A už pri prvých krokoch stretol sa s úsmevom latinskej krásy. Pravda, Tagaste nebolo vôbec to, čo sa volá pekným mestom. Antické pozostatky, ktoré boli tam objavené, sú väčšinou veci celkom priemerné. Ale veď netreba ani veľa, aby vzlietla fantázia nadaného dieťaťa! No, Tagaste rozhodne malo termy (kúpele), dláždené mozaikami a zaiste i vyzdobené sochami: tu sa kúpaval Augustín so svojim otcom. A okrem toho je pravdepodobné, že podľa príkladu susedného Tubursica a iných municípií toho istého stupňa, aj Tagaste malo divadlo, fórum, nymfea a amfiteáter. Z toho všetkého sa nič nenašlo. Niekoľko pomníkových podstavcov, hlavice, drieky stĺpov, kameň s nápisom, ktorý patril ktorémusi katolíckemu kostolu — to je všetko, aspoň podnes, čo sa zachovalo.

Nežiadajme nemožnosti. Tagaste malo stĺpy, malo možno celú ulicu vrúbenú dvojitou kolonádou, ako je to v Thimgad. A na tom sa môže dosť nakochať pohľad chlapca so živou predstavivosťou. Veď antický stĺp, čo aj zlomený, čo i len zhruba okresaný, má svoju ušľachtilosť. Je ako voľná melódia, vznášajúca sa medzi ťažkými masami stavieb. Ešte aj dnes po francúzskych alžírskych dedinách poteší a povznáša nás i jediný pohľad na zlomený stĺp, tento biely fantom krásy, ktorý vyrastá z trosiek dnešných rozvalín.

V Tagaste boli stĺpy ...

II

SVÄTCOVA RODINA

V tomto príjemnom, tónistom mestečku, oddávna okrašlovanom rímskym umením, žili Augustínovi rodičia.

Patricius, jeho otec, predstavuje dosť výrazný typ romanizovaného Afričana. Patril do radu *decurionov* v „prejasnej municipiálnej rade tagastskej“, *splendissimus oido Thagastensis*, ako vraví istý nápis v Suk-Ahras. A hoci aj vieme, že tieto emfatické epitetá bývajú len v úradnej frazeológii, jednako odzrkadľujú vznešenosť, akou boli vystrojené tieto funkcie. Patricius bol v svojom municípiu osobnosťou. Jeho syn sa priznáva, že bol chudobný, no my podozrievame svätého biskupa, že tu z kresťanskej pokory trošku zveličuje. Iste mal vyše päťadvadsať popluží zeme, bez ktorých nebolo možno byť kuriálom. Mal vinice a ovocné záhrady, na ktorých šťavnaté a hojné ovocie sa Augustín ešte neskoršie pamätá. A konečne „viedol dom“. Pravda, v Afrike domácnosť nebola nikdy veľkým prepychom. Ale Patriciovi synovia jednako mali, ako deti z dobrých rodín, *pedagóga*, otroka, ktorý sa mal o nich starať.

Tvrdieva sa, že Augustínov otec schudobnel preto, lebo bol kuriálom. Totižto kuriálovia, ktorí vyberali dane a boli za ne zodpovední, museli z vlastného doplniť schodok vybraných peňazí. Patricius bol vraj tiež jednou z obetí tohto nešťastného systému. No istotne boli aj tu výnimky. A konečne nič v Augustínových rozpomienkach neoprávňuje nás myslieť, že jeho otec by bol poznal, keď už nehovorím biedu, tak aspoň nedostatok. Pravdepodobnejším sa vidí, že žil z dôchodku svojho majetku ako malý statkár. Veď v Afrike sú Iudia spokojní s málom! Ak len rok nie je pre dlhotrvajúcu suchotu alebo pre pliahu kobyliiek výnimočne zlý, zem dá vždy dost' na výživu svojho majiteľa.

Poľovať, jazdiť, kde-tu sa ukázať, dozerat' na pre nájomcov a hospodárskych otrokov, spraviť dajaký obchodík, v ktorých triumfuje africká prefikanosť, to bolo Patriciovo zaneprázdnenie. Slovom, žil si na svojom malom panstve. Časom zachvacovali tohto bezstarostného muža poryvy činnosti a zúrivé hnevy. Bol násilnícky a surový. V takýchto chvíľach bil všetko okolo seba ako slepý. Bol by zbičoval a skopal aj svoju manželku, keby ho nebola odzbrojila jej tichosť, šľachetnosť a kresťanská jemnosť. Nechcime súdiť tieto spôsoby podľa našich zvykov: k ničomu by sme nedošli. Antické mravy a najmä africké mravy boli hroznou miešatinou najkrajnejšej rafinovanosti a nepovedomej surovosti. A preto netreba sa nám ani príliš pohoršovať nad Patriciovými výstupkami, na ktoré jeho syn jemne naráža. To, že nebol úzkostlivým zachová-

vateľom manželskej vernosti, to bolo vtedy — ešte väčšmi ako za našich čias — v očiach sveta len ľahkým, všedným hriechom. Afričan prial si vlastne vždy mať v svojom dome hárem, od prírody skláňal sa k muzulmanskej polygamii. V Kartágu aj inde bola verejná morálka veľmi zhovievavá a uznanlivá voči manželovi, ktorý si dovoľoval dôvernosi so služobníctvom. Ľudia sa nad tým len usmievali a ospravedľňovali vinníka. Pravda, prísnejšie sa hľadelo na matróny (panie), ktoré by si to isté boly dovoľovaly so svojimi otrokmi. A jednako sa i to stávalo. Hipponský biskup vo svojich rečiach bude veľmi dôrazne zazlievať kresťanským manželom pričasté vierolomstvá, ktoré sa už takmer nepokladaly ani za chybu.

Patricius bol pohan: to vysvetľuje aspoň čiastočne jeho bezuzdnosť. Zaiste prismelé by bolo tvrdenie, že pohanstvu zostal verný až do konca svojho života. Tento mestský radca tagastký bol sotva nejak zvlášťne presvedčeným pohanom. Rozumové a špekulatívne dôvody sa ho len slabo dotýkaly. Nebol vôbec takým dišputátorom ako jeho syn. Bol pohanom zo zvyku, z akéhosi vrodeneho konzervativizmu mešťana a statkára, ktorý tvrdošijne visí na svojich kastovných a rodinných tradíciách. A bol ním aj z opatrnosti a diplomacie. Veď vtedy ešte mnohí veľmoži statkári bránili a praktizovali pohanstvo, pravdepodobne z podobných dôvodov ako sám Patricius. Nuž nechcel sa rozísť s významnými a vplyvnými osobnosťami zeme. Ľahko sa mohlo stať, že by potreboval ich ochranu, aby zachránil svoje skromné dedičstvo pred pažravo-

sťou fišku. A konečne, i tie najčestnejšie úrady boli ešte vždy neoddeliteľne spojené s pohanským kňazstvom. Augustínov otec mohol teda myslieť, že je veľmi múdry, keď sa pridrižava náboženstva, ktoré ešte vždy bolo také mohutné a ktoré tak znamenite odmeňovalo svojich prívržencov.

Ale jednako nemožno poprieť, že — politicky hovoriac — pohanstvo bolo v tých rokoch v zlom postavení. Vláda ho videla nerada. Od Konštantínovej smrti „svätých cisárov“ začali boje proti nemu. Roku 353, teda bezprostredne pred Augustínovým narodením, vydal Konštantín edikt, ktorý znovu nariadil zavretie pohanských kostolov a zrušenie obetí a to pod tarchou trestu smrti a konfiškácie majetku. Ale vo vzdialených provinciách, ako bola napr. Numidia, účinnosť centrálnej moci bola pomalá a neistá. Veď ju tu vykonávali často prostredníci, ktorí boli nepriateľsky alebo ľahostajne naladení voči kresťanstvu. Miestna aristokracia a jej klientela vysmievala sa jej viac menej otvorene. Bohatí statkári vo svojich nesmiernych vilách za hradbami parkov prinášali i naďalej obety, usporiadávali procesie a slávnosti, ako by sa nič nebolo stalo.

Patricius to všetko vedel. Ale s druhej strany mohol pozorovať i všetko zaplavujúci nástup nového náboženstva. V prvej polovici 4. storočia zaujali Tagaste donatistickí rozkolníci. Po Konštantínovom edikte proti donatistom vrátili sa obyvatelia malého mesta zo strachu pred cisárskou krutosťou ku katolicizmu. Ale uspokojenie nebolo ešte ani zďaleka úplné a konečné.

Výsledkom ediktu bolo, že celá aurésska krajina vzbĺkla vzbúrou. Bagaický biskup, ktorý sa utiahol do svojho biskupského mesta a do svojej baziliky, vydržal formálne obliehanie rímskych vojsk. A takmer všade sa potichu bojovalo medzi donatistami a katolíkmi. Tagaste zaiste tiež nebolo mimo tohto rozčesnutia. Tým, ktorí súrili Augustínovho otca, aby prijal krst, mohol on s pohrdlivou iróniou odpovedať: „Dočkám, kým sa dohodnete, aby som vedel, kde je pravda.“ Tento povrchný pohan v hĺbke svojej bytosti necítil vlastne ani neprekonateľný odpor voči kresťanstvu.

Najlepším dôkazom toho je, že si za manželku vzal kresťanku.

Ako sa stala Monika Patriciovou manželkou? Ako sa stalo, že títo dvaja ľudia, ktorí boli jeden druhému tak málo podobní, medzi ktorými bol konečne aj značný vekový rozdiel — aby sme aspoň to pripomenuli —, ako sa stalo, že jednako spojili svoje osudy? To sú otázky, ktoré Tagasťanom neprišli ani na um. Patricius sa oženil, lebo všetci tak robili — aj preto, lebo bol už za štyridsiatkou, lebo jeho matka bola už stará a čoskoro nebude môcť viesť domácnosť.

Aj Monika mala ešte matku. Tieto dve staré ženy sa veľmi zdvorilé a slávnostnými formulami dohovorily a keďže sa im tá vec videla rozumnou a výhodnou, rozhodly, že spoja svoje deti. Videl Patricius niekedy predtým devu, ktorú si mal podľa zvyku vziať, aby mal s ňou deti a aby mu viedla domácnosť? Je veľmi ľahko možné, že nie. Bola pekná, bohatá alebo

chudobná? Tieto veci pokladal za druhoradé, lebo manželstvo mu nebolo vecou srdca, ale tradičnou povinnosťou, ktorej sa nemožno vyhnúť. Dost' mu bolo, že ich spojenie bude prijateľné.

Ale jedno je rozhodne isté: Monika bola veľmi mladá. Mala dvaadvadsať rokov, keď sa narodil Augustín, ktorý pravdepodobne nebol jej prvorodeným dieťaťom. Vieme, že sotva bola súca na vydaj, už ju dali mužovi, ktorý ju chcel, tak ako sa to robieva i teraz s jej ďalekými príbuznými, s arabskými mladíkmi a dievčatmi. V Afrike sú ženy veľmi včas súce na vydaj. Vydávajú ich štrnásťročné, ba niekedy i dvanásťročné. Monika mala vari sedemnášť, ale najviac ak osemnášť rokov, keď sa vydala za Patrícia. Mala najprv syna, Navigia, s ktorým sa stretne neskoršie v Miláne, a dcéru, o ktorej nevieme ani ako sa volala; stala sa rehoľnicou a predstavenou istého kláštora v hipponskej diecéze. Tieto dve deti Moniky a Patrícia sú pre nás vyblednuté postavy. Miznú v žiari slávneho veľkého brata.

Monika rada rozprávala synovi-miláčikovi svoje rozpomienky. A on nám niektoré z nich zachoval.

Bola prísne vychovaná, ako to bolo vtedy v Afrike v móde. Jej rodičia boli kresťania, katolícki kresťania už od niekoľkých pokolení. Odolali príťažlivosti donatistického rozkolu: boli to ľudia stvrdnutí v svojom presvedčení. Tento rys je v Afrike práve taký častý ako jeho protiva: nestály a premenlivý typ Numida alebo Maura. Nie je ľahostajné, že Augustín pochádza

z takého tvrdého koreňa. Pomoc milosti božej a táto energická zaocelenosť jeho vôle ho zachránňy.

To, že viera mladej Moniky už v mladých rokoch bola taká pevná a jednoliata, nebolo ani natoľko zásluhou poučovania jej matky ako skôr povzbudzovaní starej služobnej, o ktorej Monika hovorievala vždy uznanlivo. Táto starena mala v rodine svojich pánov zaiste podobné miesto, aké máva ešte aj dnes v tureckých rodinách dojka, *dada*, ctená celým háreмом a všetkým služobníctvom.

Zaiste sa narodila už v dome Monikiných rodičov a bola pri narodení všetkých detí. Nosila na chrbáte Monikinho otca, keď bol malý, ako kabyiské ženy alebo beduinské nomádky nosia aj teraz svoje nemluvnáta. Bola to oddaná otrokyňa, trochu vari aj fanatická, ozajstný strážny pes, ktorý v svojej strážcovskej horlivosti obreše cudzinca viac než treba: taká ako černoška v dnešných arabských rodinách. Tá býva často lepšou muzulmankou, väčšou nepriateľkou kresťanov než jej páni. Táto stará slúžka bola svedkom ostatných prenasledovaní, možno aj navštevovala vyznavačov vo väzeniach, možno videla tiecť krv mučeníkov. Tieto hrozné a vzrušujúce scény zaryly sa jej navždy do pamäti. Aké ohnivé reči spriadala asi z toho svojim mladým paniam, aké živé príklady stálosti a hrdinstva! A Monika ju dychtivo počúvala.

Túto jednoduchú otrokyňu uctievali jej páni pre veľkú vieru takmer ako sväticu a sverili jej vedenie svojich dcier. Ako vychovávateľka bola veľmi prisna a neústupne nástojila na disciplíne. Pri nej bolo všetko

zakázané — a jej vplyv na sverenice bol taký, že stratily ešte aj túžbu po takýchto zakázaných veciach. Bránila im piť, ešte aj vodu, okrem keď sa jedlo. Hrozné muky pre mladé Afričianky! Veď Tagaste nie je ďaleko od Zeme smädu. Ale starká vravievala:

— Teraz by ste pily vodu, lebo si nesmiete dopriať vína. Neskoršie, keď sa vydáte, keď budete mať pivnice, pohrdnete vodou a zvyk vás veru strhne!...

Práve Monika mala takmer potvrdiť predpoveď starej vychovávateľky. Vtedy ešte nebola vydatá. Keďže bola veľmi rozumná a striezlivá, posielali ju do pivnice po víno, ktoré tam stálo v kamenných krčahoch. Raz, prv ako ho vliala do fľaše, omočila si v ňom končeky pier. Nebola na víno navyknutá, i nebola by mohla vypiť viac; bolo jej to prítuhé. Spravila to nie zo záľuby, ale z maškrtnosti, aby vyviedla nejaké pestvo svojim rodičom, ktorí jej dôverovali, a napokon aj preto, lebo to nebolo zakázané. Za každým razom vypila o glg viac, a to tak dôkladne, že sa jej to konečne celkom zvidelo a ona začala piť po plných šáľkach. Raz šla s ňou do pivnice ktorási slúžka a pohádala sa s ňou pre čosi. Monika živo odvrávala. Nakoniec jej slúžka nadala do opilcov!... Opilec! Táto pohana uponížila sebelásku budúcej svätice tak hlboko, že zanechala svoju rodiacu sa vášeň. Augustín neveraví, že to spravila zo zbožnosti, ale preto, lebo cítila hnusnosť tejto neresti.

V tejto detinskej príhode je istá drsnosť, drsnosť antických mravov, s ktorou, pravda, spájala sa vždy istá slušnosť a vážnosť. Až kresťanstvo zavfšilo zo-

šľachtenie Monikinej duše. V tom období, o ktorom píšeme, je už veľmi pobožnou miadou devou, ale ešLe ani zďaieka nie tou veľkou kresťankou, ktorou bude neskoršie.

Keď sa vydávala za Patrícia, bola skromné a na pohľad chladné dievča (hoci v skutočnosti bola vášnivá), presne plnila svoje náboženské povinnosti, ba bola vari aj trošku rigoristická, prepínajúc kresťanskú prísnosť z nenávisťi voči surovostiam a všetkým výstupkom, ku ktorým oprávňovalo pohanstvo. Ale táto prísna duša sa jednako vedela prispôbiť okolnostiam. Monika mala takt, bola jemná a keď sa ukázala príležitosť, prejavovala aj veľmi jemný a veľmi rozumný praktický smysel, ktorý najlepšie dokázala vo výchove svojho syna Augustína. Táto voči sebe prísna duša vedela zahaliť nepoddajnosť svojej viery do nezmeniteľnej jemnosti, ktorá bola v nej väčšmi dielom milosti než darom prírody.

Jej zvyčaje a jej charakter istotne nemálo prekvapily Patrícia na začiatku manželstva. Možno aj ľutoval, že si ju vzal. Ci mu bolo treba mať pri svojom boku tú mníšku? Zaiste obidvaja trpeli pre tie obvyklé ťažkosti, ktoré sa veru čoskoro začnú zjavovať v takýchto spojeniach medzi pohanmi a kresťanmi.

Pravda, nežilo sa už v časoch Tertullianových, v hrdinskom storočí prenasledovaní, keď kresťanské ženy potajomky chodily do žalárov, aby bozkávaly putá mučeníkov. (Ako sa vedely vtedy ženy vypomstíť za dlhé väzenie v gyneceách, izbách určených pre ženy! A čo to bolo za pohoršenie pre muža, vychovaného po

rimansky!) Ale prax kresťanského života zaviedla akúsi prerušovanú roziuku medzi manželmi rôzneho náboženstva. Monika často chodievala von sama alebo v sprievode oddanej siúžky. Bolo sa treba zúčastniť na bohoslužbách, pochodiť v meste po chudobných, rozdávať almužny. Okrem toho bývalý aj pôstne dni, dva i tri razy do týždňa, a konečne doba veľkého pôstu: nemilé prekvapenie, keď muž práve v tie dni chcel pozvať známych na hostinu! Vo vigílie sviatkov trávievala Monika časť noci v bazilike. Pravidelne, zaiste v nedeľu, chodievala na cintorin alebo do kapmký, postavenej na pamiatku niektorého mučeníka, ktorý na tom mieste bol často aj pochovaný. Také miesta sa aj volaly „pamiatky“, *memoiiae*.

Týchto kaplniek bolo mnoho — ba podľa náhľadu príliš prísnych kresťanov až primnoho. Monika chodievala od jednej k druhej, nesúc v taške kúsky sekaného mäsa, chlieb a vodou riedené víno. Tam sa stretávala s priateľkami. Posadaly si okolo hrobov, z ktorých niektoré boli vykresané ako stoly, vybalily si zásoby a jedly a pily nábožne na česť mučeníkov. Tento zvyk bol u kresťanov pozostatkom pohanskej povery. Tieto nábožné agape zvrhlý sa často v hrozné orgie. Augustín, keď sa stane hipponským biskupom, bude mať dosť práce, aby odučil od toho svoje ovečky.

Ale tradícia sa jednako zachovala. Muzulmanské ženy v Afrike ešte aj teraz každý piatok navštevujú cintoríny alebo marabuty (malé mešity). A ce'kom tak, ako to bývalo za čias svätej Moniky, posadajú si okolo príjemne chladných hrobov pod obložkou z po-

maľovanej fajance, do tóne cyprusov a eukalyptov. Chrumkajú si zákusky, štebocú, smejú sa, sú šťastlivé: veď mužovia nie sú tam!

Monika chodievala na tie návštevy v úprimnom duchu zbožnosti a nehľadala v nich vôbec príležitosť k nemiernosti alebo k rozptýleniu. Uspokojila sa tým, že veľmi skromne vypila máličko vína; ešte vždy sa pamätala na svoj hriech z mladosti. A konečne to víno, napoly rozriedené vodou, ktoré priniesla z domu, bolo už teplé, kým došla na cintorín: nie práve najlahodnejší nápoj a ani najmenej nerozpaľoval smyselnosť. Co sa zvýšilo, rozdala chudobným; tak isto spravila aj s ostatným obsahom svojej tašky a skromne sa vracala domov.

Čo aká bola striezlivá a utiahnutá, tieto jej vychádzky stály sa jednako zádrapkou pre zlé jazyky. A dráždily jej podozrievavého muža. Všetci Afričania sú takí. Manželskú žiarlivosť nevynašiel až islam. A okrem toho za čias Moníkiných týchto smútočných agáp zúčastňovali sa mužovia i ženy v znepokojujúcej družnosti. To mrzelo Patrícia a mrzelo ho aj všeličo iné.

Jeho stará matka podpaľovala jeho podozrenia, donášajúc mu nedobré reči, ba i utrhania služobníctva na cti jeho ženy. Ale Monike sa jednako podarilo silou svojej trpezlivosti, jemnosti, predvídavosti odzbrojiť svokru a presvedčiť ju o svojom bezchybnom správaní. Starena sa rozhnevala na slúžky, ktoré jej byly luhaly a vyzradila ich synovi. Patricius, ako dobrá hlava rodiny, dal ich zbičovať, aby ich odučil od luhania. Vďa-

ka tejto príkladnej náprave a múdrosti mladej ženy do rodiny sa nast'ahoval zasa pokoj.

Monikine priateľky sa čudovaly, že dobré nažívanie manže'ov nebolo častejš'e rozrušené, aspoň nie navonok. Veď v Tagaste každý dobre poznal cholerický a násilný temperament Patriciov. A jednako nebolo počuť, nebolo vôbec badať, že by bil svoju ženu. Iné matróny, ktoré mali jemnejších mužov, dostávaly .neraz výprask. Keď prišli k Monike, ukazovali jej stopy úderov, ukazovali jej napuchnuté tváre a rozplývaly sa v obžalobách proti mužom, vyvolávaly ich roztopašnosti, ktoré — ako vravievaly — boli príčinou tohto zlého zaobchádzania.

— Dajte si pozor na jazyk! — hovorievala im Monika.

Podľa jej náhľadu treba zavrieť oči nad výstupkami mužov a keď sú nazlostení, vtedy je najlepšie vôbec neodpovedať. Mlčanie, podrobenie sa — to sú zbrane nadovšetko. A keďže ako mladá žena bola celkom prirodzene veselá, dodávala s úsmevom:

— Rozpamätajte sa, čo ste počulv v deň sobášu. Povedali vám, že ste služobnice svojich mužov. Nuž nebúrte sa proti svojim pánom!...

V týchto slovách skrývala sa možno ai iemná kritika pohanského zákonníka, ktorý bol taký tvrdý v svojich predpisoch. Ale rímsky zákon sa v tej veci shodoval s evanjeliom. A Patriciova manželka, horlivá kresťanka, nikdy nevyhadzovala na oči svoimu mužovi jeho nevernosť. Toľko iemnosti a odovzdanosti dotklo sa konečne aj brutálneho a nezriadeného muža,

ktorý bol ináč celkom poriadny človek a mal dobré srdce. Monika pre svoju cudnosť stala sa napokon v jeho očiach i krásnou. Miloval ju — ak to možno tak povedať — tým, že si ju ctil a obdivoval. Vo všeobecnosti bol by býval nespravodlivý, keby bol nespokojný s takou nenáročnou ženou a dobrou gazdinou: ako takú uvidíme ju neskoršie pri práci v Kassiaciaku. Ba nevedomky slúžila aj záujmom svojho muža, získavajúc mu priazeň kresťanov, kým on pohonom, ktorí mu zazlievali toto manželstvo, mohol povedať: — A nie som váš?

Patricius bol šťastlivý manžel, hoci ho všeličo delilo od Moniky.

III

SLADKOSŤ MATERINSKÉHO MLIEKA

Augustín prišiel na svet 13. novembra roku 354 po narodení Kristovom. O jedno dieťa bolo teda viac v tej smyselnej a rozkošnickej Afrike, zemi hriechu a telesnej plodnosti, kde sa deti rodia a umierajú ako lístočky na poli. Ale syn Moniky a Patrícia bol predurčený: nemal zomrieť v kolíske ako tolko iných mladých Afričanov.

Aj keby nebol býval vyvolený na veľké veci, aj keby bol býval len jednou hlavou v zástupe, aj vtedy by nás musel dojať príchod tohto dieťaťa: pre kresťana je totiž dôležitou vecou osud aj tej najneznámejšej a najskromnejšej duše. Štyridsať rokov neskôršie rozjíma Augustín v svojich *Vyznaniach* o svojom narodení ako o celkom všednej udalosti, ktorú obyvatelia Tagaste takmer ani nezbadali a jemu sa to v skutočnosti jednako vidí veľkou udalosťou. Nie preto, že je reč o ňom samom, biskupovi a učiteľovi Cirkvi, ale preto, že v tomto nevystihnuteľnom bode času vstúpila na svet *duša*.

Zahĺbme sa do Augustínovej myšlienky: duše boli vykúpené obetou nekonečnej ceny. Aj ony majú nekonečnú cenu. A preto nič z toho, čo sa ich týka, ne-

môže byť ľahostajné. Ich najvšednejšie hriechy, ich najslabšie rozbehy čnosti sú rozhodujúce pre večnosť ich osudu. Spravodlivý Sudca im všetko zaráta. Ukradnutie jediného jabĺčka zaväzí možno práve toľko na vážkach súdu ako lúpež celej provincie alebo celého kráľovstva. Zlo úmyslu spôsobuje zlo hriechu. Nuž, a osud duše, ktorú Boh stvoril, závisí od neho. A preto v ľudskom živote všetko je vážne, má obrovský význam. A preto v dejinách stvorenej bytosti všetko hodno skúmať, vážiť, o všetkom hodno rozjímať a vari — na poučenie iných — aj porozprávať.

Toto je celkom nový spôsob nazerania na život a v dôsledku aj celkom nový spôsob chápania umenia. Ako s kresťanstvom aj otroci vstúpili do duchovnej pospolitosti, tak s Augustínom vstupujú aj tie najnepatrnejšie skutočnosti do literatúry. Augustínove *Vyznania* stanú sa prvým modelom literatúry nových čias. Z tohto nového chápania zrodí sa hlboký a nádherný realizmus, hlboký, lebo sa ponoruje až k božstvu — no jednako veľmi rozdielny od nášho povrchného a diletantského realizmu. Pre Augustína ie v každej veci čosi krásneho, lebo a nakoľko je odrazom poriadku a myšlienky Slova. Ale je v nej ešte aj iný podstatnejší rvs: každá vec má hodnotu, mravný význam. Lebo každá vec môže byť príležitosťou na pád. alebo na spásu duše. Aj ten najmenší náš skutok môže mať nekonečnú ozvenu pre našu sudbu. Keď hľadáme pod týmto zorným uh'om, veci a ľudia začínajú žiť životom oveľa solidárnejš'm a intímnejším, individuálnejším a všeobecnejším. Všetko sa drží pospolu a jednako

je rozdelené. Naša spása sa týka len nás samých a jednakou láskou sa spája so spásou našich bratov.

V tomto duchu hľadáme na Augustínovu kolísku. Pozrime do nej očami samého Augustína a vari aj očami Moniky. Augustín, sklonený nad slabučkým obrazom dieťaťa, ktorým bol, kladie si všetky tie znepokojujúce otázky, ktorými sa ľudstvo trápi od tisícročí. Pred oči mu predstupuje hrozné tajomstvo života a smrti. Vzrušuje ho až k najvyššej úzkosti, až k rozochveniu: „Dovoľ mi, Bože môj, hovoriť milosrdenstvu tvojmu, a hoci som len prach a popol, jednako mi dovoľ hovoriť, lebo veď hovorím milosrdenstvu tvojmu, a nie človeku, ktorý by sa mi mohol vysmievať. Ty sa vari tiež smeješ nado mnou, ale obrátiš a zmiluješ sa nado mnou. Lebo veď čože chcem povedať, Pane, Bože môj, ak nie to, že neviem, odkiaľ som prišiel sem do tohto — ani neviem ako povedať — smrteľného života a či živej smrti? ... A hľa, moje detstvo už dávno zomrelo, a ja žijem!... Ale kde alebo čo som bol predtým, sladkosť moja, Boh môj? ...”

Mimovoľky myslíme na slávne slová Pascalove: „Neviem ani, kto ma priniesol na svet, ani, čo je svet, ani, čo som ja sám. *Hrozná je moja nevedomosť* o tom všetkom... Všetko, čo viem, je, že čoskoro musím zomrieť, ale to, čo najmenej poznám, je práve tá smrť, ktorej nijako nemôžem uniknúť.”

Tieto slová Pascalových *Myšlienok* sú len ozveňou slov *Vyznaní*. Ale aký iný je ich tón! Pascalove vyčítavé otázky proti ľudskej nevedomosti sú nemilosrdné. Boh z Port-Royal má tvrdú a uzavretú tvár

antického Osudu: skrýva sa za mračnami a ukáže sa len na konci, aby strestal svoje úbohé stvorenie. Augustínov tón je jemný, dôverný, ozaj synovský a hoci je tiež nespokojný, jednako cítiš v ňom chvenie nezničiteľnej nádeje. Neláme človeka pod železnou rukou Pomstiteľa, ale dáva mu cítiť dobrotu Otca, ktorý už dávno pred príchodom pripravil všetko pre úbohé dieťaťko: „Pane, prijaly ma potechy tvojho zmilovania, ako som počul od rodičov svojho tela ... Prichádzajúc na svet, okúsil som *sladkosť ženinho mlieka*. No ani moja matka ani moje dojky nenaplnily si samy svoje prsia, ale ty si mi dával skrze ne detský pokrm podľa plánu svojho ...”

A pri tejto rozpomienke na materinské mlieko mäkne mu srdce. Sloh veľkého učiteľa stáva sa skromným, jednoduchým a dôverným a tak rozpráva o svojom prvom plači, o svojich hnevoch a detských blazenostiach. Vlastnými očami a celkom zblízka videl a vedel, čo je to novonarodené dieťa a mladá pridávajúca matka: zažil všetky tie drobné mrzutosti, ktoré sa primiešavajú do otcovských radostí. V svojom synovi nachádzal sám seba.

Dieťa, narodené z kresťanskej matky, ktoré sa malo stať veľkým obrancom viery, po narodení nebolo pokrstené. V starej cirkvi a najmä v africkej cirkvi bol taký zvyk. Krst odkladali čo najďalej v presvedčení, že hriechy, spáchané po prijatí tejto sviatosti, sú oveľa ťažšie než spáchané pred ňou. Afričania ako praktickí ľudia predvídali, že aj po krste sa ešte dopustia hriechov, nuž radšej to chceli mať lacnejšie a umenšiť

sl ťarchy pokánia. Za Augustínových čias pokánie nebolo už ani zďaleka také prísne ako v predošlom storočí. Ale rozpomienka na starú prísnosť jednako zostala i zažil sa zvyk, že odkladali krst, aby hriešnici nestratili príliš dôveru.

Monika, verná zachovávateľka zvykov svojej zeme a cirkevných tradícií, prispôsobila sa teda obyčají. V tej veci musela možno bojovať aj s odporom svojho muža, ktorý bol ešte pohanom a preto sa nechcel exponovať veľmi za kresťanov ani kompromitovať sa v očiach svojich súvercov prílišnou kresťanskou horlivosťou, že by bol dal pokrstiť svoje dieťa proti všetkým zvyklostiam. Ale ponúkalo sa výhodné riešenie: novonarodené dieťa zapísať medzi katechumenov. Podľa obradov tohto prvého zasvätenia spravili Augustínovi na čelo krížik a položili na jeho pery štipku symbolickej soli. A tak sa stalo, že ho nepokrstili. Augustín to možno cez celý život cítil. Nemal totiž nikdy krstnej nevinnosti. Stal sa biskupom, ale nikdy sa mu nepodarilo strhnúť so seba starého človeka, ktorý sa bol váľal vo všetkej pohanskej nečistote. Niektoré jeho slová kruto zráňajú čisté uši. Vplyv afrického prostredia nevysvetľuje všetko. Je až príliš zjavné, že Patriciov syn nikdy nepoznal úplné panenstvo duše.

Dali mu meno *Aurelius Augustinus*. Nevieme, či to prvé meno bo' o vari jeho rodinným menom. Afričania vždvi veľmi svoivoľne a fantasticky upotrebovali **pravidlá** rímskej onomastiky. Ale toto meno bolo v Afrike veľmi rozšírené. Kartaginský biskup, primas zeme a

Augustínov priate!, volal sa tiež Aurelius. Zbožní komentátori chceli z tohto mena vyčítať predpoveď slávy Augustína ako budúceho rečníka. Povšimli si, že slovo *aurum*, zlato, je súčiastkou mena Aurelius: vraj prorocká pripomienka zlatých úst veľkého kazateľa hipponského.

Zo začiatku bol Augustín celkom také nemlúvňa ako všetky iné a vedel len, ako sám hovorí, „hľadať prsia svojej matky“. Ale hovorí aj o dojkách, ktoré ho krmily: istotne to boli slúžky alebo otrokyne v otcovskom dome. Pridávaly ho, ako to robievajú aj dnes alžírské ženy, ktoré pridoja dieťa susedky, keď táto nie je doma. Ale nadávanie trvá tam oveľa dlhšie než u nás. Často vidno matky, ako si sedia pred dvermi, odrazu prerušia svoju prácu, zavolajú dvoj či trojročné dieťa, čo bežká po ulici a podávajú mu prsia. Pamätal sa Augustín na tieto veci? Rozpamätáva sa aspoň na figle svojich dojok, ako sa ho usilovaly utíšiť, a na detské slová, ktoré ho učily bľabotať. Prvé latinské vetty, ktoré opakoval, počul od svojej matky a od služobníctva, ktoré hovorilo istotne aj po púnsky, obcovacou to rečou ľudu a drobného meštianstva. Po púnsky sa naučil celkom ľahko v hrách s tagastkými deťmi tak isto, ako sa naučia deti francúzskych osadníkov po arabsky od chlapcov v šešiách.

Augustín je kresťanom, biskupom, už uctievaným učiteľom, ku ktorému sa obracia o radu celý katolícky svet, keď nám rozpráva tieto veci. Rozpráva to vážnym a skrúšeným tónom a z každého riadku vidno,

že Bohu ako jedinej príčine pripisuje všetky dobrode-
nia, ktoré obklopovali jeho detstvo a že žiaa nad
svojou biedou a svojimi chybami, osudnými to násled-
kami dedičného hriechu. Ale jednako cítime, že tieto
ďaleké a milé rozpomienky skrývajú preň istý pôvab,
ktorému sa nemôže úplne vzopať. Postoj pôvodcu Vy-
znani je neistý a trošku ako by zakríknutý. Otec, kto-
rý miloval svoje dieťa, ktorý sa radoval z jeho hra-
čiek, bojuje v ňom s teiogom, ktorý neskoršie bude
brániť proti heretikom náuku o milosti. Musí teda do-
kázať nielen to, že milosť je potrebná pre spásu a že
i malé deti treba pokrstiť, ale i to, že deti sú tiež
schopné hriechu. Hej, deti hrešia už aj pri prsiach.
A Augustín pripomína príhodu o nemluvňati, ktorú
istotne videl vlastnými očami: „ešte nehovoril, a už
žltol od hnevu a závistlivo hľadel na svoje spoludojča,
ako by mu kradlo jeho časť". Deti sú už ľudia. Sebec-
kosť a žiadostivosť dospelých ľudí javí sa už i v no-
vonarodenom.

Ale teolog milosti nemôže jednako zahnať zo svo-
jej mysli slová evanjelia: „*Sinite ad me parvulos ve-
nire*, dovoľte deťom prísť ku mne." Nuž vysvetľuje
ich v úzkom smysle, ba formuje z nich svojej veci zod-
povedný argument. Podľa neho drobná postava detí
symbolizuje pokoru, bez ktorej nemožno vojsť do krá-
ľovstva Otcovho. Pán nám vraj deti nechcel vôbec
dávať za vzor. Veď ony sú len telo hriechu. Kristus
Pán použil ich malosť len ako jedno z tých porovnaní,
v ktorých malo zaľúbenie jeho symboly milujúce mys-
lenie.

Povedzme si úprimne: Augustín sa tu mýli. Osud ľudskej myšlienky je už raz taký, že aj v svojom naj-spravodlivejšom tvrdení zraní nejakú menej zjavnú pravdu alebo prigniavi nejaký jemný cit. Ale vlastne aj Augustín má pravdu. Dieťa je také zlé ako dospelý človek. My to vieme. Ale proti prísnosti teologa jed-nako staviame božskú zhovievavosť Kristovu. „Dovoľ-te deťom prísť ku mne: kráľovstvo nebeské je tých, čo sú im podobní.“

III

PRVÉ HRY

„Vždy by som sa bol len hral“, vraví Augustín rozprávajúc o týchto dávnych rokoch.

Máme sa čudovať nad tým, že táto ľahká a jemná inteligencia, ktorá bez námahy a ako by inštinktívne prenikne encyklopedickými vedomosťami svojho veku, ktorá sa celkom ľahko vynájde aj medzi najťažšími abstrakciami, chápala zo začiatku život ako hru?

Zábavky malých Afričanov našich čias nie sú ani veľmi početné ani veľmi rozmanité. Nemajú vynaliezavej predstavivosti. Ich francúzski kamaráti ich v tom ohľade mnoho naučili. Ak sa hrajú s guľkami, kamienkami, na skrývačku, odučili sa to od „rumich“ (kresťanov). A jednako sú veľmi hraví. Priťahujú ich najmä hry, v ktorých rozhoduje náhoda. Vydržia pri nich celé hodiny ležať na bruchu v nejakom tónistom kúte a venujú sa im s neobyčajne silnou vášnivosťou. Také hry pohltia celú ich pozornosť a rozvíjajú pri nich všetku preľikánu obratnosť svojho predčasne rozvinutého ducha, ktorý veľmi ľahko príde na figel veci.

Augustín, rozpomínajúc sa na hry svojho detstva, hovorí len o „orechoch“, lopte a vtákoch. Chytiť vtáčka, túto ľahučku, okrídlenú a nádhernú vec, to je

ideál všetkých detí po celom svete. Ale v Afrike, kde sa vtáky len tak hemžia, milujú ich veľkí i malí. V maurských kaviarňach, i v tej najbiednejšej chatrči visia po stenách klietky z tŕstia, preplnené jasavým štebotaním a trepotaním krídeliek. Uväznené sú v nich prepelice, drozdy, sláviky. Slávik, ten nádherný spevák, ktorého len veľmi ťažko možno udomáčniť, je prepychovým hosťom a privilegovaným obyvateľom týchto jednoduchých klietok. Slávik a ruža, to sú dve podstatné složky arabskej poézie. Tagastské lesy boli plné slávikov. Nemožno pochybovať, že by chlapec Augustín nebol cítil v svojej dlani chvejúce sa spevavé hrdielka vtáčikov. V jeho rečiach, v jeho najväznejších rozpravách zachovalý sa rozpomienky na to. A on ich upotrebuje ako svedectvo na oslávenie tvorivého Slova, ktoré rozosialo všade krásu a súlad. V speve slávikov nachádza akýsi ohlas hudby svetov,

Keď ako ešte neuvedomelý básnik miloval vtáčiky, ako mohol mať natoľko rád aj hru na „orechy“? Ved „orechy“ je len obratná a prefíkaná hra, príliš prefíkaná pre také nesebecké a idealistické dieťa. Žiada sa pri nej duchaprítomnosť a obozretnosť. Zrelí mužovia jej práve tak holdujú ako deti. Schod alebo kamenná dlážka dvora býva hráčskym stolom. Na kameň sa položia tri mušle a zrnko smoly. A hnedé a hybké ruky s oslepujúcou rýchlosťou prelietajú potom od mušle k mušli, skrývajú zrnko raz pod jednu, raz pod druhú: nakoniec treba uhádnuť, pod ktorou mušľou je zrnko. Prefíkaný hráč vie prilepiť zrnko na prsty alebo na vnútro mušle a spoluhráč potom, pravda, prehrá

pri každom hádaní. Klame sa pritom s celkom spokojnou bezočivosťou. Aj Augustín klamal, ale zato tým ostrejšie odhaľoval podfuky svojich spoluhráčov.

A konečne, nebol by úplne synom svojej zeme, keby nebol pri dobrej príležitosti luhal a kradol. Luhal svojmu domácemu vychovávateľovi a svojim učiteľom v škole. Kradol so stola svojich rodičov, v kuchyni a v pivnici. Ale kradol gavaliersky: aby mohol rozdávať darčeky a tým pripútať k sebe svojich spoluhráčov. Ovládal svojich kamarátov darmi: podstatný to charakterový rys budúceho ovládateľa duší. Tvrde mravy, ako byly africké, tvoria slobodné a odvážne povahy. Vtedajšie africké deti byly oveľa samopašnejšie a oveľa neskrotenejšie, než sú dnešné deti. Monika mala iné starosti ako dozerať na svojich chlapcov. Nuž neustále si žili na voľnom šírom vzduchu, čo zosilňuje a zocelňuje telo. Augustína a jeho druhov musíme si predstaviť ako mladé divé šelmy.

Táto divosť vybíjala sa v hre s loptou a vôbec vo všetkých hrách, pri ktorých sa hráči rozdeľujú na dve skupiny, pri ktorých sú víťazi a zajatci, pri ktorých sa bojuje palicami alebo kameňmi. Hádzat' kameňmi, to je starý zvyk všetkých malých Afričanov. Polícia po mestách musí ešte aj teraz zakročovať často proti tým zúrivým bitkárom. Za čias Augustínových v Cherchell, antickej to Mauretánskej Caesarei, bo'lo detské obyvateľstvo rozdelené na dva nepriateľské tábory, ktoré sa vzájomne kamenúvaly. A v určité slávnostné dni pripájali sa k deťom aj otcovia a starší bratia: tiekla krv a boli aj mŕtvi.

Biskup Augustín prísno pripomína tie „pyšné víťazstvá“, ktoré vydobyl v týchto hrách. Ale neviem si dobre predstaviť, že by to útle dieťa (veď bol chorľavý takmer celý svoj život) bolo malo veľkú záľubu v takých surových samopašiach. Ak ho strhol do nich príklad iných, istotne im dával iný význam. V týchto detských vojnách, v ktorých zmeriavali svoje sily Rimani a Kartaginčania, Gréci a Trojanania, videl sa v úlohe Scipiona alebo Hannibala, Achilla alebo Hektora. A už vtedy vychutnával ako rečník víťazné opojenie, ktoré si musel draho vykúpiť od kamarátov, čo mali silnejšie svaly.

Nepodarilo sa mu vždy vyhrať, a niekedy možno musel i podplatiť nepriateľa. Ale taká ohnivá duša, ako Augustínova, nemohla sa vôbec uspokojiť s polovičnými víťazstvami: musel vynikať. A preto hľadal odvetu v zábavách, v ktorých hlavné slovo má duch. Rád počúval rozprávky a potom ich sám rozprával svojim matým priateľom, pôsobiac na svoje detské poslucháčstvo tým pôvabom slova, ktorý mu mal neskoršie podmaniť zástupy. Hrávali sa aj na divadlo, na gladiátorov, na kone a kočišov. Niektorí Augustínovi kamaráti boli synmi bohatých mešťanov, ktorí svojim spoluobčanom pripravili občas veľkolepé zábavy. Nuž keď prišlo na také dramatické predstavenia, hry v cirkuse alebo v aréne, vtedy aj chlapčenský svet schvátila hotová napodobňovacia horúčka. Vtedy všetky deti v Tagaste napodobňovali hercov, zápasníkov alebo lovcov z amfiteátra celkom tak, ako dnešné španielske deti napodobňujú toreadorov.

Uprostred týchto radovánok Augustín onemocnel: dostal horúčku a cítil ostré bolesti v žalúdku. Myslelo sa, že umrie. A zdá sa, že v tejto vážnej chvíli sám si žiadal krst. Monika už súrila udelenie sviatosti, ale odrazu sa stalo, čo sa vôbec neočakávalo: dieťa ozdralo. Krst zasa odložili a dôvod bol vždy ten istý: zmenšiť ťarchu chýb, ktorých sa Augustín ešte dopustí. Matka, ktorá ich istotne predvídala, sklonila sa znova pred zvykom.

Tento raz sa možno ostrejšie prejavila aj Patriciova autorita. Katolicizmus bol v tom období v zlom postavení. Za krátkej vlády Juliána Apostatu začala sa búrlivá pohanská reakcia. Všade sa znova otváraly pohanské kostoly, znova sa zavádzaly obety. A na druhej strane aj donatisti potajomky podporovali pohanov. Ich viac menej za vlastných uznávaní pomstítelia, *circumcelliones*, skupiny fanatických vidiečanov, potulovali sa po celom kraji, útočili na katolíkov, zbíjali a podpaľovali ich majetky a domy. Nuž, bola to vhodná chvíľa na zjavné vyznanie katolíckej viery, na vstúpenie do šíkov premoženej strany?

Malý Augustín nevedel o týchto výpočtoch materskej múdrosti a otcovskej diplomacie; vraví, že žiadal si krst. To nás prekvapuje pri takom mladom dieťu. Ale nezabúdajme, že žil v dome, ktorého celé služobníctvo bolo katolícke. Počúval reči Monikíných priateľiek, možno aj svojich starých rodičov, ktorí boli prísni a verní katolíci. A konečne jeho duša už od prírody bola nábožná. To vysvetľuje všetko: žiada si krst, aby bol taký, ako sú veľkí, i preto, že bol pred-

určený. Vyvolené deti mávajú také náhle osvietenia. V určitých chvíľach cítia vopred, čím budú kedysi. A Monika spozorovala túto predzvesť istotne s radosťou.

Augustín vyzdravel a znova sa pustil do svojho detského života, podeleného medzi hry, potulky a školu.

Škola! Smutná rozpomienka pre Augustína! Poslali ho k učiteľovi začiatovníkov, *primus magister*, ozajstnému postrachu detí, vystrojenému dlhou trstenicou, ktorá nemilosrdne tancovala po roztržitých žiakoch. Deti sedeli okolo neho v laviciach alebo čupely na pletených kobercoch a spievaly v sbore: „Jedno a jedno sú dve,- dva a dva sú štyri“ — nenávidený refrén, ktorý ohlušoval celé bližšie okolie. Škola — to bola niekedy jednoduchá búda alebo poľná *peigola*, viac zle, ako dobre chránená natiiahnutými plachtami proti slnku a dažďu, alebo lacno najatá a všetkým vetrom otvorená chatrč so sieťou proti komárom na dverách. V zime tu mrzli, a v lete sa bolo treba upiecť. Augustín sa rozepamätúva na toto miesto ako na temný žalár mladosti.

Opovrhoval školou a všetkým, čo tam učili: abecedou, počtami, základmi latinskej i gréckej mluvnice. Učenie sa mu bolo hrozné a predovšetkým učenie gréčtine. Tento žiak, ktorý sa sta! Učiteľom, búril sa proti školským poriadkom. Jeho intuitívny a odrazu chápaný duch nevedel sa smieriť s metodickou pomalosťou. On sa v ťažkostiach alebo zamotal, alebo ich zvládol jediným útokom. Augustín bol jednou z mno-

hých obetí večného omylu pedagogov, ktorí svoje vyučovanie nevedia prispôbiť rozmanitosti inteligencie.

Aj Augustín bol zlý žiak ako väčšina budúcich veľkých mužov. Často dostával trest, bitku — a to krutú bitku. Učiteľova trstenica vzbudzovala v ňom nevysloviteľnú hrôzu. A keď taký ubitý ponosoval sa rodičom, tí sa mu ešte smiali, vysmiali ho, ešte aj pobožná Monika. A vtedy úbohé dieťa, nevediac ku komu by sa malo utiekať, rozpamätalo sa, že mu matka a slúžky rozprávaly o akejsi veľmi mocnej a veľmi dobrej Bytosti, ktorá ochraňuje siroty a utláčaných. I vpravieval jej z celého svojho srdiečka:

— Bože môj, nedovoľ, aby ma bili v škole.

Ale Pánbožko ho nevyslyšal. Augustín bol preto celý zúfalý.

Môžeme uveriť, že tie detské výprasky boli zaiste poriadne, keď ich Augustín ešte po štyridsiatich rokoch pripomína s hnusom. Preň sú to muky, ktoré by bolo možno porovnať s mukami škripca alebo železných drápov. Deťom nie je nič malicherné, najmä nie takým citlivým deťom, ako bol Augustín. Ich citlivosť a predstavivosť zveličia bezhranične každú vec. Vychovávatelia sa aj v tomto bode často mýlia. Nevedia zaobchádzať s jemnými dušami. Surovo trestajú, keď by sa vinníka dotklo účinnejšie i jediné s'ovo k srdcu.

Monikin syn trpel pod feruľou natoľko, nakoľko sa tešil zo svojich víťazstiev pri hre. Keď bol v detských vojnách slávny ako Scipio, cítil sa zaiste mučeníkom, takým svätým Vavrincom alebo svätým Šebastianom, keď dostával prútom. A len ako kresťan

vedel odpustiť svojim učiteľom, že boli voči nemu takí suroví.

Ale jednako — čo aký odpor cítil proti zle chápanému učeniu — jeho predčasne zrelá a veľká inteligencia prekvapovala všetkých. Škoda by bolo zanedbať také skvelé vlohy. Monika si to uvedomila zaiste prvá a poradila Patriciovi, aby Augustína dali do škôl.

Postavenie kurialistu nebolo skvelé: potešoval sa možno myšlienkou, že syn, keď sa vyučí v niektorom slobodnom zamestnaní, mohol by mu pomôcť. Augustín ako rečník alebo povestný advokát mohol by byť záchrancom celej rodiny. V tých časoch rečníctvo otváralo brány k všetkému. Mestské rady, ba i cisárska pokladnica platily veľké odmeny učiteľom rečníctva. Niektorí z nich, ktorí ako prednášatelia chodili z mesta do mesta, nasbierali si úctyhodné bohatstvá. V Tagaste sa s obdivom odvolávali na príklad rétora Viktorína, Afričana, krajana, ktorého oslavovali až hen za morom a ktorý mal sochu na Fórum Romanum. A či Fronton z Cirty, tiež Afričan, nebol kedysi učiteľom Marka Aurélia, ktorý ho zahrnul poctami a bohatstvom a napokon ho povýšil do senátu? A či aj sám Pertinax, kedysi jednoduchý gramatik, nestal sa prokonzulom Afriky a neskoršie cisárom Ríma? Aké to vábivé vidiny pre provinciálne ambície! ...

Augustínovi rodičia rozumkovali celkom tak ako dnešní mešťania. Dôverujúc budúcnosti rozhodli sa, že prinesú obety na jeho výchovu, čo akí sú chudobní. Ale tagastské školy neboly dosť. preto sa rozhodli, že svoje nádejné dieťa pošlú do Madaury.

V

MADAURSKÝ ŽIAK

Augustínovi sa otváral nový svet: toto bol možno jeho prvý odchod z Tagaste.

Madaura nebola, pravda, veľmi ďaleko; od Tagaste je asi na desať míľ. Ale deťom nie je nijaká cesta malá. Šlo sa po vojenskej ceste, ktorá viedla z Hipponu do Tebeste — po veľkej rímskej ceste, popri mestách dláždenej širokými kamennými tabuľami a na ostatných úsekoch starostlivo vysypanej štrkom. Augustín, ktorý sa mal stať neúnavným cestovateľom a ktorý sa cez celý svoj biskupský život mal neustále pohybovať po cestách Afriky — tento Augustín, sediac vo vysokom sedle na svojom koni, vžíval sa do poézie cesty, poézie, ktorá sa nám, žiaľ, navždy stratila.

Aké zábavné boly a čo všeličoho poskytovaly očiam africké cesty vtedajších čias! Cestujúci sa zastavovali v hostincoch s múrskami, hrubými ako steny citadiel, s vnútornými dvormi, vrúbenými arkádovými stajňami, preplnenými balíkmi tovaru a nahromadenými výstrojmi koni, s napájadlom a cisternou v prostriedku, s malými izbičkami, otvárajúcimi sa na pavlač zôkol-vôkol, z ktorých sa liala vôňa oleja a sena, s neustálym motaním ľudí i nosných zvierat, s ma-

jestátnym krokom vchádzajúcich tiav, ktoré skláňaly dlhé krky pod oblúkmi brány. Hovorilo sa s obchodníkmi, ktorí prichádzali z juhu, ktorí prinášali noviny z nomádskych zemí, ktorí vedeli rozprávať čudesné príhody. A potom pomaličky sa šlo k nasledujúcej zastávke. Cestou stretávali dlhé rady kár, ktoré viezly zásoby pre vojsko do pohraničných posádok alebo potraviny k prístavným mestám pre *populus romanus*. Časom stretávali nosidlá alebo mulice biskupa, ktorý bol na vizitačnej ceste, záclonami zastreté nosidlá matróny alebo nejakej významnej osobnosti. A odrazu všetko ustupovalo, karavána sa odľahovala na kraj cesty, lebo letkom a v chmáre prachu blížil sa behúň cisárskej pošty ...

A cesta z Hipponu do Tebeste bola rozhodne z najživších a najmalebnejších v celej provincii: bola jednou z hlavných tepien.

Zprvu je vzhľad krajiny dosť podobný okoliu tagastskému. Hornatá a lesnatá krajina rozostiera i tu svoje oblé vršky a zelené prikrývky. Úsekmi sa ide hlboko vrezanou dolinou medjerskou. Na úpätí príkrych svahov čuť hučať riavu po kameňoch skalnatého koryta; — a potom zasa prudké svahy medzi húšťou borievčia a vyčnievajúcimi koreňmi dáždnikovitých borovíc. A potom čím väčšmi zostupuješ, pôda je čoraz chudobnejšia a nahých priestranstiev je čoraz viac a viac. Konečne na vypukline kraja objavuje sa celkom biela Madaura, uprostred širšej žlto-sivej plošiny, kde dnes vidno už len zrúcané mauzóleum, pozostatky byzantskej pevnôstky a neurčité miznúce stopy.

Toto je prvý stupeň veľkej plošiny, ktorá sa tiahne smerom k Tebeste a k aurésskému masívu. Človeka, ktorý prichádza z lesnatého okolia tagastského, tunajšia prázdnota až zaráža. Kde-tu spásajú chudé kravy tých niekoľko chlпов trávy, čo vyrástly na brehoch vyschnutého *wadi* (potoka). Malé nespútvané oslíky galopom uháňajú k šiatrom nomádov, čiernym a srstnatým, ako by to boli obrovské netopiere rozložené na žltkastej zemi. Neďaleko vyrastá červený ženský *haik*, jediná žiariaca škvrna, ktorá prerušuje sivkastú jednotvárnosť planiny. Cítiš numidskú drsnosť: je to už takmer bezútešnosť púšte.

Ale na východe plochosť obzoru zvlňuje hradba bizarne stvárnených hôr. Na jasnom pozadí oblohy rysujú sa ich končiare ako zuby píly alebo ako kužeľ, podobný tajnostnej modle Tanity. Smerom k juhu vetrom a vodou rozožraté, osve stojace skaliská sú roztrúsené sľa obrovské podstavce, s ktorých byly strhnuté sochy, alebo ako píšťaly organa, postavené tu, aby zachytávaly a modulovaly náreky veľkých stepných vetrov.

Vyhranenosť, význačný to rys tohto kraja, je inakšia ako v Tagaste. Tu je viac vzduchu, svetla, priestoru. A hoci vegetácia je aj biednejšia, aspoň tým lepšie vidieť krásne formy zeme. Tu nič nezastavuje ani nehatí zázračné účinky svetla... A nechže nikto nepovie, že Augustínovým očiam bolo toto všetko ľahostajné, veď Augustín napísal po svojej konverzii a v celej prísnosti svojho pokánia: *Nemilovali by sme*

lak tie smyslami vnímateľné veci, keby nemalý akúsi dušu.

Tu, v Madaure, v. Tagaste, a za bludných rokov mladosti nasbieral si semienka dojmov a obrazov, ktoré neskoršie vypučia v ohnivých a vrúcnych metaforách *Vyznaní*, v jeho homíliách a parafrázach evanjelia. Potom už nebude mať na to kedy alebo sa už nebude môcť tomu venovať. Rétorika rozťahne mu svoj závoj všednosti ponad ustavičné kvitnutie sveta. Ambície ho odvrátia od pohľadov, ktoré sa zjavujú len celkom voľným srdciam. A potom celého ho zaujme viera. Potom bude už len občas vnímať stvorenstvo, v akomsi metafyzickom sne a takrečeno len cez slávu Stvoriteľovu. Ale v týchto mladých rokoch preniklo ho stvorenstvo úžasnou silou a preveľkou jemnosťou. Jeho nepresýtené smysly pásly sa na hostine, ktorú pripravil šíry svet jeho hladu po rozkoši. Prelietavá a rozkošná krása vecí zjavila sa mu v celej svojej čerstvosti: *novissimarum rerum lugaces pulchritudines, earumque suavitates*. Táto vášnivosť dojmov objaví sa zas u veľkého kresťanského učiteľa a zaznie v horúcich a farebných obrazoch jeho slohu. Pravda, Augustín nebol nikdy profánnym spisovateľom, aby starostlivo vyberal vety obrazu alebo naschvál skladal jagavé maľby: každé také vyumelkované hľadanie bolo mu cudzie. Z inštinktu, účinkom svojho horúceho afrického temperamentu bol akýmsi impresionistickým a metafyzickým básnikom.

Ak bukolická krajina tagastská odzrkadlila sa na niektorých — najjemnejších alebo najbezprostrednej-

ších — stránkach *Vyznaní*, celá ostatná vznešená časť Augustínovho diela má tu, v tejto suchopárnej a svetlom skúpanej plošine madaurskej svoj symbolický komentár. Ako tá plošina, tak aj Augustínova myšlienka nemá tóni. A ako tá plošina, tak aj jeho myšlienka zafarbuje sa neznámymi a nádhernými odleskami, ktoré ako by prichádzaly z inakade, z ohniska ľudskými očami neviditeľného.

Ani jeden moderný spisovateľ neospieval väčšmi svetlo — nielen nehynúce svetlo nebeskej blaženosti — ale ani svetlo afrických priestranstiev, svetlo zeme a mora, a nikto nehovoril o ňom obširnejšie a s väčším obdivom. To preto, lebo v nijakej inej krajine zeme, ani v Egypte, v ružovej krajine Karnaku a Luxoru, nie je svetlo čistejšie alebo obdivuhodnejšie než na týchto veľkých bezútešných plošinách Numidie a krajov saharských. Či pre oči metafyzika nie je rozkošou tá hra svetla, tie tkanivá nepomenovateľných farieb, ktoré sa vidia takými nehmotnými ako hra myšlienky? Vzdušná a vejúca nádhera, utvorená z ničoho: z línií, z odtienkov, z rozptýleného jasú. A všetky tie klamlivé a prchavé prelesti hasnú so západom slnka, ako i pochopy hasnú v temných hĺbkach odpočívajúceho umu ...

Nie menej ako táto až k smútku prísna, ale horiaca a nádherná krajina muselo prekvapiť Augustína aj samé mesto Madaura.

Bolo to staré a na svoju starodávnosť hrdé numidské mesto. Už dávno pred rímskym výbojom stála tu pevnosťka kráľa Syfaxes. Potom sa tu usalašili výbojci

a v druhom storočí našej éry mohol Apuleius, najslávnejší z jeho synov, nie bez hrdosti vyhlásiť pred prokonzulom, že Madaura je prekvitajúca kolónia. Pravda, toto staré mesto nebolo tak poriničené ako jeho susedia, Thimgad a Lambessa, ktoré boli novšieho pôvodu a boli vybudované naraz administratívnym rozhodnutím. Bolo poriničené asi natoľko ako Tebeste, mesto nie menej staré, a jeho obyvateľstvo bolo pravdepodobne tiež miešané. Ako Tebeste tak aj Madaura mala chrámy so stĺporadím a korintskými portikmi, víťazné brány (tie boli všade), fórum, vrúbené krytými arkádami a zaľudnené sochami. Lebo ani o sochy nebolo v tých časoch skúpo.

Poznáme z nich aspoň tie tri, o ktorých hovorí Augustín v jednom svojom liste: boh Mars, vyobrazený v svojej hrdinskej nahote, iný Mars, ozbrojený od hlavy do päty, a proti nemu realistická socha Muža, ktorý dvíha tri prsty, aby zažehnal zlý pohľad. Tieto známe sochy zostali veľmi živo v Augustínovej pamäti. Večer alebo za popoludňajšej siesty líhaval pod ich podstavcami, hrával sa na kocky v čerstvej tóni boha Marsa alebo Muža s vystretými tromi prstami. Vtedy sa totiž všeobecne spávalo alebo hrávalo na mramorových dlážkach portikov.

Medzi sochami bola jedna, ktorá predovšetkým priťahovala pohľady mladíka a vztušovala jeho rodiace sa ambície — socha Apuleia, veľkého muža z Madaury, rečníka, filozofa, divotvorcu, o ktorom sa hovorilo od jedného konca Afriky až na druhý. A keď tak pozeral naň, keď počúval chvály veľkého miestne-

ho spisovateľa, ktovie, či nezacítil prebúdzanie sa svojho povolania? Ktovie, či nepučalo v ňom vtedy neurčité chcenie, stať sa kedysi druhým Apuleiom, kresťanským Apuleiom — a prevýš-ť povest' toluo slávneho pohana? Také dojmy a obdivovania v mladosti majú vždy viac menej rozhodný vplyv na orientáciu talentu.

Jedno je isté, že Augustín nemohol spraviť v Madaure kroka, aby nenarazil na legendu o Apuleiovi. Jeho rodáci ho takmer zbožňovali. Pokladali ho me^en za veľkého učenca, ale i za divotvorcu neobyčajnej moci. Pohani ho prirovnávali ku Kristovi, ba stavali ho aj nad neho. Podľa nich Apuleius spravil oveľa prekvapujúcejšie zázraky, než boly divy Ježišove alebo divy Apollonia z Tyany. A rozprávali si ako pravdivé a skutočné aj tie najextravagantnejšie historky z jeho *Metamorfóz*. Všade vôkol seba videli bosorky, ľudí zmenených na zvieratá, zvieratá alebo ľudí zastihnutých nejakou kliatbou. V hostincoch podozrievavým okom špehovali pohyby slúžky, ktorá nalievala alebo prinášala jedlo. Ktovie, či nie je dajaké *uiltrum* (čarodejné kvapky) zamiešané do syra alebo chleba, čo priniesla na stôl. Bolo to prostredie blúznivej a prepiatej poverčivosti. A bláznovstvo pohanov pôsobilo aj na kresťanov. Augustín, ktorý sám prešiel tým prostredím, bude mať neskoršie veľa práce, aby zachránil svoj zdravý smysel v tejto záplave „divov". Ale teraz ho fantastičnosť týchto rozprávok aspoň tak oduševňovala ako nadprirodzeno. Zil v Madaure v čudesnom svete, kde všetko pôvabne pôsobilo na jeho

smysly a na jeho dušu, kde všetko vzrušovalo jeho predčasne zrelý inštinkt Krásky.

Na Madaure bolo badať istotne väčšmi než na Tagaste pečať tvorivého ducha Rimanov. Ich potomci, Taliani, sú ešte aj dnes murármi Vesmíra, byvší jeho architektmi. Národ Ríma bol národom staviteľov par excellence. Staval a-zariaďoval mestá podľa toho istého modelu a podľa toho istého ideálu ako oslavnú reč alebo báseň. Vynašiel príbytok, *mansio*; nielen prístrešie, kde sa býva, ale budovu, ktorá je, zostáva, ktorá víťazne vzdoruje rokom i storočiam, veľký monumentálny a ozdobný celok, ktorý jestvuje práve tak alebo ešte väčšmi na radosť očíam než na osoh. Príbytok, Mesto s hlbokými a plánovité usporiadanými ulicami, to všetko bolo pre afrického nomáda — barbara, ktorý sa túla a nikdy sa neusadí — veľkým predmetom prekvapenia. Nenávidel ich zaiste ako skrýšu vojaka a publikána, svojich utláčateľov, ale ich aj závistlivo obdivoval ako verný obraz rasy, ktorá keď vstúpi do niektorej zeme, chce sa v nej na večnosť usadiť a ktorá si nádheru a krásu nárokuje spojiť s upevnením svojej moci.

Rímske zrúcaniny, ktorými je posiatá pôda dnešného Alžíra, uponižujú nás svojou pompou, nás, čo sa chvastáme, že sme prevzali úlohu Impéria a že pokračujeme v jeho tradíciách. Sú ustavičnou výčitkou našej priemernosti, večitým povzbudzovaním k veľkosti a kráse. Nemožno pochybovať o tom, že by rímske stavby neboly pôsobily na Augustína, tohto eš'e nevzdelaného mladého Afričana, tým istým dojmom, aký

vzbudzujú dnes vo Francúzovi alebo človeku zo Severu. Istone vplývaly, hoci si to ani neuvedomoval, stvárňujúco na jeho myšlienky a jeho smysly: boli preň ako by pokračovaním náuk latinských gramatikov a rétorov.

Toto všetko, pravda, nebolo príliš kresťanské. Ale Augustín od svojich prvých študentských rokov čoraz väčšími sa odpútal od kresťanstva — a príklady, ktoré mal pred sebou v Madaure, neboly súde, aby ho posilnily vo viere. Nebolo to veru veľmi výchovné prostredie pre kresťanského mladíka, ktorý mal živú predstavivosť, rozkošnícky temperament a ktorý miloval pohanské spisy. Väčšinu obyvateľstva tvorili pohani, najmä medzi aristokraciou. Dekurioni usporadúvali i naďalej oslavy na počesť starých modiel.

Slávnosti byly časté. Stačila i tá najmenšia náboženská zámenka, aby ľudia vyzdobili listovými girlandami brány domov, klali ošípané alebo rezali obetných baranov. Večer osvetľovali námestia a križovatky. Na prahoch horely sviečky. Za Bachových mystérií sami kuriálovia viedli ľudové veselice. Bol to africký karneval, surový a farebný. Ľudia sa opíjali, predstierali šialenstvo. Zo žartu napádali chodcov a oberali ich. Hluché hučanie bubnov, hysterické a fufňavé opakované motívy flaut vyvolávaly hrubé vzrušenie, súčasne smyselné i tajnostné. A konečne všetko sa utišovalo medzi hrnčekami alebo koženými vrecami vína, v masti a pri obetnom mase pod holým nebom.

Ešte aj v takej striezlivej zemi, ako je Afrika, pohanské slávnosti byly len príležitosťou na žranice a

orgie. Augustín, ktorý po svojej konverzii má len sarkastické slová o madaurskom karnevale, dal sa do toho istotne strhnúť ako toľko iných kresťanov. Bohatí a vplyvní ľudia dávali príklad. Nuž ostatní si mysleli, že by ich urazili, keby sa utiahli. A okrem toho nebolo ani také ľahké odporovať príťažlivosti týchto veselíc.

Vari sami jeho dozorcovia ho vodili na tie *agape*. Lebo veď komuže ho sverili rodičia? Pravdepodobne niektorému Patriciovmu známemu, ktorý bol tiež pohan. Alebo býval vari u svojho učiteľa, gramatika, ktorý mal študentov na byte? Ale takmer všetci učitelia boli tiež pohania. Nuž, možno sa čudovať, keď v takomto prostredí pomaly vymizly z Augustínovho ducha kresťanské náuky Moniky a tagastských dojak? Oveľa rokov neskoršie písal Augustínovi Maximus, starý gramatik z Madaury, tónom priateľskej výčitky: „Oddia'íl si sa od nás, *deviasti a secta nostra*." Chcel tým naznačiť, že Augustín sa bol v tom období sklzol do pohanstva? Nič nie je také pravde nepodobné ako to. Augustín nás sám uisťuje, že Kristovo meno zostalo navždy „vyryté v jeho srdci". Ale kým bol v Madaure, miešal sa istotne ľahostajne raz medzi pohanov a raz medzi kresťanov.

Aj náuky, ktoré počúval, boli úplne presiaknuté pohanstvom. Zaiste aj tu spravil, ako to bolo jeho zvykom, že si vybral, čo sa mu páčilo. Duchovia ako Augustín vrhajú sa vášnivo na všetko, čo by im mohlo byť pokrmom: všetko ostatné zamietajú alebo len nevdľačne znášajú. Takto sa stalo, že vytrval vo svojej

nechutí proti gréčtine: bol len priemerným helénistom. Pudovite opovrhoval Grékmi. Podlá západníckeho predsudku ľudia z Východu boli všetci do jedného šibali a komedianti. Augustín ako pozitívny Afričan hľadel vždy na nich ako na chimerických krásoduchov. Slovom, neboli to vážni ľudia, na ktorých by sa bolo možno spoľahnúť. Aj lokálny patriotizmus klasických gréckych autorov dráždil tohto rímskeho občana, ktorý bol navykol celý svet pokladať za svoju vlasť: videl v tom trochárstvo, že sa až tak zaujímali o dejiny svojich celkom nepatrných miest. On hľadel vyššie a ďalej. Pravda, v druhej polovici 4. storočia rozšírený a sebavedomý helénizmus staval sa čoraz väčšmi a väčšmi proti latinite, najmä politicky. Vytvoril nepreniknuteľný a Západniarom nepriateľský blok. Nový dôvod, aby romanizovaný Afričan nemal Grékov priveľmi v láske.

Augustín namáhavo slabikoval Iliadu a Odysseu a hneval sa na ťažkosti toho cudzieho jazyka, ktorý mu zastieral obsah pekných vybájených rozprávok. Pravda, pre študentov boli z toho výťahy, akési prehľady o trójskej vojne, ktoré poskladali latinskí gramatici bizarných pseudonymov: Darius Frygijčan alebo Dictys z Kréty. Ale výťahy boli prisuché pre takú augustínovskú predstavivosť. Preto mal radšej Eneidu, epos, ktorý Afričania nadovšetko milovali, lebo je v ňom epizóda, venovaná založeniu Kartága. Vergilius bol jeho vášňou. Čítal a čítal ho bez ustania, vedel ho nazpamäť. Do konca svojho života, aj v svojich najprísnejších spisoch, cituje verše, ba celé úryvky zo

svojho obrúbeného básnika. A najmä Didonino dobrodružstvo dojímalo ho až k slzám. Knihu mu neraz museli vytrhnúť priamo z rúk.

Medzi dušou Vergiliovou a Augustínovou bol istý tajný vnútorný súlad: obidvaja boli nežní a vážni. Vergilius, veľký básnik, a Augustín, skromný študentík, spolicítali s kartaginskou kráľovnou, boli by ju chceli zachrániť alebo aspoň obľahčiť jej nešťastie, ohnúť trošku Eneovu bezcitnosť a prísnosť sudby. Ale načo? Veď láska je prekliata nemoc, bohmi poslaný trest. Je celkom spravodlivé, keď vinnica musí vypiť svoj kalich až do dna. A okrem toho, aké veľké veci mali vzísť z tej biednej lásky! Závisí od nej osud dvoch ríš! Čože je jedna žena v porovnaní s Rómom a Kartágom? Musí zahynúť, lebo bohovia to chceli... V tom všetkom bolo isté zdržiavané pohnutie, istá hĺbka citu, istý náboženský prízvuk, čo zachvievaly srdcom Augustína, ktorý ešte nepoznal seba samého. Poslušnosť Vergiliovho hrdinu voči vôli nebesťanov prebúdza už v ňom pokornosť budúceho kresťana.

Pravda, v týchto búrlivých mladých rokoch Augustín cítil len nejasno veľkú náboženskú významnosť Vergiliovej básne. Strhnutý svojou ohnivou prirodzenosťou rozplýval sa v srdcelomnom pôvabe romantickej histórie: prežíval ju doslovne s hrdinkou. A z jeho úst znely ozajstné výkriky, keď mu učitelia dali v latinkej próze rozviesť kliatby umierajúcej Didony. Stál bez obrany proti čudám srdca a rozkoše a jedinou myšlienkou i jediným rozmachom vyčerpával celú mohutnosť vášne.

Augustín hltal všetky ľubostné básne s ohnivou spoluvinnou dušou. Ak sa kochal v samopašnostiach Plauta a Terentia, ak so záľubou čítal komédie, v ktorých aj najhoršie slabosti sú ospravedlňované a oslavované, myslím, ešte väčšími sa kochal v latinských elegikoch, ktorí bez všetkej hanby rozkladajú romantickú šialenosť alexandrskej lásky. Ved čože iné ospevujú až do sčemerania, ako že nemožno odolať cyperskej Venuši, že život nemá iného cieľa ako lásku? Milovať pre milovanie, láska pre lásku, to sú zvyčajné témy tých rozkošníkov, Catullovo, Propertiovo, Tibullovo, Ovídiovo. Po Didoninom dobrodružstve prignavilo naivného čitateľa dobrodružstvo Ariadny, ktoré bolo ešte rozrušujúcejšie, lebo nijaká výčitka svedomia nezmierňovala jeho bláznivosť. Augustín čítal:

Zábudlivý hrdina uteká, rozráža veslami vlny a do vetra šíreho mora hádže svoje márne sľuby — a medzi riasami pobrežia stojí Minosova dcéra a sprevádza ho svojimi krásnymi bolestnými očami; hľadá ako skamenelá, podobná bachantke, ktorá sa premenila na sochu. Hľadá a jej srdce zmieta sa na vysokých vlnách bôľu. So svojej hlavy necháva spadnúť jemnú mitru, trhá tenké závoje, čo zakrývaly jej hrud' a jemný pás, čo objímal jej chvejúce sa boky. Všetko padá s jej tela do slaných pien, ktoré sa ihrajú pri jej nohách. Ale ona nedbá o svoju mitru ani o svoje závoje, ktoré odnáša voda. Je ako stratená a pomätená a tak visí celým svojim srdcom, celou svojou dušou, na tebe, ó Zezeus!

Keď Augustín čítal tie horúce verše Catullove, keď listoval v antológiach afrických škôl, prišiel zaiste aj na Podvečer Venuše, eklogu, ktová sa končí vášnivým výkrikom:

Oh! kedyže príde moja vesna! Kedyže správim tak ako lastovička? Kedyže prestanem mlčať? ... Ten, čo ešte nemiloval, nech zajtra už miluje! A ten, čo už miloval, nech ešte i zajtra miluje!...

Predstavme si, aký vplyv mohly mať na pätnásťročného mladíka také výzvy! Monikin syn ozaj cítil, že preň už nastáva tá vesna lásky, ktorú básnik s toľkým zármutkom privoláva. Ako asi počúval toho zvučného a melancholického radcu, ktorý do strán knihy vyšeptal svoju bolesť? Aké to popudy a aká paša pre mládenecké túžby a sny! Aký božský sbor krásy splietaly a rozplietaly neustále v jeho oslepanej mysli veľké milenky antickej elégie a epopeje, tie Heleny, Medey, Ariadny, Fedry! Keď sme my v jeho veku čítali také verše, vtedy do nášho nadšenia miešala sa horkosť a blen. Tí hrdinovia a tie hrdinky boli príďaleko od nás. Tie takmer chimerické bytosti strácaly sa nám do neprístupných zemí, do strateného sveta, ktorý sa už nevráti.

Ale Augustínovi bol tento svet svetom, v ktorom sa narodil, to bola tá jeho pohanská Afrika, kde radosť bola všetkým v živote, kde žilo sa len pre rozkoš. A pokolenie báječných princezien ešte tiež nebolo vy-

mrelo: vždy ešte čakaly na svojich milencov v palácoch Kartága. Veruže, madaurský študent prežil čarovné hodiny, snívajúc takto o láske medzi svojimi básnikmi. A tieto mladické sny, ktoré predchádzajú lásku, sú ešte opojnejšie než láska sama: objavuje sa v nich celý nový svet, do ktorého sa vstupuje každým novým krokom s radostným chvením objaviteľa. Nedotknutá mohutnosť ilúzie je vtedy ako by nevyčerpatelná, priestor je ako by hlbší, srdce silnejšie ...

Mnoho-mnoho rokov neskoršie, keď rozčarovaný Augustín hovoriť bude o láske božej, bude veľmi dobre vedieť, aká je jej nekonečná hodnota, veď skúsil celú biednu opojnosť tej druhej lásky. Povie nám s istotou skúsivšieho: „Jediná potecha ľudského srdca je v jase pravdy a v hojnosti múdrosti, potecha ľudského srdca, veriaceho srdca, posväteného srdca. *A ne-nájdete nič v nijakej inej rozkoši, čo by bolo možno s ňou porovnať.* Nevravte, že táto rozkoš je menšia, lebo to, čo voláme menším, má len vzrásť, aby bolo rovnaké. Nie, ja by som nemohol povedať: každá iná rozkoš je menšia. Lebo to nemožno porovnávať. *To je rozkoš iného stupňa, to je iná skutočnosť.*”

III

NA PRÁZDNINÁCH V TAGASTE

V Apuleiovom meste syn kresťanky Moniky stal sa voľným pohanom. Blížil sa k šestnástemu roku: začínala sa jeho pubertná kríza. Pripravená bola už v Madaure a v Tagaste odrazu vybuchla.

Augustín sa vrátil k svojim rodičom zaiste na prázdniny. Ale prázdniny sa predĺžily asi na celý rok. Skončil svoje humanistické vzdelanie. Madaurskí gramatici ho už nemohli viac naučiť. Na zavŕšenie štúdií bolo sa mu treba zapísať na prednášky niektorého slávneho rétora. Ale takí boli len v Kartágu. Bolo v móde a bolo aj ctižiadost'ou numidských rodín, že posielali svoje deti na dokončenie výchovy do hlavného mesta provincie. Patricius by si to bol tiež veľmi živo prial pre svojho syna, z ktorého sa v Madaure vykľul vynikajúci žiak, ktorého nebolo možno nechať len tak na pol cesty. Ale študentský život bol drahý a Patricius nemal peňazí. Jeho hospodárske polozenie bolo ešte vždy bezútešné! Musel čakať na výnos svojho hospodárstva, na poplatky nájomníkov a keď i to všetko bolo beznádejné, musel sa poobzerať za pôžičkou u niektorého bohatého priaznivca. Nuž ale na to všetko bolo treba času a diplomacie,

Dni a mesiace ubiehaly a Augustín, bez práce, strhnutý ľahkými priateľstvami, nechal sa niest' kratochvíľami svojho veku ako mladý tagastský mešťan: tými trošku hrubými a nie veľmi rozmanitými kratochvíľami, aké si bolo možno dožiť v malom meste tých čias, kratochvíľami, ktoré zostaly aj dnešným domorodcom, čo žijú v mestách alebo na vidieku: poľovať, jazdiť, zahrať si hazardnú hru, piť, jest, milkovať sa. Viac si ani nežiadali.

Augustín, žalujúc na seba vo *Vyznaniach* pre mladické výstupky, upotrebuje tie najpohanlivejšie výrazy. Hovorí o nich s hrôzou a hnusom. Zasa sme v pokušení myslieť, že zveličuje z prevelkej kresťanskej skrúšenosti. Ba sú ľudia, v ktorých tento ostrý tón vzbudzuje toľkú nedôveru, že pochybujú o historickej cene *Vyznaní*. Upozorňujú na to, že keď ich hipponský biskup písal, jeho city a jeho myšlienky boli už dávno zmenené. Nevidí vraj už tým istým okom a tým istým duchom príhody svojej mladosti. Jedno je isté: Augustín sa súdi ako kresťan, a nie ako chladný historik, ktorý nepreniká za hmatateľné fakty. On sa pokúsil vyslieďť počiatky a stopovať následky aj toho najnepatrnejšieho svojho skutku, lebo to je obrovský dôležitý pre spásu. Ale jeho úsudok, čo aký je prísny, nedotýka sa jedného vôbec skutočnosti samého faktu. A napokon v takej povahe, ako bola jeho, aj tie, druhým najľahostajnejšie skutky mali ohlas ďaleko poza rozmery samého skutku. Zlo hriechu závisí od správdzajúceho svedomia a od záľuby, ktorá sa doň vklá-

dá. Nuž a Augustín bol veľmi inteligentný a veľmi rozkošnícky.

Nech je ako chce, ale jedno je isté, že temperament mladých Afričanov býva predčasne zrelý a smyseľnosť tej rasy je príslovečná. Muselo to byť tým horšie za čias, keď islam nevnucoval ešte mravom svoju pokryteckú prísnosť, keď kresťanstvo borilo sa ešte s pohanskou bezúzdnosťou. Ba prekvapuje, že pubertná kríza nevypukla u Augustína už pred šestnástym rokom. Ale tak sa vidí, že bola potom tým ostrejšia. Akými slovami ju on sám opisuje! „Ako tónistý les, tak som sa aj ja opovážil vypučať celou vegetáciou lásky.“ Ale hneď upozorňuje, že ešte nemiloval. Teda bola to číra smyselnosť. „Špinavé výpary vystupovali z močarísk telesnej žiadostivosti... Moje srdce bolo nimi zahalené a zaslepené... Vôbec som nezachovával mieru, prelamoval som i jasný prah priateľstva... Nerozlišoval som jasné svetlo čistej náklonnosti od dymu zlých žiadostí“.

Nechcime byť podrobnejší, než bol on sám. Keď človek pomyslí na všetky africké neresti, nemá odvahy rozoberať také vyznanie. „Pc-ne“, vraví, „bol som ako hniloba pred tvou tvárou.“ A nemilosrdnou spravodlivosťou analyzuje následky hriechu: „Dával som sa strhovať sem i ta, rozplýval som sa vo veciach, rozlieval som sa ako neužitočná voda.“ Miesto toho, aby sa sústredil a osbieral v jedinej Láске, rozdroboval sa, topil sa v množstve nízkych náklonností. A zatiaľ „ty si m'čal, Bože môj!“ Toto m'čanie božie, to je hrozný znak zatvrdnutosti, beznádejného zatratenia.

Bola to úplná skazenosť vôle: nemal už ani výčitiek svedomia.

Stojí tu pred nami ako odtrhnutý od svojej detskej duše, ako oddelený sám od seba. Predmet jeho detskej viery už nemá preň smyslu. Nerozumie ho. Je mu to konečne aj ľahostajné. Tá prvá kríza Augustínovho života, ako o nej aj on sám rozpráva, presahuje rám autobiografie: má všeobecný význam. Raz navždy, definitívnu formou a akosi klasicky podal svojou subtilnou skúsenosťou lekára duší diagnózu pubertnej krízy všetkých mladíkov svojho veku, všetkých kresťanských mladíkov, čo budú žiť po ňom. A veru, Augustínove osudy sa opakujú v každom z nás. Strata viery spadá vždy do obdobia prebudenia smyslov. V tomto kritickom momente, keď príroda žiada nás do svojich služieb, chápanie duchovných vecí sa väčšinou zatemňuje alebo stráca. A navyknuťe na surovosti pudu konečne zabíja jemnosť vnútorného smyslu. Nie rozum odvracia mladíka od Boha, ale telo. A nevera slúži mu len na hromadenie výhovoriek pre nový život, ktorý vedie.

Rozbehnutý Augustín nemohol sa zastaviť v polceste radovánok: on sa nikdy ničomu neoddával len napoly. Ešte aj vo výstupkoch zlých mladíkov musel vynikať, aj tu chcel byť prvý, ako bol v školských laviciach. Povzbudzoval a zvädzal aj svojich kamarátov. A títo zas zvädzali jeho. Medzi nimi bol, aj Alypius, ktorý mu bol cez celý život priateľom, ktorý bol spoločníkom jeho chýb a bludov, ktorý ho nasledoval aj v obrátení a ktorý sa stal tagastským biskupom.

Títo dvaja budúci pastieri Kristovi túlili sa teda so stratenými ovečkami.

Celé noci trávievali na námestiach v hre alebo blúznení pri nádobách čerstvých nápojov. Tu márnili čas, vyvaľujúc sa na rohočkách, listový veniec okolo hlavy, náhrdelník z jazmínu na krku a za uchom zastoknutá ruža alebo klinček. Nevedeli už ani, ako by mali zabiť čas. Takto sa stalo, je istého pekného večera sa celá veselá banda rozhodla, že zájde si na hrušky do záhrady istého Patriciovho suseda. Hruška, bola celkom blízko pri vinici Augustínovho otca. Naničhodníci ju otriasli. Zahryzli vše do ovocia, aby videli, ktoré ako chutná. Ale nevidelo sa im veľmi i vysypali všetko ošípaným.

V tejto krádeži, ktorú spáchali jedine a len z rozkoše, vidí Augustín rys satanskej zlosti. Spáchal istotne ešte mnoho iných nepekných vecí, ktorých jediný pôvab bol tiež len v tej diabo'skej radosti z prestúpenia zákona. Jeho shon za radovánkami nemal hraníc. Spozorovala Monika túto premenu svojho Augustína? Odrastnutí chlapci sa vymykali zpod dozoru gyneceea. A keď matka aj tušila niečo, nevedela jednako všetko. Až muž jej mal otvoriť oči.

Augustín rozpráva o tej príhode s voľnosťou antických mravov... Stalo sa to v tagastských termách. Kúpал sa s otcom pravdepodobne v bazéne so studenou vodou. Kúpači, čo vychádzali z bazénu s mokrymi údami, nechávali mláčky vody v stopách svojich nahých nôh na mozaikovej dlážke, keď Patricius, ktorý pozeral na nich, odrazu zbadal, že jeho syn veru

dospel, že odial sa — sám Augustín tak vraví svojou obraznou rečou — mládeneckou nespokojnosťou ako novým lemovaným plášťom. Patricius, ako dobrý pohan, s jasotom privítal tento príslub potomstva a vidiac sa už v duchu starým otcom, radostne sa ponáhlal k Monike so svojím objavom.

Ale Monika privítala túto novinu inakšie. Zhrozila ju myšlienka na nebezpečenstvá, do ktorých sa dostane čnosť jej syna, i dohovára mu. Ale Augustín s výšky svojich šestnástich rokov sa jej len vysmial: „Ženské táraniny! Načo sa mieša do vecí, ktoré nerozumie! ...“ Monika, unavená borbou, zaprisahala syna, aby sa aspoň miernil vo svojich výstupkoch: „Nech sa chráni zlých ženstín a najmä nech sa nepošpiní cudzoložstvom!“ A ostatok oddala do vôle božej.

Mohli by sme sa čudovať — aj sám Augustín sa čuduje — že nepomysleli vtedy na to, že najlepšie by ho bolo oženiť. V Afrike sa mladíci ženia včas.

Taký arabský roľník svojmu sotva pätnásťročnému synovi kupuje ešte aj dnes ženu, aby v manželstve prihasil pribúrlivý oheň mladosti. Ale Monika, ktorá ešte nebola svätá, myslela o tom ako múdra a praktická meštianka: manželka by bola len putom mladému mužovi, ako je Augustín, ktorého budúcnosť sa ukazovala takou skvelou. Predovšetkým sa musí stať chýrnym rétorom, aby pozdvihol vážnosť rodiny. A pred tým musí ustúpiť všetko iné. Ale istotne dúfala, že búrlivý študent vekom zmúdreje. Práve tak hľadel na veci aj Patricius. „A takto sa stalo,“ vraví Augu-

stín, „že môj otec sa nestaral, Bože môj, či rastiem v láske k tebe, ani či som čistý, len ak sa stanem výrečným ... Ba moja matka a on mi ešte popustili uzdy radovánok..." Patricius sa síce dal (hoci aj veľmi neskoro) zapísať medzi katechumenov. Neústupnosť manželky ho získala katolíckej viere. Ale jeho myšlienky sa preto ešte nestály kresťanskejšími: „Nemyslel vôbec na teba, Bože môj", vyznáva syn, ktorý sa jednako len tešil z jeho obrátenia.

Patricius sa rozhodol, že sa obráti, a to pravdepodobne z politiky. Po smrti Juliána Apostatu bolo zjavné, že pohanstvo je rozhodne a konečne premožené. Cisár Valentinián vydal prísne dekréty proti nočným obetám. A v Afrike zas comes Romanus prenasledoval donatistov. Všetko, čo bolo v Tagaste kresťanom, bolo katolíkom. Načo byt teda tvrdošijným v zbytočnom a nebezpečnom odpore?... A možno aj Patriciov koniec — bol už blízko — pôsobil tak, ako si to želala Monika. Ale Patricius nebol rozhodne ten človek, ktorý by bol v tejto chvíli miernil Augustína v jeho radovánkach: myslel len na jeho budúce bohatstvá. Iba Monika mohla mať naň nejaký vplyv, ale i ona bola ako fascinovaná jeho svetskou budúcnosťou. Posilňovala vari svoju dôveru myšlienkou, že to svätácke vzdelanie aspoň nepriamo poslúži jej synovi, keď ho privedie späť k Bohu, a že príde deň, keď slávny rétor stane sa Kristovým advokátom? ...

Co ako sa pohoršovala nad jeho správaním, jednako sa tak vidí, že práve v tom čase začala sa sblížovať s nim a zapodievať sa s týmto svojim dieťaťom ako

s miláčikom. Úplná jednota medzi matkou a synom ukáže sa len oveľa neskoršie. Vtedy ešte primnoho starých zvykov znemožňovalo v rodine vrúcnejšiu intimitu medzi mužmi a ženami. Tú dôvernosť, aká môže byť medzi dnešnou matkou a jej synom, Augustín nám nebude vôbec vedieť predstaviť.

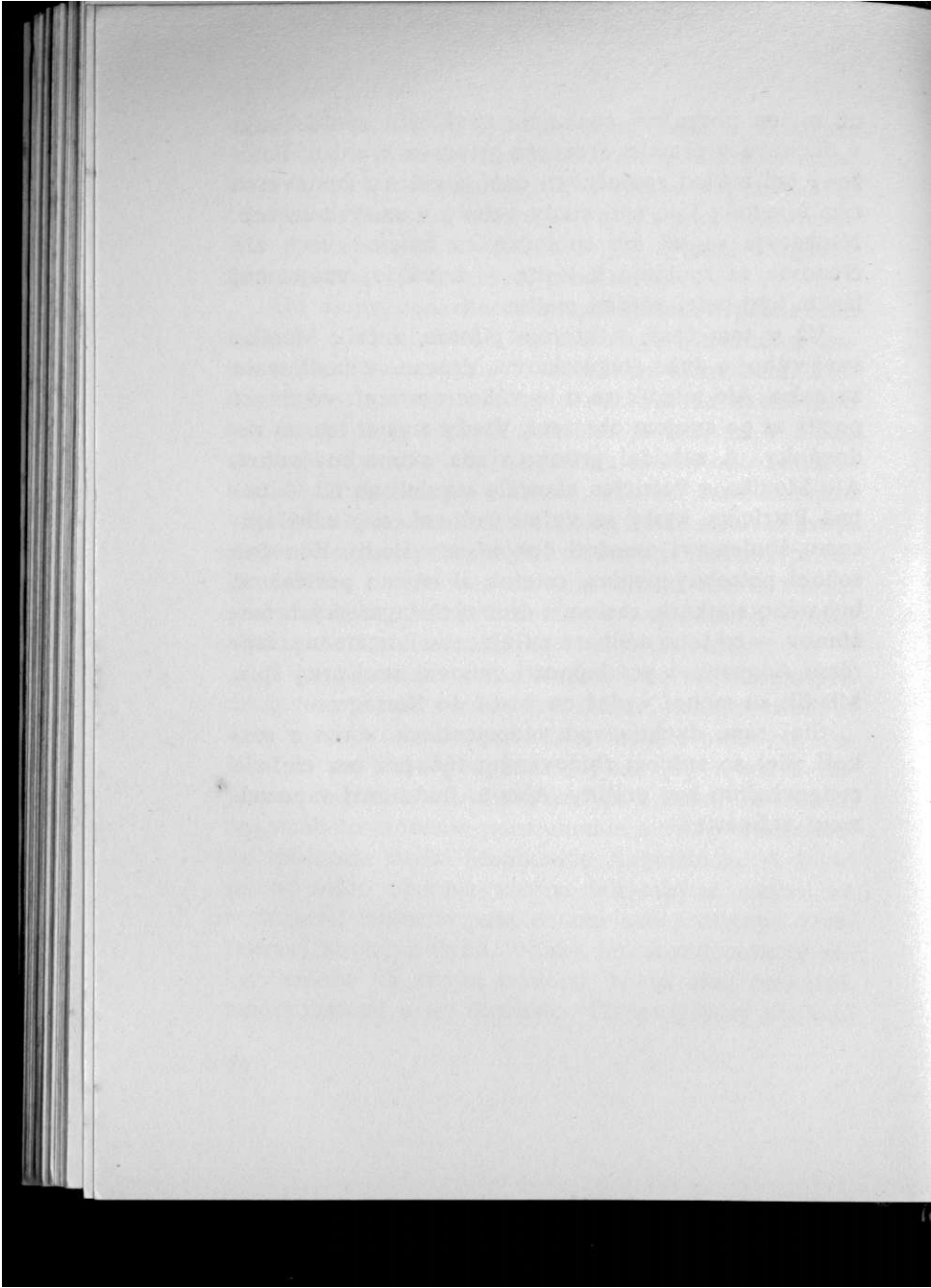
Ani stopy nenachádzame po maznaní, pozhovení, hriechnej slabosti, ktoré len zmäkčujú materinskú lásku a škodia energičnosti mužského charakteru. Monika bola prísna a trošku drsná. Ak sa poddávala, tak len pred Bohom. A jednako je isté, že v hĺbke svojho srdca milovala Augustína nielen ako budúceho úda Kristovho, ale i ľudsky, ako len žena, zbavená v nevydarenom manželstve lásky, môže milovať svoje dieťa. Surovosť pohanských mravov u Patrícia ju zstrašovala, i vylievala na túto mladú hlavu všetku svoju nevyžitú lásku: milovala v Augustínovi bytosť, akú by bola chcela milovať v svojom mužovi.

K jej hlbokému a nezištnému citu voči nemu pridružovalo sa dosť osobných ohľadov: inštinktívne hľadala v synovi oporu proti násilnostiam otcovým. Tušila, že on bude podporou jej staroby a akosi nejasne predvídala, čo bude kedysi z neho. To všetko napomáhalo zrodienie porozumenia a vždy vrúcnejšieho spolčenia medzi Monikou a Augustínom. A takto už od tohto obdobia vidíme ich takými, akými sa budú javiť budúcim pokoleniam: ako prototypy kresťanskej Matky a Syna. Vďaka im, stratil antický zákon mnoho zo svojej tvrdosti. Nieto viac prekážok medzi matkou a jej dieťaťom. Členov rodiny sblížujú

už nielen povrchné vonkajšie zvyklosti: spoluobcujú v duchu a v pravde. Srdce sa privráva k srdcu. Položený bol základ spoločnosti duší a sväzky domova sa tým upevnili tak, ako nikdy neboly v starých časoch. Nepracuje sa už len spoločne za hmotné veci, ale členovia sa spolčujú k láske — k väčšej vzájomnej láske. Syn patrí väčšmi matke.

Už v tom čase, o ktorom píšeme, začala Monika svoj výboj o dušu Augustínovu. Vrúčne sa modlievala za neho. Ale mladík sa o to vôbec nestaral: vďačnosť pocíti až po svojom obrátení. Vtedy myslel len na radovánky. A zabúdaval pritom aj na svoju budúcnosť. Ale Monika a Patricius neustále mysleli na ňu — najmä Patricius, ktorý sa veľmi usiloval, aby zaháľajúcemu študentovi umožnil dokončenie štúdií. Konečne sohnal potrebný peniaz, ostatek si možno požičal od bohatého statkára, zastancu drobných tagastských mešťanov — od toho nádheru milujúceho Romaniana, ktorému Augustín z povdačnosti venoval svoj prvý spis. Mladík sa mohol vydať na cestu do Kartága.

Šiel sám, dychtiac po vedomostiach, sláve a rozkoši, šiel so srdcom zbičovaným túžbami bez cieľa a melanchóliou bez príčiny. Ako to bude ozaj v neznámom veľmeste?

DRUHÁ ČAST

ČAROVNÉ KARTÁGO

Amare et amari
Milovat a byl milovaný

(Vyznania, III. 1.)

BRITISH CAST
CAROLINE KATHAGO

Amos in 1880
Milton & the
(1880-1885)

I

CARTHAGO VENERIS

„Prišiel som do Kartága a všade zôkol-vôkol mňa syčalo sťa vriaci olej kypenie hnusných lások.“

Tento výkrik ľútosti, ktorý zaznel dvadsaťpäť rokov neskoršie z úst obráteného Augustína, nezadúša celkom tón obdivu nad starým hlavným mestom krajiny. Cítiš medzi riadkami jeho vlastenecký obdiv. Kartágo veľmi silne Zapôsobilu naň. A on mu dal svoje srdce a zostal mu verný až do konca. Jeho nepriatelia, donatisti, volali ho „kartaginským dišputátorom“. Ako hipponský biskup je neustále na ceste do Kartága za kázňami, dišputami, schôdzkami s kolegami, intervenciami pri úradných osobnostiach. A keď nie je tam, neustále hovorí o ňom v svojich homíliách, traktátoch, z neho načiera svoje prirovnania: „Vy, čo ste boli v Kartágu...“, hovoríeva často svojim poslucháčom. Ísť do Kartága: to bolo pre dieťa malého Tagaste asi toľko, ako pre francúzskych vidiečanov ísť do Paríža. *Carthaginem veni* — v týchto jednoduchých slovách sa chveje tón naivnej emfázy, ktorá prezrádza očarovanie numidského študenta, čo práve zakotvil vo veľkomeste.

Kartágo bolo skutočne jedno z piatich hlavných

miest Impéria: Rím, Konštantinopol, Antiochia, Alexandria a Kartágo. Kartágo boio pobrežným hlavným mestom celého západného Stredomoria. Svojimi celkom novými širokými ulicami, svojimi vilami, chrámami, palácami, prístavmi, svojim rôznofarebným a kozmopolitickým obyvateľstvom prekvapilo a okúzliho študenta z Madaury. Ono dovŕšilo jeho vyrvanie z vidieka a otvorilo mu oči. Augustín sa tu musel cítiť zo začiatku ako stratený.

Teraz bol tu, ponechaný celkom na seba a nemal nikoho, kto by mu bol poradil a ho viedol. Pravda, hovorí o svojom krajanovi, Romanianovi, podporovateľovi svojho otca a Tagastčanov, ako o veľkodušnom priateľovi, ktorý ho, vraj, pritúil, keď taký chudobný prišiel zavŕšiť svoje štúdiá do cudzieho mesta, ktorý mu, vraj, pomohol nielen peňaženkou, ale najmä svojím priateľstvom. Ale táto náražka je, žiaľ, nie velnu jasná. Jednako asi svedčí o tom, že Augustín, keď prišiel do Kartága, býval u Romaniana. Ved' je celkom dobre možné, že Romanianus mal tu dom, v ktorom trávil zimušné mesiace: ostatok roka bol vo svojich vilách v Tagaste. Tento bohatý mecén by sa nebol uspokojil tým, že dal Augustínovi niečo na cestu, keď odchádzal zo svojho rodného mesta: on mu chcel dať prístrešie aj vo svojom dome v Kartágu. To bolo výkupné nesmiernych antických bohatstiev: zaväzovaly k štedrosti. S rozdrobením imania sme sa stali oveľa sebeckejšími.

Ale isté je aj to, že Romanianus, zaneprázdnený zábavami a svojou prácou, nemohol byť vážnym men-

torom Monikinho syna. Augustín bol teda svojím pánom, alebo takmer svojím pánom. Prišiel do Kartága istotne s veľkou túžbou zveľadiť svoje vedomosti a získať si povest', ale ešte väčšmi túžil po láske a smyselných pôžitkoch. Ako v Tagaste, tak aj tu žil v očakávaní lásky. Predohry lásky sa mu pôvabne predlžovali. A natoľko bol nimi vtedy posadnutý, že to je prvé, na čo myslí, keď rozpráva o svojich rokoch v Kartágu. „Milovať a byť milovaný" — to sa videlo jemu ako i jeho obľúbeným alexandrinským básnikom jediným dôvodom života. Nemiloval ešte, ale bol „zamilovaný do lásky" — *nondum amabam, et amare amabam ... amare amans ...*

Veru, ešte ani jeden pohanský básnik nehovoril takými slovami o láske! Tie jemné vety nie sú len dielom zázračného umelca slov; v ich takmer nevystihnutelných odtienkoch prejavuje sa celkom nová duša, rozkošnícka duša starého sveta, ktorá sa prebúdzala k duchovnému životu. Moderní básnici opakovali tie slová do sýtosti, ale prekladajúc ich príliš doslovne — „miloval som ľúbiť", sfaľšovali vari ich smysel. Spravili z Augustína romantika á la Musset, diletanta lásky.

Augustín nie je natoľko „moderný", hoci často je už takmer náš. Keď píše tie vety, je biskupom a kajúčnikom. Čo ho prekvapuje vo vlastnom nespokojnom a horúčkovitom živote mladého muža a mladíka, to je ten veľký elán celej jeho bytosti, ktorý ho unášal k láske. Zjavné je, že človek je stvorený pre lásku, keď vie milovať tak bez príčiny a bez predmetu,

keď už sama myšlienka na lásku mu je počiatkom lásky. Ale klame sa, keď dáva stvoreniam srdce, ktoré môže zaplniť a uspokojiť iba sám Stvoriteľ. A v tejto láske k láske poznáva Augustín znak predurčenej duše, ktorej túžba spočívne len v Bohu. Preto v akomsi opojení opakuje tak to slovo: milovať. Vie, že ti, čo tak milujú ako on, nemôžu dlho milovať ľudskou láskou. Nie, nehanbí sa priznať: miloval, miloval celou svojou dušou, miloval ešte i očakávanie lásky. Blažená predpoveď pre kresťana! Také ohnivé srdce je povoláné na večné hody.

Pre tento svoj žiar vášne, pre túto svoju živú smyselnosť stal sa Augustín korisťou Kartága. Rozkošnícke mesto ho celkom schýlilo svojím pôvabom a svojou krásou, všetkými zvodnosťami ducha a smyslov, príslubom ľahkých radostí.

Ale zprvoti muselo zmäkčiť mladého vidiečana, navyknutého na jednoduchý a prísny život svojho mestčeka, muselo uvoľniť Numida, sputnaného drsnosťou rodného podnebia, muselo občerstviť jeho slnkom vypálené oči hojnosťou svojich vôd a jemnosťou svojho obzoru. Kartágo bolo mesto záhaľky a najmä rozkoše tak pre tých, ktorých zaneprázdňovali obchodné starosti, ako aj pre tých, čo mali mnoho času. Volali ho *Carthago Veneris*, Venušino Kartágo.

Stará fenická Tanita tu skutočne ešte vždy kráľovala. Keď Rimania znovu vybudovali jej chrám, premenila sa na „*Virgo Caelestis*“. Táto Nebeská Panna bola veľkou nečistou Paňou, ku ktorej ešte vždy, štyristo rokov po narodení Kristovom, smerovali poklony

M

africkej zeme: čudná Panna, povie neskoršie Augustín, ktorú možno cítiť len pošpinením svojho vlastného panenstva! Jej rozkladný vplyv ako by presiakal celým krajom. Niet ženskejšieho okolia nad kartaginský polostrov, obkľúčený so všetkých strán bozkami vôd. Kartágo, rozvalené medzi jazerami na pobreží mora, mäklo tak vo vlhkej vlažnosti svojich pár ako i v zadúšajúcej atmosfére svojich parných kúpeľov.

Energiu rozožierajúce Kartágo očarovalo oči. S vrchu monumentálneho schodišťa, ktoré viedlo k Esku-lapovmu chrámu na končiari Akropola, mohol pozorovať Augustín pod svojimi nohami obrovské a pravidelné mesto, jeho do nekonečnosti sa šíriaci pás záhrad, modrých vôd, svetlých plôch a hôr. Keď zastal na schodišti pri západe slnka, obidva prístavy, zao-krúhlené ako dve obrovské čaše, jagaly sa mu v ústrety z obruby mola ako dva brúsené rubíny. Naľavo tuniské jazero, nehybné, bez jedinej vrásky, svetelnou čarovnosťou vyrovnávajúce sa benátskym lagúnam, odievalo sa do jemných a nádherných odtienkov. A rovno oproti, na druhej strane zálivu, kde nadúvaly sa plachty lodí, rhadesské hory vypínaly k oblohe do chvejúceho sa ovzdušia svoju vzdušnú architektúru.

Aký to výhľad na svet pre mladého človeka, ktorý sníva o sláve! A kde na svete je opojnejšie miesto nad byrský pahorok, na ktorom sa hromadí a spočíva v hlbokých vrstvách jedno nad druhým toľko bohatierskych spomienok! Síre zaprášené lúčiny, ktoré sa hen dolu vnárajú do pieskov púšte, hory, ostrovy, predhoria — všetko sa klania Vřšku, ktorý ospieval

Vergilius a všetko ako by sa mu korilo. Vzbudzuje úctu v nespočetných hordách barbarského kontinentu, je vládcom mora. Ani sám Rím s výšin svojho Palatina nemá taký vladársky vzhlad.

Zpomedzi všetkých mladíkov, čo sedeli v laviciach rétoiov, Augustín najväčšmi sa započúval do nemej výzvy, ktorá vznášala sa z antických ruín a z nových palácov Kartága. Ale zradné a ľstivé mesto poznalo tajomstvo, ako spútať vôľu. Pokúšalo ho výkladom všetkých svojich radovánok. Pod tunajším slnkom, ktoré priodieva krásou ešte aj skaly zrúcanín, pôsobia i tie najhrubšie pôžitky príťažlivosťou, ktorej ľudia zo Severu vôbec nerozumejú. Vôkol všade bezuzdnosť tela. Tento plodný ruch a šum, všetky tie ponáhľajúce sa a potom zvlhnuté telá, všetko vydychuje ako by rozkošnícky závan, v ktorom sa vôľa rozpľýva. Augustín s rozkošou vdychoval ten páľčivý a ťažký, ľudskými výparmi presiaknutý vzduch, čo zaplňoval križovatky a ulice Kartága. A poddával sa nečistým zrodom všetkých tých vystretých rúk, čo mu zahradzovaly cestu.

Ale pre takú augustínovskú dušu Kartága malo naporúdzi aj jemnejšie zvodnosti. Zachytávalo ho svojimi divadlami, veršami svojich básnikov a melódiami svojich hudobníkov. Augustín plakal pri Terentiových a Menandrových komédiách: rozcítil sa nad nešťastím rozdvojených milencov; vžíval sa do ich bojov, radoval sa a zúfal s nimi. A ešte vždv očakával zjavenie lásky — tej lásky, ktorú mu divadelné hry ukazovali takou dojímavou a krásnou.

Taký bol vtedy Augustín, vydaný napospas bláznivosti svojich osemnástich rokov: srdce rozmazané romantickou literatúrou, duch, ktorý netrpezlivo túžil pustiť sa do všetkých rozumových dobrodružstiev, v najskazenejšom a najkaziacejšom a najokúzľujúcejšom meste pohanských stáročí v najnádhernejšej zemi sveta.

III

AFRICKÝ RIM

Kartágo núkalo Augustínovi nielen radosti: pre takú živú a rozsiahlu inteligenciu ako jeho, bolo aj mimoriadnym predmetom úvah.

Kartágo ho do rímskej veľkosti zasvätilo lepšie než Madaura a ostatné numidské mestečká. Tu — ako aj inde — si Rimania predsavzali zapôsobiť na ducha premožených národov dôkazmi svojej sily a svojej nádhery. A predovšetkým sa usilovali o kolosálnosť. Nimi vystavené mestá predstavujú ten dekoratívny a monumentálny ráz, aký mali grécke mestá v hellenistickej epoche, ba v miere ešte zvýšenej — ráz, ktorý neobišiel sa bez emfázy a zaťaženia, ale zato na prvý pohľad vzbudzoval všade údiv: a to bolo podstatné v ich očiach. Vo všeobecnosti možno povedať, že ich ideál nelíšil sa ani veľmi od ideálu našich moderných stavebných úradov. Rovné ulice, ktoré sa pretínajú v pravom uhle, mestá pravidelné ako šachovnice, množstvo perspektív a obrovské stavebné masy — všetky rímske mestá z tej epochy prezrádzajú tú istú starostlivosť a takmer identický plán.

Pre nové Kartágo, vytvorené podľa tohto typu, zabúdalo sa na staré. A taká bola všeobecná mienka, že

Kartágo ustúpi len pred Rímom. Africkí autori ho oslavujú najprepiatejšími chválospevmi: je im „nádherné, vznešené, vysoké Kartágo“. Pravda, v týchto chválach je veľa prázdnoty a vlasteneckého chvastúnstva. Ale jednako je isté, že rímske hlavné mesto provincie Afriky nebolo menej pozoruhodné než stará metropola Hannonov a Barkasov. Kartágo malo takmer toľko obyvateľov ako Rím, rozlohou bolo tiež sotva menšie. A konečne netreba zabúdať, že až do vandalskej invázie nemalo múrov, nuž voľne sa rozlievalo po rovine. Svojimi záhradami, vilami, nekropolmi zakrývalo takmer celý dnes vyľudnený polostrov.

Ai Kartágo ma' o svoje Kapitolum a svo' Palatin na vŕšku Byrsa, kde sa zaiste vypínal chrám kapitolskej trojice: Jupitera, Junony a Minervy, neďaleko veľkého chrámu Eskulapovho, modernej to metamorfózy starého púnskeho Ešmuna. V susedstve svätýň ovládal Kartágo s výšin Akropola prokonzulov palác. Fórum bo¹ na úpätí vŕšku, pravdepodobne v susedstve prístavov — fórum vystavené a usporiadané po rímsky, s obchodmi peňazomencov a bankárov, s tradičným obrazom Marsyasovým pod oblúkmi arkád, a s množstvom sôch, venovaných miestnym velikášom: Apuleius mal tu istotne sochu.

Trošku ďalej bolo Prímorské námestie, na ktorom sa slievali práve prišli cudzinci a zaháľači z mesta, čo vyšli sem za novinami, kde kníhkupci vkladali knihy a časové pamflety. Tu bolo vidno aj jednu z kuriozít Kartága: mozaiku, ktorá predstavovala báječné obludy, ľudí bez hláv a ľudí, čo chodili len na jednej nohe

a druhým nesmiernym chodidlom chránili sa proti slnku ako slnečníkom, keď si ľahli na chrbát. Volali ich preto *sciopodmi*. Augustín, ktorý tiež neraz postál ako všetci iní ľudia pred tými grotesknými figúrami, pripomína ich kdesi svojim čitateľom ...

V nižnej časti mesta, pri mori a na dvoch výškoch v blízkosti Akropola, rozkladalo sa množstvo budov, ktorých mená a všeobecný opis zachovali nám antickí spisovatelia. Vďaka horlivosti archeologov — dnes už nemožno vedieť, kde stály.

Pohanských svätýň bolo mnoho: chrám bohyně Caelestis, veľkej patrónky Kartága, rozkladal sa na priestore dvoch tisíc krokov. Okrem vlastného *hiero*nu, kde stála socha bohyně, mal záhrady, posvätné háje a portikmi obkľúčené dvory. Antický Moloch pod menom Saturna tiež tu mal chrám. Augustín vraví, že ho volali Starým a jeho kult upadal. Na vyvázenie toho malo Kartágo, podobne ako aj Alexandria, inú veľmi módnú svätýňu. Serapeum, kde sa rozvíjala pompa egyptských obradov, oslavovaných Apuleiom.

A popri posvätných miestach miesta kratochvíle: divadlo, Odeon, cirkus, štadión, amfiteáter, rozlohou vyrovnávajúci sa rímskemu Kolosseu, s poschodovými arkádami a realistickými sochami, predstavujúcimi podoby zvierat a umelcov. Potom všeobecne osožné budovy: obrovske cisterny Východu a Malga, veľký vodovod, ktorý v dĺžke deväťdesiatich kilometrov privádzal do kartaginských rezervoárov vody Zaguánu. Konečne termy, z ktorých poznáme Antoninove, Maximianove a Gargiliove, v ktorých sa šíšiel jeden

z najvýznamnejších cirkevných snemov afrických. Podobne DOO tu v Augustínovej epoche aj mnoho kresťanských bazilik. Spisovatelia ich spomínajú sedemnásť: pravdepodobne ich bolo ešte viac. Bazilika v Da[^]mus-ei-Kanta, jediná, z ktorej sa našly významnejšie stopy, boia veľmi priestranná a bohato vyzdobená.

Iné budovy sa stratily histórii. Jednako treba predpokladať, že Kartágo malo, podobne ako aj Rím, *septonium*, ozdobnú budovu s viacerými poschodiami stĺpov, ktorá obkľučovala vodnú nádrž: ba tvrdí sa, že rímske septonium bolo len kópiou kartaginského. Rovné ulice, dláždené širokými kamennými doskami, preplietaly sa okolo týchto stavieb, tvorily sieť veľkých, veľmi jasných a veľmi vzdušných tried. Niektoré z nich boli v antickom svete známe či svojou krásou alebo obchodnou živosťou: ulica Zlatníkov, Saturnova, ulica Zdravia, Nebeská a Junonina ulica. Figový a zeleninársky trh verejné sýpky boli tiež medzi hlavnými centrami kartaginského života.

Nemožno pochybovať, že pohľad na Kartágo s pomníkmi, námestiami, ulicami, verejnými záhradami by nebol vzbudzoval dojem veľkého hlavného mesta a že by nebol úplne zodpovedal tomu, pravda, trošku násilníckemu ideálu sily a krásy, ktorý Rimania všade nanucovali.

Africký Rím oslepoval mladého vidiečana z Tagaste, ale súčasne zjavoval mu nádheru a moc poriadku — poriadku sociálneho a politického. Kartágo ako metropola západnej Afriky vydržovalo celú armádu úradníkov. Predovšetkým predstavitelia centrálnej mo-

ci, ríšske úrady — prokonzul, akýsi vicecisár, ktorý mal okolo seba celý dvor, zástup civilov a vojakov, súkromnú radu, *otíicium*, s množstvom hodnostárov a podradných úradníkov. Potom africký vikár, ktorý mal pod svojou mocou všetkých afrických guvernerov a ktorého *oiiicium* bolo vari ešte ľudnatejšie ako prokonzulovo.

Za tými nasledovali municipiálne úrady, ktorým pomáhala rada dekurionov — kartaginský senát. Tito kartaginskí senátori vystupovali ako významné osobnosti; ich rímski kolegovia požmurkávali na nich, ba aj cisári museli mať na nich ohľad. Pod ich vysokým dozorom stály všetky ostatné mestské záujmy: cesty, stavby, mestské dávky, polícia, v ktorej bolo všetko až po strážcu fóra. Ďalej vojenské a námorné úrady. Kartágo ako nákladný prístav zásobujúcej floty, ktorá prevážala do Ostie africké zbožie, mohlo kedykoľvek vyhladovať Rím, keby sa mu bolo zapáčilo. Zbožie a olej celej zeme shromažďovali sa v jeho dokoch — potravinových skladištiach, ktoré viedol osobitný prefekt s celou hierarchiou pisárov a strážcov.

Augustín počul v Kartágu istotne nejednu sťažnosť na tento úradný aparát. Ale toto dobre spravované mesto bolo najznamenitejšou školou pre mladého muža, ktorý mal neskôršie spájať v svojej osobe funkciu biskupa, sudcu i správcu. Dobročinnosť poriadku, toho poriadku, ktorý volali vtedy „pax romana“, zapôsobila naň istotne tým viac, lebo prišiel z nespokojného kraja, ktorý bol často vzrušený agitáciami náboženských siekt a lúpežnosťami nomádov, zo zeme hrani-

čiacej so saharskými krajinami, kde účinnosť ústrednej moci prejavovala sa ťažkopádnejšie než v Kartágu a v prímorských mestách. Kto chce zacítiť nádheru správy, nemá lepšieho prostriedku, ako žiť v zemiach, kde všetko je vydané napospas moci alebo chůťky. Barbari, ktorí sa sblížovali s rímskou civilizáciou, boli schvátení obdivom krásneho poriadku, ktorému ona dopomohla k vláde. Ale najviac ich prekvapovala *ubiquita* (všadeprítomnosť) Impéria.

Človek akejkolvek rasy a vlasti mohol byť len hrdý na to, že patrí k rímskemu štátu (*civitas romana*). Bol doma vo všetkých krajoch sveta, podriadených vláde Ríma. Naša Európa, rozdrobená na národnosti, nechápe už vôbec ten cit hrdosti, ktorý sa tak líši od našich úzkych patriotizmov. Treba ísť do kolónií, aby sme skúsili niečo z toho: tam aj ten najmenší z našich môže sa cítiť suverénom jedine preto, že je občanom metropole (materinskej zeme).

V antickom svete bolo toto vedomie veľmi silné. Nemožno pochybovať, že práve Kartágo, v ktorom sa kúzlo Impéria javilo v celom jase, prebudilo a prehĺbilo ten cit v Augustínovi. Len mu bolo treba pozrieť okolo seba, aby ocenil rozsah výhod, ktoré Rím udeľoval svojim občanom. Ľudia so všetkých končín bez rozdielu rasy boli ako včlenení do Impéria a spolupracovali na veľkosti rímskej veci. Ak prokonzul, ktorý býval vtedy v paláci na Vřšku, slávny Symmachus bol členom starej italickej rodiny, tak ten, ktorého tu reprezentoval, cisár Valentinián bol synom vojaka z Panónie. Komes Teodozius, vojvodca, ktorý potlačil

v Mauretánii Firmovo povstanie, bol Španiel a vojská, ktoré viedol v Afrike, boli väčšinou z Galov. A neskôršie zasa iný Gal, Rufinus, bude pánom celého Orientu.

Taký ostro vidiaci duch ako Augustín, nemohol ostať ľahostajný pri pohľade na svet, ktorý otvoril Rím ambíciám všetkých nadaných ľudí. Augustín mal dušu básnika, dušu ľahko zápalčivú: pohľad na Orlov, vypínajúcich sa na kartaginskom Akropoli, vryl sa do nej nezmazateľným dojmom. Naučil sa na veľké pohľady, naučil sa striasť so seba predsudky rasy a všetku malichernosť lokálneho ducha. Keď sa stane kresťanom, nezavrie sa, ako donatisti, do svojej africkej cirkvi: snívať bude o vyrovnaní pozemského kráľovstva Kristovho s Impériom Cézarov.

Ale jednako nesmieme sa oddávať priveľkým ilúziám o tej rímskej jednote. Za impozantným priečelím, ktoré stavala na obdiv od jedného konca Stredomoria na druhý, neprestala jestvovať rozmanitosť národov s ich mravmi, tradíciami, osobitnými náboženstvami, a to v Afrike ešte väčšími než kdekoľvek inde. Obyvateľstvo Kartága bola prekvapujúca miešanina. Hybridný ráz tejto nejednotnej zeme sa odzrkadľoval v pestrosti kartaginských zástupov. V jeho uliciach sa stretávaly všetky ukážky afrických rás, od černoča, privlečeného otrokármi z rodného Sudanu, až po porimančeného Numida. Neustále sa obnovujúci prítok obchodníkov a medzinárodných dobrodruhov len zväčšoval zmätok. Kartágo bolo skutočne Babelom rás, zvykov, vier a myšlienok.

Augustín, ktorý v hĺbke svojej duše bol mystikom, ale i dialektikom, oduševneným za sršiace diskusie, nachádzal tu živú skratku náboženstiev a filozofií svojho času. V rokoch štúdií a sbierania shromaždí si tu zásobu vedomostí a poznatkov, ktoré bude vedieť neskôršie veľmi dobre upotrebiť.

Vo svätyniach a školách, na námestiach a uliciach videl defilovať žiakov všetkých systémov, prívržencov všetkých povier, veriacich všetkých kultov. Počul ostré kriky dišpút, ruch zväd a vzbúr. Lebo keď sa vyčerpaly argumenty, protivníci sa vrhali na seba. Úrady mali dosť práce, kým zasa obnovily poriadok. Augustín ako smelý logik cítil istotne chuť zúčastniť sa na týchto hádkach. Ale presvedčenie si nemožno len tak napochytre vytvoriť. Čakal teda len na osvietenie pravdy a pozoroval kartaginský Bábel.

Bol tu predovšetkým oficiálny kult, najzjavnejší vari a najokázalejší zo všetkých, kult zbožnenia cisárov, ktorý trval aj za kresťanských Cézarov. Koncom októbra každého roku prichádzali do Kartága volení poslanci celej provincie na čele s kňazom provincie, *sacerdos provinciae*. Tento ich vodca, oblečený v šatách s palmovými výšivkami, so zlatou korunou na hlave, slávnostne vchádzal do mesta. Bola to celá invázia, veď každý vyslanec vliekol za sebou sprievod klientov a sluhov. Za pompu a farby nadšení Afričania využili príležitosť a oddávali sa ničiacemu prepychu: mal si tu bohaté odevy, nádherné vyčabrokané drahé kone, sprievody, obety, verejné hostiny, hry v amfiteátri a v cirkuse. Cudzinci zaviňovali v meste taký

stisk, že cisárska vrchnosť pod prísnu pokutou musela im zakázať zdržovať sa v meste dlhšie než päť dní. Veľmi múdre nariadenie: veď v takýchto chvíľach boli nevyhnutné srážky medzi pohanmi a kresťanmi. Najlepšie bolo teda rozohnať čím skôr zástupy, v ktorých vždy vrelý vzbury.

Nie menej návštev mali slávnosti Nebeskej Panny: ako pozostatok nacionálneho kultu boli drahé srdciam všetkých Kartagincov. Augustín sa ich tiež zúčastňoval so svojimi priateľmi. Vraví: „Pribehúva! sme ta so všetkých strán." Vo vnútornom dvore pred chrámom sišlo sa mnoho národa. Socha, vynesená zo svätyne, bola v peristyle položená na akejsi pohovke. Keď zazneli posvätné nástroje, začaly pred obrazom bohyně tancovať barbarským prepychom vyobliekané kurtizány; histrioni hrali a spievali hymny. „Naše lačné oči", dodáva zlomyseľne Augustín, „spočívaly raz na bohyni, raz na kurtizánach, jej zbožňovateľkách.

Veľkú Matku bohov, bohyňu z Berecintu, oslavovali podobnou neviazanosťou. Celý kartaginský ľud chodieval ju každoročne slávnostne umývať k moru. Jej socha, nesená v slávnostných nosidlách, zahalená do drahocenných látok, vyčesaná a nalíčená, išla ulicami mesta v sprievode histrionov a gallov-žrecov. A títo, „s namastenými vlasmi, s tvármi, nafarbenými na bielo, s mäkkým a zoženšteným krokom vystierali svoje drevené misky proti divákovi".

Kult Izidy bol novou zámenkou sprievodov: Sераpeum robilo konkurenciu svätyni bohyně Caelestis.

Ak máme veriť Tertullianovi, Afričania prisahali len na Serapida. Možno aj Mitra mal v Kartágu svojich stúpcov. Je celkom isté, že okultné náboženstvá boli hojne zastúpené. Taumaturgia sa stávala čoraz väčšími a väčšími podstatou pohanstva. Haruspicia neprevitala nikdy väčšími. Každý sa potajomky prehŕňal vo vnútornostiach obetí alebo šeptal magické zaklínania. Hádači a astrologovia vykonávali celkom otvorene svoje remeslo. Aj Augustín sa s nimi radil, ako všetci Kartaginci. Verejná poverčivosť nemala hraníc.

A súčasne s pohanstvom hemžily sa tu z kresťanstva vzniknuté sekty. Pravda, v Afrike zrodilo sa len máličko heréz: Afričania nemali subtílného ducha Orientálcov a neboli vôbec špekulatívni. Ale zato dosť orientálnych heréz prenikalo do Kartága.

Augustín stretol tu zaiste ešte aj ariánov, hoci ariánstvo v tejto perióde v Afrike už mizlo. Jedno je isté: ortodoxný katolicizmus bol vo veľmi kritickej situácii. Donatisti mu brali veriacich i baziliky: rozhodne boli vo väčšine. Stavali oltár proti oltáru. Ak Genetlius bol biskupom katolíkov, Parmenianus bol biskupom donatistov. Vydávali sa za katolíckejších, než boli ich protivníci: chvastali sa, že oni sú Cirkev, jedna, jediná, Kristova Cirkev. Ale títo rozkolníci sa už rozpadávali na množstvo siekt. V období, keď Augustín študoval v Kartágu, Rogatus, teneský biskup, oddelil sa s veľkým hurhajom od spoločenstva s Parmenianom. A iný donatista, Tykonius, uverejňoval knihy, v ktorých zavrhoval mnohé teórie, obľúbené apogetistami jeho strany. Pochybnosť znepokojovala

Svedomia. Kde hľadať pravdu medzi týmito rozpormi? Kto má apoštolskú tradíciu?

A na zavŕšenie anarchie začala si v Afrike získavať mnoho prívržencov ešte nová sekta, ktorá sa tiež odvolávala na kresťanstvo — manicheizmus. Úradom bola podozrivá, preto skrývala časť svojich náuk, aspoň najpohoršlivejšie a najpodvratnejšie. Ale práve tajomnosť, ktorou sa obklopovala, posilňovala úspechy jej propagandy.

Medzi všetkých tých apoštolov, čo hlásali svoje evanjeliá, pobožnosťárov, čo bubnovali pred svojimi bohmi, teologov, čo sa navzájom osočovali a exkomunikovali, medzi všetkých tých priniesol Augustín povrchný skepticizmus svojich osemnástich rokov. Nechcel už to náboženstvo, v ktorom ho vychovala matka. Bol duchaplný rečník, vtipný dialektik, i ponáhľal sa emancipovať, vy dobyť si slobodu tak myšlienky ako i správania a najmä chcel využiť svoju mladosť. S takými vlohami a v takom rozpoležení čože mal spraviť iného, ako vyvolať si zpomedi všetkých náuk tú, ktorá najlepšie vyhovovala vlastnostiam jeho ducha, ukájala jeho intelektuálne nároky a uvoľňovala uzdy jeho rozkošníckych pudov?

III

KARTAGINSXÝ ŠTUDENT

Co aké byly zvodnosti velkého mesta. Augustín vedel veľmi dobre, že ho neposlali sem, aby sa zabával alebo diletantsky filozofoval. Bol chudobný, preto si mal zabezpečiť budúcnosť, spraviť šťastie. Jeho rodina rátala naň. Aj on sám dobre vedel o ťažkej situácii svojich a vedel, s akými obeťami mu sohnali prostriedky, aby mohol zakončiť štúdiá. A tak z prinútenia stal sa pracujúcim študentom.

Svojou mimoriadnou dôvtipnosťou vynikol čoskoro medzi spolužiakmi. V škole rétora, ku ktorému chodil, bol, ako vraví, „majorom“, nielen prvým, ale hlavou svojich kamarátov. Vo všetkom bol prvý. Rétorika bola vtedy nesmierne rozpínavá: nakoniec pohltila všetky predmety, až po prírodnú vedu a filozofiu. Augustín sa pýši, že sa naučil všetkému, čomu sa bolo možno naučiť u učiteľov jeho čias: retorike, dialektike, geometrii, hudbe a matematike. Pomýšľal, že keď skončí celý školský beh, bude študovať právo a vďaka svojmu rečníckemu nadaniu, že oblečie si talár advokáta: pre nadaného mladého muža bola to najkrajšia a najistejšia cesta k bohatstvu a sláve.

Ale na nešťastie, sotva sa usalašil v Kartágu, zo-

mrel mu otec. Táto smrť spravila otáznik nad celou jeho budúcnosťou. Veď akože pokračovať v štúdiách bez otcovej pomoci? Patriciovo dedičstvo bolo asi veľmi zaťažené. Ale Monika, ktorá nepopustila nič zo svojich náročných plánov ohľadom syna, vedela zvládnuť všetky ťažkosti: i naďalej posielala Augustínovi potrebné peniaze. Romanianus, tagastský mecén, zaiste na jej prosby prispel zasa zúfalému študentovi. Augustín, keď mal osud zabezpečený, znova sa dal s ľahkým srdcom do svojho študijného a rozmarného života.

Nevidí sa ozaj, že by mu bol rodinný smútok zapríčinil mnoho trápenia. V svojich *Vyznaniach* otcovu smrť spomína len dvoma slovami a takrečeno iba v zátvorkách, ako predvídanú udalosť bez veľkého významu. A jednako mu za mnohé vďačil. Patricius sa uskromnil a staral, len aby umožnil jeho výchovu. Ale Augustín v krásnom egoizme mladosti myslel možno, že aj to bolo dosť od neho, keď poriadne využil otcovské obety a dišpenzoval sa od povďačnosti. A napokon jeho láska k otcovi musela byť trochu vlažná. Medzi tými dvoma ľuďmi boli prihlboké povahové rozdiely. Počnúc týmito rokmi Monika celkom zaujala Augustínovo srdce.

Ale aj vplyv samej Moniky bol prislabý na tohto osemnásťročného mladíka. Zabudol na jej nauky a nestaral sa vôbec o to, či svojím správaním nesťažuje starosti vdovy, ktorá sa vtedy borila s veriteľmi svojho muža. Augustín bol v podstate dobrý syn a vrúčne miloval svoju matku, ale podliehal nevyhnutnému vábeniu kamarátstva.

Svojich kamarátov nakreslil nám po svojom obrátení ako hrozne skazených ľudí. Istotne je príliš prísny. Títo mladíci neboli zaiste ani lepší ani horší než inde. Boli búrliví, ako i v ostatných mestách Impéria a akí sú vždy ľudia v tomto veku. Cisárske výnosy predpisovali polícii, aby ich mala na očiach, aby stopovala ich styky a správanie. Nesmeli sa stávať členmi nedovolených spoločností, nesmeli pričasto navštevovať divadlá, nemali márne strácať čas vo výstupkoch a radovánkach. Keď sa správali pripohoršlivo, mali byť vyšibaní prútnami a poslaní k rodičom. V Kartágu utvorili bandu nezbedníkov a sami si dali meno: *Eversores*, Ničitelia. Ich najväčší pôžitok bol, keď mohli zájsť s veľkým krikom na prednášku niektorého profesora, vpadnúť do miestnosti a nenechať za sebou nič celé. Zabávali sa aj tým, že vystrájali pestvá s mladšími študentmi, vysmievali sa z ich naivnosti a prehánali ich. Všetko to sa od tých čias vôbec nezmenilo. Augustínovi spolužiaci podobajú sa natoľko dnešným študentom, že aj tie najmodernejšie výrazy núkajú sa samy od seba na vyjadrenie ich bláznovstiev.

Augustín bol vo všeobecnosti rozumný a uctil si poriadok, ako sa aj svedčilo na budúceho profesora, preto odsudzoval násilnosti Ničiteľov. Ale zato pohyboval sa celkom vďačne v ich spoločnosti. Ba naplňovalo ho zármutkom, že nie je celkom taký ako oni: uverme mu, veď on sám nás o tom uisťuje. S nepovedomou skromnosťou, ku ktorej sa jednako družilo mnoho mladistvej márnivosti, zapadal do čriedy. Počúval radu vulgárnej múdrosti, ktorá je taká zhubná pre duše

jeho rázu: „robiť tak, ako robia iní.“ Nuž, robil tak ako iní, poznal ich výstupky, v myšlienkach sa ich zúčastňoval, ale len v myšlienkach, lebo čo ako hlboko klesol, jednako nevedel vykonať nič podlého. Od viery bol vtedy tak ďaleko, že v kostoloch si dával schôdzky s milenkami: „Či som sa neopovážil, Bože môj, v múroch tvojej svätyne, uprosíš zástupov, ktoré slávily tvoje sviatky, vzbudzovať v sebe hriešne túžby a splietať dobrodružstvá, aby som si získal ovocie smrti?“ — Ako by sme čítali vyznania nejakého dnešného rozpustilca! Nemôžeme skryť údiv nad mravmi súčasne tak antickými a tak modernými. Veď ako by aj nie! Tie mladé kresťanské baziliky, ktoré sotva vyrástly zo zeme, v ktorých boli mužovia prísne oddelení od žien, tie baziliky sa stály miestom schôdzok, kde sa vymieňali ľubostné lístočky a pobehlice predávaly svoje hriešne služby! ...

Augustín dosiahol konečne to veľké šťastie, po ktorom tak dlho túžil: miloval a bol milovaný.

Miloval, ako vedel milovať, s oduševnením svojej prirodzenosti a s ohňom svojho temperamentu, z celého svojho srdca a všetkými svojimi smyslami: „Hodil som sa do lásky, v ktorej som chcel byť zajatý.“ Ale šiel hneď do krajností a chcel — dávajúc všetko — všetko aj dostať, a preto ho pobúrilo, že nedostal dosť náhrady: nikdy jej nedostal dosť. A jednako bol milovaný; ale i sama istota lásky, ktorá bola vždy podľa jeho chuti prichudobná, i tá len väčšmi rozrušovala pálčivosť a zavzatosť jeho túžby: „Bol som milovaný, a preto som sa radostne hádzal do pút biedy,

takže čoskoro som bol bičovaný žeravými prútmi žiarlivosti, bičovaný podozrievaním, obavou, hnevom a hádkami." Hučná vášeň, trošku teatrálna, so všetkou svojou násilnosťou, so svojim kolísaním medzi zúrivosťou a nadšením — vášeň, aká sa mohla zrodiť v Afričanovi, kŕmenom romantickou literatúrou. Keď prišlo rozčarovanie, zúriivo sa vrhol za nedosiahnuternou Láskou. Istotne mal viacero lások. Ale po každej bol ešte vyhladovanejší než prv.

Bol smyselný a každým razom pocítil, aká krátka je rozkoš, v akom obmedzenom priestore krúži pôžitok. Bol naplnený láskou, túžil po oddaní sa a musel zbadať, že človek sa nikdy celkom nedáva, že aj v chvíľach najopojnejšieho poddania sa vždy akosi v tajnosti uťahuje, zadržáva si čosi zo seba; pocítil aj to, že vo väčšine času jeho láska zostala bez odpovede. Keď slávnostne naladené srdce prináša obeť svojej lásky, vtedy srdce milenky nie je prítomné. A keď toto je na prahu pier, pripravené a usmievavé, hotové ísť v ústrety milencovi, vtedy zasa tento je inde. Ľudia sa takmer nikdy nestretajú a nespoja sa nikdy úplne. Láska, ktorá sa pýši tým, že je stála, ba večná, musí byť teda — aby trvala — neustálym činom viery, nádeje a lásky: musí veriť v seba aj pri svojej nestálosti a chvíľkovosti, dúfať často proti všetkej nádeji v návrat, odpúšťať svoje nespravodlivosti a neraz i svoje podlosti. . . Ale koľkí sú schopní takého sebazaprenia?

Augustín toto všetko zažil. A to ho zronilo. A potom ho naplnila clivosť vyvolených duší. Nejasne tu-

šil, že tieto ľudské lásky sú ho nehodné a že ak mu treba pána, zrodil sa na službu iného Pána. Túžil opustiť plytkosť spodiny, tú smutnú púšť, kde hlvie to, čo volá „močiarom tela“, uniknúť konečne z tých biednych zrúcanín, pod ktoré na chvíľu pritúlil svoje srdce, spáliť za sebou všetko, aby si znemožnil zbabelý návrat, a rozložiť svoj stan kdesi inde, vyššie, sám nevedel kde, na akýchsi neprístupných horách, kde vzduch je ľadový, ale kde človek má pred sebou všetko svetlo a všetok priestor ...

Tie prvé Augustínove lásky boli vskutku priohňivé, aby mohly trvať. Strávily samy seba. Augustín nevytrval v nich dlho. A konečne, skrýval sa v ňom iný hlboký inštinkt, ktorý bol ako by protiváhou jeho prekypujúcej ľúbostnej citovosti: smysel pre krásu. To samé by bolo bývalo dost, aby ho zastavilo na naklonenej rovine nezriadenosti. Anarchia a zmätok vášne hnusily sa jeho inteligencii, zaľúbenej do poriadku a jasnosti.

Ale bolo v ňom ešte aj čosi iného: syn tagastského statkára mal veľa zdravého úsudku. Aspoň to si zachránil z otcovského dedičstva. Ako drobný mešťan bol prísne vychovaný drsnou a striezlivou vidieckou disciplínou. Rozpamätal sa na svoju výchovu, a bláznivý dobrodružný život, v ktorom mali záľubu jeho druhovia, nemohol ho úplne zväbiť a spútať jeho vôľu. A potom veď aj úrad, po ktorom túžil, úrad advokáta alebo profesora, zaväzoval ho už vopred na isté *decorum* v správaní sa. Sám nás upozorňuje na to: aj v tých najhorších výstupkoch staral sa o to, aby

bol comme il faut, *elegans et urbanus*. Vychovanosť slova i spôsobilosť, diskretná a slušná elegancia — to bol ideál budúceho profesora rétoriky.

Starosť o budúcnosť s priskorými rozčarovaniami umúdrily čoskoro študenta: po samopašnostiach mladosti prišiel k rozumu. Láska sa mu premenila na rozkošný zvyk. A tak sa jeho hlava uvoľnila štúdiu a rozjímaniu.

Ako rétorický učeň zbožňoval svoje remeslo. Až do posledného dychu, a čo ako by sa bol chcel toho striasť, neprestal milovať rétoriku ako i všetci jeho súčasníci. Zaobchádzal so slovami ako umelec slova, ktorý pozná jeho hodnotu a jeho pramene. Ešte aj po svojom obrátení, keď odsudzuje profánnu literatúru ako otravu duší, ospravedľuje krásu slov: „Neobžalúvam slová, vraví; slová sú vyvolené a drahocenné nádoby. Obžalúvam to víno bludov, ktoré nám opití učitelia nalievali do týchto krásnych čaši.“

V škole deklamoval s nadšením. Spolužiaci mu tlieskali a učiteľ dával ho ostatným za príklad. Tieto školské triumfy boli mu predpoveďou iných, nádhernejších a zvučnejších triumfov. A takto literárna marnomyseľnosť a ctižiadosť borily sa v jeho srdci s preľudmi lásky, ktorá ešte vždy žila. Ale bolo treba aj žiť: Monikine podpory boli veľmi skromné a Romanianova veľkodušnosť nebola tiež nevyčerpatelná. Staral sa, ako obohatiť svoju drobnú študentskú peňaženku. Písal verše na básnické súbehy. Ba možno, dával už hodiny svojim zaostalejším spolužiakom.

Keď potreba lásky rozrušovala jeho sentimentálne

srdce, pokúsil sa utíšiť ho priateľstvom. Miloval priateľstvo tak ako lásku. Bol vášnivý a až do smrti verný priateľ. V tom období nadviazal priateľstvá, ktoré sa už nikdy nerozpadnú. Má pri sebe krajana Alypia, budúceho biskupa v Tagaste, ktorý prišiel za ním do Kartága a ktorý neskoršie pôjde za ním do Milána; Nebridia, nie menej drahého druhu, ktorý však predčasne umrel; Honoráta, ktorého zatiahol do svojich zblúdení a ktorého bude chcieť neskoršie prinavrátiť, a konečne ešte jedného krajana, istého tajomného mladíka, ktorého meno nám nenaznačil a nad ktorého stratou žialil tak, ako nikdy nikto neplakal nad smrťou priateľovou.

Žili si družne v neustálom ohni a nadšení. Vytrvale chodili do divadla, kde Augustín ukájal svoj smäd za hnutiami lásky a romantickými dobrodružstvami. Hrávali, spievali si módne pesničky, ktoré počuli v Odeone a na premnohých kartaginských scénach: Kartáginci, ešte aj ľud, boli zbláznení do hudby. Hipponský biskup sa v svojich pastierskych listoch rozpamätá na murára alebo obuvníka, ktorí na lešení alebo v svojej búde si spievali piesne chýrnych skladateľov. Prechádzali sa po nábřeží alebo po Prímorskom námestí, pozorujúc rozmanité zafarbenie mora, tú nádheru vôd pri západe slnka, ktorú raz ospieva Augustín lyrizmom, aký pohanskí básnici ani len nepoznali. A najmä diskutovali, debatovali o práve prečítaných veciach a stavali preludné plány do budúcnosti. Žili si šťastlivý a rozkošný život, ktorý býval kde-tu odrazu ožiarený hrdými predtuchami.

Akou vrúcnoťou stavia Augustín pred naše oči ten život ako kresťanský kajúcnik! Vraví: „K priateľom pýtalo ma najviac to, že bolo pôvabné shovárať sa a smiať sa spolu, preukazovať si vzájomne milé službičky, spolu čítať knihy, ktoré rozprávaly o sladkých veciach, zabávať sa a milo naberať, niekedy dišputovať, ale vždy bez hnevu, tak, ako to robieva človek sám so sebou, a po zriedkavých roztržkách znovu sa radostne presvedčovať, že sa vlastne veľmi pekne rozumieme; poučovať sa navzájom, túžiť netrpezlivo po neprítomnom priateľovi a vychutnávať radosť jeho návratu. Milovali sme sa z celého srdca a tie svedectvá priateľstva, ktoré sa zjavovali na tvári, v hlase, očiach a v tisícoch iných znakov, boli medzi nami ako blčiace plamene, ktoré spájaly naše duše a robily z viacerých jedného"...

Veľmi vďačne uznáme, že také sväzky Augustínovi navždy zhnusily jeho bývalých hučných kamarátov: už nechodil s Ničiteľmi. Krúžok, v ktorom mal záľubu bol spokojný a radostný. Veselosť sa tu miernila s africkou vážnosťou. Vidíme ich, Augustína a jeho priateľov, podobných trochu študentom teologie alebo mladým arabským akademikom, ktorí pohodlne ležiac na vankúšoch divánu rozprávajú o poézii, preosievajú medzi prstami ambrové zrnká ružencov alebo zahalení do talárov z bieleho hodvábu prechádzajú sa pod arkádami mešity s vážnou a sosbieranou tvárou, s elegantnými a vymieranými pohybmi, s harmonickým a zdvorilým slovom, už s akousi diskretnosťou, jemnosťou a klerikálnosťou v tóne i spôsoboch.

Slovom, Augustín vychutnával vtedy pohanský život v tom, čo bolo v ňom najkrajšie a najsladšie. Pomaly, pomaličky začala ho obopínať jemnučká sieť zvykov a každodenných zaujatostí. Už hrozilo nebezpečenstvo, že sa pohrúži do toho mäkkého života, keď ho odrazu vzrušil veľký popud ...

Náhoda, ale v jeho očiach prozreteľnosť náhoda, dala mu do rúk Cicerónovho *Hortenzia*. Augustín bol už takmer devätnásťročný a ešte vždy študent: podľa školských zvyklostí nastal preň čas, aby čítal a vysvetľoval tento filozofický dialóg. Nehnala ho k nemu nijaká zvedavosť. Vzal do rúk túto knihu, lebo bola na rade. Otvoril ju a ponoril sa do nej istotne s pokojnou ľahostajnosťou. Ale tu odrazu zažiarilo medzi jej riadkami veľké netušené svetlo. Srdce mu začalo búšiť. Celá jeho duša sa vypla k tým vetám, naplneným oslepujúcim a zjavujúcim smyslom. Prebudil sa zo svojho dlhého hľivenia. Ožiarila ho prečudesná vízia.

Tento dialóg sa stratil a preto dnes nemôžeme porozumieť dôvody Augustínovho nadšenia, pretože tohto rímskeho rečníka pokladáme len za priemerného filozofa. Ale od samého Augustína jednako vieme, že v tejto knihe bola výrečná oslava múdrosti. A potom, keď slová sú nič bez duše čitateľovej: všetko, čo padlo do duše Augustínovej, vyvolávalo v nej dlhú a nádhernú ozvenu. A musíme konečne uvážiť aj to, že práve v chvíli, keď Augustín otvoril túto knihu, bol zrelý, aby vzbudila v ňom taký povznášajúci dojem. V takýchto minútach, keď sa srdce, ani nevediac o sebe, vzdúva ako more pred búrkou, keď celá by-

tosť prekypuje vo všetkých svojich vnútorných bohatstvách, v takýchto chvíľach dostačí aj to najmenšie svetielko, aby sa zjavily, dostačí i ten najslabší popud, aby sa preborily všetky spútané sily.

Augustín s pietnou a vernou povďačnosťou zachoval nám aspoň niekoľko viet z dialógu ktorý tak hlboko zapôsobil naň. Obdivuje najmä tú staf, kde pôvodca po dlhom rokovaní končí slovami: „Keď máme — ako to tvrdia starí filozofovia, ktorí sú zároveň najväčší i najslávnejší, — nesmrteľnú a božskú dušu, vtedy treba uznať, že čím väčšmi vytrvá na svojej ceste, to jest pri rozume, pri láske k skúmaniu a k pravde, tým menej upadne a pošpiní sa v bludoch a ľudských vášniach, tým ľahšie jej bude povzniesť sa a vracat' do nebies"...

Také slová, čítané v určitom duševnom rozpoložení, musely skutočne rozrušiť mladého muža, ktorému sa bude čoskoro čnieť po kláštore a ktorý mal byť zakladateľom afrického mníšstva. Venovať celý život štúdiu múdrosti, venovať sa rozjímaniu o Bohu, žiť už tu na zemi takmer božským životom, tento ideál, nemožný pohanskej múdrosti, uskutočniť v Kristovom mene, bol povolaný Augustín. Keď čítal Hortenzia, odrazu ho vytušil. A tento ideál videl sa mu takým krásnym, natoľko hodným obetovania všetkého toho, čo miloval, že nič iné nemalo už preň cenu. Pohrdol rétorikou, pohrdol márnymi vedomosťami, ku ktorým ho nútila, pohrdol poctami a slávou, ktoré mu sľubovala. Čo to bolo všetko v porovnaní s múdrosťou! Cítil, že je hotový pre ňu zrieknuť sa aj sveta.,.

Ale také hrdinské rozbehy nemávajú trvácnosti u takých živých a vplývateľných prirodzenosti, ako bola Augustínova. No jednako nie sú celkom neužitočné. Takto má človek už od rokov mladosti akési nejasné tušenie budúcnosti. Tuší prístav, v ktorom raz zakotví, vidí úlohu, ktorá naň čaká, dielo, ktoré mu treba vykonať, a to všetko stojí pred ním v nadšení celej bytosti. A keď sa tento žiarivý obraz v prívale rokov vari aj stratí, rozpomienka naň ostáva i v tých najhorších pokleskoch alebo v najhorších priemernostiach. Človek, ktorý raz videl pred sebou tento obraz, nemôže už žiť celkom tak ako iní.

Keď sa utišila táto horúčka, Augustín začal premýšľať. Antickí filozofovia mu sľubovali múdrosť. Ale aj Kristus ju sľubuje! Nedalo by sa to dvoje akosi spojiť? A či ideál evanjelia nie je vlastne ľudskejší než ideál pohanských filozofov? Čo, keby sa pokúsii poddať sa mu, spojiť v ňom vieru svojho detstva s ambíciami mladého intelektuála? Byť múdry tak, akc bola múdra jeho matka, jeho starí rodičia, tie dobré slúžky v Tagaste, ako všetky tie ponížené kresťanské duše, ktorých čnosti sa naučil hodnotiť — a súčasne vyrovnat' sa takému Platónovi silou myšlienky — ach. aký to krásny sen! Bolo by to možné? . . . Augustín sám vraví, že táto vidina trvala len krátko a že zo začiatku ochladol voči Hortenziovi, lebo nenachádzal v ňom Kristovo meno. Pravdepodobne sa mýli. V tomto období nebol natoľko kresťanom. Podľahol pokušeniu peknej vety: keď písal svoje *Vyznania*, ešte nebol celkom odvykol od toho.

Ale jedno je pravda: cítil nedostatočnosť pohanskej filozofie, preto sa na chvíľu obrátil zas ku kresťanstvu. Tento cicerónsky dialóg, ktorý vlastne sklamal jeho smäd po pravde, vnukol mu myšlienku, aby zaklopal na brány Cirkvi a prezvedel sa, či by tam nebola dakde preň shodná cesta. Preto je čítanie Hortenzia v Augustínových očiach jednou z veľkých udalostí jeho života. Hoci zas upadol do svojich bludov, jednako aspoň vie o svojom usilovaní. A v tom poznáva prvý znak a ako by prísľub svojho obrátenia: „Už som bol vstal, Bože môj, aby som sa vrátil k tebe.“ Ľ začal študovať sväté Písmo s viac menej vážnou vôľou, aby sa z neho poučil. Ale ísť k Biblii po Cicerónovi, to značilo ísť najdlhšou cestou. Augustín zablúdil na nej. Ľudový, priamy sloh Písma, ktorý sa stará iba o to, aby povedal veci a nedbá na to, ako ich povie, mohol len odstrašiť žiaka kartaginských rétorov a napodobňovateľa harmonických cicerónovských períód. Nielen, že mal chuť veľmi rozmazanú literatúrou, ale bolo aj primnoho literárneho v tejto póze mladého muža, ktorý sa istého krásneho dňa vydal na výboj za pravdou. Bol potrestaný za nedostatok úprimnosti a najmä pokory. Nič nerozumel z Písma: „Stretol som sa, vraví, s knihou, ktorá ie pyšnému nepreniknuteľná, ktorá sa však neodhaľuje celkom ani pokorným duchom, s knihou, ktorej prah je nízky, ale ktorá sa tým väčšmi rozrastá, čím hlbšie vnikáš do nej a ktorej štít sa skrýva v tajomstve. Ale ja som nebol vtedy taký človek, aby som sklonil hlavu a tak vošiel...”

Čoskoro mal toho dosť. Obrátil Bibliu chrbát, ako sa bol odvrátil od Hortenzia a odbehol hľadať inú pašu. Ale jeho duch už bol rozhábaný. A nemal mať viac pokoja, kým nenašiel pravdu. Augustín od všetkých siekt a od všetkých cirkví žiadal pravdu. A v tejto beznádejnosti sa vrhol do manicheizmu.

Mnohí sa čudujú, ako sa mohol tento priamy a pozitívny duch ponoriť do takej povykrcanej, takej úzkoprsej náuky, zaťaženej takými sprostými absurdnými bájkami. Ale zabúdajú možno, že v manicheizme bolo vlastne zo všetkého po trochu. Predstavení sekty nepredložili naraz celý obsah náuky svojim katechumenom: úplné zasvätenie malo niekoľko stupňov. Nuž Augustín nebol v cirkvi manichejcov nikdy viac ako jednoduchý *auditor*, poslucháč. Elitu priťahovalo k nim, že sa zpočiatku vyhlasovali za racionalistov. Zmiasť oblasť viery s oblasťou vedy a filozofie, to je tendencia hereziarchov a voľnomyšlienkárov všetkých čias.

Manichejci viedli v tom blude. Chodili všade a kričali: „Pravda! Pravda!“ To bolo niečo pre Augustína, ktorý práve pravdu hľadal. Utekal na kázne tých podvodníkov, túžiac dostať konečne „pravdu“, ktorú s toľkým krikom ohlášali. Vraveli, že je v hĺbe hrubých kníh, ktoré napísal ich prorok z vnuknutia Ducha Svätého. Mali ich za celú knižnicu. A na zaslepenie zástupov ukázali aj niektoré z nich: boli to veru úctyhodné folianty, monumentálne ako tabule zákona, bohato zaviazané v pergamente a oživené pestrými ilumináciami. Ktože by sa bol opovážil po-

chybovať, že ozaj celé zjavenie je skryté v týchto nádherných sväzkoch? Odrazu bolo v ľuďoch plno úcty voči náboženstvu, ktoré mohlo vo svoj prospech ukázať na také hŕby píšem.

Ale kňazi nie a nie otvoriť tie knihy. Aby oklamali netrpezlivosť svojich poslucháčov, zabávali ich tým, že kritizovali knihy a dogmy katolíkov. Táto predbežná kritika bola prvým stupňom ich vyučovania. V Biblii nachádzali mnoho nesrovnalostí, absurdností, vložiek: podľa nich celú jednu časť Písma sfalšovali židia. Ale najväčšmi triumfovali, keď sa im podarilo objaviť v evanjeliách „protirečenia“. Podrývali ich útokmi sylogizmov. Nečudujme sa, že tieto logické hračky okamžite zviadly mladého Augustína. A svojím mimoriadnym dialektickým nadaním začal i on sám v nich čoskoro vynikať, ba prevýšil aj svojich učiteľov. Hovorieval na shromaždeniach, zažral sa vše do niektorého textu, s konečnou platnosťou ho zamietal a zahriakoval svojich protivníkov. Tlieskali mu, zahrňovali ho chválou. Náboženstvo, ktoré mu umožnilo také úspechy, muselo byť pravé.

Keď sa už ako biskup pokúšal vysvetliť, ako mohol byť manichejcom, nachádza len tie dva dôvody: „Prvý, vraví, bolo to isté priateľstvo, ktoré sa ma zmocnilo ani neviem pod akým kepienkom dobra a ktoré mi bolo ako povraz okolo krku... A druhý dôvod, to byly tie smutné víťazstvá, ktoré som takmer vždy vydobyl v diskusiách.“

Ale bol ešte aj iný dôvod, ktorý Augustín pripomenul inde a ktorý možno najviac zavážil: manichej-

cami schvalovaná bezuzdnosť mravov. Ved' táto náuka vyznávala, že nie my sme zodpovední za zlo, ktoré sa deje v nás. Naše neresti a hriechy sú vraj dielom zlého Princípu, boha tmy, nepriateľa boha svetla. Nuž, a Augustín v:edy, keď sa dal zapísať za „poslucháča“ u manichejcov, veruže potreboval ospravedlnenie svojho správania takou uznanlivou a pohodlnou morálkou: ved' práve sa splietal s tou, ktorá sa mala stať matkou jeho dieťaťa.

IV

ROZKOŠ SLZ

Augustín sa blížil k svojmu dvadsiatemu roku. Zakončil rétorické štúdiá v riadnom čase. Podlá vtedajšieho chápania mladík mal skončiť školy vo veku dvadsiaticich rokov. Ak nie, pokladali ho za neschopného a úradne ho poslali domov.

Mohli by sme sa čudovať, že taký nadaný študent, ako Augustín, neskončil rétoriku skôr. Ale nezabúdajme, že po svojom pobudnutí v Madaure stratil v Tagaste takmer celý rok. A potom život v Kartágu bol preň taký rozkošný, že sa istotne veľmi ani neponáhľal opustiť ho. Nech je ako chce, teraz nadišla chvíľa, keď sa bolo treba rozhodnúť pre povolanie. Vieme, že túžby jeho rodičov, rady jeho učiteľov i jeho vlastné ambície a schopnosti ho viedly do advokátskeho talára. Ale tu hľa, jeho plány do budúcnosti sa odrazu menia. Nielen, že sa zrieka advokátstva, ale v chvíli, keď sa naň všetko usmieva, keď stojí na prahu mladosti, opúšťa Kartágo a ide sa zahrabať ako gramatik do svojho rodného mestečka.

Sám nám pohnútky tohto nečakaného rozhodnutia neobjasnil a preto sa musíme uspokojiť dohadmi.

Pravdepodobné je, že matka, privalená domácimi starostami, nemohla mu už dávať potrebné peniaze. Veď konečne musela sa postarať aj o svoje ostatné deti, syna a dcéru. Augustína privalila ak nie bieda, tak aspoň istý nedostatok: neostávalo mu teda nič iného, ako si čo najskôr zarobiť na živobytie. V takýchto okolnostiach najvýhodnejšia cesta bola: predávať vedomosti, ktoré si bol kúpil od svojich učiteľov. Otvorí obchod so slovami, aby vyžil, ako sám pohrdlivo vraví. Ale študent, ktorý práve skončil, nemohol ani pomýšľať na to, že by profesoroval vo veľkom meste ako Kartágo, že by sa mohol pustiť do konkurencie s toľkými povestnými učiteľmi. Ak nechcel živiť, neostávalo mu iné, ako uchýliť sa na skromnejšie miesto.

Nuž a jeho protektor Romanianus volal ho do Tagaste. Tento bohatý muž mal už odrastnutého syna, ktorého bolo treba čím skôr dať do rúk učiteľa. Augustín, ktorý bol za toľko všeličoho zaviazaný jeho otcovi, bol ako stvorený na toto postavenie. Ba možno Romanianus, ktorý poznal Augustínov talent, túžil ho pripútať a zadržať v Tagaste. Záujmy mesta ležaly mu na srdci, nuž chcel tu konečne osadiť takého nádherného muža. Požiadal teda svojho chránenca, aby sa vrátil domov a otvoril si tam gramatickú školu. Sľuboval mu žiakov a najmä oporu svojho úveru, ktorý tiež nebol na zahodenie. Monika — musíme to predpokladať — pripojila tiež svoje prosby k výzve hlavy tagastských mešťanov. Augustín priholil.

Bolo mu veľmi ťažko rozhodnúť sa pre toto vyhnanstvo? Zrieknuť sa Kartága a jeho radostí, to bolo veru bolestné pre dvadsaťročného muža. Tobôž vtedy, keď je takmer isté, že už v tom čase začal sa ten pomer, ktorý mal tak dlho trvať. Zanechať milenkú — a to v pôvabnosti rodiacej sa vášne! Ozaj, čudujeme sa, že sa vedel na to odhodlať. A jednako odišiel a takmer rok strávil v Tagaste.

Zvláštnosťou mladosti, ba celého života Augustínovho je istá ľahkosť, ktorou sa zrieka a odpútava od svojich zvyklostí — tak citových ako i rozumových. Cestou, kým došiel ku katolíckej pravde, použil mnoho náuk; ba i neskoršie, v priebehu svojho dlhého života, v svojich teologických a polemických spisoch odvolával a opravoval sa neraz. Jeho *Retractationes* sú toho svedectvom. Skoro by sme povedali, že navyklosť ho ťaží ako obmedzenie slobody, že podoba miest, na ktorých býva, stáva sa mu odpornou ako vyhrážka otroctva. Nejasne cítil, že jeho domov je inde a že ak už má kdesi spočinúť, tak v dome svojho nebeského Otca; „*Inquietum est coi nostrum, donec requiescat in te!*... Nespokojné je naše srdce, Bože, kým nespočinie v tebe!" Dávno pred sv. Františkom z Assisi žil podľa mystického pravidla: „Ako cudzinec a ako pútnik!"

Pravda, v svojich dvadsiatich rokoch je ešte ďaleko od mystiky. Ale už cíti tú nespokojnosť, ktorá ho požíva cez more, ktorá ho bude hnať po Taliansku, z Ríma do Milána. Je impulzívny človek. Neodporuje

fatamorgánam svojho srdca alebo svojej predstavivosti. Vždy je vychystaný na cestu. Cesta a jej dobrodružstvá ho vábia. Neznámo ho priťahuje. Opojene sa dáva unášať vejúcim vetrom. Boh ho volá, on poslúcha, hoci nevie, kam ide. Tento nespokojný, protichodnými vášňami kmášaný mladý muž, ktorý sa nikde necíti doma, má už dušu apoštola.

Táto nestálosť nálady bola pravdepodobne pravou príčinou jeho odchodu do Tagaste. Ale viedly ho aj iné dôvody, zjavnejšie a prístupnejšie mladíckemu vedomiu. Zaiste nebolo mu celkom proti myslí ani to, že taký mladý zjaví sa v svojom mestečku s gloriolou a vážnosťou učiteľa. Jeho niekdajší kamaráti budú teraz jeho žiakmi. A potom aj manichejci ho sfanatizovali. Strhnutý vriacou horlivosťou neofyta, opojený svojimi triumfami na verejných shromaždeniach v Kartágu, tešil sa, tko sa zablyskne pred svojimi krajanmi a možno ich aj obráti: odchádzal s úmyslami prozelytizmu. A pripusťme konečne aj to, že čo aký samopašný život viedol a že čo aj nová vášeň zaujala jeho srdce, jednako nevracal sa do Tagaste bez láskavej myšlienочки na svoju matku.

Ale prijatie, ktoré mu pripravila Monika, ho čoskoro rozladilo. Patriciova žena od svojho ovdovenia jedinečne pokročila na ceste kresťanskej dokonalosti. Cirkev sa vtedy neuspokojovala tým, že poskytovala vdovám morálnu oporu svojich sviatostí a svojej poctechy, ale priznávala s určitými prednosťami aj osobitné postavenie tým, čo složily sľub zdržanlivosti.

Ako zasvätené panny, tak aj vdovy mali v bazilikách čestné miesta, oddelené zábradlím od miest ostatných matrón. Nosily osobitný úbor. Ich mravy musely byť hodné tej vonkajšej úcty, ktorou boli obklopané. Monikina prísnosť vzrástla s vrúcnosťou jej viery. Dávala príklad tagastským farníkom. Ochotne sa podriaďovala cirkevnému vedeniu, vďaka ne pomáhala bratom, udelujúc ešte hojnejšie almužny, nakoľko jej to pomery dovoľovali, a horlivo sa zúčastňovala na pobožnostiach v bazilike. Dva razy denne ju tam bolo vidieť, ráno a večer, vždy presne v hodinu modlitieb a kázne. Ona, ako vraví jej syn, nechodievala tam, aby sa zúčastnila na schôdkach a pletkách pobožníčiek, ale aby počúvala slovo božie v homíliach a aby Boh počul jej modlitby.

Vdova Monika zaiste aj celému svojmu okoliu nanútila tie prísne pravidlá, ktoré sama zachovávala. V tomto chladnom prostredí otcovského domu musel študent z Kartága so svojimi emancipovanými spôsobmi vzbudiť trápne prekvapenie. Monika hneď vyčítala, že ona a jej syn sa už vôbec nerozumejú. Možno aj tušila jeho pomer. Začala mu preto robiť výčitky. Augustín sa búril. A ešte horšie bolo, keď s namyslenosťou novopečeného mladého profesora, pichľavou a výbojnou istotou hereziarchu sa hrdo chvalil, že je manichejcom. V svojej zbožnosti a materskej láske hlboko zranená Monika naliehala naň, aby sa zriekol svojho bludu. Ale on bol tvrdohlavý a len sarkazmami odpovedal na napomínania úbohej ženy.

A vtedy si Monika musela myslieť, že roztržka je úplná, že Augustín spravil nenapraviteľný falošný krok. Ako africká kresťanka, nekompromisná v svojej viere a vášnivá jej obrankyňa, začala hľadiť na syna ako na verejného nepriateľa. Jeho zrada ju naplňovala hrôzou. A možno, vedená tušením svojho srdca, videla do Augustínovej duše jasnejšie než on sám. Trápila sa, že sa natoľko zabudol a že odmieta milosť, ktorá ho chcela získať pre katolícku jednotu. A keďže nebol spokojný s tým, že sa sám rútil do zatratenia, ale začal ohrožovať aj iných, dišputoval a iecnil pred svojimi priateľmi, zneužívajúc zvodnosť svojho slova, aby nasial pochybnosti do svedomí, rozhodla sa Monika na závažný krok: svojmu synovi zakázala jesť pri svojom stole a spať pod svojou strechou. Vyhnala ho z domu.

V Tagaste bol z toho istotne veľký škandál. Ale jednako sa nezdá, že by to bolo Augustína veľmi pohlo. V opojení svojej falošnej vedy bol posadnutý akousi neľudskosťou, ktorá ženie intelektuálov k tomu, že sa zriekajú aj tých najhlbších a najsladších citov a obetujú ich svojim abstraktným idolom. Netrápilo ho vôbec nielen to, že matka narieka nad jeho odpadlivosťou, ale nestaral sa ani o to, aby chiméry svojho mozgu porovnal so živou realitou svojej duše a vecí. Čo sa mu nepáčilo, jednoducho popieral a bol celkom spokojný, keď sa mu podarila reč a keď chytil protivníka do siete svojich sylogizmov.

Keď ho Monika vypovedala, usalašil sa spokojne u Romaniana. Bohatá pohostinnosť, ktorej sa mu tam

dostalo, čoskoro ho potešila za vyhnanstvo z otcovského domu. A konečne, hoci jeho sebeláska aj utrpela pohromu, hrdé vedomie, že žije v domácnosti takej vynikajúcej osobnosti, bolo pre márnomyseľného mladého muža hojnou vynáhradou.

Romanianus skutočne vzbudzoval obdiv celej zeme svojim prepychom a svojo'i márnivosťou. To ho muselo čoskoro zničiť alebo aspoň prebudiť závistníkov, ktorí zažrato pracovali na jeho skaze. Ako hlava dekurionov bol ochrancom nielen Tagaste, ale aj susedných miest: bol to taký veľký patrón, vplyvný človek, ktorého klientom bolo takmer celé okolie. Správa mesta z povďačnosti a z podlízavosti dala vyryť jeho meno do spieže a postavila mu sochu. Ba udelila mu aj hlavnú moc nad mestskí u správou. To preto, lebo Romanianus neskúpil v hojnosti voči svojim spoluobčanom. Pripravoval im medvedie zápasy a iné v Tagaste dosiaľ nevídané hry. Neľutoval groša na verejné hostiny a každý vždy našiel uňho prestretý stôl. Hodovníkov hojne obslúžil. Keď sa najedli, načierali ešte i z peňaženky svojho amfytriona (hostiteľa). Romanianus vedel spôsob, ako si tíško zaviazať ľudí, ba vedel aj predísť delikátne prosby. Nuž nie div, že jednohlasne ho vyhlasovali za „najľudskejšieho, najštedrejšieho, najjemnejšieho a najšťastnejšieho človeka“.

Bol veľkodušný voči svojim klientom, ale nezabúdaj ani na seba. Dal si postaviť vilu, ktorá svojou rozlohou bola ozajstným palácom, s termami, obloženími drahocenným mramorom. Čas trávil v kúpeľi,

pri hre alebo na poľovačke a ináč si žil životom veľkostatkára oných čias.

Pravda, africké vily nemalý ani krásy ani umeleckej hodnoty veľkých vil italických, ktoré boli ako múzeá v rámci mohutnej a>bo krásnej prírody. Ale jednako poskytovaly dosť príjemnosti. Niektoré, ako aj Romanimova, boli postavené a vystrojené veľmi prepychovo. Boly veľmi priestranné a rozložené na veľkom okruhu: ba niekedy vlastná vila, páново bývanie, bola aj opevnená, obkľúčená múrami a baštami ako feudálne hradisko. Nad veľkými bránami alebo nad vstupnými dverami bolo vypísané peknými veľkými literami: „Majetok toho a toho.“ Tento nápis sa často opakoval aj na múroch dvorca alebo farmy, ktoré v skutočnosti patrily daktorému z veľkostatkárových klientov. Pod ochranou pánovho mena sa títo drobní ľudia lepšie bránili proti rôznym vymáhaniam fišku alebo využívali tak výhody svojich ochrancov. A takto pod pláštikom patronátu vznikol akýsi africký feudalizmus. Augustínov otec, ktorý mal vinice, istotne bol tiež Romanianovým klientom.

Africká vila, ako centrum hospodárskej ťažby, vydržovala na svojich pozemkoch množstvo otrokov, robotníkov a nájomníkov. Videl si tu pri dome hlavného pastiera dom hájnikov. V zverincoch, chránených mrežovitými ohradami, byly zavreté gazely. Olejárne, preše a vínne pivnice nasledovaly za termami a spoločnými miestnosťami. Potom vlastné bývanie s monumentálnou bránou, s belvederom na niekoľko poschodí ako v rímskych vilách, s vnútornými gale-

riami a náročnými pavilónmi. Pred ním sa rozprestieraj trávniky záhrady s pravidelnými alejami, vysadenými strihanými krami, ktoré viedly k vodným nádržkám a k vodometom alebo filagoriam, venčeným listnatými ozdobami, k nymfeám, zdobeným stĺpmi a sochami. V parkoch bolo aj osobitné miesto, ktoré sa volalo „zákutím filozofa“. Domáca pani chodievala tam čítať alebo snívať. Tu rozkladala svoju stoličku alebo ležadlo do tône palmy. Jej „filozof“ chodieval za ňou. nesúc slnečník a vedúc na remienku jej obrúbeného psíka.

Uveríme, že v takej krásnej vile Augustín bez veľkého zármutku znášal matkinu prísnosť. Aby sa tu dobre cítil, bolo sa mu len treba poddať svojmu prirodzenému sklonu, ktorý bjl — ako sám hovorí — epikureizmus. Je až priisté, že v tomto období miloval a vyhľadával len rozkoše. U Romaniana sa dal unášať všetkými sladkosťami života, *suavitates illius vitae* — zúčastňujúc sa na zábavách svojho hostiteľa a zapodievajúc sa so svojimi žiakmi len úchytikom. Bol teda tak málo ako len možno gramatikom: nemal na to kedy. Romanianus istotne zaujal ho celého od rána do večera tyranskou pnaťskosťou bohatých ľudí, ktorí nevedia, ako zabiť čas. Poľúvali spolu, hodovali, čítali verše, dišputovali po alejách alebo v „zákutí filozofa“.

No a novopečený manichejec využil prirodzene každú príležitosť, aby počúval a obrátil svojho mecena, aspoň natoľko, nakoľko bolo možno obrátiť takého povrchného človeka, ako bol Romanianus. Augustín sa

obžalúva, že ho „strhol“ do svojich vlastných bludov. Ale Augustín asi vôbec nebol natoľko vinovaty. Nezdá sa, že by jeho bohatý priateľ bol mal nejaké veľmi pevné presvedčenie. Veľmi pravdepodobne bol to pohan, akých bolo vtedy mnoho.

Romanianus, strhnutý Augustínom, sblížil sa s manicheizmom a potom, keď Augustín opustil manicheizmus pre platónsku filozofiu, vidíme aj Romaniana v postoji filozofa. A neskoíšie, keď sa Augustín zasa stal katolíkom, priviedol ho za sebou ku katolicizmu. Tento sveták bol jedna z tých prázdnych hláv, ktoré nikdy neprenikajú až k základom vecí, ktorým idey sú len na kratochvíľu a ktorí pokladajú filozofov a spisovateľov len za zabávateľov. Jedno je isté, že rád počúval Augustína a podliehal jeho vplyvu. Ak koketoval s manicheizmom, to preto, lebo Augustín ho omráčil svojím rozumkovaním a peknými frázami. Už vtedy mal ten dvadsaťročný mladík mimoriadny pôvab.

Augustín si teda u Romaniana žil rozkošnickým životom. Všetko ho tu opájalo^ slovné triumfy, obdivovanie poslucháčov a líškanie prepychu, ktorý ho obklopoval. A zatiaľ Monika sa trápila pre jeho správanie a prosila Boha, aby ho vytrhol z bludov. Začala ľutovať, že ho odohnala od seba a s jasnovidnosťou kresťanky uznávala, že Romanianov dom nie je dobrý pre jej márnوترatné dieťa. Lepšie by bolo zavolať ho späť. Pri nej by nebol vystavený toľkej skaze.

Modlila sa a mala sen, ktorý urýchlil jej rozhodnutie. „Snívalo sa jej, že stojí na drevenej miere; a tu hľa, zazrela, ako sa k nej blíži jagavý mladík, ktorý bol

veselý a usmieval sa na ňu, kým ona bola pohrúžená do hlbokého smútku. A mladík sa opýtal, prečo je taká smutná a prečo neustále plače... A keď mu moja matka, vraví Augustín, odpovedala, že plače nad mojou skazou, rozkázal jej, aby zahнала všetok strach a aby pozrela, že tam, kde je ona, som i ja. Moja matka poslúchla a uzrela ma ozaj stáť pri sebe na tej istej miere."

Monika, nadšená týmto prísľubom shora, požiadala syna, aby sa vrátil domov. On sa skutočne vrátil, ale sofistickými vykrúcačkami i naďalej sa hádal so svojou matkou; pokúšal sa zrútiť jej šťastie. Vravil jej: — Ak podľa tvojho sna máme stáť obidvaja na tej istej miere, to značí, že aj ty sa staneš manichejkou.

— Nie, odpovedala chytro Monika. On nepovedal, že ja budem tam, kde si ty, ale ty že budeš tam, kde som ja.

Augustín sa priznáva, že tento pevný zdravý smysel zapôsobil naň. Ale jednako sa neobrátil. Ešte deväť rokov ostal manichejcom.

Beznádejná Monika poprosila istého známeho biskupa, muža veľmi zbehlého v Písmach, aby sa podujal na dišputu s jej synom a aby mu dokázal falošnosť jeho učenia. Ale povest' Augustína ako rečníka a dialektika bola taká, že tento svätý muž sa neopovážil zmerať sa s takým obratným protivníkom. I veľmi múdro odpovedal matke, že taký subtilný a prenikavý duch nemôže dlho zostať v takých hrubých bludoch. A upozornil ju na svoj vlastný prípad, lebo aj on bol kedysi manichejcom. Monika s plačom nástojila ďalej.

A biskup, namrzený jej neústupčivosťou a dojatý slzami, odpovedal jej svojím trošku drsným, ale dobrotou a polutovaním mierneným spôsobom:

— Ale dajže mi pokoj! Len ži tak ďalej. Nemožné je, aby syn takých slz bol stratený!

Filius istarum lacrymarum: syn takých slz! ... Kto vynášiel tie vznešené slová, ten vidiecky biskup, či rétor Augustín v návale povďačnosti? Jedno je isté, že Augustín videl neskoršie v slzách svojej matky akýsi prvý krst, z ktorého vyšiel obrozený. Monika ho zrodila raz pre telo a svojimi modlitbami a vzdychmi zrodila ho aj pre duchovný život. Monika plakala pre Augustína. Monika plakala za Augustína.

Toto nás prekvapuje u tej prísnej matky, u tej trošku prijednoduchej Afričianky. Slová: slzy, plač a vzlykanie sa tak často vracajú v spisoch jej syna, že zpočiatku by sme boli ochotní pokladať ich takmer len za zbožné metafory, za zvraty posvätnéj rétoriky. Chcelo by v nás skrsnúť podozrenie, že Monikine slzy sú z Biblie, že napodobňujú slzy kráľa Dávida. Ale mýlili by sme sa, keby sme tak súdili. Monika plakala opravdivým plačom. V svojich vrúcnych modlitbách polievala slzami kamennú podlahu baziliky, kropila zábradlie, na ktoré opierala svoje čelo. Táto drsná žena, táto závojom úplne zakrytá vdova, ktorej tvár už nikto nikdy nevidel, ktorej telo už nemalo foriem pod množstvom sivých a čiernych látok, ktoré ju zahalovaly od hlavy do päty, táto prísna kresťanka skrývala v sebe srdce plné lásky. A takáto láska bola vtedy čosi celkom nového.

To, že Afričianka prepína zbožnosť až k fanatizmu, že sa usiluje získať svojho syna pre svoju vieru, že opovrhne ním a odháňa ho s preklínaním, keď sa jej vzpiera, to vždy bývalo v Afrike. Ale aby sa matka zarmucovala myšlienkou, že duša jej dieťaťa je stratená pre druhý život, aby sa zhrozila a zúfala pri pomyslení, že ona bude požívať blaženosť, z ktorej jej dieťa bude vylúčené, že ona vstúpi na miesto radosti, kde nebude aj jej dieťa, toho ešte nebolo! „Tam, kde som ja, budeš i ty!"; blízko pri mne, srdce pri srdci a naše srdcia spojené v jednej láske: táto jednota duší až za hrob, to je celá nádej a všetka sladkosť kresťanská.

Augustín už nebol alebo ešte nebol kresťanom. Ale v svojich slzách je pravým synom svojej matky. Tento dar slz, ktorý si tak vrúcne a tak skrúšene prosil od Boha svätý Ľudovít Francúzsky, tento dar slz mal Monikin syn v prehojnej miere:

Plakal mu bolo rozkošou.

Augustín sa opájal svojimi slzami. A práve v tom čase, keď žil v Tagaste, stratil šialene milovaného priateľa. Táto smrť otvorila v ňom prameň slz. Pravda, nie sú to ešte tie sväté slzy, ktoré bude neskoršie prelievať pred Bohom, ale úbohé ľudské slzy, práve preto vari hodnejšie poľutovania so strany našej slabosti.

Kto bol ten priateľ? Augustín nám to povedal iba veľmi neurčitými výrazmi. Vieme len, že bol v tom istom veku, že sa od detstva poznali a chodili do tých istých škôl, že práve spolu prežili celý rok — pravde-

podobne v Kartágu —, že tento mladík, zvedený Augustínom, stal sa tiež manichejcom a konečne, že sa vášnivo milovali. V hlbšom smysle pripomína Augustín vzhľadom naň Horácove slová o priateľovi Vergiliovi: „*dimidium animae mcae*, bol polovicou mojej duše!"

Nuž tento mladík ťažko ochorel horúčkou. Keď skonával, pokrstili ho — ako to bolo vtedy zvykom. To mu akosi uľavilo a takmer ho uzdravilo. „Len čo som sa mohol s ním shovárať — vraví Augustín — a to bolo možné, len čo on mohol hovoriť, lebo neodchádzal som od neho a nemohli sme byť jeden bez druhého, pokúsil som sa zosmiešniť krst, ktorý prijal v bezvedomí a bez všetkého citu, mysliac, že sa aj on bude so mnou smiať... Ale on sa ma zhrozil ako nepriateľa a s takou prekvapujúcou ako náhlou rozhodnosťou mi vyhlásil, aby som prestal s takými rečami, ak chcem byť jeho priateľom. Zarazený a rozladený takou odpoveďou, prevládol som hnutie, ktoré sa vo mne búriilo a zaumienil som si, že dočkám, kým vyzdravie a zmocnie, aby som sa dal do dišputy, ktorú som chcel mať s ním..." Hľa, v tomto vážnom okamihu ľutuje ten, ktorého budú volať „kartaginským dišputátorom", že sa v dialektickom turnaji nemohol zmerať s umierajúcim priateľom! Intelektuálny jed skazil natoľko jeho ducha, že zabil v ňom takmer i cit slušnosti! Ale hoci jeho hlava, ako sa priznáva, bola dôkladne rozmazaná, jeho srdce zostalo neporušené. Priateľ o niekoľko dní zomrel a Augustín nebol pri tom. Veľmi ho to zronilo.

Jeho zármutok vzrastal až k pomätenosti a zúfalstvu. „Bolesť nad touto stratou zahalila moje srdce temnotami. Všade som videl len smrť. Vlast' bola mi mučiarnou a otcovský dom neuveriteľným nešťastím. Všetko, čo som mal spoločné so svojím priateľom, stalo sa mi po jeho odchode nevysloviteľnou mukou. Moje oči ho hľadaly, a nikdy nenachádzaly. Všetko budilo vo mne hrôzu, lebo jeho tam nebolo, lebo nikto mi už nikdy nemohol povedať: „Tu je! Prichádza!“, ako za jeho života, keď bol vzdialený od mňa...”

A vtedy Augustín znovu začal plakať; neustále žialil a len v slzách nachádzal úľavu. Láska, ktorú Monika vedela skryť, v ňom prekypovala a prepínala sa. Vtedy ešte nepoznal kresťanskú miernosť ani antickú zdržanlivosť. Augustína porovnávali často s najcitlivejšími géniami, s Vergiliom, s Racinom, ktorí tiež mali dar slz. Ale Augustínova láska je neviazanejšia a — keď možno tak povedať — romantickejšia. Ba časom približuje sa až k chorobnej exaltovanosti.

Byť citlivým, ako citlivým bol vtedy Augustín, to nie je len cítiť nadmiernou citlivosťou aj tú najmenšiu ranku, aj tie najľahšie dotyky lásky alebo nenávisť, to nie je len prekypujúco sa dávať, ale je to záľuba v dávaní seba samého, je to zážitok, že v chvíli, keď sa dávame, sme účastní čohosi sladkého, čo nie je už ani milovaná osoba. Je to láska pre lásku, je to plač pre rozkoš slz, je to vnášať do lásky čosi ako egoistickú záľubu. Augustín, stratiac svojho priateľa, začal sa odvracať od sveta. Opakuje si: „Nič

mi už neostalo, len bolesť. Moja bolesť mi je drahocenná a drahá." A nechce sa dať potešiť.

Ale úzkosti rozlúčenia sa pomaly utišujú a on sám zbadá, že sa vlastne hrá so svojím zármutkom, že aj zo slz robí pôžitok: „Slzy, vraví, stály sa po mojom priateľovi rozkošou môjho srdca." Priateľ je už teda takmer zabudnutý. Augustín darmo opovrhuje životom, keď už niet v ňom priateľa, lebo naivne sa priznáva, že jednako by nebol chcel stratiť svoj život, aby ho navrátil mŕtvemu. Tuší, že to, čo sa rozpráva o Orestovi a Pyladovi, ktorí sa vraj obetovali jeden za druhého, je len bájka. A konečne dochádza k úsudku: „A možno som sa aj preto bál umrieť, lebo som sa obával, že so mnou umrie celkom aj ten, ktorého som tak miloval." V svojich *Retractiones* odsudzuje túto vetu ako číro rétorickú. No jednako nie je pravdepodobné, že by sa najväčší zármutok celého jeho života — ten úprimný a bolestný zármutok, ktorý mu „roztrhal a doráňal dušu" — bol skončil len peknou frázou.

Nesmieme zabúdať ani na to, že v takej vášnivej prirodzenosti, akú mal, tak bolesť ako i láska sa rýchlo vyčerpajú. Augustín páľil vášeň a city tak ako i myšlienky.

A keď sa uspokojil, všetko sa mu videlo bezfarebné. Tagaste sa mu stalo neznesiteľným. V jeho impulzívnom temperamente, v jeho nespokojnej krvi zrodil sa hneď plán: vrátiť sa do Kartága a tam otvoriť rétorskú školu. Možno ho čoraz nástojčivejšie volala aj žena, ktorú miloval a ktorú bol opustil. Možno

mu naznačila niečo aj o svojej nádeji, že bude matkou. Augustín, vždy vychystaný na cestu, neváhal, je viac než pravdepodobné, že sa s Monikou o tom vôbec neporadil. Svoje úmysly oznámil len Romanianovi. Tento, chcjúc ho všemožne udržať v Tagaste, zo začiatku sa vzpíeral proti plánu. Ale mladý muž mu pripomenul námietkou svoju budúcnosť, svoje ambície za slávou: to všetko by mal pochovať v ka-deakom obškúrnom mestečku?

Romanianus ustúpil a s veľkodušnosťou, ktorú už dnes nestretávame, dal mu aj tento raz prostriedky na cestu.

BOH MLČÍ

V Kartágu mal Augustín stráviť deväť rokov, deväť rokov, ktoré rozmrhal v obskúrnych prácach, v neplodných alebo pre seba či iných zhubných dišputách a konečne v úplnom zabudnutí na svoje pravé povolanie. „A celý ten čas ty si mlčal, Bože môj!“ — zvolal, keď sa rozpamätával na blúdenie svojej mladosti. Mlčanie božie zaľahlo naň teraz ťažšie. A jednako ani v tých rokoch neprestávala Ho volať jeho zarmútená duša: „Kde som to bol vtedy, Pane, kým som ťa hľadal? — Ty si bol predo mnou. *Ale ja som sa bol vzdialil od seba samého* a nenachádzal som sa. O koľko menej mohol som teda nájsť teba!“

Toto obdobie bolo rozhodne najnespokojnejším a v určitých chvíľach aj najbolestnejším obdobím jeho života. Sotva sa vrátil do Kartága, už sa cítil spútaným neustále sa rodiacimi hmotnými ťažkosťami. Nielen sám musel žiť, ale mal živiť aj svojich, možno svoju matku, svojho brata a sestru — a celkom isto svoju milenkú a svoje dieťa. Ľahko ie možné, že sa stal otcom ešte vtedy, kým bol v Tagaste. Ak nie, tak sa to stalo čoskoro potom.

Novonarodené dieťa dostalo meno Adeodatus. Akási nepovedomá irónia skrýva sa v tomto vtedy veľmi rozšírenom mene — Adeodatus, „Dar Boží“. Tento syn hriechu — ako ho volá Augustín — tento syn ktorého si vôbec neželal a ktorého ohlásenie bolo preň trápny prekvapením — toto úbohé dieťa bolo nebeským darom, bez ktorého by sa najmä otec bol veľmi rád obišiel. Ale potom, keď ho uvidel, mal z neho veľkú radosť a ľúbil ho ako ozajstný Dar Boží.

Smelo uznal svoje otcovstvo, ba — ako sa to v takýchto prípadoch stáva — jeho pomer k milenke sa tým ešte väčšmi zúžil a dostal čosi z manželskej dôstojnosti. Oprávňovala Adeodatova matka takýto pomer — pomer, ktorý mal trvať vyše desať rokov? Tajomstvo, ktorým chcel mať Augustín navždy zahalenú tú ženu, ktorú najviac miloval, je nám takmer nepreniknuteľné. Bezchybne bola z veľmi skromného, ak nechceme povedať nízkeho prostredia, lebo Monika súdila, že nemožno manželstvom usporiadať toto veľmi nezdarené spojenie. Istotne musel byť veľký nepomer medzi rodom a výchovou milencov. Ale to nebránilo Augustínovi, aby nemiloval vášnivo svoju milenkú, možno pre jej krásu, možno pre dobrotu jej srdca, možno pre obidvoje.

Ale jednako nás prekvapuje, že Augustín so svojou premenlivou náladou, svojou vplyvateľnou a otvorenou dušou vedel jej byť tak dlho verným. Veď čože by mu bolo bránilo vziať si syna a odísť? Antické mravy dovoľovali taký postup. Ale Augustín bol jemný. On sa bál niekoho zarmútiť, bál sa za

druhého rán, pod ktorými sám toľko trpel. Zostal teda, z dobroty, z poľutovania, zo zvyku a konečne aj preto, lebo jednako len miloval matku svojho dieťaťa. Až do obrátenia žil s ňou ako manžel s manželkou.

Nuž aby vedel uživiť svojich, stal sa „predavačom slov! ' Čo ako bol mladý (veď sotva mal dvadsať rokov), čakateľská doba, ktorú prežil v Tagaste ako gramatik, dovoľovala mu vradiť sa medzi kartaginských rétorov. Pomocou Romanianovou mal hneď i žiakov. Tagastský mecén mu sveril svojich synov: Licencia, ktorého už bol začal vyučovať, a jedného z jeho bratov, zaiste mladšieho. Títo dvaja mladíci pravdepodobne bývali a stravovali sa u Augustína. Malá príhoda, ktorú nám naznačil ich učiteľ, to potvrdzuje.

V domácnosti sa raz stratila lyžica. Augustín poveril Licencia, aby sa šiel poradiť, ako ju nájsť, k hádačovi, ktorý mal vtedy v Kartágu veľkú povesť, k istému Albiceriovi. Toto poverenie by sme si nemohli vysvetliť, keby mladík nebol hosťom a spolustolovníkom svojho profesora.

Poznáme ešte jedného z ich spolužiakov: je to Eulogius, ktorý bol neskoršie rétorom v Kartágu a ktorého mimoriadny sen nám Augustín vyrozprával. A konečne Alypius, máločo mladší od Augustína, jeho priateľ, „srdečný brat", ako ho volá. Alypius počúval jeho prednášky už v Tagaste. Po náhlom úteku profesorovom namrzený študentov otec zakázal synovi, ktorého poslal do Kartága, chodiť do Au-

gustínovej školy. Ale nebolo také ľahké rozdeliť týchto vrúcnych priateľov. Alypius pomaly premohol otcov odpor a stal sa zas žiakom svojho kamaráta.

Keď Augustín, ktorý sám sotva opustil školské lavice, otvoril školu, jeho kultúra nemohla byť príhlboká. Povolanie ho zaväzovalo, aby sa doučil všetkému, čo ešte nevedel. Učiac teda, aj sám sa učil. Vtedy prečítal väčšinu tých vecí, ktoré neskoršie budú kŕmiť jeho traktáty a polemické spisy. Sám vraví, že vtedy čítal všetko, čo len mohol čítať. Hrdý je na to, že vyslabikoval a porozumel celkom sám, bez vysvetliviek učiteľa, Aristotelove *Kategórie*, ktoré boli pokladané za jedno z najťažších diel Stagiritových. Isté je, že v čase, keď vyučovanie bolo predovšetkým ústne a keď knihy boli pomerne zriedkavé, Augustín nebol vôbec tým, čo dnes voláme „knihomoľom“. Nevieme, či Kartágo malo mnoho knižníc a aká bola ich hodnota. Ale jednako je isté, že autor diela *De Civitate Dei* je ostatný latinský spisovateľ s ozajstnou encyklopedickou kultúrou. Augustín je spojka medzi modernými časmi a profánnou antikou. Stredovek pozná klasickú literatúru len z citátov a náražiek Augustínových.

A tak, koľkokoľvek starostí mal s povolaním a rodinou, jednako nezanedbával ani svoje intelektuálne plány. Výboj pravdy bol ešte vždy jeho vynikajúcim záujmom. Dúfal ešte, že ju nájde v manicheizme, ale už začal badať, že veru prídlho dáva na seba čakať. Predstavení sekty mu asi nedôverovali. Báli sa jeho subtilného a prenikavého ducha,

ktorý tak znamenite vedel vynájsť slabý bod niektovej tézy alebo odôvodnenia. A preto vždy odkladali jeho zasvätenie do svojich tajných náuk. Augustín ostal teda len jednoduchým *poslucháčom* v ich cirkvi. Aby oklamali zožieravú aktivitu svojho katechumena, obrátili ju ku kontroverziám a kritickým diskusiám o Písme. Vyhlasovali sa za kresťanov a prijímali z Písma niektoré časti; iné, ktoré nesúhlasily s ich teológiou, zavrhovali ako vsunuté alebo sfaľšované. Ako vieme, Augustín triumfoval v týchto dišputách a bol hrdý na to, že v nich vyniká.

Ale keď sa mu prejedly tie negatívne kritiky a keď žiadal od svojich evanjelistov podstatnejšiu potravu, predložili mu niekoľko exoterických dogiem, ktoré svojou poetickou alebo filozofickou prifarbenosťou boli veľmi súce na to, aby zaviedly mladistvú predstavivosť. Katechumenovi to, pravda, nebolo dosť, ale uspokojil sa aj s tým, keďže nebolo nič lepšieho. Veľmi priliehavo a pekne prirovnáva týchto nepriateľov Písma k vtáčiारom, ktorí pieskom zahadzujú a zatarasujú všetky studienky, ku ktorým prilietajú vtáci piť, a potom stavajú svoje pasce na brehy močiara, ktorý nezasypali. Vtáky sa hrnú ta nie preto, že by voda bola tu najlepšia, ale preto, že inej vôbec niet a že nevedia, kam by mali ísť piť. Takto aj on, Augustín, nevediac, kde by mal uhasiť svoj smäd za pravdou, tíšil ho ako mohol v mútnom panteizme manichejcov.

Ale jednako je v tom čosi podivuhodné: to, že hoci sám bol tak málo presvedčený, jednako každé-

ko v svojom okolí obracal. Vďaka jemu stali sa manichejcami jeho priatelia: Alypius ako jeden z prvých, potom Nebridius, syn veľkostatkára z okolia Kartága, Honoratus, Marcianus, možno aj najmladší z jeho žiakov, Licencius a jeho brat — všetko to obeť jeho slova, ktorých sa bude neskôršie usilovať vytrhnúť z bludov. Taký mohutný bol jeho pôvab a najmä toľká bola všeobecná dôverčivosť!

Toto 4. storočie nie je už storočím veľkej kresťanskej viery. Ba skonávajúce pohanstvo ako by odvetou vyznačuje sa znovuzrozením nízkej dôverčivosti a povier. A keďže Cirkev sa energicky borila tak proti jednému ako i druhému, nie div, že najmä pohani boli tým zamorení. Staré náboženstvo sa zatopilo v mágii. Najväčší duchovia tej epochy, novoplatónski filozofi, ba i sám cisár Julián Apostata, sú taumaturgami alebo aspoň adeptmi okultných vied. Od kresťanstva odpútaný Augustín podliehal tiež tomuto všeobecnému úpadku spolu s mladíkmi, čo boli okolo neho. Pred chvíľou smt videli, že poslal na radu k hádačovi Albiceriovi pre stratenú lyžičku. Ale tento intelektuál veril aj mágom a astrologom.

V Kartágu sa našly olovené pliešky, na ktorých sú napísané magické zaklínania koni, ktoré mali zavodiť v cirkuse. Podobne ako kartaginskí majitelia koni, uchýľoval sa aj Augustín k týmto podvodníckym a tajným prostriedkom na zistenie úspechu. V predvečer istého básnického súbehu radil sa s istým mágom, ktorý mu — pravda, za dobrý peniaz — navrhol, že mu zaistí cenu, ak obetuje určitý počet

zvierat. Ale Augustín sa zarazil a vyhlásil, že keby mal získať aj nesmrteľný zlatý veniec, zakazuje mu zahubiť preň čo i len mušku. Mágia sa vlastne protivila priamosti jeho ducha a citlivosti jeho čuvov všetkým tým, čo bolo plytkého a brutálneho v jej hokus-pokusoch. Obyčajne ju nerozlišovali od haruspicie a tvorila časť posvätnej kuchyne a anatómie, proti ktorej sa búrili všetci jemnejší ľudia: rozrezávanie zvieracích tiel, skúmanie vnútorností, nehovoriac ani o zabíjaní a podrezávaní obetí. Fanatici, ako napr. Julián Apostata, vrhali sa s rozkošou na tieto odporne úkony. To, čo poznáme z Augustínovej duše, vysvetľuje nám dostatočne, že sa s hnusom odvracal od toho všetkého.

Ale astrológia ho vábila svojím vedeckým zdaním. Jej adepti sa titulovali „matematikmi“, nuž mohlo sa vidieť, že prevzala dačo zo solidnosti exaktných vied. Augustín hovoril o tom často s Vindicianom, kartaginským lekárom, mužom veľkej mysle a veľkých vedomostí, ktorý dosiahol prokonzulársku hodnosť. Darma dokazoval Vindicianus mladému rétorovi, že predstierané proroctvá tých „matematikov“ sú vlastne výsledkom náhody; darma pripájal aj jeho menej dôverčivý priateľ Alypius svoje dôvody k dôvodom učencovým. Augustín tvrdohlavo vytrval pri svojej chimére. Jeho rozumkársky duch vynachádzal geniálne ospravedlnenia všetkých táranín astrologov.

Augustín, zaslepený týmito intelektuálnymi preludmi, túlal sa od jednej vedy k druhej, opakujúc si v srdci heslo svojich manichejských majstrov: „Prav-

da, pravda!" Ale čo ako ho vábil špekulatívny život, musel si zaistiť predovšetkým svoje hmotné bytie. Pohľad na dieťa privádzal ho k triezvej skutočnosti. Zarobiť veľa peňazí a preto sa tísnuť, vyniknúť, rozšíriť svoju povest' —• za to pracoval Augustín celou silou. Takto sa stalo, že sa zúčastnil na súbehu o dramatickú cenu. Bol vyhlásený za víťaza. Jeho starý priateľ, lekár Vindicianus, vtedy prokonzul, položil mu, ako sám vraví, veniec na „chorú hlavu". Budúci cirkevný Otec ako spisovateľ pre divadlo — a aké bolo to vtedajšie divadlo! — A to nie je najmenšia zo zvláštností tohto rušného a na prvý pohľad tak protikladného života!

V tom istom čase napísal, hnaný literárnymi ambíciami, estetický traktát o „Krásnom a Účelnom", ktorý venoval jednému zo svojich slávnych kolegov, Hieriovi Sýrskemu, „rečníkovi Mesta Ríma" — jednému z profesorov verejnej školy, vydržiavanej mestom alebo cisárskou pokladnicou. Tento levantský rétor robil divy v hlavnom meste Impéria. Jeho chýr presiakol do vedeckých a mondénnych krúžkov a prešiel i more. Augustín ho opravdivo obdivoval ako všetci ostatní. Zrejme je, že v tomto období si neželal prenikavejšie šťastie, ako byť podobne, ako taký Hierius, menovaný za rečníka mesta Ríma. Neskoršie, keď ako hipponský biskup odsudzuje márnomyseľnosť svojich mladistvých ambícií, musel sa veru dosť ironicky rozpomátať na ich skromnosť. Ako sa zaznával! Taký Augustín sníval o tom, že kedysi sa vari vyrovná tomu obškúrnemu pedagogovi, o ktorom by

okrem neho nikto nebol nikdy hovoril! Inštinktívne povahy augustínovskej ráže sa takto večne mýlia ohľadom cieľa a prostriedkov. Zahadzujú sa však len zdanlivo. Lebo tajnostnými cestami vedie ich silnejšia vôľa, než je ich vlastná, ta, kam majú ísť.

Prvá Augustínova kniha sa stratila a nemôžeme povedať, či to máme ľutovať. On sám nám ju pripomína veľmi skúpymi a neurčitými výrazmi: jednako tak sa vidí, že táto estetika bola vybudovaná na podklade manichejskej metafyziky. Ale význačnejšie pre nás v tomto prvom pokuse je to, že hneď prvý raz, keď vystupuje Augustín ako spisovateľ, pokúša sa definovať a oslavovať Krásu.

Nepoznal ešte, aspoň nie priamo a z textu, Platónove dialógy a už je zámerným platonikom. Bol ním od prirodzenosti. Jeho kresťanstvo bude náboženstvom jasu a krásy. Preň je najvyššia Krása identická s najvyššou Láskou: „Veď čože milujeme, pýta sa svojich priateľov, ak nie Krásu! *Num amamus aliquid, nisi pulehrum?*“ Ešte aj na konci svojho života, keď v *Civitas Dei* sa podujme sprístupniť nám dogmu o vzkriesení tela, bude myslieť, že naše telo musí vstať bez svojich pozemských škvŕn, v celom jase dokonalej ľudskosti. Nič sa nestratí z neho. Zachová si všetky svoje údy a všetky svoje orgány, *lebo sú pekné*. V tomto ryse poznávame nielen platonika, ale aj cestovateľa a nadšenca, ktorý sa zahľadel hlboko do niektorých najčistejších modelov antického sochárstva.

Debut mal priemerný úspech. Augustín nám ani nevraví, či slávny Hierius sa mu poďakoval za vevnovanie a ako by chcel povedať, že nemal okrem seba iného obdivovateľa. Nové rozčarovania, vážnejšie sklamaná pomaličky začalv premieňať rozpoloženie jeho duše a jeho plány do budúcnosti. Po úporných rokoch musel zistiť, že sa veru nedostal vôbec ďalej, ako bol na začiatku. Skoda 3d bolo uspokojovať márnymi výhovorkami: všetkým bolo už zjavné, že Augustín ako rétor neprenikol.

Kde hľadať príčiny toho? Nemal vari profesorských vloh? Možno nemal daru autority, ktorý je prvý zpo medzi všetkých a profesorovi nepostrádateľný. Jemu by bol zaiste vyhovoval taký malý krúžok elitných poslucháčov, ktorý by vedel skôr okúzliť ako ovládať. Ale veľké a hučné triedy — nie, to nebolo preň.

A v Kartágu bolo zauzdenie rétorických tried obzvlášťne ťažké, lebo žiaci boli tu samopašnejší než inde *Ničitelia* ich každú chvíľu zaplavovali a búchali za prednášok. Augustín, ktorý sa ako študent odľahoval od tých samopaší, musel ich teraz znášať ako profesor. V tomto ohľade nebol v horšom postavení než jeho ostatní kolegovia, u ktorých tiež býval taký hurhaj: to bol zvyk a akési pravidlo v kartaginských školách. Jednako by mu nebolo zaškodilo trošku viac autority v očiach tej nedisciplinovanej mládeže. Ale mal i vážnejšie chyby, ako by sa patrilo na profesora, ktorý chce spraviť kariéru: nevedel intrigovať a nevyznal sa v umení, ako sa spraviť vzácnym.

A možno ako rétor nemal vôbec tých vlastností, ktoré sa vtedy páčili pohanskému publiku. Vieme, akú dôležitosť pripisovali starí fyzickým prednostiam rečníkovým. Nuž a podľa starej tradície, Augustín bol malý, slabý: až do smrti sa neustále ponosuje na svoje slabé zdravie. Mal slabý hlas, jemné prsia a často bol zachrípnutý. Toto všetko ho zaiste snižovalo v očiach poslucháčov, ktorí boli navyknutí na vonkajšiu emfázu a na celý ten aparát rímskej výrečnosti. A konečne jeho napísaná alebo povedaná veta bola bez jagavosti, bez vyumelkovanej hľadavosti výrazu, aká sa vtedy páčila učným a mondénym krúžkom. Tento spisovateľ nevyčerateľnej plodnosti nie je vôbec štylistom. S tohto hľadiska stojí za takým Apuleiom, za takým Tertullianom, hoci ich necháva ďaleko za sebou v úprimnosti a hĺbke citu, v lyrizme, vo farebnosti, v čarovnosti metafor a s tým aj v dôstojnosti a sladkosti tónu. Pravda je, že čo ako sa usiluje, nepozná to, čo rétori jeho čias rozumeli pod pekným štýlom. A preto jeho spisy a jeho prednášky neboly ani veľmi obľúbené.

Ale dobrí znalci jednako si cenili jeho hodnotu, tušili ešte nerozvinuté dary, ktoré sa skrývaly v ňom a ktoré on predčasne zneužíval. Vďaka tomu ho videli u prokonzula Vindiciana, ktorý rád hovorieval s ním, ktorý mu preukazoval takmer otcovskú láskavosť. Augustín mal krásne spojenia. A mal ich cez celý svoj život. Jeho vychovanosť a elegancia jeho spôsobov otváraly mu aj tie najneprístupnejšie dvere. Ale práve preto, že na vysokých miestach bol oceňovaný,

práve preto cítil tým trápnejšie, že pred širokým publikom nemal to miesto, ktoré by si bol zaslúžil. Pomaly zatrpkol. V tých ťažkých okolnostiach nevidel už veci svojou starou dôverou ani jasnosťou. Znovu sa ho začaly zmocňovať duchovné nepokoje.

Predovšetkým sa to objavilo v jeho myšlienkach. Začaly sa mu vynárať čoraz ostrejšie a ostrejšie pochybnosti o manicheizme. Počal podozrievať tú trošku teatrálnu prísnosť, ktorou sa tak pechorili zasvätení sekty. Medzi inými hnusnosťami zazrel raz na jednom z najživších kartaginských námestí, ako „traja Vyvolení erdzali neviem za akými ženskými a stvárali také hnusné pohyby, že to prevyšovalo nehanblivosť a nemravnosť aj tých najsurevších ľudí". Pohoršil sa nad tým. Ale to ešte nebolo všetko. Veď vtedy ani sám nebol práve ctnostný. Intelektuál obyčajne rozhlasuje, aká má byť prax, ale nestará sa vôbec o to, aby svoje správanie srovnal so svojimi zásadami.

Horšie bolo, že manichejská fyzika po odstránení viac menej symbolických bájok sa mu zrazu zjavila — ako záhubná. Prečítal bol práve niektoré astronomické knihy i musel zistiť, že kozmologia manichejcov — ľudí, ktorí sa vyhlasovali za racionalistov — protirečí vede. Manicheizmus bol zasiahnutý v svojom základe, len čo sa ukázalo, že protirečí rozumu, podopretému skúsenosťou.

Augustín sa zdôveril so svojimi pochybnosťami nielen svojim priateľom, ale i kňazom sekty. Títo sa vymykali pred odpoveďou rôznymi vykrúcačkami a

najoslňujúcejšími sľubmi: čoskoro vraj príde do Kartága manichejský biskup, istý Faustus. Toto je vraj muž dokonalej vedy. Istotne ľahučko podvráti všetky možné námietky. A posilní vo viere mladých *poslucháčov* ... Nuž Augustín a jeho priatelia čakali na tohto Fausta ako na ozajstného mesiáša. Ale nesmierne bolo ich sklamanie. Vyhlasovaný učenec bol jednoduchý nevedomec, ktorý ničoho nevedel o prírodných vedách alebo filozofii, ktorého všetky rozumové zásoby sa scvrkly na trošku gramatiky. Ako dobrý rozprávač a duchaplničkár mohol povedať niečo prijateľného iba ak o literatúre.

Toto sklamanie, spojené so sklamaním v kariére, vyvolalo v Augustínovi krízu duše a svedomia. Takto hľa, tá Pravda, za ktorou dychtil už toľký čas, ktorú mu tak sľubovali, tá Pravda je teda len šaľbou! Načím sa vraj uspokojit' s tým, že nič nevieme! ... Nuž, čoho sa teda chytiť, keď sa pravda vymyká? Možno bohatstvo a pocty by ho boly vedely potešiť. Ale tie mu boly veľmi ďaleké. Cítil, že šiel falošnou cestou, že v Kartágu tak isto uviazol, ako bol uviazol v Tagaste. A jednako, nech stojí, čo chce, musí dôjsť k cieľu!...

A potom podľahol jednej z tých chvíľ únavy, keď človek myslí, že sa môže zachrániť len tak, keď spraví zúfalý krok. Trápilo ho prostredie a okolie. Priatelia, ktorých pridobre poznal, tí mu nemali čo povedať, nemohli mu pomôcť v tom jedinom hľadaní, ktoré ho zožieralo. Aj pomer ho ťažil. Veď tá dôvernosť trvá už deväť rokov. Dieťa bolo v tom nevďač-

nom veku, ktorý mladého otca privádza skôr do mrzutosti, ako by prebúdzał v ňom zastaralú lásku. Nechcel ešte celkom pretrhnúť styky so svojou milenkou. Ale nevyhnutne potreboval zmenu ovzdušia, musel odísť kamsi inam, aby si ľahšie vydýchol, aby sa znovu vzmužil k práci.

A vtedy mu prišlo na um skúsiť šťastie v Ríme. Tam sa získavala aj literárna poveseť. Tam nájde bezpochybné lepších sudcov ako v Kartágu. A istotne sa časom dostane do verejnej výučby, kde bude mať fixný plat: tým bude mať zaistenú aspoň prítomnosť. Augustín opatroval v sebe ten plán pravdepodobne už vtedy, keď poslal Hieriovi, rečníkovi mesta Ríma, svoj traktát o Krásnom; dúfal, že slávny rétor odmenou za túto zdvorilosť bude mu prípadnou oporou. A konečne jeho priatelia, Honoratus, Marcianus a ostatní, nahovárali ho veľmi, aby si našiel v Ríme seba hodné javisko. Alypius, ktorý práve vtedy končil v Ríme svoje právnické štúdiá a ktorý istotne veľmi žiaval nad rozlukou, volal ho tiež nástojčivo a sľuboval mu úspech.

Augustín i tento raz bol hotový odísť. Čoskoro sa rozhodol. Mal opustiť svojich, svoju milenkú, svoje dieťa až do chvíle, kým mu nové postavenie umožní priviesť ich k sebe. Uisťuje nás, že hlavnou pohnútkou, ktorá rozhodla o jeho odchode, bolo to, že v Ríme boli študenti — ako sa hovorilo — nie takí nedisciplinovaní a spokojnejší než v Kartágu. Rozhodne to bol veľmi závažný dôvod pre profesora, ktorému sa hnusi byť policajtom svojej triedy. Ale okrem dôvodov,

ktoré sme pospomínali, boli zaiste ešte aj iné, ktoré tiež vplývaly na jeho rozhodnutie.

V skutočnosti sa v Kartágu necítil bezpečne: Teodozios nariadil veľmi prísne tresty proti manichejcom. Nielen, že ich odsudzoval na smrť, ale zriadil ozajstnú inkvizíciu, ktorej osobitnou úlohou bolo špehovať a prenasledovať týchto heretikov. Augustín vari mvslel, že sa v Ríme, kde bol neznámy, schová lepšie než v meste, kde sa vyznačil výstupkami svojho prozelytizmu? Nech je akokoľvek, isté je, že jeho odchod dal podklad osočovaniu, ktoré oveľa rokov neskôr usilovne posbierali jeho nepriatelia donatisti a poriadne ich poprekrúcali. Obžalúvali ho, že utiekol pred prenasledovaním: urnkol vraj, hovorilo sa, pred trestom, ktorý mu vyhlásil prokonzul Messianus. Augustín veľmi ľahko podvrátil tie náračky. Ale z toho všetkého jednako vysvitá, že mu predvídava múdrosť radila prejsť čím skôr za more.

I chystal sa na loď. Dúfajme, že i pri svojej povznesenej bezstarostnosti o hmotné veci postaral sa jednako o živobytie pre ženu a dieťa, ktoré tu nechával. Zdá sa, že milenka sa smierila bez všetkých násilných scén s jeho neprítomnosťou, ktorú označoval len za dočasnú a chvíľkovú. Ale nie tak jeho matka. Už sama myšlienka na Rím, tento druhý Babylon, nastrašila prísnu Afričianku. Do akých duchovných nebezpečenstiev sa tam jej syn dostane! Bola by ho chcela zadržať pri sebe, aby ho mohla priviesť k viere a tiež aby ho mohla milovať: veď Augustín bol jej jedinou ľudskou láskou. A konečne on bol

bezpochybné hlavnou oporou vdovy: íeda čože bude s ňou bez neho?

Utečenec musel klamať matku, aby mohol uskutočniť svoj zámer. Ona vôbec neodchádzala od neho, väznila ho v svojom náručí, zaprisahala ho slzami, aby len ostal.

Večer, keď mal nasadnúť na loď, išla s ním k prístavu, hoci Augustín, aby učičikal jej podozrenie, jej i luhal. Vyhováral sa, že odprevedí až na loď istého odchádzajúceho priateľa. Ale nedôverčivá Monika mu bola v päťach. Stmievalo sa. A loď, kotviaca v malom zálivku na severe mesta, sa nehýbala. Námorníci čakali s vyťahnutím plachiet na príhodný vietor. Bol vlhký a ťažký čas, ako býva v Stredomorí v auguste a v septembri. Ovzduším nezavial ani vánok. Hodiny sa míňaly. Monika, strápená sparou a únavou, oslabovala. A vtedy jej Augustín úskočné poradil, aby strávila noc v ktorej si blízkej kaplnke, lebo loď vraj isto nevytiahne kotvy pred svitom. Ona sa len nerada rozhodla, že si odýchne v kaplnke, v *memoiii*, zasvätenej svätému Cypriánovi, veľkému mučeníkovi a veľkému patrónovi Kartága.

Ako väčšina vtedajších afrických svätých a dnešných *marabutov* (malých mešít), aj táto *memoria* mala vôkol alebo vpredu dvorík s arkádovitým portikom, kde si bolo možno i ľahnúť. Monika pod množstvom svojich závojov sadla si na zem medzi chudobných ľudí a cestujúcich, ktorí, podobne ako ona, hľadali pred zadúšajúcim večerom trošku občerstvenia pri pozostatkoch blahoslaveného Cypriána. Modlila sa za

svoje dieťa, obetujúc Bohu „krv svojho srdca“, prosiac ho, aby jej ho zachoval: iebo „omnoho viac ako iné matky, vraví Augustín, chcela ma mať pri sebe.“ A ako pravá Evina dcéra „žiadala si späť v bolestiach syna, ktorého v bolestiach porodila“. Dlho sa modlila a potom vyčerpaná dojmami zaspala. Vrátnik kaplnky ani nevedel, že tejto noci bdie nielen nad matkou rétora Augustína, ale nad pramatkou nespočetného množstva duší: lebo tá skromná žena, ktorá drier mala tu na zemi na kamenných dlaždiciach dvora, nosila v svojom srdci všetku lásku budúcich matiek.

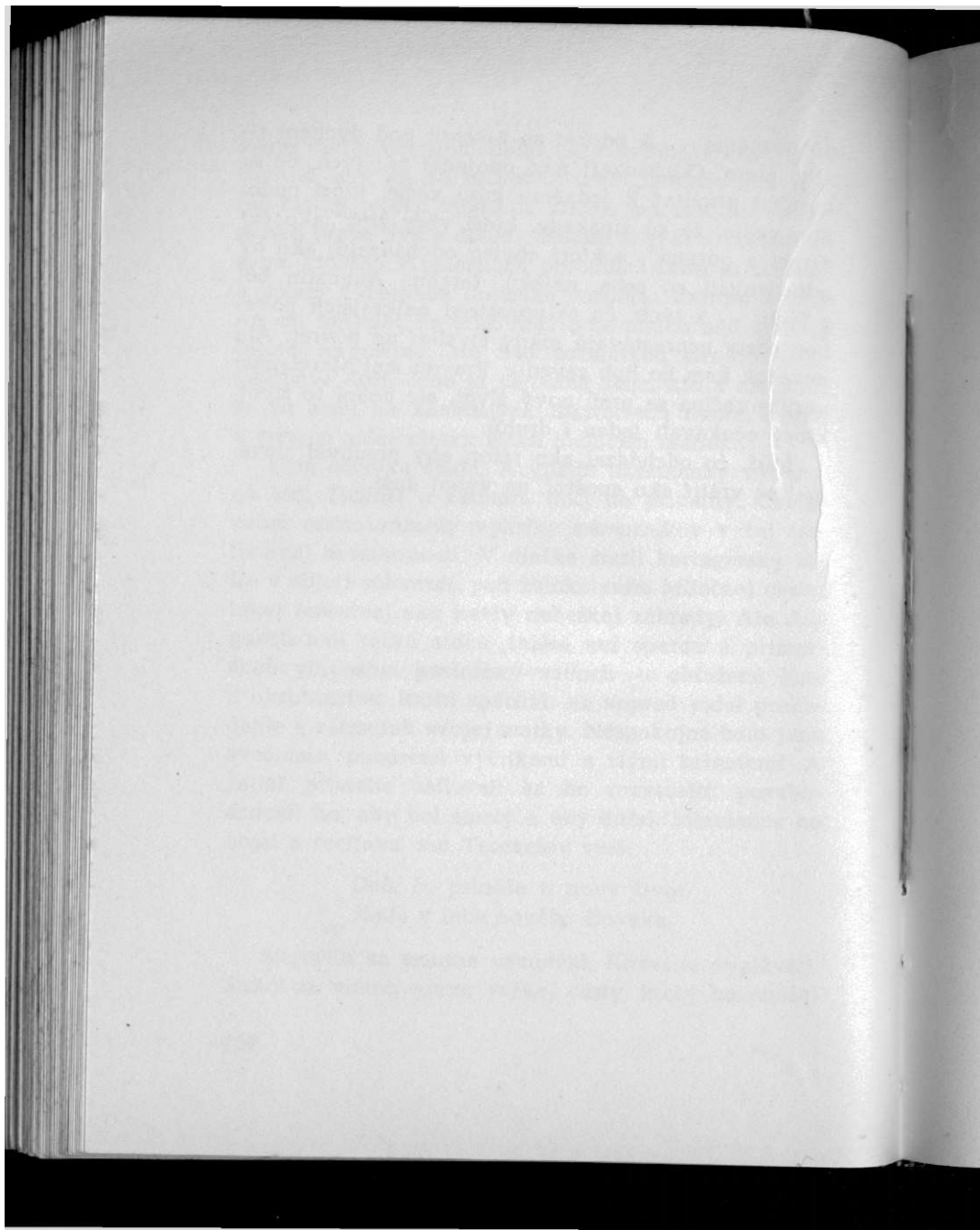
Kým Monika spala, Augustín ukradomky vystúpil na loď. Tichosť a nádhera noci ho privalily. Časom akosi cudzo zazneli výkriky námorníkov v tej trblietavej nesmiernosti. V dialke žiaril kartaginský záliv v objatí súhvezdí, pod žblnkotanim Mliečnej cesty, takej bolestnej ako kvety nebeskej záhrady. Ale Augustín mal ťažké srdce, ťažšie než sparou a prímorskou vlhkosťou preťažený vzduch — obťažené lžou a ukrutnosťou, ktorú spáchal: už vopred videl prebudenie a zármutok svojej matky. Nespokojné bolo jeho svedomie, pobúrené výčitkami a zlými tušeniami. A zatiaľ priatelia usilovali sa ho rozveseliť, povzbudzovali ho, aby bol smelý a aby dúfal. Marcianus ho objal a recitoval mu Terenciov verš:

Deň, čo prináša ti nový život,
žiada v tebe nového človeka.

Augustín sa smutne usmieval. Konečne vyplávali. Strhol sa vietor, vietor veľkej cesty, ktorý ho unášal

do neznáma ... A odrazu sa zachvel pod dychom šíreho mora. Odchádzať! Aká opojnosť pre tých, čo sa nemôžu pripútať k jednému kútu zeme, ktorí púdovíte vedia, že sú zinakade, ktorí vždy žijú „ako cudzinci a pútnici“, a ktorí chytro odchádzajú, ako by odhadzovali so seba nejakú ťarchu. Augustín bol z tých, — z tých, čo aj uprostred najkrajších pôvabov cesty neprestávajú nikdy myslieť na návrat. Ale nevedel, kam ho Boh zavedie. Pravdu mal Marcianus: veruže začína sa preň nový život, ale nebol to život ktorý očakávali jeden i druhý.

Muž, čo odchádzal ako rétor, aby predával slová, mal sa vrátiť ako apoštol, na výboj duší.

TRETIA ČASŤ

NÁVRAT

*Et ecce ibi es in corde eorum, in corde
conlipientium tibi, et projicientium se in
te, et plorantium in sinu tuo, post vias
suas difficiles ...*

*A hľa, Bože môj, tam si, v ich srdci, v srd-
ci tých, čo vyznávajú sa ti zo svojich
bied, čo hádžu sa do tvojho náručia a čo
plačú v tvojom lone po svojich (ažkých
cestách ...*

(Vyznania, V. 2.)

PRIMA CAST

NAVYAT

El caso del...
continuar...
de...
...

A...
el...
...
...

Versión V. 2.1

I

ZLATÉ MESTO

Augustín onemocnel, sotva prišiel clo Ríma; došiel ta pravdepodobne v auguste alebo začiatkom septembra, ešte pred započatím vyučovania, v období horúčav, keď všetci Rimania, čo len mohli odísť z mesta, utekali do letovísk na prímorí.

Rím bol nezdravý ako všetky vtedajšie kozmopolitné centrá. Nemoce celého širého sveta, prinášané neustálym prítokom cudzincov, nachádzaly tu veľmi príhodnú pôdu. A vtedajší ľudia báli sa nákazy tak isto ako i terajší. Veľmi sa stránili postihnutých ľudí, ktorých prenechávali ich nešťastnému osudu. Keď z ľudských ohľadov dovolili si ľahnúť nemocnému otrokovi, okamžite ho posielali do parných kúpeľov a dávali ho dezinfikovať od hlavy do päty prv, než mu zas otvorili dvere.

Augustín mal šťastie, že bol aspoň starostlivo ošetrovaný, lebo vyviazol. Složil sa u jedného z maniचेjských bratov, tiež „poslucháča“, poriadneho človeka, ktorý ho pritúlil za pobytu v Ríme. Ale horúčka ho jednako strápila tak, že bol už takmer na pokraji hrobu. „Už som odchádzal, vraví, a bol som stratený“. Cíti hrôzu pri myšlienke, že už tak zblízka

videl smrť vtedy, keď bol ďaleko od Boha — ozaj tak ďaleko, že ani nepomyslel na to, aby si žiadal krst, ako to spravil, keď bol ako dieťa v podobnom nebezpečenstve. Aký hrozný úder by to bol býval pre Moniku! Augustín sa chveje, keď myslí na to nebezpečenstvo: „Keby srdce mojej matky ozaj bolo bývalo zasiahnuté tou ranou, nebolo by sa už nikdy uzdravilo. *Lebo nemôžem ani vypovedať, ako ma milovala* a o kolko bolestnejšie boli pre ňu úzkosti môjho duchovného zrodzenia než bolesti môjho porodenia podľa tela". Ale Monika sa modlila. Svoje zachránenie pripisuje Augustín vrúcny modlitbám svojej matky, ktorá prosiac Boha o uzdravenie jeho duše, obsiahla, ani nevediac o tom, uzdravenie jeho tela.

Len čo sa zotavil, musel sa dať do práce, nasháňať si žiakov. Prichodilo sa mu klaňať pred nejednou významnou osobnosťou a klopať na nejedny nepohostinné dvere. Tento smutný začiatok, tá takmer smrteľná kríza, ktorej sotva ušiel, to povinné chodenie, to všetko neprispelo k tomu, aby si obľúbil Rím. Vidí sa, že sa mu tam nikdy nepáčilo a že až do konca svojho života nevedel mu zabudnúť to nepekné prijatie. V celom množstve jeho spisov nenájdeš ani jednej chvály na krásy Večného mesta, kým na druhej strane aj cez karhanie nerestí Kartága cítiš prenikať jeho tajnú záľubu v africkom Ríme. Stará rivalita týchto dvoch miest nevyhasla ani po toľkých stáročiach. Augustín v hĺbkach svojej duše bol dobrým Kartaginčanom — a práve preto, že bol Kartaginčanom — nemiloval Rím.

Najnepriaznivejšie okolnosti sa ako by naschvál somkly, aby mu ho znechutily. Usalašil sa tu práve začiatkom mŕtvej sezóny. Jesenné dážde sa začaly liať. Rána a večery boli chladné. So svojimi jemnými pľúcami, so svojím zimomravým africkým temperamentom vytrpel zaiste veľa v tomto vlhkom a studenom podnebí. Rím sa mu videl severským mestom. V očiach ešte vždy s plnosťou teplého jasu svojej zeme, radostnej belosti kartagínských ulíc — blúdil ako vyhnanec medzi pošmúrnymi rímskymi palácmi, zarmútený sivými stenami a zablatenou dlažbou. Mimovoľky neustále porovnával Kartágo s Rímom a stal sa nespravodlivým voči Rímu. Prichodilo mu, že má tvrdý, namýšľavý, upätý vzhľad a pri pohľade na drsnosť rímskeho okolia vyrastala v ňom rozpomienka na usmievavú periferiu kartagínsku so záhradami, vilami, vinicami a olivovými hájmi, obkľúčenú so všetkých strán trblietaním mora a lagún.

A potom, Rím ani nemohol byť okúzľujúci pre biedneho učiteľa rétoriky, ktorý prišiel sem za šťastím. Už pred ním ponosovali sa na 10 iní cudzinci. Neustále vystupovať a sostupovať po schodoch a často veľmi strmých uličkách mesta na siedmych vrškoch, behať s Aventinu do Sallustových záhrad, s Esquilinu na Janikul! Doráňať si nohy na ostrom kameni strmých uličiek! Chodennie bolo vyčerpávajúce a toto mesto ako by nemalo konca kraja. Veď aj Kartágo bolo veľké — takmer také ako Rím. Ale Augustín sa tam nemusel vôbec chodiť prosiť. Tam sa pohodlne prechádzal. Tu ten neustály tok zástu-

pov, hurhaj vozov rozrušoval a hnal do zúfalstva jeho južnú pohodnosť.

Tu si bol každú chvíľu v nebezpečenstve, že ťa v úzkych uličkách pridrávi galopujúci kočiar: vtedy bolo v elegantnom svete v móde uháňať ako cisárska pošta. Alebo si musel ustupovať, aby mohly prejsť nosidlá ktorejsi matróny, sprevádzané celou jej domácnosťou, počnúc od pracovných otrokov a ľudí z kuchyne — až po eunuchov a čriedu komorníkov, s celou rozvíjajúcou sa armádou pod vedením šéfa, ktorý držal v rukách paličku, odznak svojej hodnosti.

Keď sa konečne uvoľnila cesta a keď si konečne došiel k palácu vplyvnej osobnosti, ktorú si šiel navštíviť, nemohol si sa dostať doň bez búchania na kovovú dosku pri dverách. A keď si chcel byť predvedený k pánovi, spravil si najlepšie, ak si si kúpil blahosklonnosť uvádzajúceho otroka, ktorý nielen že uvádzal ľudí, ale jediným slovom mohol ťa odporúčať, alebo znemožniť. A ešte ani po všetkých týchto zákrokoch nebol si istý blahovôľou pánovou. Niektorí z veľmožov, ktorí neboli vždy ani členmi starých rímskych rodín a ktorí sa chvastali nepodlomným vlastníctvom, s cudzincami zaobchádzali radi s vysokého koňa. Afričanov videli v Ríme nie veľmi radi a najmä nie v katolíckom prostredí. Augustín to tiež musel skúsiť.

Večer sa vracal vyčerpaný do domu svojho hostiteľa, manichejca, jagavo osvetlenými ulicami (zdá sa, že osvetlenie Ríma súperilo s jasnosťou dňa). Po-

dľa istej starej tradície dom ten bol vo Velabrovej štvrti, v ulici, ktorá sa podnes volá *Via graeca* a ktorá sa tiahne popri prastarom kostole Sancta-Maria-in-Cosmedin: chudobná štvrť, kde šumela celá bieda Orientu, kde sa schádzali prišelci z levantských zemí, Gréci, Sýrčania, Arméni, Egyptania. Neďaleko boli tiberské skladištia: robotníci, nosiči a prístavní námorníci istotne sa len tak hemžili v tomto okolí. Aké to prostredie pre muža, ktorý bol v Tagaste hosťom boháča Romaniana a v Kartágu dobrým známym prokonzulovým! Keď vyšiel na šieste poschodie svojho obytného domu a trasúc sa od zimy, zastal pred zle horiacou pieckou v sliepňavom svetle bronzovej alebo hlinenej lampky, vo vlhkom chlade, ktorý sa valil z múrov, vtedy pocítil ešte väčšmi svoju zármutok a svoju opustenosť. Nenávidel Rím a nenávidel bláznivú ctižiadosť, ktorá ho sem priviedla.

A jednako Rím sa mal veľmi živo dotknúť tohto učenca, tohto za krásu tak nadšeného estéta. Hoci prenesenie cisárskeho dvora do Milána odňalo Rímu časť jeho rušnosti a jasotu, predsa bol ešte vždy dosť ožiarený svojimi veľkými pamiatkami a nikdy nebol krajší než vtedy. Vidí sa nám nemožným, že by to nebolo prekvapilo Augustína, akokoľvek bol nadšený za Afriku. Čo ako pekne bolo vybudované nové Kartágo, jednako sa nemohlo merať s týmto vyše tisícročným mestom, ktoré sa vo všetkých obdobiach svojich dejín vyznačovalo kniežacím vkusom svojich stavieb a ktoré neprestajne okrašľoval dlhý rad cisárov.

Keď Augustín priplával do Ostie, pred sebou na konci *Via Appia* videl *septizonium* Septimia Severa, nepochybne grandióznejšiu napodobneninu kartagin-ského septizonia. Táto obrovská budova, pravdepodobne rezervoár gigantických rozmerov, s radmi nad sebou postavených stĺpov, bola ako brána, ktorá otvára pohľad na najzázračnejší a najkioisálnejší celok architektúr, aký len bol v antickom svete. Moderný Rím nepodáva nič, čo by sa tomu mohlo aspoň zďaleka vyrovnáť. Nad Fórum Romanum a nad fórami Imperátorov — bludiskami chrámov, bazilik, víťazných brán a knižníc — vypínaly sa Kapitolium a Palatin ako dve prepracované a vykresané bralá v záplave palácov a svätýň.

Všetky tie v zemi pevne zakorenené bloky, zavesené a vypínajúce sa na svahoch výškov, tie nekončné linaje stĺpov a pilastrov, celá tá záplava drahocenných mramorov, kovov, mozaík, sôch, obeliskov — to všetko predstavovalo čosi enormného, akúsi nadpriemernosť, ktorá až znepokojovala a podlamovala všetky predstavy! Ale návštevníka prekvapovala najväčšmi hojnosť zlata a pozlátky. Rím sa už od svojich skromných počiatkov vyznačoval lačnosťou po zlate. A keď konečne rozhodoval nad zlatom premožených národov, rozkladal ho všade s tou troškou nejapnou nádlieymilovnosťou zbohatlíka. Nero, postaviac Zlatý Dom, uskutočnil jeho sen. Rím mal zlaté brány na Kapitoliu. Pozlacoval sochy, bronzy a strechy svojich chrámov. Toľko zlata, rozloženého po trblietavých výklenkoch a ústupkoch architektúr, až oslepovalo a u-

na vovalo oči: *Acies stupet igne metalli*, bol povedal fQaudianus. A pre básnikov, ktorí ospevovali Rím, bol jednoducho Zlaté Mesto — *Aurata Roma*.

Grék, ako napr. Lucianus, mal možno právo pohoršovať sa nad tým architekturným nadbytkom, nad tou prigniavujúcou a príbohatou krásou. Ale taký rétor z Kartága, ako Augustín, cítil, keď hľadel na to, len bolestný a tajne žiarlivý obdiv cisára Konštanca, ktorý tento zažil, keď po prvý raz navštívil svoje hlavné mesto.

Zaiste celkom tak ako onen byzantský césar a ako všetci provinciálci, chodil aj Augustín obdivovať pamätnosti a slávne stavby, na ktoré bývali cudzinci osobitne upozorňovaní: chrám Jupitera kapitolského, Karakallove a Diokleciánove termy, Fanteón, chrám Romy a Venuše, námestie Pokoja, Pompejovo divadlo, Odeon a Štadión. A obdivujúc to všetko, zaiste myslel aj na to, čo *Res publica* vydrala z provincií, aby to mohla postaviť a povedal si: „My sme to všetko zaplatili!“ Pravdu mal, veď celý okruh zemský prispel na to, aby bol Rím pekný. Od istého času v srdciach provinciálov vrelo akési ťažké nepriateľstvo k tyranii ústrednej moci, najmä odvtedy, ako nebola schopná zaistiť pokoj a ako barbari ohrožovali hranice. Unavení toľkými povstaniami, vojnami, masakrami a lúpežmi, pýtali sa seba samých, či je obrovský komplikovaný stroj Impéria hodný ozaj tej krvi a peňazí, ktoré stál.

Okrem toho všetkého približoval sa Augustín ku kríze, ktorá ho mala vrátiť katolíckej cirkvi: bol ke-

dysi kresťanom a ako taký vychovaný bol podľa zásad pokory. Vychádzajúc z tých predpokladov, možno myslel, že v Ríme hrdosť a márnosť stvorenstva nárokovaly si nadmierne, ak nechcel povedať svätokrádežné miesto. Nielen cisári drali sa s bohmi o privilégium nesmrteľnosti, ale robil to hocikto, ak len bol bohatý alebo akokoľvek slávny. Medzi tými krikľavými, oslepujúcimi pozlátkami koľko sôch a koľko nápisov usilovalo sa zvečniť akúkoľvek obskúrnú pamiatku alebo rysy neznámej existencie! PravJa, aj v Kartágu, kde napodobňovali — ako konečne všade vo veľkých mestách — Rím, aj tam sa hemžily nápisy a sochy na fóru, na námestiach a vo verejných termách. Ale to, čo nezarážalo Augustína vo vlasti, to ho zarážalo tu v cudzom meste. Jeho oči, vytrhnuté z vlasti, začaly vidieť nedostatky, ktoré mu dosiaľ zahaľoval návyk.

A napokon v Ríme bol istotne omnoho divší bláznivý shon po sochách a nápisoch než kdekoľvek inde. Množstvo sôch na fóru narástlo tak, že niekoľko ráz ich bolo treba preriediť a menej významnejšie odpratať. Ľudia z kameňa prenasledovali živých ľudí a zaháňali bohov do chrámov. A nápisy po múroch ohlušovali ducha takým vreskom ľudskej chvály, že nad to nebolo si možno už nič ani predstaviť. Bolo to akési modlárstvo, proti ktorému sa búrili prísni kresťania a ktoré už vtedy muselo rozrušiť Augustínovu jemná dušu, ktorá bola nepriateľkou všetkej nadutosti a lži.

Neresti rímskeho obyvateľstva, ktorému sa musel zaliečať, zmrazili ho ešte trápnejšie. Predovšetkým to, že domorodci nenávideli cudzincov. V divadle sa kri-

čievalo: „Dolu s metekmi (prišelcami)!" Zúrivé poryvy ostrej xenofobie (nenávisť voči cudzincom) vyvolaly v meste často celé vzbury. Niekoľko rokov pred Augustínovým príchodom Rimania zo strachu, že nebudú mať čo jesť, vyhнали ako darmožráčov všetkých cudzincov, čo bývali v Ríme, ešte aj profesorov. Hlad bol tu domácou pliagou. A potom ten záhaľčivý národ bol vždy hladný. Pažravosť a opilstvo Rimanov vzbudzovaly obdiv, ale i hnus striezlivých rás Impéria, tak Grékov ako i Afričanov. V Ríme sa jedlo všade, na uliciach, v divadle, v Cirku, vôkol chrámov.

Pohľad na to bol taký odporný a verejná nemiernosť bola taká pohoršlivá, že prefekt Ampuleius musel vydať uväzňovacie rozkazy proti ľuďom, ktorí by sa opovážili jesť na ulici, proti vinárikom, ktorí by otvorili svoje výčapy pred predpoludňajšou desiatou a proti roznášajúcim obchodníkom, ktorí by podávali pečené mäso pred určitou dennou hodinou. Ale všetka tá námaha bola márna. Veď samo náboženstvo ich povzbudzovalo k pažravosti. Pohanské obety boli len zámenkou na obžerstvá. Za Juliána Apostatu, ktorý plával v hekatombách, vojaci sa opíjali a napchávali mäsom po chrámoch, z ktorých len tackavo vychádzali: násilím prinútení chodci museli ich potom na pleciach vláčiť do kasární.

Hodno si to všetko pripomenúť, aby sme porozumeli prísnosť a neústupnosť kresťanskej reakcie. Tento rímsky národ bol — ako konečne všetci pohani — úžasne hmotársky a smyselný. Striasť sa hmoty a smyselnosti — to bude ťažkosť, ktorá najväčšmi spomalí

Augustínovo obrátenie. A on bol predsa intelektuál a jemný človek! Čo myslieť teda o širokých vrstvách? Tí Iudia mysleli len na jedenie, pitie a samopaše. Keď vyšli z taverien alebo z výčapov, nečakalo ich iné potešenie ako hnusoby mimov, kotrmelce kočišov v Cirk-u alebo surové zabíjanie v amfiteátri. Tam trávievali noci pod oponami, ktoré dala vystrieť edilíta. Ich vášnivá záľuba v konských pretekoch a v ľudoch od divadla, hoci aj zauzdená kresťanskými cisármi, trvala jednako aj po vyplienení Ríma barbarmi. Za hladu, pre ktorý vyhнали cudzincov, vyňali zpod všeobecnej proskripcie tritisíc tanečníc s ich chórismi a hlavnými muzikantmi.

Ani aristokracia neprejavovala oveľa vyššie chůtky. Okrem niekoľkých kultivovaných duchov, opravdivých milovníkov vedy, väčšina videla v literárnej pôze len ľahkú eleganciu. Rojčili za niektorého neznámeho alebo starého autora, ktorého knihy sa stály veľmi zriedkavými. Vyhľadávali ich a dávali ich starostlivo odpisovať. Títo ľudia, „ktorí sa štúdia báli tak ako jedu“, hovorili len o svojom obľúbenom spisovateľovi: ostatní pre nich vôbec nejestvovali. A v skutočnosti hudba nahradzovala literatúru: „knížnice boli pozavierané ako hroby“. Ale zato nadšení boli za hydraulický organ a najímali si hráčov, čo mali „lýry ako vozy“.

Bola to vlastne číra grimasa, tá hudobná mánia. V skutočnosti zaujímali sa len o šport: bežať, dávať bežať, chovať kone, najímať atlétov alebo gladiátorov. A z dlhej chvíle ak ešte sbierali orientálne látky.

V móde bol vtedy hodváb a drahokamy, emaily, ťažké zlatnícke práce. Na každom prste nosili reťaz prsteňov. Na prechádzky chodievali v hodvábnych šatách s vyšitými zvieracími figúrkami, v jednej ruke slnečník, v druhej vejárik so zlatými strapcami. Konštantinopolské kroje a módy zaplavovali starý Rím a ostatný západný svet.

Nesmierne bohatstvá, nashromaždené v niekoľkých rukách dedičstvami alebo zderstvom, umožňovali udržiavať nesmyselný luxus. Ako dnešní americkí miliardári majú svoje vily na obidvoch pologuliach, tak ich mali aj rímski veľmoži vo všetkých končinách Impéria. Symmachus, ktorý bol prefektom Mesta, kým sa tu zdržiaval Augustín, mal úctyhodné majetky nielen v Taliansku a na Sicílii, ale až v Mauretánii. A jednáko, čo ako boli bohatí a čo aké mali všakové výhody tí boháči, neboli ani spokojní ani šťastliví. I to najmenšie podozrenie despotickej vlády ohrozovalo ich životy a imania. Obžaloba pre mágiu, urážku veličenstva, komploty proti Imperátorovi a vôbec každá zámienka bola dobrá na ich ožobráčenie. Za predošlej vlády, vlády nemilosrdného Valentiniána, rímska šľachta bola katom doslovne zdecimovaná. Jeden viceprefekt, Maximinus, mal smutný chýr, že je veľmi obratný v tom, ako vynájsť podozrivých: pod jedno z okien prétoria dal zavesiť na povrázok košík na sbieranie denunciácií. A košík fungoval deň i noc.

Pravda, v tom čase, keď sa Augustín usalašil v Ríme, ten hrozný režim sa trochu zmiernil. Ale denunciácie visely ešte vždy vo vzduchu. Isté je, že

v tejto atmosfére nedôvery, pokrytectva, predajnosti a ukrutnosti Kartaginčan sa zahĺbil do úvah o rímskej skazenosti. Akékoľvek nádherné bolo priečelie Impéria, zblízka veruže nebolo pekné! A najmä sa mu začalo čnieť po domove. Keď sa prechádzal v Sallustových záhradách alebo v tŕňach Janikula, hovorieval si to, čo bude opakovať neskoršie svojim poslucháčom v Hippo: „Vezmite Afričana, složte ho v najčerstvejšom a najzelenšom okolí, on vám tam neostane. Musí odísť a vrátiť sa do svojej ohnivej púšte!" A on mal veru ľutovať za niečím viac než len za ohnivou púšťou. Hľadiac na Zlaté Mesto, rozložené pod svojimi nohami, a na horizont sabinských hôr, rozpomínal sa na ženskú sladkosť zmrákania na tuniskom jazere, na čarovnosť mesačných nocí v kartaginskom zálive, a na celý ten obdivuhodný kraj, ktorý vidno s terasy na výšku Byrsa, ktorý mu nemohla vyhnať z duše ani všetka nádhera rímskej Kampagne.

II

KONEČNÉ ROZČAROVANIE

Nový profesor našiel konečne istý počet študentov, ktorých shromaždil vôkol seba: už mohol žiť v Ríme — hoci ešte nie pripraviť život žene a dieťaťu, ktoré nechal v Kartágu. Pri tom mu boli veľmi nápomocní jeho hostiteľ a jeho manichejskí priatelia. Hoci od Teodoziovho ediktu museli manichejci skrývať vieru, jednako ich bolo veľa aj v Ríme. Tvorili tajnú, pevne zorganizovanú cirkev, ktorej adepti boli zo všetkých vrstiev rímskej spoločnosti. Augustín sa im, možbyť, predstavil ako prenasledovaním vyhnaný z Afriky. Nuž museli sa zavďačiť tomuto mladému mužovi, ktorý trpel za dobrú vec.

Najväčšou pomocou v oboznamovaní a získavaní žiakov bol mu priateľ Alypius, jeho „srdečný brat“, ktorý už pred ním prišiel do Ríma, kde mal podľa želania svojich rodičov študovať právo. Bol tiež manichejec — Augustín ho bol obrátil — a ako syn jednej z najpoprednejších tagastských rodín, nemeškal si zaistiť v cisárskej správe významné postavenie. Bol prisediacim hlavného Pokladníka alebo „Komesa Darov v Itálii“, a súdieval vo veciach fišku. Vďaka svojmu postaveniu a spojeniam s manichejským prostredím,

bol cenným priateľom pre prišelca, priateľom, ktorý mu mohol vypomôcť nielen svojou peňaženkou, ale i svojou radou. Alypius nemal veľa chuti ani nadania pre špekuláciu, ale zato bol praktický duch, rovná a do hĺbok čestná duša. Jeho vplyv na búrlivého priateľa bol výborný. Bol veľmi čistých mravov a kázal mu o múdrej opatrnosti. Ba ešte aj v abstraktných otázkach, i v náboženských sporoch, do ktorých ho zatiahol Augustín, jeho triezvy smysel miernil výstrelky predstavivosti a nadmieru subtility, ktoré niekedy odvádzaly Augustína až od zdravého rozumu..

Na nešťastie i jeden i druhý — sudca i rétor — boli veľmi zaujatí a hoci za ich pobudnutia v Ríme ich priateľstvo sa ešte prehĺbilo a upevnilo, jednako sa nevidali tak často, ako by si to boli želali. A možno nemali ani tie isté záľuby. Augustín sa vtedy vôbec nehonosil tým, že by bol čistý, a Alypius mal jednu nepremožiteľnú vášeň: amfiteáter, vášeň, ktorú jeho priateľ odsudzoval. Augustín mu už v Kartágu zhnusil cirkus. Ale len čo prišiel do Ríma, zaľúbil si poznovu gladiátorske hry. Raz ho ta proti vôli zaviedli priatelia, a to takmer násilne. Vyhlásil, že bude síce tam, keď ho už privliekli, ale že nepodľahne, lebo cez celý zápas bude mať zavreté oči a nič ho neprinúti, aby ich otvoril. Sadol si na schody s tými, čo ho priviedli, zažmúril oči a nechcel pozerieť. Ale tu sa zrazu strhol hrozný krik, krik zástupu, ktorý pozdravoval pád prvého poraneného: jeho mihalnice sa zdvihly samy od seba, videl tiecť krv: „A v tej istej chvíli — vraví Augustín — s pohľadom na krv vpíjal aj ukrutnosť

a vôbec sa neodvrátil, ba uprel pohľad tým smerom a i sám zdíval — a nič viac nevedel... kochal sa zločinnou krutosťou boja a opájal sa rozkošou krvi."

Tieto zadychčané slová *Vyznaní* ako by sa ešte chveli divým vzrušením zástupu. Predstavujú jasne sadistickú rozkoš, ktorú ľudia hľadali vtedy v aréne. Ale bolo to vlastne spasiteľné divadlo pre budúceho kresťana, pre všetky duše, ktoré poburovala surovosť pohanských mravov! V tom istom roku, keď bol Augustín v Ríme, vojnoví zajatci, sarmatskí vojaci, ktorí boli odsúdení, aby sa vzájomne zabíjali v amfiteátri, volili radšej samovraždu než túto hnusnú smrť. Dost' bolo vecí, nad ktorými sa mohli zamyslieť Augustín i jeho priatelia! Základných nerestí, na ktorých spočíval antický svet — mliaždenie otroka a premoženého, pohrdanie ľudským životom —, dotýkali sa takrečeno prstom, keď sa zúčastňovali na zabíjačkách v amfiteátri. Všetci tí, ktorých srdce sa hnusom a hrôzou svieralo pred tými scénami vraždenia, všetci tí, čo túžili po trošku väčšej jemnosti, po trošku väčšej spravodlivosti, všetci tí boli už vybraní nováčkovia pre mierovú armádu Kristovu.

A najmä pre Alypia nebolo zle, že z vlastnej skúsenosti spoznal túto opojnosť krvi: bude sa preto len tým väčšmi hanbiť samého seba, keď raz padne k nohám Boha milosrdenstva. A práve tak nie menej mu poslúžilo i to, že na vlastnej kčži skúsil tvrdosť ľudskej spravodlivosti, že zbadal jej chyby a nedostatky vo vykonávaní svojho sudcovského úradu. Keď bol študentom v Kartágu, bol takmer na smrť odsúdený

pre falošné obvinenie z krádeže — z krádeže kúska olova! Už ho viedli — ak nie do mučiarne, tak aspoň do väzenia, keď zakročenie istého známeho senátora ho vytrhlo z rúk hroziaceho zástupu. V Ríme ako prísediacemu Komesa Darov prichodilo mu vzdorovať pokušeniam podplatenia, veď by bol tým riskoval svoje miesto a zaiste i niečo horšieho. Predajnosť a nepoctivosť úradov boli také všeobecné a tak hlboko zakorenené zlá, že aj on takmer podľahol nákaze. Chcel si dať odpísať isté rukopisy a vtedy ho nadišlo pokušenie, aby výlohy pripísal na účet Pokladnice. Podľa svojho náhľadu mal pre túto nečestnosť dosť vznešenú výhovorku a isto vedel, že si to môže bez trestne dovoliť. Ale začal uvažovať — vzmužil sa a čnostne sa zriekol možnosti, dať si zariadiť knižnicu za štátne peniaze.

Augustín, ktorý nám rozpráva tieto príhody, vyberá z nich to isté poučenie ako aj my: pre muža, ktorý sa mal stať biskupom a ako taký mal byť správcom a sudcom, zamestnanie vo verejnej správe bolo dobrou prípravnou školou. Veď väčšina veľkých vodcov tejto kresťanskej generácie boli tiež starí úradníci: pred posviackou obidvoma nohami stáli v obchodoch alebo v politike, výdatne využili život svojho veku: tak to bolo so svätým Ambrózom, so svätým Paulinom z Noly, so samým Augustínom a s jeho priateľmi Evodiom a Alypiom.

Ale čo ako boli naši dvaja Afričania zaujatí svojimi prácami, jednako je takmer isté, že záujmy intelektuálneho rázu prevyšovali v nich všetko ostatné.

O Augustínovi je to celkom isté. Poriadne asi prekvapil dobráka Alypia, keď sa mu zdôveril — sotvaže prišiel do Ríma —, že sa už takmer celkom rozišiel s manicheizmom. A predstrel mu svoje pochybnosti o fyzike a kozmologii ich učiteľov, svoje podozrenie o skrytej nemravnosti sekty. Už ho neoslepovaly kontroverzie, ktoré boli hlavným útočiskom manichejcov. Už v Kartágu bol počul istého katolíka, akéhosi Helpidia, ako im predkladal texty z Písma, ktoré mu nevedeli podvrátiť. A konečne aj manichejský biskup v Ríme spravil na neho hneď ňa začiatku zlý dojem. Bol to — ako vraví — človek sedliackeho vonkajška, bez kultúry a bez uhladenosti v správani. Tento nevzdelaný sedliak mladého profesora neprijal zaiste podľa jeho zásluh. A toho to zamrzelo.

A vtedy jeho pichľavá dialektika a jeho satirický duch (Augustín ostal až do konca svojho života hrozným posmeškárom) začaly obrábať chrbáty vlastných spoluveriacich. Predbežne uznával ešte za nediskutabilné základné princípy manicheizmu: predovšetkým od prvopočiatku trvajúce nepriateľstvo dvoch podstát, boha Svetla a boha Tmy; okrem toho i druhú dogmu, že čiastočky prvej podstaty po chvíľkovom víťazstve druhej boli uväznené v istých rastlinách a v istých tekutinách. Odtiaľ mali manichejci rozlišovanie čistých a nečistých pokrmov. Čisté boli všetky tie, v ktorých bola uzavretá čiastočka božského Svetla, a nečisté tie, ktoré ju nemalý. Čistota pokrmov mala sa prejavovať v určitej chuti, vône a jase. Ale teraz už nachádzal Augustín mnoho svojvoľnosti v tých rozlišovaniach a

mnoho naivity vo viere, že by božské Svetlo mohlo prebývať v zeline. „Ci sa nehanbia — vrael — hľadať Boha svojím jazykom alebo svojím nosom? A keď sa jeho prítomnosť ozaj prejavuje obzvláštnou jasnosťou, dobrou chuťou alebo vôňou, nuž prečo potom dovoľovať ten pokrm a zamietat' druhý, ktorý je tiež jasný, chutný a voňavý? ..."

„Hej, prečo vyhlasujú, že zlatistá dyňa vyšla z pokladu božieho a prečo vylučujú zlatistú masť stehienka alebo žitko vajca? Prečo im biela šťava šalátu ohlása božstvo a prečo im nič nevraví belosť smotany? A prečo tá hrôza pred mäsom? Ved' konečne také pečené prasiatko núka nádhernú farbu, príjemnú vôňu a znamenitú chuť — podľa nich teda dokonalé svedectvá božstva."

Augustínova verva, keď sa raz vrhla na túto tému, už nezastala. Ba zašla až do žartov, ktorých aristofan-ská príchuť pre moderný cit mohla by byť urážlivá.

Povedzme si pravdu: tieto argumenty sa nedotýkaly podstaty náuky a keď treba posudzovať náuku podľa skutkov, nuž manichejci sa mohli schovávať za prísnosť svojej morálky a svojho správania. Proti väčšmi prispôsobivému katolicizmu mohli sa odvolávať na svoju puritánsku nepoddajnosť. Ale Augustín sa už v Kartágu bol presvedčil, že táto prísnosť bola poväčšine len pokrytectvom. A v Ríme sa mu všetko dokonale vyjasnilo.

Vyvolení sekty boli veľmi hrdí na svoje pôsty a zdržovanie sa od mäsa. Ale Augustín sa jasne presvedčil, že tieto pobožné osoby pod všelijakými zbož-

nými zámienkami sa doslovne pučily od obžerstva a presýtenosti. Veď podľa ich viery zbožným skutkom par excellence bolo oslobodzovať čiastočky božského Svetla, uväznené v hmote čarodejníctvom boha Tmy. Nuž ako Čistí očisťovali hmotu, pohlcujúc ju do svojho tela. Jesť, to značilo oslobodzovať Svetlo. Veriaci im prinášali množstvo ovocia a zelenín a vystrájali im ozajstné hostiny, aby len všetko pojedli a vypustili na slobodu trošku tej božskej podstaty.

Pravda, mäsa sa zdržovali, lebo mäso bolo príbytkom temného boha, a podobne sa zdržovali aj vykysnutého vína, ktoré volali „diablovou žľou“. Ale ako sa vedeli odškodniť na ostatných veciach! Augustín sa znamenite zabával na ľudoch, ktorí mysleli, že zhrešia, keď zjedia trošku v kapuste uvarenej slaniny, zaliatej dvoma-troma glgmi čistého vína, ale zato už od tretej popoludňajšej hodiny dávali si predkladať všemožné druhy ovocia a zelenín — a to tie najvyberanejšie a poriadne spríjemnené korením (korenie bolo podľa manichejcov veľmi bohaté na ohnivé a svetelné podstaty). A potom, keď už celé ústa mali spálené čiernym korením, výdatne sa ochladzovali vareným alebo medom sladeným vínom, pomarančovou, citrónovou alebo hroznovou šťavou. A predvečer zasa zopakovali tie agape. Veľmi ľúbili určité koláče a najmä pod zemou rastúce huby a šampiónky, tieto vraj vyslovene mystické rastliny.

Takáto správa stávala maškrtníctvo človeka pred veľmi ťažkou skúškou. Nejednen škandál vypukol z toho v rímskej manichejskej cirkvi. Vyvolenci choreli, lebo

pohltali zázračné množstvo pokrmov, ktoré im boli priniesli na očistenie. A keďže stratíť niečo z toho bola by bývala svätokrádež, nuž ti nešťastníci sa namáhali všetko pojesť. Ba malo to i svoje obety: niekoľko detí, prepchatých sladkosťami, sa na smrť zadusilo. Myslelo sa totiž, že deti — nevinné stvorenia — sú obdarené celkom zvláštnou očišťovacou silou.

Augustín sa začal pohoršovať nad týmito prestrelkami. Ale jednako, zabudnúc na tieto bláznovstvá, i naďalej veril v ascetizmus Vyvolencov, taký prísny ascetizmus, že široké vrstvy veriacich ho pokladali pre seba za neuskutočniteľný. A tu sa Augustín dozvedel pekné veci o biskupovi Faustovi, tom Faustovi, ktorého bol v Kartágu očakával ako mesiáša. Tento svätý muž, ktorý horlivo kázal o odriekaní, jednako si dovoľoval veľa príjemností: spával na perí alebo na mäkkuškých prikrývkach z kozej srsti. A tí puritáni neboli ani takí bezúhonní. Manichejský biskup v Ríme, ten sedliak, ktorý sa Augustínovi tak znepáčil, bol usvedčený, že ukradol spoločnú pokladnicu. A konečne trúsily sa aj reči, ktoré obžalúvaly Vyvolencov, že v svojich tajných krúžkoch sa oddávali všakovým hnusnostiam. Odsudzovali manželstvo a plodenie detí ako diablove dielo, ale dovoľovali cudzoložstvo, ba povrávalo sa, že dovoľujú aj isté veci proti prírode. To značilo Augustínovi konečné rozčarovanie.

Ale jednako sa neodlúčil otvorene od sekty. Ostával i naďalej „poslucháčom“ v manichejskej cirkvi. Zdržiavaly ho v nej dôležitými sa javiace úvahy intelektuála. Manicheizmus so svojim rozlišovaním dvoch

podstát dával mu pohodlné riešenie problému zla a ľudskej zodpovednosti. Ani človek ani Boh neboli zodpovední za hriech alebo zlo, lebo hriech a zlo spôsobovala v svete a v človeku tá druhá podstata, podstata Tmy. Augustín, ktorý neprestal hrešiť, neprestal sa ani veľmi dobre cítiť v takej morálke a v takej metafyzike. A konečne nebol ani z tých rozhodných duchov, čo cítia v sebe nevyhnutnosť, bez otáľania a bezohľadne sa rozlúčiť s tým, čo pokladajú za omyl. Nikto nebil herézy silnejšie a s neúnavnejšou trpezlivosťou než on. Ale robil to s istými ohľadmi. Vedel z vlastnej skúsenosti, ako ľahko sa môže človek mýliť a hovorieval s láskou s tými, ktorých chcel presvedčiť: v Augustínovi nebolo nič z takého svätého Hieronyma.

A okrem toho aj osobné dôvody ho odrádzaly od rozchodu so spoluveriacimi, ktorí ho napomáhali, ba i opatrovali, keď bol prišiel do Ríma, a ktorí mu i naďalej mohli byť užitoční, ako to čoskoro uvidíme. Augustín nebol vôbec praktický duch ako jeho priateľ Alypius, ale zato mal takt, a čo ako výbušná a násilná bola jeho povaha, mal istú pružnosť, ktorá mu umožňovala vymknúť sa bez veľkej pohromy aj z najťažších okolností. Vedený akousi pudovitou obozretnosťou vytrval v svojej nerozhodnosti. Pomaly, pomaličky sošmykoval sa do skepticizmu — skepticizmu *Akademikov* v jeho obyčajnej forme — on, ktorý sa bol kedysi s takým ohňom vybral za Pravdou.

V tom istom čase, keď strácal záľubu v špekuláciách, celkom ho podlomily nové neúspechy v povolani. Hoci rímski študenti neboli takí huční ako karta-

ginskí, mali zas ten poľutovaniahodný zlovyk, že bez zaplattenia opúšťali svojich učiteľov. Augustín sa čoskoro stal obeťou tých podfukov: podaromnici strácal čas a slová. V Ríme musel zistiť, tak isto ako to bol zistil v Kartágu, že zo svojho povolania nemôže vyžiť. Čo teraz? Vrátiť sa domov? Už bol blízko zúfania, keď sa mu zrazu objavila nepredvídaná možnosť.

Milánska municipalita vypísala súbeh na rétorskú katedru. Bol by zachránený, keby ju dostal! Už tak dávno túžil po tom, aby sa dostal do verejnej výučby. Dostával by fixný plat, nemusel by si sháňať triedu a myslieť na nepoctivosť svojich žiakov. Hneď sa dal zapísať medzi kandidátov. Ale len schopnosti — vtedy práve tak ako i dnes — neboly dost' na úspech. Muselo sa intrigovať. Jeho priatelia, manichejci, sa na to podujali. Vrele ho odporúčali prefektovi Symmachovi, ktorý mal byť pravdepodobne predsedom súbehu. Augustín zvíťazil. Zábavnou iróniou osudu vďačil sa za svoje miesto ľuďom, ktorých sa chystal opustiť, ba na ktorých čoskoro zaútočí, a mužovi, ktorý bol akosi úradným nepriateľom kresťanstva. Pohan Symmachus dal vymenovať na toto dôležité miesto budúceho katolíckeho biskupa. Veru, nie každodenný prípad! Ale Symmachus, ktorý bol kedysi prokonzulom v Kartágu, protežoval v Ríme Afričanov. Okrem toho treba predpokladať, že manichejci mu odporúčali svojho kandidáta ako nepriateľa katolíkov. Nuž a práve v tomto 384. roku chystal sa prefekt verejne do boja proti katolicizmu. Myslel, že dobre volil, keď vymenoval Augustína.

Shoda okolnosti, ku ktorej len máličko prispela jeho vlastná vôľa, viedla teda mladého rétora do Milána, ba ešte oveľa ďalej — ta, kam on sám ani nechcel ísť, ta, kam ho bez prestania volaly Monikine slzy: „Tam, kde som ja, budeš i ty!“ Ani to netušil, keď opúšťal Rím. Vedel len toľko, že si konečne získal hmotnú neodvislosť a že sa stal váženým úradníkom. A hneď dostal aj zaliečavé potvrdenie toho: na trovy milánskej municipality a v cisárskom kočiari cestoval cez Taliansko na svoje nové miesto.

III

STRETNUTIE AMBRÓZA A AUGUSTÍNA

Pred odchodom a za cesty z Ríma do Milána si Augustín zaiste neraz zopakoval onen Terenciov verš, ktorý mu bol na posilnenie a radu zacitoval priateľ Marcianus, keď nastupoval na loď do Talianska:

Deň, čo prináša ti nový život,
nového žiada v tebe človeka!

Mal tridsať rokov. Doba mladistvých bláznovstiev už minula. Roky, sklamanie, životné ťažkosti urýchlily dozretie jeho charakteru. Stal sa usadnutým človekom, ctihodným úradníkom vo veľkom meste, ktoré bolo druhým hlavným mestom Západného Impéria a zvyčajnou rezidenciou Dvora. Ak sa chce v svojej novej kariére vyhnúť novým ťažkostiam, musí si vyvoliť poriadne vyváženú linaj života.

A predovšetkým je už čas zahodiť príťaž manicheizmu. Manichejec by musel vzbudiť škandál v meste, kde väčšina obyvateľstva bola katolícka, kde bol katolícky Dvor, ktorý, pravda, neskrýval veľmi svoje sympatie voči ariánizmu. Augustín už dávno nebol presvedčeným manichejcom. Nemusí sa teda ani pretvarovať, keď sa vráti do Cirkvi, ktorá ho úradne ešte

vždy rákala medzi svojich katechumenov. Pravda, je veľmi povrchným katechumenom, veď občas sa prikláňa ku skepticizmu. Ale tak sa mu videlo, že bude najzodpovednejšie, ak — aspoň predbežne — ostane v katolíckej pospolitosti, v ktorej ho vychovala matka, až do dňa, keď nejaká prenikavá istota rozoženie všetky jeho pochybnosti.

Katolíckym biskupom Milána bol vtedy svätý Ambróz. Augustínovi veľmi ležalo na srdci, aby si získal jeho priazeň. Veď Ambróz bol ozajstná politická mocnosť, ctihodná osobnosť, slávny rečník, ktorého povest' niesla sa žiarivo po celom rímskom svete. Pochádzal z vynikajúcej rodiny. Jeho otec bol kedysi prefektom galského prétoria. On sám s titulom konzulára spravoval provincie Emiliu a Liguriu, keď ho milánsky ľud proti jeho vôli vyhlásil za biskupa. Jedno za druhým bol pokrstený, vysvätený za kňaza a biskupa a svojich civilných funkcií sa zriekol len naoko: s výšky svojej biskupskej katedry ešte vždy predstavoval najvyššiu autoritu kraja.

Augustín, len čo prišiel do Milána, hneď sa usiloval navštíviť svojho biskupa. Ako ho poznáme, istotne sa vybral k Ambrózovi s veľkým nadšením v srdci. A zblkla aj jeho predstavivosť. Veď muž, ktorého sa chystal navštíviť, bol v jeho myšlienkach učencom, rečníkom, slávnym spisovateľom, takmer kolegom. Mladý profesor obdivoval na biskupovi Ambrózovi všetku tú slávu, po ktorej dychtil, a všetko to, čo už — ako sa mu videlo — i sám dosiahol. Predstavoval si, že sa hneď nájde na spoločnej postatí s touto vel-

kou osobnosťou, čo ako rozdielne je ich postavenie, a že sa bude môcť s ním tak priateľsky porozprávať, ako to robieval v Kartágu s prokonzulom Vindiciánom. Pripamätúval si aj to, že Ambróz je kňazom, to jest lekárom duší: myslel, že sa mu bude môcť zdo-
veriť so svojou duchovnou biedou a úzkosťami svojho ducha a srdca. Očakával od neho posilu, ak nie uzdravenie.

Nuž a sklamal sa. Hoci vo všetkých svojich spisoch hovorí o „svätom biskupovi milánskom“ s pocitmi úprimnej úcty a obdivu, jednako dáva medzi riadkami tušiť, že Ambróz sklamal jeho očakávanie. Ak ho manichejský biskup v Ríme odpudzoval svojimi sedliackymi spôsobmi, tak ho zasa rozladil Ambróz svojou zdvorilosťou, blahosklonnosťou, ako i trošku povýšenou, možno ani nechcenou rezervovanosťou prijatia. „Prijal ma, vraví Augustín, otcovsky a dosť biskupsky sa potešil nad mojím príchodom: *peregrinationem meam satis episcopaliter dilexit.*“

To „satis episcopaliter“ znie trošku uštipačne na Ambrózov účet. Je nekonečne pravdepodobné, že svätý Ambróz prijal Augustína nielen ako človeka, čo práve prišiel, ale ako ovečku svojho stáda, nie však ako nadaného rečníka, a že mu prejavil tú istú „biskupskú“ blahosklonnosť, akú z povinnosti preukazoval všetkým svojim ovečkám. Aj to je veľmi ľahko možné, že Ambróz zpočiatku nedôveroval veľmi Afričanovi, vymenovanému za municipiálneho profesora na odporúčanie pohana Symmacha, svojho osobného nepriateľa. Italickým katolíkom neprichádzalo nič dob-

rého z Kartága: Kartaginci boli vo všeobecnosti manichejci alebo donatisti, sektári tým nebezpečnejší, že sa vyhlasovali za pravoverných, a keď sa dostali medzi veriacich, pokrytecky ich kazili. A konečne taký veľmož, ako bol Ambróz, bývalý guvernér Ligurie, cisárov radca, zaiste dal pocítiť aj isté ironické poľutovanie tomuto „predavačovi slov“, tomuto mladému rétorovi, ktorého ešte vždy nadnášaly jeho ambície.

Nech bolo, ako bolo, ale isté je, že svätý Ambróz dal Augustínovi — hoci nevedomky a nevoľky — poučenie o poníženosti. Ale poučenie sa nestretlo s porozumením. Profesor rétoriky zachoval si z tej návštevy len jedno: to, že milánsky biskup ho dobre prijal. A keďže ľudská márnomyseľnosť okamžite pripisuje veľký význam aj tej najmenšej blahosklonnosti slávnych alebo mocných ľudí, zrodila sa aj v Augustínovi povďačnosť: začal Ambróza takmer tak milovať, ako ho obdivoval a obdivoval ho z dôvodov celkom profánnych: „Videlo sa mi, vraví, že to bol šťastlivý človek podľa pochopov sveta, ctený všetkým tým, čo bolo na zemi najvznešenejšie.“ Výmienky, ktoré okamžite nasledujú, osvetľujú dosť naivne vtedajší stav smyselného Augustína: „Len sa mi videlo, že celibát musí byť Ambrózovi priveľkou ťarchou.“

V tých rokoch ozaj bolo možno pokladať milánskeho biskupa za šťastlivého podľa pochopov sveta. Bol priateľom veľmi slávneho a veľmi víťazného Teodozia; bol bývalým vychovávateľom mladého, nedávno zavraždeného cisára Graciána. A hoci cisárovná Justína, oddaná ariánka, intrigovala proti nemu, jeho

slovo zavážilo ešte jednako veľa v rade Valentiniána II., mladého, trinásťročného cisára, ktorého chcelo jeho pohanské a ariánske okolie strhnúť do protikatólickej reakcie.

Augustín, práve keď prišiel do Milána, mohol sa presvedčiť na istej hučnej debata, akú úctu a vážnosť mal Ambróz. Pred dvoma rokmi dal Gracián odstrániť z Kúrie sochu a oltár Víťazstva, dôvodiac, že tento pohanský znak a jeho prívesky už nemajú oprávnenosť v shromaždení s kresťanskou väčšinou. Súčasne odňal imunitu a dôchodky kňazským kolégiám a predovšetkým vestálkam, zrušil pre dobro štátnej pokladnice podpory na kultu, skonfiškoval kostolné majetky a zakázal kňazom závetou prijímať nehnuteľné majetky.

To značilo úplnú rozluku štátu a starého kultu. Pohanská menšina v Senáte na čele so Symmachom protestovala proti ediktu. Do Milána prišla deputácia so sťažnosťami pohanov. Gracián ju odoprel prijať. Myslelo sa, že jeho nástupca, Valentinián II., ako slabšia povaha, bude ústupčivejší. Nová senátorská deputácia priniesla mu pamätný spis, složený samým Symmachom, ozajstné majstrovské dielo rečníctva, ktoré aj sám svätý Ambróz obdivuje, alebo aspoň robí, ako by ho obdivoval. Táto reč, prečítaná v cisárskej Rade, vzbudila živý ohlas. Ale Ambróz zakročil celou svojou výrečnosťou. Žiadal rovnaké práva pre pohanov a kresťanov a zvíťazil. „Viktória“ nebola znovu nastolená v rímskej Kúrii a tak isto neboly vrátené ani kostolné majetky.

Tento úspech katolicizmu zaiste nemálo prekvapil Augustína. Bolo zjavné, že katolicizmus je odteraz štátnym náboženstvom. A s druhej strany on, ktorý tak závidel šťastným tohto sveta, zistil, že nové náboženstvo prináša svojim prívržencom s vierou aj bohatstvá a pocty. V Ríme sa napočúval dosť osočovaní pohanov a svojich manichejských priaterov proti pápežom a proti ich kňazstvu. Robili si žarty na účet svetáckych a dedičstvá loviacich kňazov. Rozprávali si, že rímsky pápež, služobník Boha chudobných, vedie nádherný život a že prepych jeho stola súperí s prepychom stola cisárskeho. Prefekt Praetextatus, zažratý pohan, povedal zlomyseľne pápežovi Damasovi: „Vymenujte ma za rímskeho biskupa a okamžite sa stanem kresťanom!"

Vieme, že priemerné ľudské dôvody nemôžu úprimné obrátenie ani vzbudiť ani vysvetliť. Obrátenie je dielo božie. Ale ľudské dôvody, riadené tajnostnou Vôľou pod perspektívou tohto faktu, jednako môžu dušu aspoň pripraviť. Rozhodne nie je bezvýznamné, že Augustín, keď prišiel do Milána so svojimi ambicióznymi myšlienkami, uzrel katolicizmus v Ambrózovej osobe obklopený takou vážnosťou. Náboženstvo, ktorým doteraz opovrhoval, zjavilo sa mu ako náboženstvo, ktoré bude odteraz dobre slúžiť.

Hoci také myšlienky aj vzbudzovaly Augustínovu pozornosť, jednako nestrhovaly jeho svedomie. Nech sa kadejaký intrigán od Dvora obráti zo záujmu! Ale on, on chce všetko, alebo nič — a najnevyhnutnejším dobrom bola v jeho očiach istota o pravde. A hoci

už ani neveril v ňu a nemyslel, že by ju mohol nájsť u katolíkov, jednako chodieval na Ambrózove homílie. Chodieval na ne zprvoti ako milovník krásneho slova, s trošku žiarlivou zvedavosťou človeka toho istého remesla, ktorý skúma, ako sa druhý vyzná v tých veciach. Podľa seba samého chcel posúdiť, či kazateľ Ambróz stojí ozaj na výške svojej povesti. Podstatná a solídna výrečnosť tohto bývalého úradníka, štátnika, ktorý bol predovšetkým mužom činu, okamžite ovládla frivolného rečníka Augustína. Pravda, v Ambrózových kázniach nenachádzal nič z tej jagavosti a zaliečania slov, ktoré ho boly kedysi zvedly v kázniach manichejca Fausta; ale bola v nich istá príťažlivá posvätnosť. Augustín s radosťou počúval biskupa. Ale hoci ho aj rád počúval, neprestával opovrhovať náukou, ktorú hlásal.

A potom pomaly, pomaličky začal i o náuke rozjímať: zbadal, že je vážnejšia, než bol doteraz myslel, alebo aspoň, že ju tiež možno obraňovať. Ambróz zaviedol v Taliansku exegetickú metódu Východniarov. Objavoval v Písme alegorické smysly, raz povznášajúce, raz hlboké, ale vždy vyhovujúce rozumkujúcemu duchu. Augustínovi, ktorý bol náklonný k subtilnostiam, páčily sa veľmi tie duchaplné vysvetľovania, hoci často boly aj dosť násilné. Biblia sa mu už nevidela absurdnou. A konečne Ambróz vedel historickými úvahami ospravedlniť tie „nemravnosti“, ktoré manichejci tak vytýkali svätým Knihám: to, čo Boh teraz nedovoľoval, mohol dovoliť kt dy?i s ohľadu na vtedajší stav mravov. Ale to, že Biblia nebola ani ab-

surdná ani proti morálke, ešte nedokazovalo, že je pravdou. Augustín sa nijako nevedel vymotať zo svojich pochybností.

Bol by si prial, aby mu Ambróz pomohol dostať sa z nich. Viac ráz sa pokúsil rozprávať s ním o tom. Ale milánsky biskup bol taký zaneprázdnený! — „Bolo mi nemožné dostať sa k nemu, vraví Augustín, aby som sa mu vyzprával o tom, čo som chcel a ako som chcel, tak som bol oddelený od jeho ucha a od jeho pier množstvom ľudí, ktorí ho zaneprázdňovali svojimi záujmami a ktorým pomáhal v potrebách. To málo času, keď nebol s nimi, využíval na obnovenie svojich telesných síl potrebným pokrmom alebo síl duchovných čítaním. Keď čítal, jeho oči prebehúvaly stránkami, jeho srdce sa otváralo ich pochopeniu, ale hlas a pery odpočívaly. Často sa mi stalo, keď som ho prišiel navštíviť (lebo hocikto mohol vstúpiť k nemu bez ohlásenia), že som ho našiel čítať potichu, nikdy nie inakšie. Sadol som si a dlho neprehovoriac (*ved' ktože by sa opovážil vyrušiť tak zahrúženého čitateľa?*), odchádzal som, súdiac, že za tých niekoľko krátkych chvíľ, keď mohol konečne uľaviť trošku svojmu duchu, unavenému záplavou toľkých cudzích záujmov, bolo by mu každé nové vyrušenie nemilé. Možno *robil tak aj preto, aby niektorý pozorný a dôkladný poslucháč ho nepristihol pri čítaní niektorých temných odsekov a nenútil ho vysvetľovať ich a dišputovať o nich* a strácať takými vysvetľovaniami čas, ktorý by mohol venovať inému čítaniu ... *Ale akýkoľvek bol úmysel, ktorý ho*

viedol, aby tak robil, istotne mohol byt len dobrý u takého čnostného muža ..."

Nebolo by možno opísať jemnejšie — ale ani ušti-
pačnejšie — postoj svätého Ambróza voči Augustí-
novi, ako to na tomto mieste robí sám Augustín. Keď
píše tie slová, udalosti, o ktorých rozpráva, sú už
veľmi vzdialené. Je kresťanom a tiež biskupom; teraz
rozumie, čo nemohol porozumieť vtedy. A v hĺbke
svojho srdca cíti veľmi dobre, že keď sa Ambróz
aj uzaviera, robil to len preto, lebo on, Augustín, ešte
nebol zrelý, aby sa mohol pustiť s veriacim človekom
do plodnej debaty: chybovala mu ešte pokora srdca
a ducha. Ale vtedy istotne celkom inakšie hľadel na
tieto veci a musel cítiť akúsi trpkosť, aby sme nepo-
vedali viac, pre tento ľahostajný výzor biskupov.

Predstavme si len dnešného mladého spisovateľa
s pevným presvedčením o svojej hodnosti a svojich
zásluhách, ale nespokojného ohľadom svojej budú-
nosti, ako si ide po radu k staršiemu slávnemu dru-
hovi: čosi z toho je aj v postupe Augustínovom voči
Ambrózovi, lenže je to oveľa vážnejšie, lebo nie je
reč len o literatúre, ale o spáse duše. V tomto období
videl Augustín v Ambrózovi, aj keď sa ho radil v po-
svätých otázkach, predovšetkým rečníka, to jest —
podľa svojho chápania — staršieho súpera ... Vchá-
dza. Vedú ho, bez predbežného ohlásenia, ako *koho-
koľvek*, do pracovne veľkého muža. Tento nepreru-
šuje svoje čítanie, aby ho privítal, ba nepovie mu
ani slova ...

Čo si mohol myslieť o takom prijatí profesor re-

toriky v meste Miláne? Dost' jasne to tušíme zpomedzi riadkov *Vyznani*. Povedal si, že Ambróz ako biskup, musí sa starať o duše a začudoval sa, že biskup, nech bol čo aký veľký pán, vôbec sa neponáhľal, aby ho obsypal duchovnou pomocou. A keďže ešte nepoznal kresťanskú lásku, pomyslel si istotne aj to, že sa Ambróz zaiste necíti dost' silným, aby sa zmeral s dialektikom jeho ráže e. že asi ešte nepozná dobre Písma (veď skutočne tak napochytro bol povýšený za biskupa, že na úchytky si musel shŕňať potrebné vedomosti). Z toho, že sa nepustil do kontroverzie, Augustín usúdil, že sa bojí, aby nepodľahol.

Svätý Ambróz istotne ani netušil, čo sa deje v katechumenovej duši. Lietal privysoko, ako by sa mal dať zdržiavať biednymi rankami sebalásky. Bol v svojom povolani všetko všetkým a bol by považoval za porušenie kresťanskej rovnosti, keby sa bol so zvláštnou priazňou zapodieval s Augustínom. Ak v tých krátkych rozhovoroch, ktoré mal s mladým rétorom, sa mu aj zjavilo dačo z jeho charakteru, nevzbudilo to v ňom možno ani veľmi dobrú mienku. Ten exaltovaný temperament Afričana, neurčitosť v duši, neplodné melanchólie, tie večné váhania pred vierou, to všetko sa mohlo len nepáčiť takému pozitívnemu Rimanovi, ako bol Ambróz, bývalému úradníkovi, navyknutému na rozkazovanie.

Nech bolo, ako chcelo, ale Augustín si neskoršie nikdy nedovolil ani najmenšiu výčitku proti Ambrózovi. Ba naopak, všade ho zahrnuje veľkou chválou, neustále ho cituje v svojich traktátoch, skrýva sa za

jeho autoritu. Volá ho „svojím otcom“. Ale jednako raz, v reči o duchovnej opustenosti, ktorá ho privälila v Miláne, vyklzlo sa mu čosi ako diskrétna ponosa, ktorá — tak sa vidí — týka sa Ambróza. Pripomenúvši, s akou horlivosťou hľadal v tom čase pravdu, dodáva: „A bol by vtedy býval zo mňa ten najšúcejší a najučenílivejší žiak, *keby sa bol našiel niekto, kto by ma bol poučil.*“

Táto veta, ktorá sa tak veľmi líši od toľkých pochvalných odsekov *Vyznaní* o svätom Ambrózovi, zdá sa veruže pokorným výrazom pravdy. Ak Boh aj upotrebil Ambróza na obrátenie Augustína, je pravdepodobné, že Ambróz osobne nespravil nič, alebo aspoň nič veľkého za toto obrátenie.

IV

MANŽELSKÉ PLÁNY

Čím sa Augustín väčšmi blížil k svojmu cieľu, napohľad ako by sa tým väčšmi vzdŕaľoval od neho. Také sú tajné cesty Boha, ktorý si berie duše ako zlodej: neočakávane sa vrhá na ne. Až do predvečera dňa, keď ho Kristus zajme, je Augustín posadnutý svetom a starostlivosťou, aby si v ňom zaistil teplé miestečko.

Hoci Ambrózove homílie ho povzbudily, aby rozmýšľal o tej veľkej historickej skutočnosti, ktorou je kresťanstvo, jednako badal z neho ešte len nejasné záblesky. Zriekol sa svojho povrchného skepticizmu, ale neveril ešte v nič určitého. Žije si v akomsi agnosticizme, složenom z lenivosti ducha a z malomyseľnosti. Keď sa ponára na dno svojho svedomia, nachádza tu iba ak ešte vieru v jestvovanie Boha a jeho prozreteľnosť, celkom abstraktné poznatky, ktoré nie je schopný oživiť. Ale načo špekulovať toľko o Pravde a o najvyššom Dobre? Najsamprv začnime žiť!

Teraz, keď budúcnosť má zaistenú, jeho hlavnou starosťou je, aby si zariadil čo najspokojnejší život. Nemá už veľmi veľké ambície. Hlavné mu je: za-

istiť si peknú, spokojnú a príjemnú, povedali by sme takmer: meštiansku existenciu. Majetok, čo má, je mu už dosť: ponáhľala sa tešiť z neho.

Takto sa stalo, že sotva sa usalašil v Miláne, privolať si z Afriky svoju milenkú a syna. Najal si byt v istom dome so záhradou. Majiteľ, ktorý tam vôbec nebýval, vďaka mu prepustil celý dom. Dom, sen Mudrca! A ešte záhrada v zemi Vergiliovej! Profesor Augustín musel byť veľmi šťastlivý! Matka prišla bez meškania za ním. Potom pomaly — pomaličky zaplavil ho celý kmeň Afričanov, nenútil sa mu do pohostinstva: Navigius, jeho brat, Rustikus a Lastidianus, jeho dvaja bratanci, priateľ Alypius, ktorý sa nevedel rozhodnúť, aby ho opustil, a pravdepodobne aj Nebridius, jeden z jeho kartaginských priateľov.

Bolo to celkom podľa vtedajších mravov. Rétor mesta Milána mal postavenie, ktoré jeho chudobní príbuzní mohli pokladať za skvelé, mal styky s významnými osobnosťami, bol celkom blízko pri cisárskom Dvore, prameni priazne a štedrosti: nuž rodina hneď pribehla, aby sa postavila do jeho klientely a pod jeho ochranu, aby využila dobrodenie jeho čerstvého bohatstva a jeho úveru. A konečne také exody (sťahovania) Afričanov a Orientálcov do severných zemí dejú sa vždy rovnako. Dosť, ak sa jednému z nich podarí spraviť šťastie: okamžite sa rozšíri ako masť škvrna.

Všetkými uznávanou najdôležitejšou osobou tej malej africkej bunky bola Monika, ktorá prevzala mravné a hmotné vedenie domu. Nebola ešte veľmi

stará — sotva päťdesiatštyriročná —, ale veľmi lip-
la k svojej zemi. Musela mať veľmi závažné dôvody,
že ju opustila, že sa podujala na veľké námahy dlhej
cesty po mori a po suchej zemi. Chudoba, do ktorej
upadla po smrti svojho muža, nevysvetlila by dosta-
točne jej odchod z vlasti. Ved' mala ešte malé ima-
nie v Tagaste: bola by mohla vyžiť z neho. Pravé
pohnútky jej odcestovania sú celkom iného rázu. Pre-
dovšetkým to, že vášnivo milovala svojho syna. tak,
že nevedela byť bez neho. Rozpamätajme sa na dojí-
mavé slová Augustínove: „Oveľa viac než ktorákoľ-
vek iná matka chcela ma mať pri sebe." A potom,
ved' ho chcela zachrániť. Pevne verila, že toto je jej
úloha na tomto svete.

V tomto období nie je len vdovou Patriciovou, ale
už svätou Monikou. Žila ako mníška, postievala, mod-
lila a umŕtvovala sa. Mnoho rozjíjala o Písmach a
tým rozvinula v sebe smysel pre duchovné skutočno-
sti v takej miere, že čoskoro prekvapila ním i samého
Augustína. Mávala videnia a možno aj extázy. Za
plavby z Kartága do Ostie schytila jej loď hrozná
búrka. Nebezpečenstvo sa stalo hroziacim a námor-
níci už vôbec neskrývali znepokojenie. Ale Monika
ich neochvejne povzbudzovala: „Prídeme do prístavu
zdraví a živí! Boh — prízvukovala — ju o tom uistil!"

Ak v svojom živote poznala aj iné ešte božskejšie
chvilé, táto bola veruže najhrdinskejšia. Cez striezli-
vé slová Augustínovho rozprávania presvitá tento vý-
jav: starena, ležiaca na palube medzi cestujúcimi, na-
poly mŕtvymi od únavy a hrôzy, odrazu odhadzuje

svoje závoje, vstáva, nedbá na rozbesnené more a s náhlým ohňom na bledej tvári vraví námorníkom: „Čo sa bojíte? Dôjdeme. *Viem to isto!*“ Krásny skutok viery!

V tom slávnostnom okamihu, keď videla smrť tak zblízka, dostala jasné zjavenie o svojom určení: vedela tou najvnútornejšou evidenciou, že má poslanie pre svojho syna a že syn toto poslanie aj dostane, čo by sa i všetko postavilo proti tomu, čo aké zúrivé sú vlny, čo ako zmiera jej vlastné srdce.

A keď sa to vznešené vzrušenie utíšilo, zostala jej istota, že Augustín — skôr či neskôr — premení svoje cesty. On len zblúdil, on sa len zaznal. Toto rétorské remeslo nie je ho hodné. Pán žatvy ho vyvolil za veľkého robotníka svojej žatvy. Monika už dávno tušila výnimočnú úlohu, ktorú mal mať Augustín v Cirkvi. Načo teda mrhať nadanie a inteligenciu v predávaní márných slov, keď toľko heréz treba premôcť, vyvieť Pravdu na svetlo, keď donatisti odnímajú africkým katolíkom baziliky? A čo je i ten najslávnejší rétor v porovnaní s biskupom, ochrancom miest, radcom cisárov, predstaviteľom Boha na zemi? Augustín môže byť tým všetkým! A on tvrdošijne lipne na svojom blude! Teda len zdvojnásobiť modlitby, aby ho vytrhla z neho! A veď sa borí aj za samu seba, za najkrajšiu nádej zo svojich materských nádejí. Zrodiť dušu Ježišovi Kristovi — a to vyvolenú dušu, ktorá tiež zachráni nespočetne mnoho duší — len tomu žila! Preto povedala na palube, dolámaná kolísaním lode, podrážaná prívalmi vody a po-

ryvmi orkánu, námorníkom: „Co sa bojíte? Dôjdeme! Viem to isto!...

V Miláne bola príkladnou farničkou biskupa Ambróza. Bola na všetkých jeho kázniach, „visela na jeho perách ako na j. rameni živej vody, ktorá vyviera až do života večného". No jednako sa nezdá, že by bol veľký biskup lepšie pochopil matku než syna: nemal na to kedy. Preň bola Monika dobrá ženička z Afriky, trošku čudná vari svojou zbožnosťou a oddaná nejednej povere. Tak napr. aj tu nosievala, ako to bolo zvykom v Kartágu a v Tagaste, na hroby mučeníkov košíky s chlebom, vínom a polentou. Keď si tak zastala s košíčkom pred bránou niektorej z milánskych bazilík, vrátnik ju nechcel vpustiť, odvolávajúc sa na biskupov zákaz, ktorý slávnostne odsúdil také spôsoby, ako poškrvrnené modlárstvom. Nuž keď to Ambróz zakázal, Monika — čo aj s veľkým žiaľom v duši — prestala nosiť košík: Ambróz bol v jej očiach prozreteľnosť apoštol, ktorý privedie jej syna k spásu. Ale jednako nemálo vytrpela, keď sa musela zriecť tejto starej domácej obyčaje. Keby sa nebola obávala, že rozhnevá biskupa, bola by to i ďalej robievala.

Ambróz bol rád jej poslušnosti, jej horlivosti a jej láske. Keď kedysi náhodou stretol jej syna, blahoželal mu k takej matke. Augustín, ktorý vtedy neopovrhoval ľudskou chválou, očakával zaiste, že Ambróz aj jemu spraví kompliment. Ale Ambróz ho veru nepochválil — a jeho to možbyť i zamrzelo.

Ale konečne aj on sám bol vtedy veľmi zaujatý:

vôbec nemal kedy vyvážiť úžitok zo zbožných napomenutí biskupových. Práca a styky zaujaly mu celý deň. Predpoludním prednášal. Popoludnie bolo venované priateľským návštevám, návštevám vplyvných ľudí, od ktorých chcel získať niečo pre seba alebo pre svojich. A večer si pripravoval prednášku na nasledujúci deň. Ale ani v tom rušnom a plnom živote nepodarilo sa mu zahlušiť výkriky rozboleného srdca. Ani sa necítil vlastne šťastlivým.

Predovšetkým je pochybné, že by sa mu bolo Miláno páčilo lepšie než Rím. Aj tu trpel zimou. Milánske zimy sú veľmi kruté, najmä Stredomorčanovi. Husté hmlы vystupujú z kanálov a močaristých lúčín, čo obklopujú mesto. A celkom blízko sú i snehy Alp. Toto podnebie, ešte studenejšie a vlhkejšie než v Ríme, nebolo vôbec pre jeho prsia. Každú chvíľu bol zachrípnutý: musel prerušiť prednášky. Nešťastlivá to nútenosť pre človeka, ktorého remeslom je hovoriť. A tie slabosti opakúvaly sa tak často, že sa musel pýtať sám seba, či to tak ešte dlho vydrží. Už videl, ako je nútený zriecť sa svojho povolania. A vtedy, v takýchto chvíľach malomyselnosti, skončoval so všetkými ambíciami svojej mladosti: keď nebude iného východiska, vstúpi ako rétor bez hlasu do niektorého ríšskeho úradu. Ani sa mu tak veľmi neprotivila myšlienka, že by mohol byť istého pekného dňa guvernérom daktorej provincie. Aký to úpadok! — Hej, ale je to múdre! — odpovedal mu v zápätí zlý radcovský hlas, ten hlas, ktorý sa nám natíska, keď strácame dôveru v seba samých.

Ako vždy, tak aj teraz Augustína v tých ubíjajúcich myšlienkach potešilo priateľstvo. Mal pri sebe „brata svojho srdca“, verného Alypia a Nebridia, mladého vášnivca metafyzických diskusií. Nebridius opustil svoje bohaté majetky na kartaginskom predmestí, opustil matku, ktorá ho milovala, a to jedine preto, aby mohol žiť spolu s Augustínom v hľadaní pravdy. Bol tu aj Romanianus, ale ten nemal také nezištné dôvody. Tento tagastský mecén zbadal, že hrdé mrhanie podkopalo jeho majetok. Akýsi mohutný nepriateľ, ktorý mu zavesil na krk proces, chcel ho zničiť. Romanianus prišiel do Milána brániť sa pred cisárom a získať si podporu vysokých osobností na Dvore. Nuž preto vytrvale navštevoval Augustína.

Okrem tohto krúžku krajanov mal profesor rétoriky skvelé známosti medzi aristokraciou mesta. Úzko bol spätý najmä s Manliom Teodorom, ktorého ospieval básnik Klaudianus a ktorému aj Augustín v blízkej budúcnosti venuje jednu zo svojich kníh. Tento bohatý muž, bývalý prokonzul v Kartágu, kde sa bol zaiste stretol s Augustínom, žil vtedy utiahnuto na vidieku, deliac svoj voľný čas medzi štúdium gréckych filozofov, najmä platónikov — a pestovanie viníc a olivových hájov.

Aj tu, v tých pekných vilách, učupených na brehoch talianskych jazier, Monikin syn sa ešte raz ponoril do sladkosti života tak isto ako v Tagaste: „Miloval som šťastlivý život“, priznáva sa vo svojej úprimnosti. Teraz sa cítil epikurejcom väčší než kedy-

koľvek predtým. A bol by ním býval bez výhrady, keby nebola žila v ňom myšlienka na „potom“. No, keď bol hosťom Manlia Teodora, tam pred tvárou smejúcich sa hôr okolo jazera di Como, ktoré nazeralo vysokými oblokmi triclinia (jedálne), nemyslel vôbec na „potom“. Vravil si: „Načo túžiť po nemožnom? Veď tak málo treba, aby sa zaplnila ľudská duša!“ Podrývajúca nákaza prepychu a dobrobytu ho pomaly kazila. Stal sa takým ako svetáci, ktorých vedel tak okúzliť svojim slovom.

Ako všetci svetáci všetkých čias, i tieto budúce obete barbarov stavali si z drobných každodenných blažeností úkryty proti všetkým urážlivým alebo zarmucujúcim skutočnostiam, nechávaly bez odpovede podstatné otázky, ba si ich už ani vôbec nestavaly a vravely si: „Mám pekné knihy, dobre vykúrený dom, dobre vycibrených otrokov, krásne vyzdobenú kúpeľňu, príjemný kočiar: život je pekný. Iný si ani neželám. Načo? Tento mi je dosť.“ V chvíľach, keď unavené myšlienky vypovedaly službu, Augustín — zachytený do osídla ľahkých radostí — chcel byť celkom podobný tým ľuďom, chcel byť jedným z nich. Ale aby mohol byť jedným z nich, musel by mať vznešenejšie postavenie ako miesto takého rétora a predovšetkým musel by vnieť clo celého svojho správania to decorum, tú vonkajšiu pravidelnosť, ktorú svet žiada. Takto sa stalo, že pomaly-pomaličky vzrástla v ňom vážne myšlienka na ženbu.

Jedinou prekážkou tohto plánu bola jeho milenka: nuž striasol sa jej.

Nasledovala celá rodinná dráma, ktorú sa usiloval skryť, no muselo to byť veľmi trápne, ak súdime podľa ponôš, ktoré mu mimovolky vyklzajú v niekoľkých krátkych vetách, ktoré ako by sa hanbily seba samých. Monika bola bezsporne hlavnou predstaviteľkou, hoci pravdepodobne aj Augustínovi priatelia mali v nej úlohy. Istotne upozorňovali profesora rétoriky na to, že škodí svojej vážnosti i svojej budúcnosti, vydržiavajúc pri sebe súložnicu. Monikine dôvody boli nástojčivejšie a celkom inej hodnoty.

Predovšetkým je celkom prirodzené, že trpela tak v svojej materinskej hodnosti ako i v svojom kresťanskom svedomí preto, že musela znášať prítomnosť cudzej ženy, ktorá bola milenkou jej syna. Co akým veľkým si predstavíme dom, v ktorom býval ten africký kmeň, medzi jeho obyvateľmi nemohlo sa jednako celkom obísť bez istých sfázok. Rozpory ohľadom prednosti vo vedení domácnosti delia obyčajne svokru a nevestu, keď žijú pod spoločnou strechou. Nuž akéže city mohla mať Monika voči tej žene, ktorá nebola ani jej nevestou a ktorú pokladala za votrelkyňu? A konečne nepomyslela ani vôbec na to, že by tento pomer svojho syna usporiadala manželstvom: táto osoba bola postavenia oveľa nižšieho. Môžeš byť svätá, no jednako nezabudneš, že si vdovou po lcurialistovi a že meštianska rodina, ktorá dá na seba, nevstupuje do nerovných manželstiev, pripúšťajúc medzi svojich hocakú prvú príšielkyňu. Ale tieto úvahy boli v jej očiach len na druhom mieste. Jediná myšlienka, ktorá pôsobila ozaj na jej ducha, bola, že

táto žena spomaľovala Augustínovo obrátenie. Pre ňu — Monika to dobre vedela — odkladal na neurčito svoj krst. Ona bola to puto hriechu, tá nečistá minulosť, pod ktorej ťarchou sa Augustín dusil: treba ho teda od toho čím skôr oslobodiť.

A takto presvedčená, že toto je jej rozkazujúca povinnosť, neustala, kým neskončila. Aby postavila syna akosi pred hotovú vec, začala mu hľadať snúbenicu s tou veľkou horlivosťou, ktorou sa matky obyčajne vyznačujú v takýchto poľovačkách. Objavila isté dievča, ktoré bolo — ako sa hovorí — súhrnom všetkých podmienok a ktoré uskutočňovalo všetky nádeje Augustínover mala dosť veľké veno, aby nemusela byť mužovi na ťarchu. Jej imanie, spojené s profesorským platom, umožňovalo by mladému páru život v príjemnom dostatku. S jednej i druhej strany sa všetko sľúbilo. Augustín v mravnom zmätku, v ktorom žil, nechal matke prípravu na manželstvo. Všetko istotne schvaľoval a ako dobrý úradník myslel, že je už veru na čase, aby prišiel do poriadku.

Ale tým začala byť páľčivou i otázka rozluky. Ako asi prijme to biedne stvorenie, ktoré mu bolo toľko rokov verné, toto pohanlivé prepustenie? Ako sa bude lúčiť dieťa Adeodatus s matkou? A konečne ako mohol súhlasiť Augustín s tým, aby jej ho odňali? Ešte raz chcel zastaviť — z pochopiteľnej hanby — túto drámu. Zaiste nelipol už veľmi na svojej milenke, ale jednako sa jej ešte pridŕžiaval ostatkom lásky a silným sväzkom spoločnej rozkoše. Vypovedal to žeravou vetou ľútosť: „Keď pod zámienkou, že je pre-

kázkou môjho manželstva, odtrhli od môjho boku tú, s ktorou som od toľkého času spával, roztrhlo sa moje srdce na tom mieste, kde bolo sputnané s jej srdcom a ja vláčil som svoju krvácajúcu ranu." Táto veta páli, ale i vysvetľuje: „Na tom mieste, kde moje srdce bolo sputnané s jej srdcom — *coi ubi adhaerebat...*” Priznáva sa teda, že ich jednota už nebola úplná, lebo sa už na nejednom mieste odpútal. A keby duša jeho milenky i bola zostala tá istá, jeho duša sa zmenila: darmo ju ešte miloval, bol už ďaleko od nej.

Nech bolo, ako bolo, isté je, že ona, tá opustená, tá biedna, ktorú považovali za nehodnú Augustína, ukázala sa v týchto okolnostiach hodnou obdivu. Bola kresťanka: vytušila možno (milujúca žena máva také tušenia), že ide nielen o záchranu drahého človeka, ale o božské poslanie, na ktoré bol Augustín predurčený. Obetovala sa, aby sa Augustín stal apoštolom a svätým, veľkým služobníkom božím. I vrátila sa do svojej Afriky a na dôkaz, že odpustila — hoci aj nezabudla —, prisľúbila, že bude žiť v zdržanlivosti: „tá, čo spávala" s Augustínom, nemohla byť ženou iného muža.

Tá chudina, nech vyšla čo z akého nízkeho prostredia, bola v tej chvíli veľká. Jej duševná šľachetnosť uponižuje Augustína, ba i samu Moniku, ktorí konečne nemuseli ani dlho čakať za trestom: on preto, že sa dal vtiahnuť do špinavého vyratúvania záujmov a ona, svätá, preto, že mala v tom priveľké zaľúbenie. Ako odišla milenka, Augustín trpel samotou.

„Videlo sa mi, vraví, že byť bez bozkov ženy je plnosťou biedy.“ Snúbenica bola ešte primladá: do dvoch rokov sa nemohol s ňou oženiť. Akože vydržať dovtedy? Augustín neváhal: našiel si inú milenkú. To bola Monikina pokuta: hrozne sa sklamala v svojich zbožných úmysloch. Darma očakávala mnoho dobrého od toho celkom blízkeho manželstva: mlčanie božie jej dosvedčovalo, že šla falošnou cestou. Prosila dajaké videnie, dajaký znak, ktorý by jej ukázal následky toho pripravovaného sväzku: nebola vypočutá.

„A takto, vraví Augustín, množily sa moje hriechy.“ No on ich neváhal páchať, ba aj iných privádzal do pokušenia. Ešte aj v manželskej veci chcel narobiť prozelytov. Takto sa stalo, že vyvábil i dobrého Alypia. Tento sa zachoval čistý od žien, hoci v časej mladosti — aby bol predsa taký ako všetci ostatní — tiež zakúsil radosti lásky: nenašiel však v nich potešenie. Ale Augustín mu tak horúco vychvaľoval manželské rozkoše, že mu konečne prišla chuť skúsiť ich, bol „premožený nie príťažlivosťou rozkoše, *ale zvedavosťou*“. Manželstvo malo byť Alypiovi akýmsi filozofickým a citovým pokusom.

Hľa, celkom moderné výrazy na vyjadrenie veľmi starých duševných rozpoložení! Títo mladí ľudia, Augustínovi priatelia i sám Augustín, ponášajú sa vôbec tak dojímavovo na mladých ľudí odstavenej už (žiaľ) generácie, ktorí sa v dejinách zachovajú pravdepodobne pod menom, ktoré si sami dali: *intelektuáli*.

Aj tí mladí Latini z Afriky, odchovanci pohan-ských rétorov a filozofov, verili, podobne ako i my,

len v idey. A hoci neboli ďaleko od tvrdenia, že pravda je nedosiahnuteľná, jednako len nemysleli, že rozbehy na výboje za ňou sú daromné alebo len vášnivá hra. V tejto hre videli celú hodnotu a hodnotu života. A hoci boli prístupní aj svetským ambíciám, v skutočnosti opovrhovali všetkým, čo nebola číra špekulácia. Svet bol v ich očiach hnusný a skutky uponižujúce. Zavierali sa do ideálnej záhrady mudrca, do „filozofovho zákutia“, ako vravievali, a žiarlivo zatarasovali všetky jeho škáry, ktorými by sa len mohla zjaviť raniaca skutočnosť. Od nás sa líšili len tým, že ich duša nebola taká suchá i bolo v nich tým viac pedantizmu, ale akéhosi vrodeneho, naivného pedantizmu. A to ich zachránilo — tá ich duševná vznešenosť, mladistvosť ich srdca. Milujú sa vzájomne a dôjdu až k milovaniu života a k novému nadviazaniu stykov so životom. Nebridius prichádza z Kartága do Milána, opúšťa svoju matku a rodinu, zanecháva svoje pekné imanie, a to nielen preto, aby mohol filozofovať s Augustínom, ale aby mohol žiť s priateľom. Takto budú môcť uskutočniť slová žalmu, ktoré Augustín čoskoro s takou láskavou výrečnosťou bude vysvetľovať svojim mníchom: „*Hľa, aké dobré a milé je, keď bratia bývajú pod spoločnou strechou*“.

To nie je len svojvoľná a daromná hypotéza: vážne zamýšľali založiť akýsi laický kláštor, ktorého jedinou regulou by bolo: hľadanie pravdy a šťastlivého života. Asi desať by ich malo byť takých samotárov. A do spoločnej pokladnice by dali všetko, čo mali. Bohatší, ako Romanianus, sľúbili, že dajú spoločnosti

všetok svoj majetok. Ale ženská otázka zahatila tento naivný plán. Neporadili sa s nimi a keby — čo bolo pravdepodobné — ženy odoprely vstúpiť do kláštora so svojimi mužmi, zhrozili sa ženatí nad myšlienkou, že by sa museli zaobísť bez nich. A najmä Augustín, ktorý sa práve mal ženiť, sa priznal, že nikdy by nemohol mať toľko odvahy. Zabudol aj na to, že mal na starosti aj iných: celá rodina žila len z neho. Mohol by nechať svoju matku, svoje dieťa, svojho brata a svojich bratancov?

Úprimne smútil s Alypiom a Nebridom, že tento krásny sen pustovníckeho života je neuskutočiteľný: „Boli sme, vraví, tri hladné ústa, ktoré sa otváraly len nato, aby poľutovaly vzájomné túžby, a ktoré očakávaly od teba, Bože môj, pokrm v určený čas. A keď sme v celej tej trpkosti, ktorú rozostrela milosrdenstvo tvoje na naše svetské činy, chceli uzrieť koniec nášho utrpenia, videli sme iba temnoty. A vtedy sme sa s plačom odvracali a vraveli sme: Dokedy to bude ešte trvať? ...

Raz im celkom všedná príhoda dala pocítiť všetku ich intelektuálnu biedu.

Augustín ako municipiálny rétor bol práve predniesol panegyrik (oslavnú reč) na cisára. Začínal sa nový rok: celé mesto plávalo v radošti. Ale on bol smutný, lebo vedel, že povedal v svojej reči veľa neprávd a najmä preto, lebo tratil už nádej, že bude kedysi šťastlivý. Priatelia šli s ním. Keď prechádzali istou ulicou, odrazu zazreli akéhosi žobráka, spitého na moľ, ktorý prejavoval bláznivú veselosť. Hľa, ten-

to človek je šťastlivý! Niekoľko groši stačilo, aby mu pripravilo dokonalú blaženosť, kým oni, filozofi, čo ako sa namáhali a čo koľko vedy mali v sebe, bezúspešne bežali za šťastím. Pravda, keď opilec vytrezvie, bude sa cítiť nešťastlivejším než bol. Ale čo zato, keď i také biedne blaho, hoci prechodné, vie takto povzniesť úbohého človeka, povzniesť nad seba samého! Aspoň túto jednu minútku prežil v úplnej blaženosti. Augustín zacítil pokušenie spraviť to isté ako žobrák, prehodiť cez palubu svoju filozofickú príťaž — a začať celkom jednoducho žiť, keď život je niekedy taký pekný. Ale akýsi inštinkt, silnejší než pud po rozkoši, vravel mu: „*Je aj čosi iného!* — Keby to bola pravda? — Možno by si sa to mohol dozvedieť.“ Táto myšlienka ho bez prestania trápila. Kolíšuc sa medzi horlivosťou a znechutenosťou, začal hľadať to „čosi iného“.

V

KRISTUS V ZÁHRADE

„Mal som už dosť toho, že zožieram čas a čas zožiera mňa“: celá duševná kríza, ktorá sa začala valiť na Augustína, dá sa shrnúť do týchto niekoľkých zhustených a mohutných slov. Nerozplývať sa už v množstve márných vecí, neplynúť už s utekajúcimi chvílkami, ale sobierať sa, ujsť rozptýleniu a zakotviť v nepominutelnosti a vo večnom živote; zložiť putá toho starého otroka, ktorým je ešte .vždy, a rozvinúť sa v slobode, myšlienke a láske: to je spása, po ktorej túži. A hoci to ešte aj nie je kresťanská spása, je už na ceste k nej.

Možno sa zahrúžiť do nakreslenia akejsi ideálnej krivky grafického znázornenia Augustínovho obrátenia, poskladať solidnú reťaz dôvodov, ktoré ho priviedly k viere: vari aj sám Augustín podľahol príliš tejto tendencii vo svojich *Vyznaniach*. Ale v skutočnosti obrátenie je vnútorný čin, a — ešte raz opakujem — Boží čin, ktorý sa vymyká každej racionálnej vede. Prv ako prerazí na svetlo, dlho sa pripravuje v tej temnej oblasti duše, ktorú dnes voláme podvedomím. Nuž a nikto nikdy *neprežíval* väčšmi svoje myšlienky než Augustín v tejto chvíli svojho života.

Chytá ich, opúšťa, znovu chytá, zažratý do svojho zúfaleho snaženia. A myšlienky bez poriadku odzrkadľujú rušnosť jeho duše, búrky, ktoré ju rozčerily až do najhlbších hĺbok. A jednako nesmieme povedať, že by tento vnútorný čin bol v násilnom protiklade s logikou. Hlava nesmie prekážať srdcu. V tomto budúcom veriacom diala sa súbežná práca v oblasti citu i myšlienky. A hoci aj nemôžeme znázorniť jej postup a ústup, stopovať jej neustále lámanú linaj, jednako môžeme označiť aspoň jej hlavné etapy.

Rozpamätajme sa na duchovné rozpoloženie Augustínovo, keď prišiel do Milána. Bol skeptikom, naplnený tým skepticizmom, ktorý pokladá za zbytočnú každú špekuláciu o podstate vecí a ktorému je veda len aproximácia (priblíženie) pravdy. Ako neurčitý deista videl v Ježišovi Kristovi len múdreho človeka, jedného zpomedi mudrcov. Veril v Boha a v jeho prozreteľnosť: a preto, hoci bol aj zámerným racionalistom, jednako pripúšťal možnosť božského zákroku do behu ľudských vecí — pripúšťal zázrak: toto je dôležitý bod, ktorým sa Augustín líši od moderných iozumkárov.

A potom počúval Ambrózove homílie. Biblia sa mu už nevidela absurdnou ani protimorálnou. Ambrózova hneď alegorická (obrazná), hneď historická exegéza bola zdravému duchu vo všeobecnosti prijateľná. Ale Augustína popri múdrosti Písma prekvapovala najviac jeho praktická účinnosť. Tí, čo žili podľa kresťanských pravidiel, boli nielen šťastliví ľudia, ale — ako to neskoršie povie Pascal — dobrí synovia,

dobří manželja, dobří otcovia, dobří občania. Počal tušiť, že tento pozemský život je znesiteľný a má smysel len v súvislosti s vyšším životom. Tak isto ako je sláva každodenným chlebom pre národy, pre jednotlivca je obetovanie sa niečomu, čo prevyšuje svet, jediným prostriedkom života na zemi.

Takto pomaly-pomaličky opravoval Augustín faľošné myšlienky, ktorými ho o katolicizme naplnili manichejci. Priznáva sa, že útočiac proti nemu, „brechal proti čirej chimére svojej telesnej predstavivosti". Ale jednako len s veľkým trápením striasol so seba všetky svoje manichejské predsudky. Mimo manicheizmu zostával mu problém zla i naďalej neriešiteľným. Boh nemôže byť pôvodcom zla.

Keď raz pripustil tú pravdu, prišiel na myšlienku, že vlastne niet ani v sebe zlých vecí, ako ho boli učili jeho starí učitelia — zlých tým, že by bol v nich akýsi kaziaci princíp. Ba opačne, všetky veci sú dobré, hoci aj v rôznych stupňoch. Zdanlivé nedokonalosti stvorenstva, ktoré badáme smyslami, rozplývajú sa v harmónii vesmíru. Ropucha a vretenica patria do ekonomie dokonale usporiadaného sveta. Ale nie je len fyzické zlo; je aj zlo, čo my robíme, a zlo, ktoré trpíme. Vina a bolesť sú hrozné argumenty proti Bohu. Ale kresťania vyznávajú, že jedno je dielom len ľudskej vôle, slobody, skazenej prvotným hriechom, a druhé Boh pripúšťa na očistenie duší. Toto bolo síce riešenie, ale predpokladalo vieru v dogmy o prvotnom páde a o vykúpení. Augustín ešte neveril. Bol prihrdý, aby uznal pád vôle a nevyhnutnosť akéhosi

spasiteľa: „Nadutosť, vraví, nadutosť mojej osoby mi zavierala oči“.

Jednako bol to už veľký krok, že zavrhol základnú dogmu manicheizmu, dogmu o dvojitej podstate, podstate dobra a zla. Odteraz jestvuje pre Augustína len jedna podstata — jediná a neporušiteľná — Dobro, ktoré je Boh. Ale túto fcožskú podstatu chápe ešte celkom materialisticky, natoľko je ovládnutý svojimi smyslami. V jeho myšlienkach je táto podstata telesná, má rozsah a nemá hraníc. Predstavuje si ju ako akýsi oceán bez hraníc, v ktorom ako nesmierna špongia je zamočený svet, preniknutý ním so všetkých strán.

Bol už tak ďaleko, keď jeden z jeho priateľov, „človek nadutý prepíatou hrdosťou“, dal mu do rúk niekoľko Platónových dialogov, preložených do latinčiny slávnym rétorom Viktorínom. Povšimnime si to: dvaatridsaťročný Augustín, rétor z povolania a filozof zo záľuby, nečítal ešte Platóna! To dokazuje znovu, nakoľko bolo vyučovanie starých ústne, podobné v tom ohľade vyučovaniu dnešných muzulmanov. Až doteraz poznal Platóna len z počutia. I začal ho čítať a bolo mu to ako hotové zjavenie.

Poučil sa, že môže jestvovať realita aj mimo všetky priestorové predstavy. Začal chápať Boha ako nerozsiahleho a jednako nekonečného. Prepracoval sa k chápaniu božskej duchovosti. A potom nanútila sa jeho mysli základná nevyhnutnosť Prostredníka alebo Slova. Slovo stvorilo svet. Len skrze Slovo je pochopteľný Boh a všetky veci, medzi nimi i my sami.

Aké to prekvapenie! Platón a svätý Ján sa stretávajú: „Na začiatku bolo Slovo, *in principio erat verbum!*“ vravi štvrté evanjelium. Augustín však objavil v platónskych dialogoch nielen jedného evanjelistu, ale takmer všetko podstatné z Kristovej náuky. Velmi dobre videl, pravda, i hlboké rozdiely, ale v tejto chvíli bol prekvapený najmä podobnosťou, a to ho oslepovalo. Najsamprv ho nadchla krása sveta, utvoreného Demiurgom podľa vlastného obrazu: Boh je Krása, svet je krásny ako Ten, čo ho spravil. Táto metafyzická vízia unášala Augustína, celé jeho srdce sa vznášalo k tej nevysloviteľnej krásnej Bytosti. Nadnášaný entuziazmom zvoláva: „Zadivil som sa, že Ťa milujem, Bože môj, a nie už len ako márný prelud. A hoci som ešte nebol schopný tešiť sa z Teba: *bol som unášaný k tebe Tvojou krásou.*“

Ale toto nadšenie nemalo dlhé trvanie: „Nebol som schopný tešiť sa z Teba“: hľa, hlavná námietka Augustínova proti platónizmu. Dobre cítil, že miesto toho, aby sa priblížil k Bohu, aby sa mohol tešiť z neho, nevymotáva sa ešte z čírych pochopov svojho ducha, že ešte neustále blúdi vo fantazmagóriách idealizmu. Načo sa zrieknuť preludných skutočností smyslov, ak sa nedôjde k *imaniu* solídnejších, pevnejších realít? Jeho myseľ, jeho básnická predstavivosť mohli byť zvedené platónovskou fatamorgánou, ale jeho srdce sa vôbec neobčerstvilo. „Iné je, vraví, pozorovať s výšin divého končiara vlast' pokoja, a iné kráčať po ceste, ktorá ta vedie.“

Túto cestu mu mal ukázať svätý Pavol. Začal hor-

livo čítať jeho *Listy* a ako ich tak čítal, uvedomoval si vždy väčšmi, aká úžasná priepasť delí filozofiu od Múdrosti — tamtá sbiera idey vecí, táto vedie za idey, až k božským realitám, na ktorých idey visia. Apoštol naučil Augustína, že nie je dost' zazrieť Boha cez kryštál pochopov, ale že sa treba v duchu a v pravde spojiť s Ním — mať Ho, tešiť sa z Neho. Ale keď sa duša chce spojiť s Dobrom, musí sa očistiť a vyzdravieť zo všetkých svojich telesných neduhov, musí uznať svoje miesto na svete a držať sa ho. Nevyhnutnosť pokánia, poníženosti, srdca skrúšeného a pokorného! Len skrúšené a pokorné srdce uvidí Boha. — „Zlomené srdce bude uzdravené, vraví Písmo, srdce pyšné bude rozdrvené.“ — Nuž keď je to tak, vtedy intelektuál, akým bol Augustín, musí premeniť metódu, a on cítil, že táto premena je spravodlivá. Keď spisovateľ, ak chce napísať niečo pekného, musí sa už predom premiestiť do akéhosi stavu milosti, v ktorom sa stávajú nemožnými nielen nízke skutky, ale aj nehodné myšlienky, tak aj kresťan, ak chce pochopiť božské pravdy, musí očistiť a pripraviť svoje vnútorné oko pokáním a poníženosťou. Augustín, čítajúc svätého Pavla, úplne presiakol touto myšlienkou. Ale v Listoch dojmal ho najväčšmi ten otcovský tón, tá sladkosť a vznešenosť, ktorá sa skrývala pod nepestovanou drsnosťou slov. Naplňovalo ho to rozkošou. Aký to rozdiel v porovnaní s filozofmi! — „V ich natoľko oslavovaných spisoch nikde ani stopy pobožnej duše alebo kajúcnych slz alebo tvojej Obeť, Bože môj, ani útrap ducha... Nikto tu nečuje

Krista, ktorý volá: Poďte ku mne všetci, čo trpíte! Nechcú sa naučiť od Neho, že je láskavý a poníženého srdca, lebo „ty si skryl tie pravdy pred obratnými a zjavil si ich malučkým!“

Ale ponížiť sa nie je ešte dost: treba sa predovšetkým zotaviť zo svojich vášní. No Augustínovi boli vaše „starými priateľkami“. Akože by sa mohol odlúčiť od nich? Nemal dost smelosti na túto hrdinskú liečbu. Pomyslíme len, čo to je taký dvaatridsaťročný mladý muž. Neustále myslel len na ženu. Smyselnosť ho držala spútaného nerozlomiteľnými sväzkami zvyku a on mal záľubu v nečistote svojho srdca. A keď — poddávajúc sa apoštolovým napomenutiam — pokúsil sa usporiadať svoje spravovanie podľa nového smeru svojho ducha, „staré priateľky“ pribúhávaly, aby to len nerobil: „Ťahaly ma, vraví, za odev môjho tela a šepkaly mi do ucha: — Či nás naozaj chceš opustiť? Ako, odteraz už nikdy nebudeme s tebou, a to navždy? *Non erimus tecum ultra in aeternum?* ... Nebude ti už odteraz dovolená táto dobre známa vec alebo tamtá iná — navždy, naveky? . . .“

Naveky! Aké slovo! Augustína sa zmocnila hrôza. Potom porozmýšľal a povedal im: „Poznám vás, pri dobre vás poznám! Vy ste tá nádej bez úfnosti, priepasť bez dna, ktorú nič neutíši. Dost som sa pre vás natrpel!“

A znovu sa začal zúfalý dialóg: „A čo zato? Co, ak jediné, tebe možné šťastie je práve v tom, aby si trpel pre nás, aby si vrhol svoje telo do pažravej priepasti bez konca, bez úfnosti! — To je dobre pre

zbabelca! ... Pre mňa je iné šťastie ako to vaše, pre mňa je *čosi iného*: viem to isto!" A vtedy „priateľky", na chvíľku rozladené týmto rozhodným tónom, šeptaly tichším hlasom: „A čo, keby si tak mal stratiť i to biedne šťastie pre akúsi ešte prázdnejšiu chiméru! ... A konečne, ty sa preceňuješ: nebudeš môcť, nikdy sa nebudeš môcť zaobísť bez nás!" Dotkly sa najboľavejšieho miesta: Augustín až pridobre vedel o svojej slabosti. A jeho páľčivá predstavivosť mu s mimoriadnou jasnosťou sprítomňovala všetky radosti, bez ktorých sa nebude môcť zaobísť. Neboly to len telesné rozkoše, ale aj tie ničôtky, tie zbytočnosti, „tie ľahké radosti, pre ktoré človek miluje život". A zlomyseľné „staré priateľky" ešte vždy šepkaly: „Počkaj ešte! Dobrá, ktorými pohádzaš, majú svoj pôvab; ba poskytujú aj veľké sladkosti. Nesmieš tak ľahko odtrhnúť od nich svoje srdce, lebo bola by to veľká hanba, keby si sa zasa musel k nim vrátiť." Vyratúval si dobrá, ktoré sa chystal opustiť, videl ich žiariť pred sebou a jagať sa najvábivejšími farbami: hry, nádherné hodovania, hudbu, spevy, vône, knihy, poéziu, kvety, čerstvosť lesov (rozpamätával sa na tagastské lesy a poľovačky s Romanianom) a konečne všetko to, čo miloval až k „jasu svetla, tak milému ľudským očiam."

Augustín, keďže uviazol medzi pokušenia a rozkaz svojho svedomia, nevedel sa rozhodnúť a prichodilo mu preto takmer zúfať. Jeho hriechom oslabená vôľa nevládala bojiť sa so sebou samou. A takto teda i ďalej znášal život a „zožierame časom".

Vtedajší život, hoci bol znesiteľný spokojným ľudom, dobrovoľne sa vzdialivším od rôznych záujmov a politiky, tento život zanikajúceho Impéria predstavoval pohoršlivé divadlo pre takého priameho ducha a takú hrdú dušu, ako bol Augustín. Už toto samé bolo by malo byť dosť, aby mu navždy znechutilo úmysel ostať vo svete. V Miláne, celkom blízko pri Dvore, bol na pravom mieste, aby videl, akú nízkosť a ukrutnosť môžu zrodiť ambície a ľudské žiadostivosti.

A keď prítomnosť nebola krásna, budúcnosť ukazovala sa zúfalou. *Impérium Romanum* jestvovalo už len podľa mena. Cudzinci, čo prišli so všetkých krajín Stredomoria, pod kepienkou jeho mena vyciavali provincie.

Armáda bola takmer úplne v rukách barbarov. Gótski tribúni udržiavali poriadok okolo baziliky, do ktorej sa zavrel so svojím ľudom svätý Ambróz, odporujúci nariadeniu cisárovnej Justíny, ktorá chcela dať kostol ariánom. Levantskí eunusi spravovali v Paláci služobníctvo komesov a úradníkov všetkých stupňov. Všetci tí ľudia sa vrhali na mrcinu. Impérium, hoci zoslabnuté, bolo ešte vždy obdivuhodnou mašínériou na ovládanie ľudí a na vydieranie zlata od národov. A preto aj všetci nároční ľudia a všetci dobrodruhovia, čo odkiaľ prišli, ašpirovali na purpur: bol vždy ešte toľko hoden, aby sa zaň riskovala čo i vlastná koža. Na udržaní Impéria mali zbojníci a násilníci ešte väčší záujem než vlastenci, zarmútení týmto stavom vecí (a bolo medzi nimi aj niekoľko veľmi energic-

kých). Ešte aj barbari túžili dostať sa doň, aby ho tým bezstarostnejšie mohli vyžierať.

A cisári, ešte aj tí, čo boli úprimní kresťania, boli nútení stať sa hnusnými tyranmi, aby ochránili svoj neustále olirožovaný život. Popravky neboly nikdy častejšie a krutejšie než v tomto období. V Miláne mohli Augustínovi blízko cisárskeho *cubicula* (izby) ukázať miestnosti, v ktorých predošlý cisár, cholerický Valentinián, choval dvoch medveďov, *Zlaté zrnko* a *Neviniatko*, ktorí boli jeho katmi. Kírmil ich telami odsúdených. *Zlaté zrnko* možno ešte žilo. *Neviniatko* — všimnime si ukrutnú iróniu mena! — bolo odmenou za svoje dobré a lojálne služby pustené na slobodu do rodných lesov.

Zamieša sa Augustín, ktorý vždy sníval o tom, že bude úradníkom, do tohto sveta klamárov, vrahov a divých zvierat? Cítil, že jeho dobrá vôľa slabne, keď ich videl tak zblízka. Aj jemu sa musela hnušiť činnosť a nízkosť, do ktorej ho strhuje, ako všetkým tým, čo patria do unavených generácií. Za približovania veľkých katastrôf alebo ihneď po nich nastáva vždy taká morová nákaza čierneho pesimizmu, ktorý zmrazuje jemné duše. Okrem toho bol aj nemocný: vhodná to okolnosť pre znechuteného človeka, keď sa začne mazliť s myšlienkou na odchod. V milánskych hmlách sa jeho prsia a jeho hrdlo čoraz väčšmi a väčšmi ničily. A konečne je aj to pravdepodobné, že ako rétor ani tu nemal väčší úspech než v Ríme. Bol to aký>i osud Afričanov. Čo aký bol ich chýr vo vlastnom kraji, odrazu bolo po ňom, len čo prešli za more. Apu-

leius, veľký muž Kartága, skúsil to tiež na vlastnej koži. Vysmievali sa z jeho tvrdej kartaginskej výslovnosti. Podobne pochodil aj Augustín. Milánčania si robili žarty z jeho afrického prízvuku. Ba boli medzi nimi aj puristi, ktorí objavovali v jeho vetách solecizmy (chyby proti skladbe).

Ale všetky tie útrapy sebalásky, všetka tá vzrastajúca nechť voči ľuďom a voči životu, všetko to bolo len maličkosti v porovnaní s tým, čo sa dialo v jeho vnútri. Augustín mal chorú dušu. Jeho zvyčajná nespokojnosť stala sa utrpením každého okamihu. V určitých chvíľach ho schvátily tie cbrovské vlny smútku, ktoré sa vyvalia odrazu z hĺbok neznáma. V takých okamihoch myslíme, že sa celý svet rúti na nás. Vlna ho zvalila, a on vstával celý doráňaný. A cítil, že napína sa v ňom akási nová vôľa, ktorá nebola jeho, pod ktorou sa tá druhá, tá hriešna vôľa zmietala. Bolo to ako približovanie sa neviditeľnej bytosti, ktorej dotyk ho privaloval s rozkošnou úzkostlivosťou. Táto bytosť sa chcela v ňom prebiť. Ale ľarcha starých chýb jej bránila. A vtedy jeho duša priamo kričala od bolesti.

Akou rozkošou sa dával v takýchto chvíľach kolísať kostolnými spevmi! Liturgické spevy boli vtedy na Západe novotou. Práve v tomto roku, v ktorom sme, zaviedol ich svätý Ambróz v milánskych bazilikách.

Mladý vek cirkevných hymien! Nemožno myslieť naň bez pohnutia. Závidíme Augustínovi, že ich smel počúvať v ich panenskej čerstvosti. Tie krásne spevy, ktoré sa mali vznášať cez toľko storočí a ktoré ešte vždy znejú pod klenbou katedrál, vtedy prvý raz ro-

zostieraly krídla. Nemôžeme ani pripustiť myšlienku, že by ich raz mali zasa složiť a zamlknúť. A keď ľudské telá, chrámy Ducha Svätého, ožijú v sláve, chceli by sme veriť s Dantom, že aj hymny, chrámy Slova, sú nesmrteľné a budú znieť aj vo večnosti. V zmrkajúcich údoliach Očistca trpiace duše spievajú istotne tak isto ďalej *Te lucis ante terminum* (Pred sklonkom svetla ...), ako sa vznášajú naveky v okruží hviezd, kde bez konca krúžia blahoslavení, jasavé tóny *Magni-ūikatu*...

Vplyv týchto hymien pôsobí nepremožiteľným dojmom ešte aj na tých, čo už stratili vieru: „Keby si vedel, vravieval Renan, koľko pôvabu vedeli zakliať tí barbarští čarodejnici do týchto spevov! A keď ich počujem, moje srdce mäkne." Aj srdce Augustínovo, ktorý nemal ešte viery, mäklo, keď ich počul: „Ako som plakal, Bože môj, pri tvojich hymnách a pri tvojich spevoch! Aký som býval nadšený sladkými hlasmi tvojej Cirkvi! Prenikaly do mojich uší a pravda sa rozlievala v mojom srdci a nadšenie mojej zbožnosti silnejšie búšilo a slzy mi tiekly a tak dobre mi bolo pri tom."

Jeho srdce striaslo sa svojej príťaže a jeho duch sa rozochvieval božskou hudbou. Augustín vášnivo miloval hudbu. V tomto období si predstavoval Boha ako veľkého Hudobníka svetov a čoskoro napíše, že „my sme veršom básne". V tom istom čase živé a ohromujúce zvraty žalmov, nesmierne prevyšujúce banálne metafory rétoriky, ktoré zaťažovali jeho pamäť, zobúdzały v hĺbočinách jeho duše divú africkú predsta-

vivosf a nadnášaly ho. A potom ten jemný tón ponosy v týchto posvätných spevoch: *Deus! Deus meus!*... Bože, ó Bože môj! Božstvo nebolo už len chladná chiméra, fantom, ktorý sa uťahuje do neprístupnej nekonečnosti: stávalo sa imaním milujúcej duše. Skláňalo sa nad biedne, doráňané stvorenie, bralo ho do svojho náručia a potešovalo ho otcovskými slovami.

Augustín plakal od rozčítienia a nadšenia, ale aj od beznádejnosti. Plakal nad sebou samým. Videl, že nemá odvahy byť šťastlivým jedine možným šťastím. Veď čože iné chce, ak nie získať ten „šťastný život“, ktorý už tak dávno prenasledoval! Vo všetkých svojich láskach a cez ne hľadal len jedno: celkový tón svojej duše, úplne uskutočnenie seba. Ale táto plnosť seba je len v Bohu: *in Deo salutari meo*. Duše, ktoré sme zranili, spoluznejú s nami a so sebou samými len v Bohu ... A sladký symbolizmus kresťanský volal ho svojimi najpríťažlivejšími obrazmi: Tône raja, Studnica živej vody, Občerstvenie v Pánovi, zelená Ratoľistka holubice, zvestovateľky pokoja ... Ale vášeň ešte neprestala: — „Zajtra! Počkať ešte trošku! Či už nikdy viac nebudeme s tebou, a to navždy? *Non erimus tecum ultra in aeternum? ...*“ Aký žalostný tón v týchto slovách — a aký strašný pre bojazlivú dušu! Na Augustínovu dušu padaly tieto slová ťažko ako z bronzu.

Ale raz sa to už musí skončiť! Bolo treba, aby ho ktosi prinútil vyrvať sa z tejto nerozhodnosti. Pudo-vite, vedený tajnostnou vôľou, ktorá — ako cítil — rodila sa v ňom, vyhľadal istého starého kňaza, zva-

ného Simplicianus, ktorý v svojej mladosti obrátil alebo aspoň viedol biskupa Ambróza, aby sa mu vytúžil. Istotne mu vyrozprával všetko o knihách, ktoré bol práve prečítal — najmä o čítaní Platóna —, sveril sa mu so všetkými námahami, na ktoré sa podujal, aby vstúpil do obcovania s Kristom: priznal sa, že je presvedčený, ale nemôže prejsť k praxi kresťanského života.

A vtedy Simplicianus ako dobrý znalec duší, ktorý vedel, že márnivosť ešte nezomrela v Augustínovi, veľmi obratne mu dal za príklad prekladateľa týchto Platónových *Dialogov*, ktoré bol práve s toľkým nadšením čítal: slávneho Viktorina, obdivovaného a učného rétora, ktorý mal sochu i na Fórum Romanum. Aj on, rétor Viktorinus, myslel, že viera je možná i bez skutkov. Bol kresťanom len hlavou pre pozostatky filozofickej hrdosti a aj z obavy, aby sa nežne možnil v očiach rímskej aristokracie, vtedy ešte celkom pohanskej. Simplicianus mu márne znovu dokazoval nelogičnosť jeho postupu, keď sa odrazu rozhodol. V deň krstu katechumenov vystúpil tento slávny muž na pripravenú estrádu v bazilike, kde novokrstenci odriekali vyznanie viery, a tam ako najostalejší z veriacich predniesol svoje vierovyznanie pred celým shromaždeným národom. Nato vypukol jasot ako v divadle. Zástup, nadšený týmto krásnym gestom, privolával neofytovi (novokrstencovi) na slávu. So všetkých strán znelo: „Victorinus! Victorinus!”

Augustín počúval príhodu, ktorej všetky podrobnosti boli tak šťastlivo volené, aby mohly pôsobiť na jeho predstavivosť: socha na Fórum Romanum, vyvý-

šená estráda, s ktorej hovoril rečník takou novou a neočakávanou rečou, víťazné výkriky zástupu: „Victorinus! Victorinus!“ Už sa sám videl na tom mieste. V bazilike, na estráde, v prítomnosti biskupa Ambróza, prednáša vyznanie viery a milánsky národ tleska: „Augustinus! Augustinus!“ Ale či smelo mať skrúsené a pokorné srdce takú záľubu v ľudskej chvále? Ak sa on, Augustín, obráti, bude to len pre Boha a pred Bohom! Chytró zahnal pokušenie . . . Ale jednako zapôsobil naň príklad s takého vysokého miesta veľmi silným a spasiteľným dojmom. Videl v tom čosi ako prozreteľnostný náznak, ako povzbudenie, ktoré sa ho osobne týkalo.

O istý čas potom navštívil ho krajan, istý Ponticianus, vysoký úradník v Paláci. Augustín bol doma sám s priateľom Alypiom. Sadli si na rozhovor a návštevníkove oči padly náhodou na Listy svätého Pavla, ktoré ležaly na hracom stolíku. To sa stalo zámienkou rozhovoru. Ponticianus, ktorý bol kresťan, chválil ascetizmus a najmä divy svätosti, ktoré robil svätý Anton a jeho druhovia na egyptskej púšti: bola to vtedy aktuálna téma. V Ríme v katolíckych kruhoch sa hovorilo len o egyptských pustovníkoch a o čoraz väčšom počte tých, čo sa zriekali všetkého imania, aby mohli žiť v úplnom odriekaní. Veď načo opatrovať majetky, ktoré sa lakomstvo fišku tak náhlilo zhabať a na ktoré zďaleka striehli barbari? Dav, ktorý sa valí z Germánie, sa ich i tak skôr či neskôr zmocní! A keby sa aj dali zachrániť, keby si aj bolo možno zaistiť tú nestálu radosť z nich, bol vtedajší život vôbec hod-

ný života? Pre Impérium už nebolo nádeje! Časy veľkých spustošení boli blízke!...

Ponticianus, cítiac účinok svojich slov na poslucháčov, začal im rozprávať celkom intímnu príhodu. Bol v Trieri, kam šiel s cisárskym Dvorom. Raz popoludní, keď cisár bol v cirkuse, prechádzal sa okolo mesta s tromi svojimi priateľmi, tiež úradníkmi Paláca. Dvaja z nich, oddeliac sa a blúdiac po poliach, našli chatrč, v ktorej bývalo niekoľko pustovníkov. Vošli, zazreli knihu *Život svätého Antona*. Začali ju čítať a výsledok: okamžité, ohromujúce obrátenie. Odrazu sa rozhodli, že sa pripoja k pustovníkom a neukázali sa už vôbec v Paláci. A obidvaja boli zasnúbení! ...

Ponticianov tón, ktorým rozprával o tejto dráme svedomia, ktorej bol svedkom, prezrádzal veľké pohnutie, ktoré prešlo aj na Augustína. Slová návštevníkove ozývaly sa v ňom ako mohutné údery útočného barana. V týchto dvoch trierských dvoranoch poznával seba samého. Veď aj on bol unavený svetom, veď aj on bol zasnúbený. Spraví tak, ako urobil cisár, ostane v cirkuse, zaujatý márnymi radovánkami, kým iní sa obracajú k šťastiu?

Keď Ponticianus odišiel, Augustín bol v nevysloviteľnom zmätku. Kajúcna duša týchto dvoch dvoranov prešla do jeho duše. Jeho vôľa sa bolestne vzpínala proti sebe samej a mučila sa. Odrazu schytil Alypia za ruku a povedal mu neobyčajne vzrušený:

— A čo my? Hej, čo spravíme? Nepočul si? Nevedomí vstávajú, berú si nebo, a my, my s našimi vedami bez, srdca, my sa, hľa, válame v tele a v krvi!

Alypius hľadal naň s úžasom: „Preto, vraví Augustín, lebo v mojom tóne bolo čosi nezvyčajného. Moje čelo, moje líca, moje oči, moja farba, zmena môjho hlasu vyjadrovaly to, čo sa dialo vo mne, oveľa lepšie než moje slová.“ Ak aj zatušil v tomto pohnutí svojho tela bezprostrednú blízkosť sblíženia neba, v tejto chvíli vedel len to, že sa mu chce hrozne plakať a musí byť sám, aby sa mohol slobodne vyplakať. Sišiel do záhrady. Znepokojený Alypius ho pozďaleč nasledoval a tíško si sadol k nemu na lavicu, pri ktorej sa zastavil. Augustín ani nezbadal prítomnosť priateľovu. Znovu sa začínala jeho vnútorná agónia. Všetky chyby, všetky minulé špiny sa predstavily jeho duchu a on, cítiac, ako je nimi ešte vždy spútaný, búril sa proti svojej zbabelej slabosti. Oh! vyrvať sa zo všetkých tých hnusôb! A skončiť už konečne!...

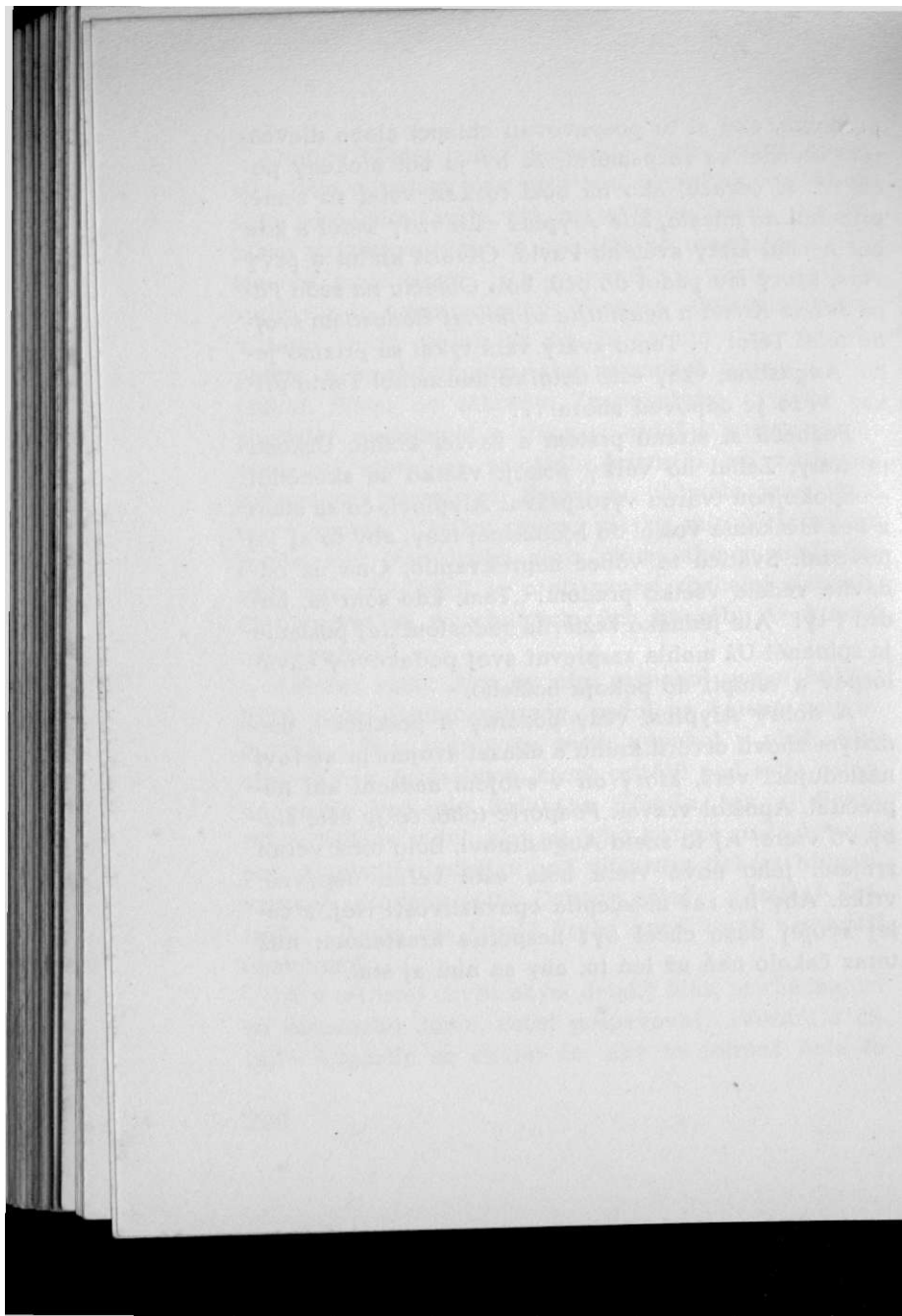
Odrazu vstal. Ako by ním prebehol poryv búrky. Rútil sa na koniec záhrady, padol na kolena pod figovník a tam, tvárou na zemi, vypukol v plač. Ako olivovník v Jeruzaleme, ktorý pritúlil pod seba ostatné nočné bedlenie Božského Učiteľa, tak aj figovník v Miláne videl, ako na jeho korene padá krvavý pot. Augustín, dychčiac pod víťazným tlakom Milosti, vzlykal: „Dokedy ešte? Dokedy ešte? ... Zajtra? Zajtra? ... Prečo nie hneď? Prečo hneď teraz neopustiť ohavnosti? ...“

A v tej istej chvíli akýsi detský hlas, prichádzajúci zo susedného domu, začal pospevovať: „Vezmi, a čítaj!“ Augustín sa chvel: čo, aký to refrén? Bola to

pesnička, akú si tu pospevovali chlapci alebo dievčatá? Nevedel sa rozpamätať, že by ju bol niekedy počul ... A odrazu, ako na boží rozkaz, vstal so zeme, pribehol na miesto, kde Alypius ešte vždy sedel a kde bol nechal Listy svätého Pavla. Otvoril knihu a prvý verš, ktorý mu padol do očí, bol: *Oblečte na seba Pána Ježiša Krista a neusilujte sa hovieť žiadostiam svojho tela!* Telo!... Tento svätý verš týkal sa priamo jeho, Augustína, vždy ešte natoľko telesného! Tento príkaz — to je odpoveď shora!...

Poznačil si stranu prstom a zavrel knihu. Úzkosti prestaly. Zalial ho veľký pokoj: všetko sa skončilo! — Spokojnou tvárou vyrozprával Alypiovi, čo sa stalo a bez meškania vošiel do Monikinej izby, aby to aj jej povedal. Sväticu to vôbec neprekvapilo. Ona už od dávna vedela všetko predom: „Tam, kde som ja, budeš i ty!“ Ale jednako zažiarila radosťou. Jej poslanie je splnené! Už mohla zaspievať svoj poďakovný chválospev a vstúpiť do pokoja božieho.

A dobrý Alypius, vždy pozorný a praktický, medzitým znovu otvoril knihu a ukázal svojmu priateľovi nasledujúci verš, ktorý on v svojom nadšení ani neprečítal. Apoštol vravel: *Podporte toho, čo je ešte slabý vo viere!* Aj to znelo Augustínovi. Bolo totiž veľmi zrejmé: jeho nová viera bola ešte veľmi nepevná, vrtká. Aby ho zas neoslepila opovážlivosť! Hej, z celej svojej duše chcel byť nesporne kresťanom: núž teraz čakalo naň už len to, aby sa ním aj stal.

ŠTVRTÁ ČASŤ

SKRYTÝ ŽIVOT

*Fac me, Páter, quaerere te!
Daj, Otče, aby som ta hľadal!*

(Soliloquia, I. 1.)

STYRIA CAST

SKRYTY ZIVOI

For the letters please refer to
the book "The Letters of the

(Continued on p. 11)

I

OSTATNÝ ÚSMEV POHANSKEJ MÚZY

Milosťou konečne dosiahnutý Augustín obráti sa s takou slávou ako jeho druh, chýrny Viktorinus?

Dobre vedel, že verejné obrátenia pôsobia silou príkladu, ktorý strhuje masy. A čo aké „skrúsené a ponížené“ bolo jeho srdce, jednako dobre vedel, že je v Miláne váženou osobnosťou. Aký by to bol poplach, keby sa zriekol profesúry rétoriky preto, aby mohol žiť podľa kresťanského ascetizmu! . . . Ale radšej sa vyhol tak pohoršeniu jedných ako i podlízavej chvále druhých. Len Boh sám a niekoľko veľmi drahých priateľov bude svedkom jeho pokánia.

Do prázdnin bolo už sotva dvadsať dní. Dočká dovtedy. Aspoň ho rodičia žiakov nebudú môcť obviňovať, že ich nechal pred koncom školského roku; a keďže jeho zdravotný stav sa zhoršoval, bude mať dobrú zámienku, aby sa zriekol svojej funkcie. Vlhkosť podnebia mu zavinila chronickú bronchitis, ktorú ani leto neuzdravilo. Bolelo ho, keď dýchal, jeho hlas slabol a vždy bol ako zahmlený a to natoľko, že sa začal obávať, či nemá napadnuté aj pľúca. Augustín sa musel šetriť. Bolo to viac než dostatočný dôvod, aby prerušil vyučovanie. Keď splnil do poslednej bodky svoje

úradné povinnosti — uisťuje nás, že potreboval na to mnoho odvahy, — sostúpil s katedry s formálnym úmyslom, že viac na ňu nevystúpi.

Voľný je teda od všetkej svetskej viazanosti! Odtiaľ bude sa môcť v tichosti a sossbieranosti pripravovať na krst. Ale jednako bolo treba i žiť! Augustín mal teraz väčšmi ešte než inokedy na starosti ľudí: svojho syna, matku, brata, bratancov. Veľká ťarcha, ktorá ho už oddávna morila. Pravdepodobne aj tento raz mu prispel na pomoc Romanianus, ktorý bol v Miláne. Pamätáme sa, že tento tagastký mecén bol oduševnený plánom laického kláštora, ktorý bol kedysi tak rozohnil Augustína a jeho priateľov, a že prisľúbil prispieť naň zo svojho majetku. Augustínovo utiahnutie bolo prvým krokom k uskutočneniu toho plánu, pravda, v novej forme. Romanianus s tým bezpochybné súhlasil. Nech to bolo akokoľvek, isté je, že ho popýtal, aby i naďalej učil jeho syna Licencia. Ešte jeden mladík, Trygecius, prosil ho o tú istú priazeň. Augustín nepomýšľal teda zrieknuť sa celkom svojho povolania. Aspoň predbežne z oficiálneho profesora stal sa profesorom súkromným.

Tým mal živobytie zabezpečené. Chybovalo už len prístrešie. A toto mu veľmi láskavo ponúkol istý priateľ, kolega, gramatik Verekundus. Verekundus odplatil sa tak za istú službu, ktorú mu bol Augustín pred nedávnom preukázal. Nebridius, ich spoločný priateľ, podujal sa totiž na jeho naliehanie, že zastúpi v škole gramatika, ktorý si musel vyžiadať dovolenku. Nebridius, hoci bol bohatý, veľmi nadaný a hoci veľmi

túžil po pokoji a samote, jednako z čistej záľuby zastúpil Verekunda v tomto skromnom zamestnaní. Veľkodušnosť a dobráctvo týchto antických a kresťanských mravov nemôžeme ani dosť obdivovať: priateľstvo v tých časoch nepoznalo hranatosť a ťižkárstvo nášho egoizmu.

Verekundus mal v okolí Milána vilu, ktorá sa volala Kassiciakum. I navrhol Augustínovi, aby strávil v nej prázdniny, ba, aby sa tam usalašil i so svojimi. Náhradou mal spravovať majetok a dozeráť na práce.

Radi by sme našli stopy tohto pohostinného domu, kde sa so svetom lúčil budúci mních tagastský a hipponský. Ale Kassiciakum zmizlo. Fantázia má teda úplnú voľnosť vystaviť si ho znovu ideálne kdekoľvek na najkrajšom mieste hýriacej roviny, ktorá obklučuje Milán. Ak mladý Licencius nepodľahol príliš metafore vo verši, v ktorom pripomína Augustínovi „krásne slnečné dni medzi vysokými horami Itálie“, vtedy je pravdepodobné, že Verekundov majetok ležal na prvých kopcovitých zvlneniach, ktoré siahajú k horskej retazi Brianza. Ešte aj dnes majú tade bohatí Milánčania svoje letné byty.

Žirna Lombardia musela prichodiť Augustínovi a jeho priateľom ako druhá zasľúbená zem.

Táto obdivuhodne úrodná a obrábaná pôda je ako večná záhrada, kde hýria ovocné stromy, a ktorú každým smerom brázdia pomalé a rybnaté kanály hlbokkej vody. Všade čuješ šepot tečúcich vôd: rozkošná hudba pre africké uši. Vôňa mäty a anizu, lúčiny s vysokou trávou, v ktorej zapadáš až po kolená. Kde-tu

hlboké dolinky s pokrývkou krovitej zelene, z ktorých sa vypínajú ružové kystky líp a bronzové lístie orechov, v ktorých sa objavuje temné ihličie severskej jedle. Na obzore v jedinej fialovej mase postupné poschodia snehom pokrytých Álp a bližšie na pohľad strmé končiare, zúbkované bralá, zbrázdnené tmnými priepasťami, ktoré ukazujú tým jasnejšie bledé zlato svojich stien. Neďaleko driemu čarovné jazerá. Povedal by si, že z ich vôd vystupuje akýsi jas, s nad rozorvanými svahmi ich väzenia rozprestiera sa šira obloha, raz trochu studená — so sladkým a melancholickým Vinciovským azúrom —, raz v horiacej síňave, ktorou plávajú veľké červené zamatové chmáriská, ako na pozadí obrazov Veronesových. Nádhera svetla obkľučuje a prežaruje priťažké bohatstvo zeme.

Kamkoľvek umiestíš Verekundov majetok, všade nájdeš kúsok tej nádhernej prírody. A čo sa samej vily týka, Augustín povedal nám dosť, aby sme si ju vedeli dobre predstaviť. Bol to zaiste jeden z tých starých sedliackych domov, v ktorých majitelia bývajú len niekoľko mesiacov v roku, v období najväčších horúčav, a ktoré sú cez všetok ostatný čas vydané napospas zábavám myší a potkanov. Bol zväčšený a prispôsobený, bez všetkých architekturných nárokov, jedine na väčšie pohodlie svojich hostí.

Nikde ohľadu na symetriu: hlavná brána nebola v prostriedku hlavnej budovy a na boku bola ešte jedna bránka. Jediným prepychom tohto vidieckeho domu bola vari kúpeľňa, ktorá — čo ako skromná — pripomínala Augustínovi výzdobu gymnázií (antických

telocvičieň): bola v nej vari bohatá podlaha, mozaiky a sochy? Vo všetkých rímskych vilách to tak bývalo. Italom všetkých čias sa vždy veľmi páčievaly sochy a mozaiky. Pomerne nenároční ohľadom kvality, lipnú na kvantite. A keď si ju nemôžu dovoliť, uspokojia sa aj s ilúziou, maľbou. Veľmi som náklonný predstaviť si Verekundovu vilu, vymaľovanú freskami od shora nadol, znútra i zvonku, ako sú pomalované pompejské domy a moderné milánske vily.

V Kassiciaku nemôže byť ani reči o parku. Ako to už na farme býva, všetko bezprostredné okolie boly asi zeleninárske záhrady, lúky alebo role. Pred domom, ktorý bol chránený proti slnku a vetrom niekoľkými skupinami gaštanov, skláňala sa lúka — ani stopy po nejakom kaštieľslcom trávniku! Sadali si na nej do trávy, do tône daktorého z veľkých stromov a radostne sa zabávali, počúvajúc prerušovaný spev potôčika, ktorý tiekol pod oknami kúpeľne. Žilo sa tu v plnej prírode, takmer sedliackym životom. Celá pôvabnosť Kassiciaka bola v tichosti, pokoji a najmä čerstvosti. Unavené Augustínove pľúca dýchaly tu čistejší vzduch než v Miláne, kde vlhká spara leta až zadúša. Jeho duša, túžiacia po sosbieraní, nachádzala tu zátišie, ktoré harmonizovalo s jeho novými plánmi — nachádzala vidiecku samotu, ktorej vergiliovska sladkosť líškala sa jeho ešte vždy spisovateľskej predstavivosti. Dni, ktoré tu strávil, boly preň požehnané dni. Oveľa neskoršie s dojatím sa na ne rozepamätáva a v poryve vďačnosti voči svojmu hostiteľovi prosí Boha, aby mu On splatil jeho dlžobu: „Ty mu to vy-

nahradiš, Pane, v deň zmŕtvychvstania spravodlivých ... Ty dáš Verekundovi odmenou za jeho pohostinnosť tam v Kassiciaku, kde sme odpočinuli v Tebe, keď opúšťali sme páliace leto tohto veku. Ty mu dáš čerstvosť a večne zelené tône svojho raja ..."

Boly to jedinečné chvíle v Augustínovom živote. Bezprostredne po duchovnej kríze, ktorá zapôsobila aj na jeho telo, ako by vychutnával rozkoš zotavovania. Uvoľňuje sa a — ako sám vraví — odpočíva. Nadšenie síce spľaslo, ale jeho viera je stále rovnako pevná. Spokojným a prenikavo jasným duchom posudzuje svoj stav, vidí celkom určite, čo má ešte robiť, aby sa stal dokonalým kresťanom. Predovšetkým spriatelíť sa s Písmom, rozriešiť niekoľko súrných otázok — napr. problém duše, jej prirodzenosti a jej pôvodu, ktoré ho teraz celkom zaujaly. Potom zreformovať svoje správanie, premeniť zvyklosti svojich myšlienok a — keď to tak možno povedať — odcitlivíť svojho ducha, ešte vždy presiaknutého pohanskými vplyvmi: úloha delikátna, ťažká, často bolestná, ktorú nesplní veru len tak za deň.

Po dvadsiatich storočiach kresťanstva a čo ako sa pýtame, že všetko rozumieme, jednako ešte nechápeme celkom dobre, aká hlboká priepasť nás delí od pohanstva. Keď náhodou prídeme na jeho stopy v istých zapadnutých krajoch Juhu, utekáme pred ním, nepoznávame ho už, natoľko je nám ďaleké, a katolicizmu pripisujeme radi i veci, ktoré sú v skutočnosti len prežitkami dávno zaniknutých mravov. Ale Augustín mal ich ešte celkom zblízka pred sebou.

Keď sa prechádzal lúčinami a lesmi v Kassiciaku, objavovali sa v jeho pamäti faunovia a silváni antickej mytológie, takže ich takmer videl. Nemohol spraviť ani kroka, aby nenadŕabil na jednu z ich kaplniek alebo aby sa nezastavil pri medzníku celkom mastnom ešte od oleja, ktorým ho pokropila poverčivosť sedliakov. Ani on ani antická pohanská zem neobliekli ešte úplne Krista nových čias. Ponášal sa na Herma Kriofora, ktorý trošku neobratne symbolizoval Spasiteľa na stenách katakômb. Podobne ako sa Nositeľ kozia pomaly-pomaličky premieňal na Dobrého Pastiera, aj hipponský biskup pomaly sobliekal so seba rétora Augustína.

To všetko uvedomil si v tej roztúženej jeseni v Kassiciaku — jeseni, ktorá bola preťažená mŕtvolyňmi vôňami hynúceho leta, ktorá však už zvestovala veľký pokoj zimy. Ožlknutých gaštanových listov bolo čoraz viac a viac pri cestách. Ba zastavily aj potôčik, čo tiekol pri kúpeľni, takže zajatá voda prestala na chvíľku spievať. Augustín napäl uši. Aj jeho duša bola zahatená — zastavená troskami myšlienok a vášní. Ale vedel, že čoskoro sa zas zdvihne triumfálny spev jeho nového života, a opakoval si slová žalmu: „*Cantate mihi canticum novum*, spievajte mi nový spev.“

Na nešťastie Augustín v Kassiciaku nemal starosť len o svoju dušu a o svoju spásu: mal ich na tisíce. A takto to bude cez celý jeho život. Až do konca bude túžiť po samote, po živote v Bohu, a až do konca bude Boh ukladať naň starosť o bratov. Tento veľký duch bude žiť najmä charite.

U Verekimda nebol len pánom domu, ale musel viesť a spravovať celé hospodárstvo. Pravdepodobné je, že každý z hostí vily mal na tom podiel. Rozdelili si úlohy. Dobrák Alypius, ktorý sa vyznal v obchodovaní a poznal tajomstvo úspešného postupu, prevzal vonkajšie veci — kúpy a predaje a pravdepodobne aj vedenie kníh. Bez prestania bol na ceste do Milána. Augustín vybavoval korešpondenciu, každé ráno prideloval práce nájomníkom vily. Monika viedla domácnosť, a to tiež nebola malá úloha v dome, kde každý deň sedelo okolo stola deväť ľudí. Ale svätica plnila svoje skromné zamestnanie s dojímavou dobrotou a sebazapieraním: „Starala sa o nás, vraví Augustín, ako by sme všetci boli jej deťmi, a slúžila nám, ako by každý z nás bol jej otcom.“

Nože, popozerať sa si trošku tie Monikine „deti“. Okrem Alypia, ktorého už poznáme, bol tu mladý Adeodatus, dieťa hriechu, „môj syn Adeodatus, ktorého duch sľubuje veľké veci, ak ma neklame moja láska k nemu“. Takto hovorí jeho otec. Zdá sa, že chlapec bol ozaj zázračné dieťa, akým bude neskôršie malý Blaise Pascal: „Duch tohto dieťaťa ma strašil, *horrori mihi erat illud ingenium*“ — vraví zas jeho otec. Jedno je isté: bola to anjelská duša. Augustín zachoval nám niekoľko jeho slov. Voňajú ako kytica ľalií.

Bližšie k zemi sú ostatní členovia rodiny: Navigius, Augustínov brat, dobráčisko človek, o ktorom nevieme nič iného ako to, že bol chorý na žiž — žltáčka afrického zemana! — a že preto nejedával

nič pocukreného. Ďalej Rustikus a Lastidianus, dvaja bratanci, nejasné osobnosti, ako štatisti v tragédii. A konečne Augustínovi žiaci: Trygecius a Licencius. Prvý z nich, ktorý bol už po vojenčine, bol oduševnený za dejiny „ako veterán“. Hoci mu učiteľ venoval niekoľko slov vo svojich dialogoch, jeho fyziognómia je nám jednako neurčitá. Inakšie je to s Licenciom. Tento syn Romaniana, tagastského mece-
na, bol obľúbeným žiakom Augustínovým. Vidno to. Všetky slová, ktoré mu Augustín venoval, vyznačujú sa teplým tónom, farbou a dojímavou výraznosťou.

Licencius sa nám predstavuje ako typ rozmaznaného dieťaťa; je neskrotný, rád sa chváli, je opovážlivý, veľmi priateľský a rád si ponatáhuje svojho učiteľa, keď môže. Okrem toho je i prenáhlený, ľahko vzkypí, je povrchný a trošku hašterivý. Inakšie najlepší syn na svete: slabšia hlava, ale dobré srdce. Bol liberálny pohan a myslím, že ním ostal celý život, čo ako ho povzbudzoval Augustín a jemný Paulinus z Noly, ktorý ho karhal veršom i prózou. Ako mohutný jedák a poriadny pijan musel sa veru kajať pri stole svätej Moniky, ktorý býval väčšinou bez mäsa. Ale keď ho posadla horúčka inšpirácie, zabúdala na jedenie i pitie a v svojom poetickom smäde bol by vypil — vraví jeho učiteľ — do ostatnej kvapky všetky studnice Helikonu (múzam zasväteného vršku). Licencius vášnivo veršoval: „Je už takmer dokonalý básnik“, píše o ňom Augustín otcovi Romanianovi. Starý rétor poznal svojich ľudí a vedel, ako

treba rozprávať s otcom bohatého žiaka — najmä vtedy, ak tento otec je ešte aj dobrodincom. V Kassiaciaku zveršoval žiak Licencius pod blahovlnným okom Augustínovým romantické dobrodružstvo Pyrama a Tisbe. Niekedy prednášal z neho ostatným hosťom vily, lebo mal krásny zvučný hlas. Ale potom odhodil načatú báseň a zrazu sa vrhol na grécke tragédie, do ktorých sa, pravda, vôbec nerozumel: to mu však nebránilo, aby tým každého, koho len schytil, nemordoval. A inokedy sa zas oduševňoval za cirkevné spevy, ktoré vtedy žiarili ešte v celej svojej novosti. V také dni bolo čuť Licencia od rána do večera prepevovať *cantica*. Pri tejto príležitosti rozpráva Augustín s nevinnou dobrosrdečnosťou istú anekdotu, ktorá dnes žiada veru od čitateľa veľa ohľadu. Ale pretože nás vovádza do intimity tých napoly pohanských a napoly kresťanských mravov, v ktorých Augustín ešte žil, prednesiem ju v celej jej priamosti.

Teda raz večer — už bolo po jedle — Licencius vyšiel, vybral sa k tomu určitému tajnému zátišiu a tam odrazu začal si spievať tento verš žalmu: *Bože mocnosti, obráť nás, ukáž nám svoju tvár a budeme zachránení!* Od istého času neustále si len to prepevoval. Opakoval až do omrzenia tento verš, ako sa to robieva s práve naučenou melódiou. Ale zbožná Monika, ktorá ho teraz tiež čula, nemohla zniesť, aby sa na takom mieste spievaly také sväté slová. Poriadne vyhrešila vinníka. Ale jašo jej dosť potme-húdsky odpovedal:

— Predstav si, mamička, že by ma na tom mieste

zavrel nejaký nepriateľ: nemyslíš, že Boh by ma aj odtiaľ vyslyšal? ...

Na druhý deň už ani nemyslel na tú príhodu a keď mu ju Augustín pripomenul, vyhlásil, že ho svedomie preto vôbec nehryzie.

— Nuž a ja, pokračuje znamenitý učiteľ, ja som sa vôbec nepozastavil nad tým ... Lebo v skutočnosti ani to určité miesto, pre ktoré sa pohoršila moja matka, ani tma nie sú príliš v rozpore s touto piesňou. Lebo čo myslíš, odkiaľ nás má vytriahnuť Boh, ktorého prosíme, aby sme sa obrátili a hľadeli na jeho tvár? Ci nie z toho bahniska smyslov, v ktorom sú zanorené naše duše, a z tej tmy, ktorá nás obkľučuje svojimi bludmi? ...

A keďže v tieto dni hovorili o poriadku, ktorý ustanovila Prozreteľnosť, Augustín využil príležitosť, aby spustil svojmu žiakovi takú výchovnú kázničku. Šibal Licencius ju pokorne vypočul a potom nie bez istej zlomyseľnosti usúdil:

— Hľa, hľa, aká zázračná shoda okolností na dôkaz, že všetko sa deje v najlepšom poriadku a nám na väčšie dobro!

Táto odpoveď prezrádza tón Augustínových rozhovorov so žiakmi. Ale čo aké slobodné a zábavné boli ich rozhovory, vždy boli solídne a vždy mali výchovný cieľ. Nezabúdajme, že milánsky rétor je aj profesorom. Väčšinu dňa bol zaujatý len tými dvoma mladíkmi, ktorých mu sverili. Len čo si odbavil prácu s farmou, len čo sa poshováral so sedliakmi a vydal rozkazy robotníkom, hneď sa dal do svojho rétorského

remesla. Predpoludním vysvetľovali spolu Vergiliove *Eklogy*. A večer diskutovali o filozofii. Keď bolo pekne, vyšli si na lúku a v tóni gaštanov pokračovali v diskusii. Keď pršalo, schovali sa do odpočívárne pri kúpeľni: boly tu líhadlá, vankúše, mäkké stoličky, v ktorých sa príjemne rozprávalo a rovnomerná teplotúra susednej parnej kúpeľne bola veľmi dobrá na Augustínove priedušky.

Nič vyumelkovaného nebolo v tých rozhovoroch, nič, čo by zaváňalo školou. Dišputa vychádzala od vecí, ktoré mali práve pred očami, často od nepatrnej náhodnej udalosti. Raz v noci, keď Augustín nemohol zaspať — často mával také bezsenné noci — začala sa diskusia na posteli. Lebo učiteľ a žiaci spali v tej istej izbe. Ušami napätými do tmy počúval prerušovaný šepot potôčka. Usiloval sa vysvetliť si tie prestávky... A tu odrazu sa začal pod prikrývkou mrviť Licencius, nahmatal v tme poleno, ktoré ležalo v blízkosti, a udrel ním niekoľko ráz do nohy posteľe, aby zahnal myši. Teda ani on nespál, ba ani Trygecius, ktorý sa tiež prehadzoval na posteli. Augustín bol natešený: mal poslucháčov! Nevedel sa zdržať, aby im nepredložil otázku: „Prečo tie prestávky v toku potôčka? Či nepodliehajú aj ony akémusi tajnému zákonu? ...“ Téma na konverzáciu bola nájdená. A potom ešte niekoľko dní diskutovali o poriadku vecí.

Inokedy, keď šli do kúpeľne, zastali a pozorovali boj dvoch kohútov. Augustín upozornil mladíkov na „istý veľmi účelný poriadok vo všetkých pohyboch týchto nerozumných zvierat“.

— Pozrite len na víťaza! — povedal im. Jeho spev je hrdý. Rozostiera krídla na pyšný znak vlády. A pozrite na premoženého, ani nepipne, krk má ošklbá-
ný a stojí zahanbeno. To všetko prejavuje ani neviem akú krásu, súzvučiacu so zákonmi prírody.

Nový dôkaz na poriadok: včerajšia diskusia sa znovu rozprúdila.

Táto nepatrná milá príhoda je hodná, aby sme sa aj my zastavili pri nej. Ukazuje nám Augustína, ktorý je nielen nadšený krásou, ale aj veľmi pozorne skúma divadlo okolitého sveta. Kohútie zápasy sú ešte veľmi módne v rímskej spoločnosti na konci Impéria. Sochárstvo už oddávna našlo si v nich vďačné námety. Keď čítame tieto Augustínove odstavce, rozepamätávame sa medzi inými podobnými motívmi na tú lateránsku urnu, na ktorej sú zobrazení dvaja chlapci: jeden z nich plače nad svojím premoženým kohútom a druhý s láskou objíma a bozkáva svojho víťaza, ktorého poznať podľa venca, ktorý drží v pazúrikoch.

Augustín má vždy veľmi blízky vzťah k týmto jednoduchým realitám. Vonkajšie veci každú chvíľu prerušujú dialóg učiteľa a jeho žiakov... Ležia na posteli za istej daždivej novembrovej noci. Pomaly — pomaličky začína zafarbovať obloky neurčité svetlo. Pýtajú sa, či to mesiac, alebo či sa začína brieždiť... Inokedy začína v celej svojej nádhere vychádzať slnko a oni sa rozlloďujú, že si pôjdu sadnúť do trávy na lúku. Alebo obloha sa zas zatiahne, i zažnú si svetlo... Alebo objaví sa usilovný Alypius, ktorý prichádza z Milána ...

Tak isto, ako zaznačuje Augustín všetky tie prelietavé udalosti, shromažďuje v svojich dialogoch všetkých svojich hostí, pripúšťa ich k diskusii: matku, brata, bratancov, Alypia, ktorý je práve doma medzi dvoma cestami, ba i dieťa Adeodata. Augustín pozná cenu zdravého ľudového smyslu, tušenia čistého srdca alebo zbožnej duše, ktorá sa živí modlitbami. Monika často vošla do siene, kde dišputovali, oznámiť, že obed je pripravený, alebo na dačo iného. Syn ju poprosil, aby zostala chvíľku s nimi. Ona sa v svojej skromnosti bránila pred takou poctou:

— Matka, vraví Augustín, a či ty nemiluješ pravdu? Nuž prečo by som sa mal hanbiť dať ti miesto tu, medzi nami? A hoci by si aj len trošku milovala pravdu, jednako by som ťa musel pozvať a vypočuť. Nuž musím to spraviť tým skôr, lebo ty ju miluješ ešte väčšmi než mňa, *a ja viem, akou láskou ma miluješ!*... Nič by ťa nemohlo odtrhnúť od pravdy, nie strach, ani nie bolesť, čo aká by bola, ba ani sama smrť nie. Nuž a nesúhlasia všetci, že toto je najvyšší stupeň filozofie? Ako sa teda nemám vyhlásiť za tvojho žiaka?

A Monika, zmätená toľkou chválou, odpovedá milujúcim karhaním: „Budže mi ticho! Ešte si nikdy nepovedal väčšiu lož!”

Tieto rozhovory boli väčšinou číre dialektické hračky podľa vkusu tejto epochy, trošku pedantné a až únavné subtilne hračky. Blčiacemu Licenciovi sa vždy nepáčily. Často býval roztržitý a učiteľ ho preto karhal. Ale konečne Augustín vedel naraz i zabávať

svojich chovancov i cvičiť ich rozum. Na konci istež diskusie povedal im so smiechom:

— Ale teraz už aj slnko ma upozorňuje, aby som pekne poskladal do košíčka čačky, ktoré som priniesol deťom...

Všimnime si letkom: je to ostatný raz — pred blížiacimi sa storočiami všeobecného intelektuálneho mlčania alebo suchej scholastiky —, je to ostatný raz, čo sa hovorí o veľkých otázkach takým tónom elegantného žartovania a takou slobodou ducha. Trádia, ktorú započal Sokrates pod platónmi Ilisu, uzaviera sa Augustínom pod gaštanmi Kassicia-ka.

A jednako, čo aká veselá a fantastická je forma, v podstate sú tieto dialógy o *Akademikoch*, o *Poriadku*, o *Blaženom živote* vážne, ba veľmi vážne. Najlepším dôkazom toho, akú hodnotu im pripisoval Augustín, je, že si ich dal stenografovať a neskoršie ich uverejnil. Pri diskusiách sedeli s nimi *notarii* (zapisovatelia), ktorí nedovolili, aby sa niečo stratilo. Vznik písára, zapisovateľa sa datuje od tohto obdobia. Administrácia hynúceho Impéria bola úžasne spapierenená. A stykom s ňou stala sa takou aj Cirkev. Nehnevajme sa na to príliš, veď práve táto pisateľská mánia nám popri množstve pliev zachránila ne jeden drahocenný historický dokument. A čo sa týka Augustína, tieto zápisy rozhovorov v Kassiciaku majú aspoň tú zásluhu, že nám predstavujú duševný stav budúceho biskupa hipponského v rozhodnom okamihu jeho života.

Tie dialógy, čo ako sa vidia školáckymi, prezrádzajú totiž, čím sa zapodieval vnútorne Augustín bezprostredne po svojom obrátení. Na pohľad podvracia *Akademikov*, ale v skutočnosti borí sa s bludmi, pod ktorými tak dlho trpel. Určuje svoj nový ideál. Nie, hľadanie pravdy bez nádeje, že ju aj dosiahne, to nemôže priniesť šťastie. Ozajstné šťastie je len v Bohu. A keďže jestvuje vo veciach istý poriadok, treba spraviť poriadok aj v duši a tak ju spraviť schopnou na videnie Boha. Treba v nej utíšiť zmätok vášní: preto je nevyhnutná vnútorná reforma a konečne ascetizmus.

Ale Augustín vie, že tieto pravdy musia byť pripôsobené slabosti tých dvoch mladíkov, ktorých učí, a slabosti širokých vrstiev ľudí. V týchto rokoch nemá ešte tej intranzigencie, ktorú mu čoskoro dodá väčšia čnosť, intranzigencie, proti ktorej sa vlastne neustále boria jeho láska a jeho vytrvanlivé spisovateľské rozpomienky. Vtedy formuluje o svetskej morálke a výchove pravidlo, ktoré prijme budúca kresťanská múdrosť: „Keď už budete mať poriadok v srdci, vraví svojim žiakom, vráťte sa k svojim veršom. *Lebo poznanie slobodných náuk, ale striezlivé a zriadené poznanie*, stvárnjuje ľudí, ktorí budú vedieť milovať aj pravdu... Ale sú aj iní ľudia, alebo, aby som sa lepšie vyjadril: iné duše, ktoré — hoci sú ešte uväznené v tele — hľadá na nesmrteľný sňatok najlepší a najkrajší Snúbenec. Tieto duše nie sú spokojné s tým, že žijú,- chcú šťastlivo žiť... Vy sa s *očakávaním* vráťte k svojim múzam!"

Vráťte sa k svojim múzam: krásne slovo! Aké ľudské a aké múdre! Celkom jasne naznačuje dvojitý ideál tých, čo i ďalej žijú v svete podľa kresťanských zákonov strízlivosti a umiernenosti — a tých, čo túžia žiť v Bohu. Augustín si už vybral. On už neobráti späť hlavu. Dialógy v Kassiciaku sú posledné sbohom pohanskej múze.

II

EXTÁZA SVĚTEJ MONIKY

Zimu strávili v Kassiciaku. Augustín, čo ako bol zaujatý prácami okolo hospodárstva a starostlivosťou o svojich žiakov, zapodieval sa najmä veľkou vecou svojej spásy.

Soliloquia, ktoré vtedy písal, sprítomňujú nám až po vášnivý tón meditácie, do ktorých sa ponáral obyčajne večierkami alebo za bezsenných nocí. Vzlykajúc hľadal Boha: „*Fac me Páter, quaerere te!* Daj, Otče môj, aby som ťa hľadal!" Ale hľadal ho ešte vždy viac ako filozof než ako kresťan. Neodumrel v ňom ešte starý človek. Ešte nesobliekol so seba celkom rétora ani intelektuála. I nadalej mal ešte to jemné srdce, ktoré toľko obetovalo ľudským citom. V tých vrúcnych dialogoch medzi jeho umom a ním samým cítíme, že rozum nie je už celkom pánom: „Teraz milujem len Boha a dušu", vyhlasuje Augustín s nádychom opovážlivosti. Ale rozum, ktorý ho dobre pozná, mu odpovedá: „Teda nemiluješ ani svojich priateľov? — Milujem dušu: nuž akože by som mohol aj ich nemilovať?" Čo chybuje ešte tej vete, naplnenej takým nádherným a už takým očisteným citom, aby

znela číro kresťanským tónom? Sotva maličký odtie-
nok prízvuku.

Aj sám začínal badať, že treba menej filozofovať
a priblížiť sa viacej k Písmu — započúvať sa do jeho
múdrosti skrúšeným a poníženým srdcom. Na Ambró-
zove upozornenie, s ktorým sa listovne poradil, začal
čítať proroka Izaiáša, ako tú z posvätných kníh, ktorá
najjasnejšie zvestuje vykúpenie. Ale ťažkosti, ktoré
tu stretol, ho odzbrojily: preložil čítanie na neskorší
čas. Medzitým poslal milánskej municipalite svoje
zrieknutie s miesta profesora rétoriky. Potom, keď
prišiel čas, poslal písomne biskupovi Ambrózovi vy-
znanie všetkých svojich bludov a chýb a naznačil mu
svoj pevný úmysel, dať sa pokrstiť. Pokrstený bol
v úplnej tichosti 25. apríla, na Veľkú noc roku 387,
spolu so svojím synom Adeodatom a priateľom Aly-
piom. Alypius sa veľmi pobožne pripravil na krst;
bral na seba tie najťažšie tresty až po chodenie bo-
sými nohami v zime po zamrznutej zemi.

Takto, hľa, vracajú sa pustovníci z Kassiciaka do
Milána. Augustína opustili jeho dvaja žiaci. Tryge-
cius vstúpil zas zaiste k vojsku. Licencius sa osadil
v Ríme. Ale zato k skupinke novoobrátených pripo-
jil sa iný krajan, Afričan z Tagaste, Evodius, bývalý
cisársky úradník. Evodius, budúci biskup v Uzale
v Afrike, pokrstený pred Augustínom, bol muž úz-
kostlivej zbožnosti a dokonalej viery. Zbožne rozprá-
val so svojím priateľom, ktorý po krste zažíval pokoj
Milosti. Hovorievali o spoločnosti, ktorú bol založil
alebo zriadil svätý Ambróz pri milánskych bránach, a

keď Augustín porovnal tamojší prísny život so svojím životom v Kassiciaku, zbadal, že bol ešte veľmi poškvrnený pohaňstvom. Obrátenie treba uskutočniť až do ostatných dôsledkov, žiť pustovnícky, ako žil Anton a jeho pustovníci v Tebaide. A vtedy mu zišlo na um, že v Tagaste má ešte vždy malé imanie, dom, polia. Nuž, usalaší sa tam a bude žiť v odriekaní, ako žijú mnísi. Malého Adeodata jeho čistota priamo predurčovala na taký asketický život. A Monika, ktorá už dávno bola prijala vdovský závoj, nebude musieť vôbec meniť svoje zvyklosti, aby mohla viesť pri synovi a vnukovi život svätice. Spoločnou dohodou sa rozhodli, že sa vrátia do Afriky a tam uskutočnia svoj plán.

Teda bezprostredne po krste má Augustín len jednu túžbu: pochovať sa v zátiší, žiť poníženým a skrytým životom, rozdeleným medzi štúdium Písma a rozjímanie o Bohu. Neskoršie ho nepriatelia obžalúvali, že sa obrátil z ambícií, pre úctu a bohatstvo biskupstva. Ale toto osočovanie je celkom bezpodstatné. Jeho obrátenie bolo jedno z najúprimnejších, najnezištnejších — a tiež z najhrdinskejších: ved' mal vtedy triatridsať rokov. Keď pomyslíme na všetko, čo miloval, na všetko, čo opustil, nemôžeme spraviť iné, ako len skloniť hlavu a zohnúť koleno pred takou vznešenou čnosťou a takým príkladom.

Karavána sa vybrala na cestu v lete a prešla Apeninami do Ostie, kde chceli nasadnúť na loď. Presnejšie dátum tohto exodu (odchodu) nemožno určiť. Augustín musel možno utekať so svojimi spoločníkmi

pred tlupami uzurpátora Maxima, ktorý koncom augusta prekročil Alpy a tiahol na Milán, kým mladý Valentinián s celým svojím dvorom utiahol sa do Aquileje. Ale rozhodne bola to veľmi únavná cesta, najmä v tomto horúcom období. Monika došla veľmi oslabená. A keď už boli v Ostii, museli zas čakať na loď do Afriky. Neponúkala sa vždy vhodná príležitosť. Veď v tých časoch lode závisely na blahovôli mora, vetra a tisícorakých iných okolností. Čas sa vôbec nerátal; mrhalo sa ním. Plávalo sa po malých úsekoch, popri brehoch, na ktorých sa zastávky predlžovali podľa chuti majiteľa lodi. Na týchto lodiach — veľkých jednotvážníkoch s biednou palubou — plavba bola nielen nekonečná a dosť neistá, ale najmä veľmi nepohodlná. Nuž nikto sa neponáhľal zapadnúť do jej mučiarne a každý si ju rozdeľoval podľa možnosti viacerými prestávkami. Všetky tie dôvody spôsobilý, že naši Afričania sa dosť dlho zdržali v Ostii. Istotne sa složili u kresťanských bratov, Augustínových alebo Monikiných známych, v spokojnom dome, ďaleko od huku kozmopolitných zástupov, ktoré zaplavovali prístavné hotely.

Ostia, rozložená pri ústí Tiberu, bola súčasne prístavom i skladišťom Ríma. Obilné lode privádzaly sem z Afriky olej a zbožie. Bolo to obchodné tranzitné miesto a prístav prisťahovalcov z celého Stredomoria. Dnes ostalo z nej len biedne mestečko. Ale neďaleké archeologické vykopávky v nedávnych časoch odkryly stopy veľkého mesta. Pri vchode bol objavený nekropolis (cintorín) s oblúkovitými hrobmi (arcoso-

lia), kde bolo možno uložené aj telo svätej Moniky. V nekropoli našli krásnu komolú sochu, asi nejakého smútočného Génia alebo Viktóriu so širokými rozpätými krídlami, podobnú kresťanským anjelom. Ďalej je tu fórum s obchodmi, strážne kasárne, termy, divadlo, niekoľko veľkých kostolov, ulice s arkádami, dláždené širokými kamennými platňami, obchodné skladištia: pozdĺž múrov vidno v nich ešte teraz diery, do ktorých ukladali bachraté amfory. Všetky tie pozostatky vzbudzujú myšlienku na ľudnaté centrum, v ktorom bol veľmi čulý obchodný a lodný ruch.

Augustín a jeho matka našli jednako aj v tomto rušnom meste možnosť, ako sa sosbierať, spojiť v rozjímaní a modlitbe. Do tohto prostredia trošku privšednej rušnosti, do šumu lodí a obchodu, umiestňuje sa mystická scéna, v ktorej očistená láska matky a syna javí sa nám ako v svetle apoteózy. Tu v Ostii zažili čosi ako by predchuť večného spojenia v Bohu. Bolo to v dome, v ktorom sa boli složili. Srdečne sa rozprávali, opretí o oblok do záhrady ... Ale tá scéna bola dostatočne zpopularizovaná chýrnym obrazom Ary Scheffera. Sprítomníme si ho: dve bledé tváre, bezkrvné, ako by netelesné, na ktorých žijú len ohnivú oči, napnuté k azúru — k hustému, nepreniknuteľnému, všetkými tajomstvami večnosti obťažnému azúru. Nijaký smyslami badateľný predmet, nič, vôbec nič ich nevyrušuje v kontemplácii. Ba i more, hoci maliarom naznačené, splýva takmer s modrou líniou horizontu. Dve duše a nebo — to je myšlienka obrazu.

Živá poézia je tu zmrazená do abstraktnej myšlienky. Postoj osôb — vznešene si sedia a nie sú už opreté o oblok — je na Schefferovom obraze ako by pripravený, trošku divadelný. A celok pôsobí studenou suchosťou, ktorá sa veľmi líši od lyrického tepla rozprávania vo *Vyznaniach*.

Ja som si vždy tak predstavoval — možno pod vplyvom toho obrazu —, že oblok domu v Ostii hľadel ponad záhradu až na perspektívu mora. Tak sa mi videlo, že more, tento symbol nekonečnosti, muselo byť pri tom ostatnom rozhovore Moniky s Augustínom. Ale v Ostii som sa musel zrieknuť tejto priliterárnej myšlienky: mora tam nevidno. Pravda, v tej dobe pobrežie ešte nebolo pieskom tak zanesené ako dnes. Ale je také nízke, že ani celkom blízko pri ústí Tiberu netušíš blízkosť mora, iba ak podľa odrazu vln v ovzduší, podľa akéhosi perleťového okruhu, ktorý sa chveje na okraji oblohy. Teraz sa skôr prikláňam k myšlienke, že oblok domu v Ostii bol obrátený smerom k nesmiernemu melancholickému obzoru *Agio romano*: „Prešli sme jednu za druhou — vraví Augustín — *všetky hmotné veci až po samé nebo*“. Nuž či sa priamo nenúka myšlienka, že tie hmotné veci — formy zeme s rastlinami, riekami, mestami a horami — mali skutočne pred očami? Isté je, že vážny výhľad, ktorý sa rozprestieral pred ich zrakom, bol celkom v súlade s rozpoložením ich duší. Táto šira pustá rovina vôbec neťaží, niet tu ničoho, čo by pripútavalo Pohľad na prihmotné detaily. Jej farby sú bledé a ľahké, ako by už mizly. Nesmierne neplodné rozlohy, jed-

notvárne žlté, na ktorých kde tu žiari trošku čohosi ružového, trošku čohosi zeleného: bodľačie, kručinky pri rozorvanom brehu rieky alebo sopár *boschetti* so zaprášeným listím, ktoré sa slabo rysujú na bledej pôde. Vpravo borový lesík. Naľavo zvlnenie rímskych vrškov rozplýva sa v nekonečne smutnej prázdnote. V pozadí sa nejasne rysuje v čírom a usmievavom kryštále neba fialová maska albánskych hôr so zahmlenými a sladkými obrysami.

Augustín a Monika, opretí o oblok, teda hľadeli. Bolo to zaiste na mrku, keď obloky južných krajov sa po páliacom dni otvárajú v ústrety sviežosti. Hľadeli: „Obdivovali sme, vraví Augustín, krásu tvojich diel, ó Bože môj! ...“ Hen dolu za vrškami bol Rím so svojimi palácami, chrámami, s jagotom pozlátok a mramorov. Ale obraz vzdialeného cisárskeho Mesta nemohol prevládnúť večný smútok, ktorým dýcha *Agro*. Tón pohrebnej clivosti ležal na kraji, ktorý sa už už ponáral do prívalu tóni. Ako ľahko bolo odtrhnúť sa od márných hmotných preludov, ktoré samy od seba zanikaly!... „A vtedy, pokračuje Augustín, povzniesli sme svojho ducha.“ (Hovorí, ako by sa boli on i jeho matka rovným letom povzniesli ku kontemplácii. Pravdepodobnejšie je, že strhla ho k tomu Monika, oddávna spriatelená s duchovnými cestami, privyknutá na videnia, na mystické rozhovory so svojím Bohom...) Kdeže bol teda ten Boh? Všetko stvorenstvo, na ktoré sa obracali so svojou horúcou prosbou, im odpovedalo: „*Quaere super nos!*... Hľadaj nad nami!“ Hľadali, vždy vyššie vystupovali: „Došli

sme až k svojim dušiam, ale aj tie sme prešli, aby sme došli, Pane, do tej ríše nevyčerpatelnej hojnosti, kde ty večne živiš Izraela chlebom Pravdy . . . Ako sme tak rozprávali a vznášali sa vyhladovaní k tejto božskej ríši, *dotkli sme sa vo vzlete na chvíľku svojich srdc* . . . A potom vzdychajúc sme zas padli, nechávajúc tam pripútané prvotiny svojho ducha, a vrátili sme sa k bľabotaniu svojich pier — k tomu smrteľnému slovu, ktoré má začiatok i koniec . . ."

„Spadli sme!“ Nevysloviteľné videnie zhaslo. Ale v nich zavládlo veľké ticho, ticho vecí, ticho duše. A vraveli si:

— Keby to ticho potrvalo, keby sa všetky nižšie videnia rozplynuly a toto jedinečné videnie keby mohlo unášať dušu, pohltiť ju a zahrúžiť v radosti kontemplácie tak, aby večný život bol podobný tomuto okamihu poznania, v ktorom sme vzdychali láskou — či by to nebolo splnenie slova: „Vstup do radosti svojho Pána?“ — Kedyže vstúpime do nej? Vtedy, Bože môj, keď vstaneme zmŕtvych? . . .

Pomaličky sa zas vracali na zem. Umierajúce farby západu hasly v hmlách *Agia*. Svet vstupoval do noci. A vtedy Monika, dotknutá neomylnou predtuchou, povedala Augustínovi:

— Syn môj, mňa v tomto živote už nič neteší. Ozaj neviem, čo tu na zemi ešte robím alebo načo som ešte tu! . . . Pre jedinú vec som ešte túžila, aby som tu na chvíľku zostala, a to bola túžba, aby som Ťa, prv než umriem, videla kresťanom a katolíkom. Môj Boh

mi nad všetko očakávanie vyplnil túto žiadosť!...
Nuž načo som ešte tu? ...

Monika cítila: jej poslanie je skončené. Vyčerpe-
la, ako vraví Augustín, všetku nádej tohto veku,
consumpta spe saeculi. Blížil sa jej odchod. Táto ex-
táza bola videním umierajúcej, ktorá odchýlila kon-
ček Závoja a ktorá už nie je na tejto zemi.

A ozaj, o päť či šesť dní onemocnela. Dostala ho-
rúčku. Podnebie Ostie bolo zimnicovité, ako je i dnes,
a neustále bolo nezdravé, lebo cudzinci prinášali sen
všetky nákazy Orientu. A okrem toho aj únava z dl-
hej cesty v letných horúčavách oslabila predčasne
ostarnutú ženu. Musela si ľahnúť. Čoskoro sa jej stav
tak zhoršil, že stratila celkom vedomie. Mysleli, že
skonáva. Všetci sa shromaždili okolo jej postele: Au-
gustín, brat Navigius, Evodius, dvaja tagastskí bra-
tanci. Rustikus a Lastidianus. Ale ona sa odrazu
striasla a dvihla sa s prekvapeným pohľadom:

— Kde som bola? — opýtala sa.

Potom, keď z dojatosti tváří vôkol seba vytušila,
že je koniec, povedala rozhodným hlasom:

— Tu pochovajte svoju matku!

Navigius, naľakaný myšlienkou na smrť, protivil
sa so všetkou svojou synovskou láskou:

— Nie, matka, ty vyzdravieš! Uvidíš ešte svoju
vlasť, nezomrieš tu v cudzej zemi!

Ona pozrela naň s bolestným pohľadom, ako by
zarmútená, že hovorí tak nie po kresťansky a obráti-
la sa k Augustínovi:

— Počuješ, čo hovorí?

A potom po chvíľke tichosti pokračovala rozhodnejším hlasom, ako by diktovala svojim synom ostatnú vôľu:

— Pochovajte toto telo, kam chcete, a nestarajte sa oň! Len jedno vás prosím, rozpamätajte sa na mňa pri Pánovom oltári, kdekoľvek budete!.. .

Bola to najväčšia obeť! Akože sa mohla Afričianka, tak srastnutá so svojou zemou, uspokojiť s tým, že bude pochovaná v cudzine? Vo vtedajšej spoločnosti, v ktorej ešte žily pohanské myšlienky, miesto hrobu bola nemalá vec. Monika, ako všetky vdovy, starala sa tiež o to. V Tagaste dala si pripraviť miesto pri boku svojho muža Patrícia. A hľa, teraz ako by sa toho zriekala. Augustínovi druhovia boli prekvapení takým zaprením seba. On obdivoval Milosť, ktorá tak premenila dušu jeho matky. A mysliac na všetky čnosti jej života, na vrúcnosť jej viery — od tejto chvíle vôbec nepochybuje, že je svätá.

Monika ešte istý čas chradla. Konečne v deviaty deň svojej nemoci vydýchla ostatný raz v päťdesiatomšiestom roku svojho života.

Augustín jej zavrel oči. Jeho srdce naplňovala nesmierna bolesť. A jednako, hoci ako bol náchylný k slzám, mal toľko sily, že ju neoplakával... Ale tichosťou úmrtnej izby odrazu ozval sa prerážajúci Plač: malý Adeodatus nariekal pri pohľade na mŕtvolu. Vzlykal tak srdcervúco, že prítomní, rozrušení zármutkom plaču, museli ho tíšiť. To sa tak hlboko dotklo Augustína, že zvuk tohto plaču ešte po mnohých

rokoch znel v jeho ušiach. „Videlo sa mi — vraví —, že to sa moja detská duša ozývala v náreku môjho syna." On sám v obrovskej borbe rozumu proti srdcu chcel myslieť len na blaženosť, do ktorej vstúpala svätica. A jeho druhovia mysleli tak isto . . . Odrazu vzal Evodius do rúk žaltár a pred chladným telom Moniky zapel žalm: Ospevovať budem, Pane, tvoje milosrdenstvo a tvoju spravodlivosť. A všetci, čo boli v dome, pokračovali vo veršoch posvätného spevu.

Potom odviekli Augustína do susednej izby a pohrebníci začali pripravovať telo. Obkľučovali ho priatelia a príbuzní. A on potešoval drahých i seba. Podľa vtedajšieho zvyku rozhovoril sa o oslobodení vernej duše, o blaženosti, ktorá je jej prisľúbená. Bolo možno myslieť, že je celkom necitlivý: „Ale ja, Bože môj, hovoriac takto, približoval som sa k tvojmu uchu, kde ma nikto nemohol počuť, zastaviť prúd svojej bolesti... Ale ach, vedel som, čo potláčam v svojom srdci."

Ani v kostole na zádušnej omši za Monikinu dušu, ani neskoršie na cintoríne neplakal. Kresťanskou ostýchavosťou sa obával, aby nepohoršil svojich bratov, keby napodobňoval zúfalstvo pohanov a tých, čo umierajú bez nádeje. Ale úsilie, ktorým zdržoval slzy, stalo sa mu druhým utrpením. Deň sa končil v čiernom smútku, v zármutku, ktorý nijako nevedel striasť so seba a pod ktorým sa takmer dusil. Vtedy sa rozpomätal na grécke porekadlo: „kúpeľ zaháňa bôle" — i prišlo mu na um,

že zájde do term, aby si ulavil. Vošiel do *tepidaria* a ľahol si na horúcu dosku. Všetko darmo. „Hor-kosť môjho bóľu nevyšla z môjho srdca s potom, ktorý stiekal po mojich údoch.“ Sluhovia ho za-balili do teplých plachiet a zaniesli na ležadlo. A tam, zronený únavou a toľkými vzrušeniami, zaspal ťaž-kým spánkom. Keď sa na druhý deň prebudil, celú jeho bytosť napľňovala nová čerstvosť. A v pamäti zneli mu verše: prvé slová dôverčivej a radostnej hymny svätého Ambróza:

Ó Bože, stvoriteľ vecí
a správca neba, čo šatíš
deň každý jasom i krásou,
i noci blaho, spánku daj,
by odpočinok údy zbité
zas k práci dennej pripravil
a dušu slabú povzniesol,
od smútku chránil, úzkosti!...

Ale odrazu pri slove *smútok* vyrástla v ňom zas myšlienka na mŕtvu matku s ľútosťou za všetkou tou láskou, ktorú stratil. Zaliala ho vlna beznádeje. Hodil sa v plači na posteľ a konečne vyplakal všetky slzy, ktoré bol tak dlho zdržoval.

III

TAGASTSKÝ MNÍCH

Prešiel takmer rok, kým sa vybral Augustín na cestu. Nevieme si dobre vysvetliť toto dlhé meškánie. Prečo ozaj odkladal svoj návrat do Afriky, keď sa tak ponáhlal utiecť zo sveta?

Pravdepodobné je, že Monikina nemoc, jej pohreb a ešte iné s tým spojené starosti zdržaly ho v Ostii až do príchodu zimy. Počasie sa zhoršilo, more sa stalo nebezpečným. Plavba obyčajne od novembra prestala, ba niekedy i skôr, v prvé dni októbrové, keď búrky rovnodennosti boli obzvlášť silné. Museli teda čakať na príhodnú sezónu. Potom zas prišiel chýr, že flota uzurpátora Maxima, ktorý vtedy viedol vojnu proti Teodoziovovi, blokuje africké brehy. Cestujúci boli teda v nebezpečenstve, že upadnú do zajatia. To všetko asi zavinilo, že Augustín nemohol odplávať pred koncom nasledujúceho leta.

Zatiaľ sa usalašil v Ríme. Túto voľnú chvíľu využil, aby sa všetko dôkladne prezvedel o manichejcoch, svojich nedávnych bratoch. Keďže sa obrátil na katolicizmus, musel predvídať vášnivé útoky so strany svojich bývalých spoluveriacich. Aby im za-

vrel ústa, posháňal proti nim celú sbierku najčerstvejších škandálov. Usiloval sa aj hlbšie vniknúť do ich náuky, aby ich lepšie mohol podvracať: dialektik nikdy v ňom nezaspal. Medzitým navštevoval rímske kláštory, študujúc ich pravidlá a vedenie. Hľadal príklad, podľa ktorého by zriadil ešte vždy chystaný kláštor vo svojej vlasti. Konečne v auguste alebo v septembri r. 388. vrátil sa do Ostie, kde našiel loď, ktorá plávala do Kartágu.

Pred štyrmi rokmi takmer v tom istom čase spravil tú istú cestu v opačnom smere. Plavba bola krásna, sotva cítili pohyb lode. To je obdobie veľkej tichosti na Stredomorí. Nikdy nie je čarovnejšie než v týchto letných mesiacoch. Obloha, ľahučko zafarbená na belaso, splýva s bielou vodou, rozloženou s ňa široká prikrývka bez vrások, s ňa tečúci a vzdušný zamat, po ktorom sa prelievajú jantárové chvenia a pomarančová červen, keď slnko zapadá. Nikde nijakej určitej podoby, len odblesky čudesnej sladkosti, perleťové pary, sladkosť azúru v nekonečnosti.

Augustín v Kartágu navykol na túto nádheru obrazov mora. Aj teraz bolo more také pokojné a žiarivé, akým ho videl pred štyrmi rokmi. Ale ako sa odvtedy zmenila jeho duša! Miesto zmätku a ľži, ktoré vtedy kmásaly jeho srdce a zatemňovaly ho, teraz jasné svetlo Pravdy a veľký pokoj Milosti, hlbšie ešte než spokojnosť mora! Augustín sníval. Liparské ostrovy strácaly sa v diaľke v tóňach zmrku, dymiaci kráter Stromboli bol len ako malučký čierny bod, uviaz-

nutý medzi dvojitým azúrom: oblohy a vôd. Tak isto aj rozpomienka na všetky vášne, na celý predošlý život ponárala sa do víťaznej vlny nebeského pokoja. Myslel, že tento rozkošný, nádherný stav potrvá, zaplní celý jeho nasledujúci život: nevedel nič milšieho na svete ...

Ale zas sa zaznával. Na krehkých doskách lodí, ktorá ho niesla, necítil enormnú silu živlu, čupiaceho pri jeho nohách, ktorý sa rozzúri pod prvým poryvom vetra — a tak isto necítil ani nadmieru energie, ktorá naplňovala jeho srdce, obnovené Milosťou — energie, ktorá vytvorí jeden z najúplnejších, jeden z najhorúcejších, na myšlienky, na lásku a činy najbohatších životov, aký kedy ožiaril dejiny. Pohrúžený celkom do sna o svojom kláštore medzi priateľmi, opakoval si zaiste často slová Písma: „Hľa, aké dobré a sladké je, keď bratia bývajú pod tou istou strechou ...“ Stískal ruku Alypiovi a Evodievci a oči sa mu plnily slzami. ..

Slnko zapadlo. A celá chladná nekonečnosť, opustená svetlom, hasla v úzkostlivom splynutí padajúcej noci.

Prešli okolo brehov Sicílie a konečne došli do Kartága. Augustín len prešiel tade. Ponáhľal sa dôjsť do Tagaste a pochovať sa tam v zátiší. Čakaly ho tu dobré znaky a ako by ho posilňovali v rozhodnutí. Jeho bývalému žiakovi, rétorovi Elogiovi, zjavil sa jeho príchod v sne. A videl aj zázračné uzdravenie istého advokáta z Kartága, Inocenta, u ktorého sa bol složil so svojimi druhmi.

Keď len mohol, vybral sa teda ďalej do Tagaste. A tam sa hneď stal populárnym, keď podlá príkazu evanjelia rozdal chudobným to málo, čo mu zostalo z otcovského dedičstva. Nepovedal nám dosť jasne, v čom bolo vlastne to úplné dobrovoľné zrieknutie. Hovorí o dome a niekoľkých roličkách, *paucis agellulis*, ktoré predal. Ale jednako, kým bol v Tagaste, býval stále v tom dome. Pravdepodobné je, že skutočne predal tých niekoľko kúskov zeme, ktoré ešte mal a že takto získané peniaze rozdelil chudobným. Dom so všetkým príslušenstvom odovzdal asi katolíckej cirkvi svojho rodného mesta s podmienkou, že ho bude upotrebovať a že náhradou dostane všetko, čo budú potrebovať on a jeho bratia.

V tejto dobe robilo podobne mnoho nábožných ľudí, ktorí dávali svoje majetky Cirkvi. Cirkevné majetky boli neporušiteľné a nepodliehali daniami bol to akýsi dosť vykrútený spôsob, ako vyhnúť alebo pažravosti fišku alebo ľubovoľným konfiškáciám alebo vyvlastneniam ozbrojenou rukou. Isté je, že duše, ktoré sa odvrátili od sveta a túžili po pokoji, videly v týchto darovaniach hrdinský spôsob, ako sa striasť majetku a vlastníctva. Keď majetky a imania boli veľké, veľkodušní darcovia cítili vraj ozajstné uľavenie, keď sa ich striasli.

Augustín, usporiadajúc takto hmotnú stránku vecí, začal zariaďovať vo svojom dome taký kláštor, aké videl v Ríme a Miláne. Jeho syn Adeodatus, priatelia Alypius a Evodius, Severus, ktorý sa stal biskupom v Mileve, delili sa s ním o samotu. Ale vôkol se-

ba mal istotne aj iných pustovníkov, na ktorých naráža vo svojich listoch. Ich regula bola ešte zaiste dosť mierna. Tagastskí mnisi nepodliehali ešte klauzúre. Celé ich mníšstvo obmedzovalo sa na pôsty, na osobitné vedenie, na spoločné modlitby a rozjímania.

Augustín bol šťastlivý v tomto takmer vidieckom zátiší (kláštor bol pri mestskej bráne): konečne sa mu podarilo uskutočniť plán, ktorý mu už tak dávno ležal na srdci. Sústrediť sa, modliť sa, študovať najmä Písmo, zahĺbiť sa až do jeho najtajnejších častí, komentovať ho s tou vrúcnosťou a zbožnosťou, ktorou Afričan všetkých čias obklopoval to, *čo je napísané* — to všetko videlo sa mu dosť na vyplnenie každej minútky života. Ale človek nie darmo dvadsať rokov učil, prednášal, diskutoval, písal. Augustín sa síce obrátil, ale v Tagaste sa tak isto neustále rozpomínal na školu ako v Kassiciaku. No raz už s tým musí jednako skončiť! Nový mních spravil teda to, čo by sme mohli nazvať jeho profesorským testamentom.

Vtedy dokončil alebo poprezeral svoje didaktické traktáty, ktoré začal písať v Miláne a ktoré sa rozprestierali na všetky slobodné umenia: na gramatiku, dialektiku, geometriu, aritmetiku, filozofiu a hudbu. Zo všetkých tých spisov skončil len prvý, traktát o gramatike — ostatné boly len náčrtky: dnes sú stratené. Ale ako by náhradou zachovalo sa šesť kníh *O hudbe*, ktoré tiež začal v Miláne a ako by zo zábavy dokončil vo voľných chvíľach v Tagaste. Sú to dialógy medzi ním a jeho žiakom, básnikom Licenciom, o metriku a veršovaní. Od neho samého vieme, že v tom-

to diele mienil pokračovať a v druhej časti chcel písať o melódii, to jest o hudbe vo vlastnom smysle slova. Ale nikdy nemal na to kedy: „A keď — vraví — bola na mňa svalená ľarcha cirkevných záujmov, všetky tie sladké veci vypadly mi z rúk.“

Mnich Augustín odpočíva teda od modlitby a rozjímania len preto, aby sa zapodieval hudbou a poéziou. Myslel, že sa musí preto ospravedlniť: „Pri tom všetkom mal som len jeden úmysel. Nechcel som násilne odtrhnúť mladých ľudí alebo ľudí iného veku, ktorých Boh obdaril dobrým duchom, od smyslových ideí a od svetských vied, ku ktorým by im bolo aj tak len ťažko nelipnúť — a preto som sa pokúsil poučovaním ich umu odvracať ich pomaličky od toho a láskou k nepremennej Pravde pripútať ich k Bohu, jedinému Pánovi všetkých vecí... Kto bude čítať tieto knihy, uvidí, že keď som chodil s básnikom a gramatikom, bolo to viac z nevyhnutnosti cesty než z túžby, zostať medzi nimi... Toto je cesta, ktorú som radšej volil pre putovanie so slabými, keďže som ešte ani ja sám nebol veľmi silný, ako by som sa bol mal rútiť do prázdna so slabými ešte krídlami...“

Áké je to zas všetko ľudské a múdre a — skromné! Augustín nie je vôbec fanatik. Pravda, nebolo rovnejšej, do vykorenenia bludov zažratej duše, než bola jeho duša. Ale vie, že je človekom, že život tu na zemi je putovanie medzi inými ľuďmi, ktorí sú tiež takí slabí ako on, a preto sa prispôsobuje potrebám cesty. Pravda, čože je pre kresťana, ktorý došiel k najvyššiemu zriekaniu, poézia, čo mu je hudba, „čo mu

je všetko to, čo nie je večné?" A jednako, tieto knihy a svetské vedy sú ako rebríky prispôsobené našej slabosti, ktoré nás nebadane vyzdvihujú až k svetu myšlienky. Augustín, ako múdry vodca duší, nechce prenáhlit' vystupovanie. A čo sa týka hudby, nuž voči nej bol vari ešte zhovievavejší než voči iným umeniam, lebo „v zvukoch najlepšie pochopíš zpomedzi všetkých druhov pohybu podstatu čísel; ich štúdium, vedúc nás takto po stupňoch až k najintímnejším a najvznešenejším tajomstvám pravdy, odkrýva Múdrost' a božskú Prozreteľnosť vo všetkých veciach tým, čo ju milujú a hľadajú ..." Vždy sa bude vracat' k milovanej hudbe, vracat' sa bude mimovoľky. Neskôršie sa bude prísne karhať pre rozkoš, ktorú cíti, keď počúva kostolné spevy: ale starý inštinkt nevyhynie. Augustín bol rodený hudobník. A zostane ním až do svojho skonania.

V tomto období svojho života neodlučuje sa ešte celkom od profánnych umení a vied, a to predovšetkým z praktických dôvodov. V týchto jeho didaktických traktátoch preniká ešte aj iná snaha: dokázať pohanom, že človek môže byť kresťanom, preto nemusí byť ešte barbarom a nevzdelancom. Augustín má mimoriadne pevné postavenie voči svojim protivníkom. Ani jeden z nich nemohol sa s ním zmerať ani rozsahom vedomostí ani šťastlivou rozmanitosťou ani bohatstvom darov rozumu. Augustín mal vo svojich rukách celé dedičstvo antiky. Mohol povedať pohanom: „Osvojil som si všetko, čo tak obdivujete na svojich spisovateľoch a filozofoch. Hľa! Čujte na mo-

jich perách prízvuk vašich rétorov!... Nuž a tým ja pohľadám! Veda tohto sveta nie je nič bez múdrosti Kristovej!"

Pravda, aj Augustín zaplatil cenu tejto všeobecnej kultúry, v istých veciach možno príliš gniaviacej: často nadožúva vedu, svoju rečnícku a dialektickú virtuozitu. Ale čo zato, keď ho aj v prestrelkoch vedie vždy len starostlivosť o duše, túžba povzniesť ich a vdýchnuť im oheň svojej lásky. V Tagaste diskutuje s bratmi, so svojím synom Adeodatom. A vždy je učiteľom: vie o tom, ale koľko pokory je v tejto nebezpečnej úlohe! Záverom v knihe *O učiteľovi*, ktorú vtedy napísal, vraví, že všetky slová toho, čo učí, sú márne, keď vnútorný Učiteľ nezjaví ich pravdu tomu, kto ich počúva.

Augustín aj pod drsným mníšskym šatom pokračuje teda vo svojom rétorskom remesle. Prišiel do Tagaste s úmyslom, že sa utiahne od sveta a bude žiť v Bohu — a tu hľa: dišputuje, prednáša a píše viac než kedykoľvek predtým! Svet ho prenasleduje a zmocňuje sa ho aj v zátiší. Augustín si vraví, že hen v Ríme, v Kartágu, v Hippo sú ľudia, ktorí naširoko rečia po fórach a v bazilikách, ktorí šepkajú v tajných schôdzkach a zvädzajú úbohých duchov, ktorí sú bezbranní voči bludom. Čím skôr treba teda zahabiť tých podvodníkov, odhaliť, umlčať ich. Augustín sa celým srdcom hádže na túto úlohu, v ktorej vyniká. Útočí najmä na svojich bývalých priateľov, na manichejcov. Píše proti nim niekoľko traktátov. A keď vidíme, s akou zavzatosťou to robí, môžeme

posúdiť, aké miesto mal manicheizmus v jeho myslí a aké úspechy mala tá sekta v Afrike.

Táto kampaň spôsobila úplnú premenu v jeho spôsobe písania. Aby zasiahol aj najnevzdelanejších čitateľov, začína upotrebovať ľudovú reč, nezastavujúc sa kde-tu ani pred solecizmom (chybou proti vetnej skladbe), keď sa mu videl nevyhnutným na objasnenie myšlienky. Muselo to byť preň hrozné umŕtvovanie. Veď ešte aj v svojich ostatných spisoch sa stará, aby dokázal, že nijaká elegancia reči nie je mu neznáma. Ale jeho pravá originalita nebola v tom. Keď robí „pekný štýl“, stáva sa jeho súvetie ťažkopádny, zavalený, často nejasný. A opačne, nič nie je živšie, jasnejšie, farebnejšie a — ako by sme dnes povedali — priamejšie, než dôverná reč jeho kázni a niektorých traktátov. Túto reč on doslovne stvoril. V svojej starostlivosti o objasnenie, vysvetlenie a precizovanie cítil, aká nesúca je klasická latinčina na rozkladanie myšlienok a na vyjadrenie od-tienkov. A takto v tej ľudovej latinčine, ktorá je už celkom blízka románskym rečiam, složil základy analytickej prózy, ktorá je nástrojom modernej západnej myšlienky.

Augustin bojoval nielen proti heretikom; jeho nespokojné priateľstvo borí neustále steny cely a doslovne letí k tým, čo sú blízki jeho srdcu. Musí sa vyrozprávať svojim priateľom, musí im vyjaviť svoje meditácie: tento nervózny, chorľavý človek, ktorý zle spával, trávil čas nocí v rozjímaní. A priatelia poznajú čoskoro argument, ktorý našiel v svojej vše-

rajšej bezsennosti. Zасыpáva ich listami. Píše Nebridiovi, Romanianovi, Paulinovi z Noly, neznámym i slávnym ľuďom, v Afrike, v Itálii, v Španielsku, v Palestíne. A príde chvíľa, keď jeho listy stanú sa ozajstnými encyklikami, ktoré sa budú čítať po celom kresťanskom svete. Toľko píše, že často nemá dosť papiera. Nemá dosť tabuliek, na ktoré si robí poznámky. Prosí si nové od Romaniana. Už sa mu, vraj, minulý jeho pekné tabuľky zo slonoviny: ostatnú upotrebil na istý zdvorilostný list a ospravedľňuje sa priateľovi, že mu píše len na biednom kúsku pergamentu.

Popri tom sa zapodieva aj so záujmami svojich spoluobčanov. Augustín je v Tagaste osobnosťou. A ľuďovia minuciópne vedia veru dobre, že je výrečný, že má veľké známosti, že je zadobre s mocnými. I žiadajú si jeho protekciu alebo zakročenie. Ba možno ho aj nútia, aby ich zastupoval pred súdom. Sú hrdí na svojho Augustína. A keďže sa boja, aby im daktoré susedné mesto neukradlo ich veľkého muža, strážia okolie jeho domu: bránia mu, aby sa príliš ukazoval v susedstve. Augustín súhlasil v tom s nimi a skrýval sa, nakoľko len mohol, lebo sa bál, aby ho nespravili i proti jeho vôli kňazom alebo biskupom. V tom čase totiž bohatí alebo nadaní kresťania boli veľmi vystavení tomu nebezpečenstvu. Lebo keď bohatí dávali svoj majetok chudobe, keď vstúpili do reholí. A nadaní mohli chrániť záujmy spoločnosti alebo vábiť bohatých darcov. Pre to všetko striehly chudobné alebo zle spravované cirkvi na Augustína ako na korisť.

Ale aj v tomto zajatí, v tom večnom shone zaujatosti a všetkých možných prác, na ktoré sa podujal, vychutnával Augustín v Tagaste pokoj, ktorý už nikdy viac nenájde. Mohli by sme povedať, že si zbiera a chystá všetky svoje sily pred veľkou, vyčerpávajúcou prácou svojho apoštolátu. S väčšou dôverou vznášal sa k Bohu v tomto numidskom vidieku, rozzeľnanom a čerstvom, kde ho obkľučuje tisíc rozpomienok na mladosť, kde nemohol spraviť kroka, aby nestretol vždy živý obraz svojej matky. On, ktorý hľadal vo veciach prístupných smyslom rebríky, aby vystúpil po nich k duchovným realitám, hľadel ešte aj na túto dôvernú prírodu očami priateľa. Z oblokov svojej izby videl zaokrúhlené koruny lesných borovíc ako kryštálové čaše na krehkej a štíhlej nôžke. Jeho zotavujúce sa prsia s rozkošou vdychovali živú vôňu krásnych stromov. S hudobníckym pôžitkom počúval štebot vtáctva. Neustále sa meniace scény vidieckeho života ho vždy dojímaly. V tomto období napísal: „Povedz, nezdá sa ti, že slávik nádherne moduluje hlas? A či jeho rozmanitý a sladký spev, ktorý tak nádherne spoluznie s ročným obdobím, nie je hlasom samej vesny?...”

IV

AUGUSTÍN KŇAZOM

Zastávka trvala len krátko. Pre Augustína sa čoskoro započne obdobie útrap, obdobie bojov a apoštolských ciest.

A vtedy mu prichodilo ožlieť predovšetkým syna Adeodata, mladíka, ktorý sľuboval také veľké veci. Je takmer isté, že mladý mních Adeodatus zomrel v Tagaste v období tých troch rokov, ktoré tam strávil jeho otec. Augustínova bolesť bola hlboká, ale podobne ako pri smrti svojej matky, aj teraz prevládol svoj zármutok všetkou silou kresťanskej nádeje. Svojho syna miloval bezpochybné tak, ako bol hrdý na neho. Pamätáme sa, akými slovami hovoril o tom mladom ostroume, ktorého predčasnej zrelosti sa až bál. Pomaly sa jeho bôľ utíšil a dal miesto najtichšej rezignácii. Niekoľko rokov neskoršie napísal pri spomienke na Adeodata: „Pane, privčas si ho odvolal s tejto zeme, ale myslím naň so spokojnou myslou. Moja rozpomienka nie je zatienená nijakým strachom, ani o dieťa, ani o mladíka, ktorým bol, ani o muža, ktorým by sa bol stal.“

Nijaký strach! Aký rozdiel v porovnaní so zvyčajným citom janzenistov, ktorí sa vyhlasovali za je-

ho žiakovi Augustín myslí na smrť svojho syna s pokojnou a vážnou radosťou, ktorá zakrýva bôľ a páni z Port-Royal mysleli na súd Boží len so strachom. Ich viera sa vôbec neponášala na jasnú a dôvernú vieru Augustínovu. Jemu je spása konečným nájdením radosti.

V Tagaste žil radostne. Každé ráno, keď sa prebúdzaľ neďaleko borových lesov, skropených rosou brieždenia, mohol povedať z celého srdca: „Bože môj, udeľ mi milosť, aby som mohol ostať tu, v tóni pokoja, očakávajúc tône tvojho raja!“ Ale neprestali striehnuť naň. Množstvo ľudí malo záujem na tom, aby toto svetlo neostalo skryté pod diežou. Možno mu hĵ náročky nastavili pascu. Isté je, že nerozmvlene opustil svoje zátišie a vybral sa do Hippo. Myslel, že tam bude v bezpečí, veď mesto malo svojho biskupa a tak nebolo dôvodu, aby ho aj proti jeho vôli vysvätili.

Istý hipponský obyvateľ, cisársky úradník, prosil ho o duchovné prispenie. Predstieral, že mu ešte akési pochybnosti prekážajú v úplnom obrátení. Len Augustín by mu, vraj, mohol pomôcť, aby sa dostal z nich. Augustín, rátajúc na nového člena pre svoj kláštor v Tagaste, rozhodol sa, že splní úradníkovu prosbu.

V Hippo bol síce biskup — istý Valerius —, ale nemali kňazov. A okrem toho Valerius stamul. Bol pôvodom Grék a preto len slabo ovládal latinčinu a vôbec nepoznal púnčinu: bolo mu to veľmi na závalu v úlohe sudcu, správcu a katechistu. Znalosť

obidvoch týchto rečí bola nevyhnutná pre duchovného v kraji, kde väčšina vidieckeho obyvateľstva hovorila len starým kartaginským nárečím. To všetko dokazuje, že katolicizmus nebol v hipponskej diecéze práve v chýrnom postavení. Nielenže nebolo dosť kňazov, ale aj biskup bol cudzinec, neoboznámený so zvláštnosťami Afričanov. Verejná mienka žiadala na jeho miesto krajana, mladého, čínorodého muža, dostatočne vyzbrojeného vzdelaním a výrečnosťou, aby sa mohol postaviť proti heretikom i proti rozkolníkom Donatovej strany — no a dostatočne 7behlého, aby mohol viesť záujmy hipponskej cirkvi a najmä priviesť ich k rozkvetu. Nezabúdajme, že v tejto dobe je kresťanstvo v očiach zástupcov chudoby predovšetkým náboženstvom, ktoré dáva chlieb. Cirkev sa už v tých časoch usilovala, ako len najlepšie vedela, rozriešiť večnú sociálnu otázku.

Za Augustínovho pobudnutia v Hippo mal biskup Valerius kázeň, v ktorej sa ponosoval práve na nedostatok kňazov, pre ktorý trpela celá obec. Aj Augustín bol medzi poslucháčmi, spoliehajúc sa na svoje inkognito. Ale zvesť o jeho prítomnosti sa už rozniesla. Kým biskup kázal, začali si ho ľudia ukazovať. A potom ho energumeni (nadšenci) odrazu schytili a vliekli k biskupovej katedre, kričiac: — Augustína za kňaza! Augustína za kňazal

Také boly demokratické spôsoby vtedajších cirkvi. Ich neprístopnosti sú zjavné. Ale je isté, že Augustín by bol vystavil nebezpečenstvu aj svoj život, keby bol odporoval, a že biskup by bol zavínil

vzburu, keby mu bol chcel odoprieť kňazstvo. A Afrike sa nemožno zahrávať s náboženskými vášňami, najmä ak ich rozpáli politika alebo iné záujmy. Popravde aj sám biskup bol nadšený týmto násilným lovom, ktorý mu získal takého vynikajúceho spolupracovníka. A hneď i vysvätil tagastského mnícha za kňaza. Takto sa stalo, vraví jeho žiak Possidius, budúci biskup v Guelme, že „táto žiarivá lampa, ktorá hľadala tmy samoty, bola položená na svieceň ...“ Augustín, ktorý videl v tejto príhode prst boží, sklonil sa konečne tiež pred vôľou ľudu. Ale jednako sa chvel a plakal pri myšlienke na úrad, ktorý sa mu chystali uložiť. A vtedy niektorí z prítomných okolostojacich, ktorí nesprávne pochopili jeho slzy, povedali mu na potešenie:

— Hej, pravdu máš! Kňazstvo je primálo pre tvoje zásluhy. Ale môžeš byť celkom istý, že budeš naším biskupom!

Augustín vedel dobre, čo ľud tým rozumie a čo očakáva od svojho biskupa. On, ktorý sníval o tom, že opustí svet, triasol sa pred tými praktickými starosťami, ktoré bude musieť prevziať. A nemenej ho strašila duchovná čiastka jeho úradu. Hovoriť o Bohu! Ohlásať slovo Božie! Pokladal sa za nehodného na taký vznešený úrad. Bol naň ešte tak málo pripravený! Aby podľa možnosti nahradil tento nedostatok prípravy, bol by si prial, aby mu pozhoveli do nasledujúcej Veľkej noci. Valeriovi napísal list — zaiste určený, aby ho verejne prečítali —, v ktorom pokorne predostrel dôvody, prečo si žiadal tú leho-

tu. Jeho dôvody boli natoľko spravodlivé a hodné ohľadu, že biskup pravdepodobne ustúpil. Novokňaz dostal dovoľenie, aby sa utiahol do istého domu na vidieku blízko Hippo. Ovečky, ktoré nedôverovali/veľmi svojmu pastierovi, neboly by mu dovolily, aby sa príliš vzdialil.

Augustín nastúpil svoj úrad, ako najskôr mohol. Pomaly pomaličky sa stal koadjutorom svojho biskupa, ktorý mu prepustil kázanie a krstanie katechumenov. Toto byly dve najväčšie prerogatívy (prednostné práva) biskupov. A biskupi sa ich veľmi pridržiavali. Niekoľkí Valeriovi kolegovia sa až pohoršovali, že dovolil jednoduchému kňazovi, aby pred ním kázal v jeho kostole. No čoskoro aj iní oiskupi, prekvapení výhodami tejto novoty, začali napodobňovať Valeriov príklad a dovoľovali svojim kňazom kázať aj v svojej prítomnosti. Ale hipponského kňaza všetky tie pocty neomámily. Videl predovšetkým ich nebezpečenstvo a videl v nich Bohom poslanú skúšku: „Prinútili ma, vravieval, zaiste trestom za moje chyby, lebo aký iný dôvod by som mohol vidieť pre to, že druhé miesto pri kormidle sverili práve mne, ktorý som nevedel ešte ani veslo držať...”

Ale jednako sa nezriekol svojho plánu pustovníckeho života. Aj ako kňaz chcel ostať mníchom. Veľmi ho trápilo, že bol prinútený opustiť svoje zátišie v Tagaste. Zdôveril sa Valeriovi so svojou ľútosťou^a tento, pochopiac užitočnosť kláštora ako semenišťa budúcich kňazov, dal mu záhradu, ktorá bola ma-

jetkom hipponskej cirkvi, aby zriadil v nej novú spoločnosť. Bol založený kláštor, ktorý mal dať všetkým provinciám Afriky množstvo kňazov a biskupov.

V zrúcaninách Hippo, starého rímskeho a fenického mesta, hľadá sa — pravda, bez veľkých nádejí — miesto Augustínovho kláštora. Bádatelia chceli by ho vidieť na vršku, s ktorého stiekala kedysi do obrovských cisterien voda, privedená vodovodom s blízkych vrchov, a kde sa dnes vypína celkom nová bazilika, ktorú vidno už ďaleko s mora. Za bazilikou je malý konvikt, v ktorom sa „Sestričky chudobných“ starajú asi o sto starcov. Takto je medzi muzulmanskými Afričanmi zvečnená pamiatka veľkého kresťanského marabuta. Radšej by sme vari videli na tomto mieste budovu v čistejšej a triezvejšej antike. Ale aj zbožnosť úmyslu je dosť. Práve hospic pripomína veľmi vhodne pamiatku slávneho biskupa, ktorý bol samá láska. A čo sa týka baziliky, treba povedať, že Afrika spravila, čo mohla, aby ho bola hodná. Dala na ňu svoje najdrahocenejšie mramory a za rám jej dala jedno zo svojich najkrajších okolí.

Najmä v podvečer, pri zmrku, oblieka sa kraj celou svojou významnosťou a roskošnosťou. Na horiacom západe ostro sa kreslí čierny profil hôr, ktoré ovládajú seybuskú dolinu. Bledá rieka, posiatá trblietaním, zostupuje pomaly k moru. A nesmierny záliv žiari s ňa čudesná ružová doska soli. V tejto atmosfére bez pár pôsobí priamo úchvatne čistota brehov a ustrnutá nehybnosť línií. Je to ako by dosiaľ neznámy a panenský pohľad na našu planétu. A potom

hore začnú sa preludným bleskom a hmotnosťou zapalovať súhvezdie. Veľký voz, ležiaci nad reťazou Edugu, je ozaj ako zlatý voz, valiaci sa po údoliach nebies. Hlboký pokoj objíma túto roľnícku a pastiersku zem, s ktorej sa vznáša časom brechot strážnych psov...

Ale kdekoľvek by sme v okolí Hippo umiestili Augustínov kláštor, všade je taký krásny pohľad. S každého bodu roviny, vzdutej hľbami ruín, vidno more: šíru zátoku, zaokrúhlenú mäkkou a sladkou krivkou ako neapolský záliv. A všade zôkol-vôkol amfiteáter hôr: zelené poschodia Edugu so zalesnenými svahmi. Pozdĺž ciest sú po výbežkoch veľké, vážne borovice, v ktorých znie eolský nárek morských vetrov. Azúr mora, azúr oblohy, nádherné talianske lístie: ozaj lamartinský kraj pod horúcejším slnkom. Tunajšie veselé rána sú občerstvením pre srdce i pre oči, keď sa rodiace svetlo smeje na zamaľované kopuly domov a keď závoje belasých tóni vznášajú sa medzi oslepujúco bielymi múrami strmých uličiek.

Medzi citrónovníkmi a olivovníkmi v Hippo mohol Augustín prežívať podobne šťastlivé dni ako v Tagaste. Regula, ktorú zaviedol vo svojom konvente a ktorej sa on prvý podrobil, nebola ani veľmi povolná ani priveľmi prísna, teda taká, aká mala byť pre mužov, ktorí žili v pestovaní vied a v duchovnej práci. V ničom ani stopy po afektovanej mimoriadnej prísnosti. Augustín a jeho mnísi nosili veľmi jednoduchý šat a obuv, ale jednako zodpovedný biskupovi a kňazom. Podobne ako svetskí ľudia zahaľovali sa aj oni do byrsu, plášťa s kapucňou, ktorý — zdá sa — je pred-

kom arabského burnusu. Zachovať správnu strednú cestu medzi hľadanosťou a nedbanlivosťou v šate, zachovať mieru vo všetkom, to chcel Augustín. Básnik Rutilius Namacianus, ktorý vtedy s pošmúrnou iróniou napádal špinavých a svetla sa bojacích mníchov, bol by mohol v hipponskom kláštore len obdivovať istú slušnosť a striednosť, ktoré pripomínaly to, čo bolo najlepšie v antických mravoch. A pri stole tá istá miernosť. Obyčajne predkladaly sa len zeleniny, niekedy aj mäso, keď mali chorých alebo hostí. Pri stole pili aj trošku vína, čo bolo proti predpisom svätého Hieronyma, ktorý odsudzoval víno ako diabolský nápoj. Keď sa niektorý z mníchov previnil proti regule, nedostal svoju časť vína.

Príbor, ktorý Augustín upotreboval, bol zo striebra: bol to pozostatok starej elegancie, alebo možno iný ani nemal. Ale zato misky a taniere boli z pálenej hlíny, z dreva alebo z obyčajného alabastru. Augustín, v jedení a pití veľmi mierny, pri stole ako by bol dával pozor len na čítanie alebo diskusiu. Nestaral sa o to, čo je, ak len pokrm nevzrušoval smyselnosť. Často hovorieval kresťanom, ktorí sa chvastali farizejským rigorizmom: „Čisté srdce robí aj jedlá čistými.“ A konečne vo svojej večnej starostlivosti o lásku vykázal z jedálne všetky ohovárania. V tých časoch náboženských bojov bolo vzájomné očíemovanie aj medzi kňazstvom veľmi rozšírené. Augustín dal napísať na stenu dvojveršie tohto znenia:

Kto rád kmáše život neprítomných,
je nehodný sedieť pri tomto stole.

„Raz, rozpráva Possidius, niekoľkí z jeho dôverných priateľov ba kolegov v biskupstve, pozabudli na tieto slová: Augustín ich živo pokarhal a dojatý zvolal, že alebo smaže so steny tie verše, alebo vstane od stola a utiahne sa do svojej cely. Bol som pri tom s viacerými, keď sa to stalo.“

Ale nielen ohovárania a vnútorné nesrovnalosti kalili Augustínov pokoj. Shrnoval v sebe funkcie kňaza, predstaveného kláštora a apoštola. Musel kázať, učiť katechumenov, boriť sa s disidentmi (rozkoiníkmi). Mesto Hippo bolo veľmi rozbúrené, plné heretikov, schizmatikov a pohanov. Prívrženci Donatovej strany triumfovali, vyhánali katolíkov z ich kostolov a z majetkov. Keď prišiel Augustín, katolicizmus bol veľmi ubitý. Okrem toho aj nevykoreniteľní manichejci neprestávali zbierať si tu prozelytov. Augustín neprestáva písať proti nim traktáty, dišputovať proti nim, zahŕňovať ich minucióznou logikou svojho dôvodu. Na požiadanie samých donatistov mal v Hippo v Sossiových termách verejný rozhovor s jedným z ich kňazov, s istým Fortunatom: umlčal ho a prinútil na ústup. Ale manichejcov to neodstrašilo: poslali iného kňaza.

Ak nepriatelia Cirkvi boli vytrvanlivi, vlastné Augustínove ovečky veru tiež boli dosť búrlivé, ťažko ich bolo viesť. Slabosť starého Valéria umožnila asi, že do obce vniklo množstvo neporiadkov. Hipponský kňaz už predom ochutnal ťažkosti, ktoré čakaly naň^v biskupstve.

Podľa Ambrózovho príkladu začal zrušovať hosti-

¹⁸ svätý Augustín

ny v bazilikách a na hrobch mučeníkov. Bol to pozostatok z pohanstva, v ktorom slávnosti bývalý spre-vádzané nemiernosťou a orgiami. Pohani pri každom sviatku (a bolo ich veľa) jedávali na dvoroch a pod portikmi, ktoré obkľučovali chrámy. A najmä v Afrike sa tieto verejné hostiny stávaly príležitosťou od-porných výjavov obžerstva a opilstva. Afričan je o-byčajne striezlivý, ale keď sa raz rozfašianguje, vtedy je hrozný. Vidno to i dnes vo veľké muzulmanské sviatky, keď boháči rozdávali kusy zo zabijačky be-dárom svojich štvrtí. Len čo tí ľudia, ktorí pijavajú obyčajne vodu a jedávajú trošku zovretej múky, o-chutnajú kúsok mäsa a vypijú čo i len šálku vína už ich nemožno zadržať: nastávajú zvady, objavia sa nože a nasleduje všeobecný útok na domy zlej po-vesti. Predstavme si, že tieto ľudové hostiny býval? na cintorínoch alebo na dvoroch bazilík a porozumie-me, že Augustín sa usiloval spraviť koniec tomuto pohoršeniu.

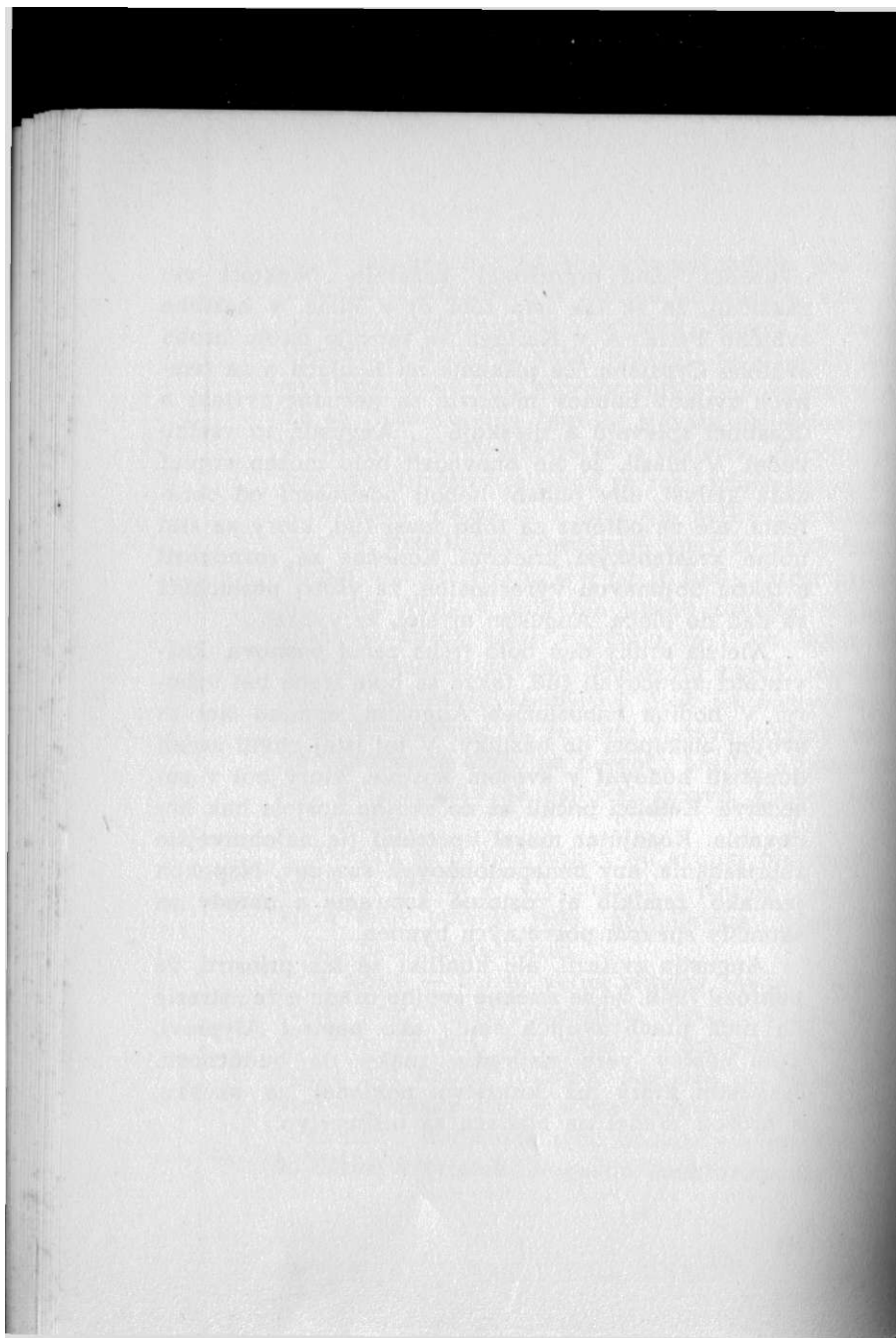
Poradil sa o veci najprv so svojim biskupom Va-leriom a potom aj s prímasom z Kartága, Aurelio® ktorý bude odteraz jeho najstálejším pomocníko® v boji proti rozkolníkom.

V pôste — bol to veľmi vhodný čas — kázal A^h gustín proti týmto pohanským orgiám: vonku to ^V volávalo, pravda, dosť odporu a protestu. Veľká prešla bez každej príhody. Ale deň po ^{Nanebevstú} peni hipponský ľud mal vo zvyku sláviť takzva „Veselicu“, tradíciónálnymi hodami a pijatykou. PJ do dňom, v sviatok, Augustín neohrozene kázal p^o

„Veselici“. Ľud prerušoval kazateľa. Niektorí mu zakričali, že sa tak isto robí aj v Ríme, v bazilike svätého Petra. A v Kartágu sa tancuje okolo hrobu svätého Cypriána. Za pískania na flautách a za temných zvukov bubnov mimovia sa necudne zvíťajú a účastníci spievajú a tleskajú . . . Augustín to všetko vedel. Vyhlásil, že tie ohavnosti bolo možno strpieť azda kedysi, aby pohani neboli odstrašení od obrátenia, ale že odteraz sa toho musí ľud, ktorý sa stal úplne kresťanským, zrieknuť. Konečne sa rozhovoril s takou dojímavou výrečnosťou, že všetci poslucháči sa dali do plaču. Augustín myslel, že vyhral.

Ale na druhý deň bolo treba začať odznova. Rozvratníci spracovali ľud, takže sa bolo treba báť vzbury. V hodinu bohoslužieb Augustín jednako šiel za svojim biskupom do baziliky. V tej istej chvíli začali donatisti hodovať v svojom kostole, ktorý bol v susedstve. Katolíci počuli až do svojho kostola huk hodovania. Koadjutor musel upotrebiť tie najohnivejšie zaprisahania, aby nenapodobňovali susedov. Napokon jednako zamlklo aj ostatné šomranie a obrady sa skončili spevom posvätných hymien.

Augustín zvíťazil, ale konflikt sa tak priostril, že pohrozil ľudu, že sa zriekne svojho úradu a že „strasie na nich prach svojich šiat“, ako napísal Alypiovi. Toto neboly veru najlepšie znaky do budúcnosti. Augustín, ktorý už kňazstvo pokladal za skúšku, s hrôzou hľadel na blížiace sa biskupstvo.

PIATA ČASŤ

APOŠTOL POKOJA A KATOLÍCKEJ JEDNOTY

*Dic eis ista ut plorent.. . et sic eo-i
rape tecum ad Deum, quia de spiritu
eius haec dicis eis, si dicis ardens igne
caritatis.*

*Povedz im to, duša moja, nech plačú...
a schváí ich takto so sebou k Bohu,
lebo v jeho duchu im to vravíš, keď
to povieš horiac ohňom lásky.*

(Vyznania, IV. 12.)

STATI CAESI

ABOSTOI POKOLA
A KATOLICKEL JEDNOTY

On the 15th of August, 1871, the
people of the Kingdom of Bohemia
and Moravia, in the name of the
Catholic Church,

have in solemn assembly, and
in the presence of the Holy See,
and of the representatives of the
various nations of the Empire,
declared their adherence to the
Catholic Faith, and to the
Papal See, as the only true
and legitimate source of
divine grace and truth.

Witness our hands and seals
this 15th day of August, 1871.

I

HIPPONSKÝ BISKUP

Na Augustína i v kláštore striehly susedné cirkvi, ktoré by ho boly chcely mať za biskupa. Pri prvej príležitosti ho schytia. Starý Valerius sa bál takého prekvapenia a nútil svojho kňaza, aby sa skrýval. Ale už aj z príkladu samého Augustína, ktorý bol i proti vlastnej vôli prinútený do kňazstva, vedel, že i najväčšia opatrnosť je márna proti ľuďom, ktorí sú na všetko odhodlaní. Najistejšie bolo predísť nebezpečenstvo.

Rozhodol sa teda, že sa rozdelí s Augustínom o biskupstvo, že ho dá ešte za svojho života konsekrovať (vysvätiť) a že ho vymenuje za svojho nástupcu. Bolo to proti africkým zvyklostiam, ba —^{co} je ešte viac — aj proti kánonom nicejského konc^u (pravda, ani Valerius, ani Augustín nepoznali^{est} e túto okolnosť). Ale konečne možno vari sprav^u výnimku pre výnimočné zásluhy hipponského[^] naza! Starý biskup začal sondovať u Aurélia, pri[^] a v Kartágu, a keď si zaistil súhlas a oporu ta^l vysokej osobnosti, využil cirkevnú slávnosť, abv^{mi} ludu svoj úmysel.

Niekoľko susedných biskupov, medzi nimi Megalíus, biskup z Guelmy a prímas Numídie — išlo sa do Hippo na konsekráciu ktoréhosi nového kolegu a vtedy Valerius verejne vyhlásil, že si chce pribrať Augustína. To bolo oddávna žiadosťou jeho ovečiek. Žiadajúc túto česť pre svojho kňaza, starý prelát vlastne len splňoval hlas ľudu. Jeho slová boli okamžite prijaté s všeobecným súhlasom. Veriaci veľkým krikom žiadali, aby bol Augustín konsekrovaný.

Len Megalíus protestoval. Ba predniesol aj isté osočovania, aby tak odmietol kandidáta ako nehodného. V tomto postoji niet nič prekvapujúceho. Megalíus bol starý (čoskoro potom zomrel) a ako všetci starci, zlým okom hľadel na novoty. Veď už aj to bolo proti zažitým zvykom, že Valerius dal Augustínovi právo kázať v svojej prítomnosti. A tu hľa, nová derogácia (obídenie zákona). Na hipponský biskupský stolec chce postaviť súčasne dvoch biskupov! A čo ako nadaný bol tento mladý muž, spravilo sa už dosť preň, veď napokon bol aj tak novoobrátenec, ba — čo je ešte vážnejšie — prebehlík od manichejcov. Co všeličo pohovorilo sa o hnusnostiach, ktoré sa pášu pri mystériach týchto ľudí! Asi nakoľko bol do toho zamočený Augustín? Všade sa trúsi všeličo proti nemu, v Hippo i v Kartágu (kde sa znemožnil svojou bezhraničnou horlivosťou), v katolíckych kruhoch i medzi donatistami. Megalíus, žiarlivý ochranca hierarchie a disciplíny, zaiste s istou radosťou sbieral tie zlomyseľné reči. Našiel v nich príležitosť, aby — ako sa hovorí — udrel

Augustína po prstoch. Priemerní ľudia cítia vždy istú tajnú radosť, keď môžu iných pokoriť pod všeobecné pravidlo.

Zdá sa, že Megalius uveril najmä v jedno z tých mnohých osočovaní, ktoré boli rozšírené proti Augustínovi: dal si nahovoriť, že Valeriov kňaz dal čarovný nápoj istej kajúnci, ktorej náklonnosť si chcel získať. Medzi nábožnými ľuďmi bol vtedy totiž zvyk, že si dávali vzájomne *eulogie* alebo požehnaný chlieb na znak duchovného spoločenstva. Augustín vraj primiešal akési čarodejné kvapky do chleba, ktorý pokrytecky ponúkol žene, do ktorej sa zaľúbil. Táto obžaloba vyvolala veľký škandál a zostala dlho v pamäti, veď ešte päť či šesť rokov neskoršie opakoval ju donatista Petilianus.

Augustín sa víťazne obrátil. Megalius uznal svoj omyl. Ba urobil ešte viac: nielen, že sa ospravedlnil pred tým, ktorého očiernil, ale verejne odprosil svojich kolegov, že ich zviadol na základe falošných rečí. Pravdepodobne mal za rokovania príležitosť lepšie spoznať Valeriovho spolupracovníka. Augustínov pôvab, spojený s prísnosťou života, zapôsobil na starého mrzutca a zmenil jeho mienku. Nech bolo ako chcelo, ale práve tento Megalius, biskup z Guelmv a prímás Numidie, vysvätil Augustína za hipponského biskupa.

Augustín bol ohromený svojím povýšením. Povedal to a zopakoval mnoho ráz. Môžeme mu veriť. Ale pocty a prednosti biskupské boli vtedy také pozoruhodné, že nepriatelia mohli jednako ukazovať

naň ako na šplhavca. No nič sa tak neprotivilo jeho charakteru ako to. Augustín v hĺbke svojej duše túžil vlastne len po jednom: ostať v pokoji. Odkedy sa utiahol v Kassiaciaku, zriekol sa tak bohatstva, ako i literárnej slávy. Jeho jediná túžba bola: žiť v kontemplácii božských právd, priblížiť sa k Bohu: „*Videte et gustate, quam suavis sit Dominus*, vidíte a skúste, aký sladký je Pán!" Tento verš mal vari najradšej z celého Písma, verš, ktorý najlepšie vystihuje intímne želanie jeho duše, verš, ktorý najčastejšie cituje v svojich kázniach. A potom študovať sväté Písma, skúmať každú ich najmenšiu slabiku, lebo všetka pravda je v nich. Ani celý život nie je dosť na takú prácu. Preto musel pretrhnúť všetky sväzky so svetom, preto musel neohrozene utiecť do samoty kláštora.

Ale tento úprimný kresťan analyzoval sa priestro, aby nezbadať, že je v ňom nebezpečný sklon k izolácii. Príliš vychutnával radosť z toho, že sa utiahol zo spoločnosti ľudí, že sa ponoril do štúdia a kontemplácie. Nuž či s tým svojím priznaným sklonom k epikurejskej mäkkosti nebude v nebezpečenstve, že pod rúškom nábožnosti bude pokračovať v svojom diletantskom a rozkošníckom živote? Len činnosť ho môže zachrániť od egoizmu! Iní ľudia zákonu lásky zadosťučinia bezpochybne aj tým, keď sa modlia a umŕtvujú za svojich bratov. Ale keď má človek, ako mal on, mimoriadne vlohy presviedčania a výrečnosti, keď je taký zbehlý v dialektike, keď má také rozsiahle vzdelanie, toľko sily proti bludu — nuž či by

neurazil Boha, keby zanedbával svoje dary a či by sa neprevinil ťažko proti láske, keby odoprel svojim bratom pomoc toľkej sily?

Okrem toho vedel veľmi dobre, že bez očisteného srdca človek nedôjde vôbec k pravde. Nuž či jeho mohutné vášne nezačnú po chvíli odpočinku ešte zúri-vejšie buráčať v ňom, ako pred obrátením? Aj proti tomu jediným liekom bola činnosť. Augustín videl v biskupských povinnostiach prostriedok askézy — akési heroické očisťovanie. Dobrovoľne sa zavalí toľkou starosťou a toľkou prácou, že nebude mať kedy počúvať zradný hlas svojich „starých priateľiek“. Podarilo sa mu ich umlčať? Obsiahol tú neslýchanú milosť? Či vari boj trval i ďalej v skrytosti jeho svedomia? Isté je, že o hrozných vášniach, ktoré rozbúrily jeho mladosť, niet už v jeho živote reči. Odkedy padol na kolenná pod figovníkom v Miláne, jeho hriešne srdce je ako by mŕtve. Oslobodil sa takmer od všetkých slabostí starého človeka, nielen od svojich nerestí a telesných hnutí, ale aj od svojich pochopiteľnejších nedostatkov, vari okrem starého pozostatku istej literárnej a intelektuálnej márnivosti.

-Jeho knihy odhaľujú nám na prvý pohľad len učiteľa a už i svätca. Prvé, čo v nich vidíme, je nahá inteligencia, celkom čistá duša, naplnená iba láskou božou. Ale to milujúce a mäkké srdce, ktoré mal, jednako ešte vždy zohrieva jeho diskusie i tie najabstraktnejšie exegézy. Nemožno hneď nezbadáť ich teplotu, mohutnosť citového výlevu. Augustín nedbá o to. Neusli už na seba, už nepatrí sebe samému. Prijal bi-

skupstvo, ale len preto, aby sa celkom odovzdal Cirkvi, aby bol všetko všetkým. Augustín je človekom-slovom, človekom-perom, rečníkom Pravdy. Stáva sa mužom zástupov bedárov, ktorých aj Spasiteľ poľutoval. Patrí im, aby ich presvedčil a vyliečil z bludov, Augustín je sila, ktorá bez ustania ide za väčšou slávou Kristovou. Biskup, pastier, vodca duší — len tým chce byť.

Ale aká to ťažká úloha pre intelektuála, ktorý žil až dosiaľ len so svojimi knihami a myšlienkami! Bezprostredne po svojej konsekrácii musel si to uvedomiť s väčšou hrôzou než kedykoľvek predtým. Za svojich bezsenných nocí alebo v chvíľke rekreácie v kláštorskej záhrade s úzkosťou na to myslel. Očami široko otvorenými do tmy svojej cely usiloval sa precizovať teóriu o prirodzenosti a pôvode duše; alebo za zmrku hľadel pomedzi konáre olív, ako sa „prirodieva more menlivými odtienkami ako závojmi tisícorakej farby, raz zeleňou nekonečných stupňov, raz purpurom, raz azúrom ...“ A jeho lyrická duša vznášala sa hneď od hmotného jasu do neviditeľnej ríše ideí. Ale potom sa okamžite zbadal: nie, nie to je teraz hlavné! Povedal si, že odteraz je biskupom Augustínom, ktorý sa má starať o duše, že musí myslieť na potreby svojho stáda. Musí sa boriť v boji každého okamihu. Začal si pripravovať plán útoku a obrany. Jediným pohľadom zahrnul nesmiernosť diela, ktoré ho čakalo.

Zdrcujúce dielo! Bol hipponským biskupom, ale biskupom takmer bez ovečiek v porovnaní so súperiacou spoločnosťou donatistov. Biskup rozkolníkov, Pro-

kuleianus, sa honosil, že on je vlastne reprezentantom pravovernosti, a keďže mal za sebou väčšinu, značil v meste zaiste viac než Valeriov nástupca so všetkou svojou vedou a výrečnosťou. Počuli sme, že kostol rozkolníkov bol v susedstve katolíckeho. Ich krik vyrušoval Augustínove kázne. Od čias Teodoziovho ediktu sa stav v Hippo možno trochu zlepšil. Ale ešte nie tak dávno boli prívrženci Donatovej strany pánmi ulice. Krátko pred príchodom nového biskupa zakazovalo donatistické kňazstvo svojim veriacim piecť katolíkom chlieb. Istý fanatický pekár neprijal ani chlieb katolíckeho diakona, ktorý bol jeho domácim pánom. Schismatici sa cítili dosť silní, aby bojkotovali všetkých, čo nepatrili do ich pospolitosti.

Záhuba katolicizmu od jedného konca Afriky na druhý zdala sa hotovou vecou. Len nedávno jediná frakcia donatistov mohla vyslať trisdesať biskupov na snem v Bagai, ktorý mal súdiť disidentov vlastnej sekty. Medzi týmito biskupmi vynikal krvavou horlivosťou strašný Optatus, biskup z Timgad, ktorý lieťal po celej Numidii, ba i Prokonzulárnej Afrike, na čele ozbrojených bánd, podpaľujúc farmy a vily, násilím prekršťujúc katolíkov, šíriac všade teror.

Augustín to všetko dobre vedel a keď hľadal pomoc u miestnych autorít, smutne si musel povedať, že nemôže čakať nijakú podporu od Komesa Gildona, ktorý už takmer desať rokov tyranizoval Kartágo a Afriku. Tento Gildon bol domorodec, Maur, ktorého ministri mladého Valentiniána II. pokladali za spôsobilého na vojenskú správu provincie. Ale Maur, dobre

oboznámený so slabosťou Impéria, hľadel len na to, ako by si mohol ukrojiť v Afrike samostatné kniežatstvo. Celkom otvorene podporoval donatistov, ktorí boli najväčšou a najvplyvnejšou stranou. Biskup z Tingad, Optatus, prisahal len na jeho meno, pokladal ho za svojho pána a „boha“. Preto ho aj nazvali „gildonistom“.

Proti takýmto nepriateľom mohla ríšska moc zakročiť len kde-tu. Augustín to vedel. Vedel, že Západné Impérium je v kritickej situácii. Teodozios zomrel za vojny proti uzurpátorovi Eugeniovi. Barbari, ktorí tvorili väčšinu rímskej armády, stávali sa čo deň hrozivejšími. Alarich, rozložený na Peloponéze, chystal sa zaplaviť Itáliu. Pravda, všemohúci minister mladého Honória, polobarbar Stilikon, uspokojoval katolíkov a uisťoval ich, že im zabezpečí ochranu, akú mali za Teodozia. Augustín sa musí obrátiť teda na centrálnu vládu. Len ona mohla vnieť zas trošku poriadku do provincií — a konečne aj noví cisári boli pevne spätí s obranou katolicizmu. Nuž katolícky biskup z Hippo bude sa usilovať nadviazať a udržať najlepší pomer s reprezentantmi hlavného mesta — s prokonzulmi, vikármi, komesmi, tribúnmi alebo notármi, vyslanými cisárom ako vládnymi komisármi.

Ale v jeho postupe niet ani stopy po podlizovaní, po zbožňovaní moci. V Miláne videl Augustín Dvor dost' zblízka, aby vedel, čo zajedni sú tí ríšski úradníci. Jednoducho sa prispôbil, ako najlepšie vedel, potrebám a danostiam chvíle. Ale v hĺbke svojho srdca by si bol jednako želal, aby vláda bola silnejšia'

žeby mohla poskytnúť Cirkvi účinnejšiu pomoc. A konečne tento literát, vychovaný v úcte rímskeho majestátu, bol z inštinktu verným služobníkom Cézarov. Ako muž authority a tradície vyznával, že poslušnosť voči vládarom je povinnosťou: „Poslúchať svojich kráľov, vraví, je všeobecné presvedčenie spoločnosti ľudskej.“ V jednej zo svojich rečí pripodobňuje myšlienku, ktorá rozkazuje telu, cisárovi, sediacemu na tróne, ktorý zo svojho paláca vydáva rozkazy, čo rozhybu celým Impériom. Je to len ideálny obraz suveréna oných čias, ktorý sa však páčil jeho latinskej predstavivosti. No žiaľ, Augustín si nerobil vôbec ilúzií o účinnosti cisárskych ediktov: vedel veľmi dobre, čo sa z nich spraví, a najmä v Afrike!

A takto sa vôbec nemohol spoliehať na oporu vlády v ochrane pokoja a katolíckej jednoty. Musel dôverovať len sebe samému — a všetka jeho sila bola v jeho inteligencii, v jeho láske, v jeho hlboko bratsky cítiacej duši. Vášnivo chcel, aby katolicizmus bol náboženstvom lásky, otvoreným všetkým národom zeme, ako to chcel aj jeho božský Zakladateľ. Jagavá a poslušnosť nakladajúca inteligencia, neúnavná láska — to sú Augustínove zbrane. A aj dostačia! To ho tak nesmierne povyšuje nad všetkých ľudí tej doby. Stojí medzi nimi — pohanmi i kresťanmi — ako kolos. Ako prevyšuje nielen školských ľudí, ktorí boli kedysi jeho kolegami — takých Nektariov z Guelmy alebo Maximov z Madaury —, ale aj najslávnejších zo súčasných spisovateľov — takých Symmachov a Ammianov Marcellinov! Keď prečítaš niektorý Au-

gustínov traktát, žasneš priamo nad priemernosťou tých ostatných pohanov. Úzkoprsoť ich ducha a plytkosť ich myšlienky až zaráža. Ešte i slávny Apuleius — ktorý patrí do zlatého obdobia africkej literatúry/ —, pôvodca *Platónovej Náuky* — oslavuje filozofiu a najvyššiu Bytnosť slovami, ktoré pripomínajú vierovyznania nášho lekárnika Homaisa.¹

A v bezprostrednom okolí Augustínovom, medzi jeho kolegami biskupmi, nieto ani jedného, ktorý by sa mu aspoň zďaleka vyrovnal. Okrem Nebridia sú vari aj jeho najdrahší priatelia: Alypius, Evodius alebo Severus len jeho žiakmi, ak nechcem povedať: služobníkmi jeho myšlienky. Prímas z Kartága, Aurelius, energický správca, pevný a priamy charakter, keď aj nie je takou postavou ako Augustín, je aspoň schopný rozumieť ho a podporovať. Ostatní sú dobrí ľudkovia, ako taký Samsucius, biskup z Toursu, takmer analfabet, ale plný zdravého úsudku a skúsenosti, preto s obľubou vyhľadávaný poradca spolubrata z Hippo. Alebo sú to intrigáni, márnivci, obchodníci, ako taký Paulus, biskup z Kataqua, ktorý sa vrhol do dobrodružných špekulácií, klamal fiškus a prepychovým životom ničil svoju diecézu. A iní — medzi donatistami — sú ozajstní vyslúžilci, napoly zbojníci, napoly fanatici, ako taký gildonista Optatus, biskup z Timgad: anticipovaná postava muzulmanského marabuta,

¹ Postava v Flaubertovej *Madame Bovary*: voľnomyšlienkar, typ meštiackej hlúposti, zafarbenej literatúrou a pavedou: hlupák, križený nedouk. (Pozn. pr.)

ktorý hlása svätú vojnu proti katolíkom, lúpiac, zabíjajúc, podpaľujúc, ničiac všetko úderom meča a kyja.

Medzi týmito násilníkmi a týmito priemernými ľuďmi Augustín sa bude usilovať uskutočniť dokonale obdivuhodný typ biskupa, ktorý je súčasne otcom, ochrancom a podporou svojich ovečiek. Sľúbil si, že nespustí nič zo svojho ideálu kresťanskej dokonalosti. Aj ako biskup ostane mníchom, ako bol ním, kým bol kňazom. Okrem kláštora, ktorý zriadil vo Valeriovej záhrade, kde nemôže zodpovedne prijať svojich hostí a návštevy, zriadi nový kláštor vo svojom biskupskom dome. A nakoľko mu dovoľia povinnosti úradu, prispôsobí sa mníšskej regule. Bude sa modliť, bude študovať Písmo, vysvetľovať dogmy a podvracať herezy. A súčasne nechce zanedbať ani svoje hmotné povinnosti. Veď musí sýtiť hladné ústa, spravovať majetky, rozsudzovať spory. So všetkým tým sa bude zapodievať. Pre toho mystika a špekulatívneho ducha to bude neustála samožertva.

Predovšetkým dať chudobným každodenný chlieb! Ako všetky vtedajšie obce, aj Hippo muselo vydržiať celú armádu žobrakov. Často sa stávalo, že diecezánska pokladnica bola prázdna, a Augustín musí vystierať ruky, s kazateľnice patetickými výzvami útočiť na lásku. A potom treba zakladať hospice pre nemocných, prístrešia pre chudobných cestujúcich. Biskup zriaďuje tieto charitatívne podniky v domoch, poručených hipponskej cirkvi. Z hospodárnosti sa nepúšťa do stavania nových. To by zaťažilo priveľmi jeho rozpočet. A potom najťažšia z jeho povinností — spravo-

vane cirkevných majetkov. Aby ich zväčšil, žiada od kňazstva, aby sa zrieklo v prospech obce svojho imania, aby aj tak dávalo veriacim príklad dobrovoľnej chudoby. Od jednotlivcov dostáva aj dary. Ale často sa stáva, že musí dar aj odmietnuť, tak napr. dar matky alebo otca, ktorí v záchvate hnevu vydedili svoje deti. Nechcel využiť mrzutosť rodičov na ožobráčenie sirôt. Alebo nechcel zapliesť Cirkev do nekonečných sporov s fiškom, čo by bolo nastalo, keby bol prijal určité dedičstvo. Tak istý hipponský obchodník necháva diecéze svoju časť z výťažku obilných lodí, ale Augustín odmieta radšej tento podiel. Veď keby tak loď stroskotala, musel by štátnej Pokladnici nahradiť stratené obilie alebo kapitána lode a vyviaznuvších námorníkov zapliesť do procesu na dôkaz, že vedenie nie je zodpovedné za stratu lode. Augustín nechce, aby sa hovorilo:

— Pozrite, biskup-lodiar ... biskup-vydierač! . . Nie, nie — vraví — to sa nepatrí na služobníka Kristovho!

Ale hipponský ľud nebol veru toho istého náhľadu. Šomralo sa na Augustínovu úzkostlivosť. Posudzovali ho, že zanedbáva cirkevné záujmy. Augustín im musel raz tieto veci vysvetliť s kazateľnice:

— Veľmi dobre viem, bratia moji, že často vravievate medzi sebou: Prečo nikto nič nedaruje cirkvi v Hippo? Prečo jej umierajúci neporúčajú? Preto, lebo biskup Augustín je pridobry, lebo všetko rozdá deťom, lebo nič nechce prijať. — Priznávam sa, že prijíмам len dobré a nábožné dary. Kto preto vydedí svoje de-

ti, aby spravil dedičkou Cirkev, nech si hľadá iného, čo prijme jeho dary. Ja to nespravím a — vďaka Bohu, dúfam, nikto to nespraví... Hej, odmietol som veľa darov, ale mnoho som ich i prijal. Mám vám ich vyrátať? Uvediem len jeden ako príklad. Prijal som Julianovo dedičstvo. Prečo? Lebo tento zomrel bez detí...

Poslucháčstvo uznalo, že ich biskup je ozaj veľmi jemný. Vyčítali mu aj to, že nevie priťahovať bohatých darcov a podlizovať sa im. Augustín ani to neschvaľoval, aby nútili na prijatie kňazstva cestujúceho cudzinca, ktorý by sa zriekol imania pre chudobných. Tote všetko bolo vlastne veľmi múdre, nielen podľa ducha evanjelia, ale aj podľa ľudskej múdrosti. Augustín pre dobré meno svojej cirkvi však nechcel, aby ju niekto obžalúval z chamtivosti a skúposti a ničoho sa tak nebál ako súdov. Brať naľahko núkajúce sa dedičstv a dary, značilo vystaviť sa drahým sporom. Lepšie ich teda nepriať, ako stratiť súčasné peniaze i dobré meno. Takto sa v tomto mužovi modlitby a rozjímaní; spájaj praktický dobrý úsudok so vznešenou veľkorysosťou kresťanskej morálky.

Biskup bol nezištný, ale jeho ovečky boli žiadosti vé. Ľud oných čias si želal, aby sa Cirkev obohatovala, lebo on prvý mal úžitok z jej bohatstva. To boha¹stvo bolo najmä v nehnuteľnostiach a zemiach. Hij ponská diecéza mala v správe mnoho domov a n<smieme *iundi* (pozemky), na ktorých žila celá armáda remeselníkov a prepustených otrokov, roľníckych a botníkov, ba i umeleckých remeselníkov, lejárův, v¹

šivkárov, leštičov kovov. Títo drobní ľudia boli na cirkevných majetkoch chránení pred daniami a exekútormi fišku a pod miernou, otcovskejšou vládou biskupskou žilo sa im bezpochybne lepšie než pod civilnou.

Je v tom akási krutá irónia, že Augustín, ktorý spravil sľub chudoby a rozdal chudobným svoju otcovizeň, stal sa ako hipponský biskup veľkostatkárom. Pravda, mal úradníkov, ktorí sa mali starať o výnosnosť diecezánskych majetkov. Ale to ho jednako neoslobodilo od toho, aby sa nezahľbil až do detailov správy a aby nemusel dozerať na úradníkov. Musel vypočítať ponosy nielen svojich roľníkov, ale aj tých, čo patrili k iným majetkom a boli vydieraní nesvedomíťmi správcami. Slovom: tisícero dôvodov naznačuje, že zo sedliackeho života nebolo mu nič neznáme.

Koňmo alebo na mulici cestoval celé míle po hipponskom okolí, navštevujúc vinice alebo olivové háje. Obzeral, presviedčal sa, shováral sa s robotníkmi, vchádzal do prešov a mlynov. Vedel rozoznať, ktorý strapec hrozna je lepší na jedenie a ktorý na víno. Upozorňoval na obilné jamy, vykopyvané vo vlhkej pôde, v ktorých obilie klíčilo. Ako ozajstný veľkostatkár vedel, kde ako treba postupovať a bol veľmi opatrný pri vyberaní slov v smluvách. Poznal zvyčajne výrazy darovania alebo predaju. Dbal na to, aby sa okolo medzníkov zakopalo do zeme uhlie, žeby sa mohlo nájsť miesto, keby tak medzník zmizol. A keďže bol i básnikom, sossbieral si na výletoch vždy celú kyticu vidieckych obrazov, ktoré potom spríjemňo-

valy jeho homílie. Na duchaplné prirovnania slúžil mu citrónovník, „ktorý — ako vieme — kvitne a rodí celý rok, keď ho dostatočne zalievame“, alebo aj koza, „ktorá si stáva na zadné nohy a ožiera horké listie divej olivy.“

Tieto prechádzky po voľnom vzduchu, čo aké boli obťažné, jednako boli vlastne úľavou jeho preťaženému mozgu. Ale medzi biskupskými povinnosťami bola aj jedna, ktorá sa mu takmer až hnusila. Každý deň musel počúvať reči žalobcov a vynášať rozsudky. Podľa nových cisárskych výnosov biskup bol sudcom aj v civilných veciach: odporná to a nekonečná práca v zemi, kde procesovanie zúri v plnej hrôze a tvrdohlavosti. Žalobci prenasledovali Augustína, zaplavovali mu dom, ako to robia dnešní fellachovia v špinavých burnusoch, ktorí preťažujú francúzske súdy svojimi malichernosťami.

V *sekretáriu* baziliky alebo pod portikom kostolného dvora sedával sudca Augustín ako taký dnešný muzulmanský *kadí* na dvore mešity.

Cisári, podrobiať kresťanov biskupskej jurisdikcii, uzákoonili vlastne len starý zvyk z apoštolských čias. Kňazi sa podľa rady svätého Pavla usilovali vyriešiť a utíšiť rozpory medzi veriacimi. Neskoršie, keď počet veriacich pozoruhodne vzrástol, cisári prijali systém, dosť podobný sústave „kapitulácii“ v zemiach Pod otomanskou suverenitou. V sporoch medzi klerikmi a laikmi nemohli zodpovedne rozhodovať civilni, ktorí boli veľmi často pohani. Okrem toho sporné strany odvolávaly sa často na teologické zásady alebo ná-

boženské zákony, ktoré sudca poväčšine vôbec nepoznal. Za takýchto okolností je dosť prirodzené, že cisárska autorita povedala žalobcom: „Riešte si to medzi sebou!"

A práve v tom čase, keď Augustín sedel na biskupskom stolci hipponskom, Teodozius ešte rozšíril sudcovskú právomoc biskupov. Nešťastlivý sudca bol zaplavený procesmi. Deň čo deň musel vypočúvať až do obeda a niekedy, keď sa postil, i celý deň. Tým, čo ho obviňovali z pohodlnosti, odpovedal:

— Na svedomie môžem tvrdiť, že pre svoje osobné pohodlie by mi bolo oveľa milšie zapodievať sa v určité hodiny dňa, ako je to v dobre usporiadaných kláštoroch, akoukoľvek ručnou prácou, aby som mal ostatný čas voľný na čítanie, modlitbu, rozjímanie o svätom Písme, ako byť zapletený do komplikácií a nudností procesov!...

Pohoršoval sa nad šibalstvom sporných stránok. I s kazateľnice im dával rady, plné kresťanskej múdrosti, ale tie sa zaiste tiež nie veľmi páčili. Proces je podľa neho strata času a príčina utrpenia. Lepšie je dať peniaze protivníkovi, než strácať čas a ničiť si pokoj. A to nie je ani posmeľovanie bezprávia, dodal dobrácky kazateľ: lebo konečne i zlodeja okradne ešte väčší zlodej.

Ale tie dôvody nevidely sa dosť presvedčivé. Neodstrašily súdiacich sa. Ba práve naopak, tí priamo obliehali biskupa žalobami. Len čo sa zjavil, už sa celá hŕba shŕkla okolo neho, bozkávali mu ruky a plecia na prejav úcty a poddanosti, naliehali naň a nútili ho

aby sa zapodieval s ich vecami. Augustín musel privo-
liť. Ale v najbližšej ostrej kázni im privolával:

— *Discedite a me, maligni!*... Odstúpte odo mňa,
zlostníci, a dajte mi pokoj, aby som mohol skúmať pri-
kázania Boha môjho!

II

CO POČULI VERIACI V BAZILIKE POKOJA

Pokúsme sa predstaviť si Augustína na kazateľnici a v jeho biskupskom meste.

Môžeme si to predstaviť len podľa analógií. Kráľovské Hippo celkom zmizlo. Bône, ktoré povstalo na jeho mieste, je vzdialené asi na pol míle a pozostatky, ktoré sa vykopaly zo zeme mŕtveho mesta, sú veľmi skromné. Ale Afrika je bohatá na kresťanské ruiny, najmä na baziliky. Rím ani zďaleka nemôže poskytnúť čosi podobného. Je to celkom pochopiteľné. Veď vždy živé rímske baziliky sa cez storočia popremieňaly a prídievaly vždy novým šatom. Africké baziliky zostaly, ako boly — aspoň vo veľkých rysoch — bezprostredne po arabskej invázii, také, akými ich videly Augustínove oči. Pravda, dnes sú už len zrúcaniny — a niektoré z nich veľmi neúplné — ale nijaké prebudovanie nezmenilo ich plán a nepremenilo ich tvárnosť.

Stopy mesta Hippo a jeho kostolov zmizly alebo sú vari prihlboko pochované a preto, ak si chceme spraviť o nich aspoň približný obraz, musíme sa obrátiť k inému africkému mestu, ktoré trpelo menej

pod zubom času a spustošením. Teveste so svojou bazilikou — najzachovalejšou, najkrajšou a najväčšou v celej Afrike — môže aspoň čiastočne nahradiť obraz, farbu a atmosféru Hippo v týchto ostatných rokoch IV. storočia.

Antické Teveste bolo zaiste oveľa rozsiahlejšie než dnešné mesto, francúzska Tébessa. Teveste — ak ho aj obmedzíme na obvod byzantskej pevnôstky, vybudovanej Justiniánom — ešte aj dnes prekvapuje diváka jedinečne originálnym zjavom. Ležiac uprostred nesmiernych rovín, zarastených alfou,¹ so svojím štvorhranným pásom opevnení, so svojimi okružnými cestami a územčistými vežami vyzerá tak archaicky a tak divne ako Aigues-Mortes² uprostred svojho močaristého kraja. Nič nie je také bohaté a radostné na pohľad ako patina, ktorá kryje jej zrucaniny, ozajstná pozlátko, ako by spravená ľudskou rukou.

Má malý kostolík, hotový zázrak, ktorý porovnávali s Maison carré³ v Nimes. Ale o koľko horúcejšie, o koľko živšie sú tie tunajšie kamene. Drieky stĺpov a pilastre peristylu, rozožraté časom, vidia sa šupinaté a plné miazgy ako palmové pne. Akanty hlavíc spadajú ako letom spálené kytice palmových listov.

Neďaleko na konci rovnej uličky, vrúbenej modernými, hnusnými budovami, vznáša jasnú klenbu

¹ Tráva, z ktorej sa robia koberce. (Pozn. pr.)

² Starý franc. prístav pri Stredozemnom mori. (Pozn. pr.)

³ Starý rímsky kostol s peknou architektúrou. (Pozn. pr.)

vítazný oblúk Septimia Severa a Karakallu a nad striedavou architekturnou masou, opretá o krehké vzdušné stĺpiky, žiari ľahká stavbička, podobná tabernakulu z pozláteného striebra alebo skrinke zo zažltutej slovinu.

Na všetkých stranách sa vlnia zahalené postavy. Numidské burnusy sú také biele, ako boly kedysi tógy. A majú aj také krásne záhyby. Keď ich vidíš, odrazu sa cítiš ako by v inej zemi, vraciaš sa veľmi ďaleko späť do minulých storočí. Načrtnutý antický obraz sa stáva určitejším. Hen dolu objavuje sa ako v ráme bielo oblečený jazdec na bielom koni v nízko klenutom oblúku brány. Prechádza a na bielej stene susednej veže sa na chvíľku zastaví jeho tóna ako polorelief na mramorovom fríze.

Za byzantským opevnením bazilika s príslušenstvom tvorí druhé mesto, takmer také rozsiahle ako dnešné Teveste, tiež uzavreté pásom veží a valom. Okamžite ťa prekvapí bohatá farebnosť kameňov, slnkom vyľahaná a vybielená ružovosť — a potom robustnosť práce a dokonalosť štruktúry. Ako v gréckych chrámoch, aj tu sú kamene poukladané jeden na druhom v pravidelných radoch; všetko sa drží váhou blokov a leskom povrchu.

Rozmery sú monumentálne. Pri stavbe nešetřili ani materiálom ani priestorom. Pred bazilikou je veľký štvorhranný dvor s čipkovitými terasami, v úzadí portik, v prostriedku štyri veľké nádrže s vodou na občerstvenie prechádzajúcich. Ulica, dláždená kameňmi a na boku s dvoma portálmi, oddeľuje dvor od vlast-

nej baziliky, ku ktorej sa vystupovalo schodišťom, vrúbeným dvoma stĺpmi. Schodište viedlo do átria, ktoré bolo vyzdobené korintským portikom. V prostriedku nádrž na umývanie, obrovská monolitová dieža, vykresaná v podobe štvorlístej ďateliny. Tri brány spájaly átrium s bazilikou, ktorú rady zelených mramorových stĺpov rozdeľovali na tri lode. Po stranách visely tribúny. Podlaha bola pokrytá mozaikou. V úzadí apsidy, za oltárom, stál biskupský trón.

Okolo tejto centrálnej budovy sorskupovalo sa množstvo iných stavieb: baptistérium (krstná kaplnka), niekoľko kaplniek, z nich jedna klenutá v podobe trojlístej ďateliny, zasvätená pravdepodobne miestnym mučeníkom; cintorín, konvent s celami a s ako strelnice úzkymi oblokmi, chlievy, skladišťa a stodoly. Tevestská bazilika uprostred týchto múrov a bášť, uprostred príslušných stavieb a záhrad, podobala sa našim veľkým stredovekým kláštorom, v istých veciach aj veľkým mešitám islamu, takej mešite v Cordobe alebo v Damasku s ich dvormi, obkľúčenými arkádami, s nádržami na umývanie, s promenádami, vysadenými pomarančovníkmi. Veriaci a pútnici boli tu ako doma. Mohli tu stráviť celý deň, ležiac na dlážke portika, prechádzať sa alebo pospať si v belasej tóni stĺpov a v čerstvosti prízemia s vodou. Kostol bol v doslovnom smysle domom božím, každému otvoreným.

Hipponské baziliky neboly pravdepodobne ani také rozsiahle ani také nádherné ako tevestská. A neboly ich ani veľmi mnoho. V období, keď Augustín

bol vysvätený za kňaza, totiž keď donatisti boli v meste ešte vo väčšine, mala pravoverná cirkev už asi len jednu svätyňu, *Basilica maior* alebo baziliku pokoja" značí jednoducho „katolícka bazilika". Či to koj) bolo oficiálne meno katolicizmu. Teda „bazilika pokoja" značí jednoducho „katolícka bazilika". Či to nevraví, že ostatné patrily disidentom? Neskoršie, po Honóriových ediktoch, rozkolníci vrátili Cirkvi bezpečne aj leontinskú baziliku, založenú Leonciom, hipponským biskupom a mučeníkom. A tretiu dal postaviť Augustín za svojho biskupstva: baziliku Ôsmich mučeníkov.

Augustín kázaval obyčajne vo Veľkej, t. j. katedrálnej bazilike. Kázeň bola nielen povinnosťou, ale i výsadou biskupskou. Videli sme, že len biskup mal právo kázať vo svojom kostole. To preto, lebo vtedajšie africké diecézy, hoci aj relatívne dosť rozsiahle, jednako neboly ľudnatejšie než hociktorá z našich dnešných veľkých farností. Postavenie biskupa bolo teda ako postavenie nášho farára. Biskupov bolo tu takmer toľko, ako miest, a tých bolo na stá.

Nech bolo ako bolo, ale kázanie, táto ozajstná apoštolská služba, bolo vyčerpávajúcou povinnosťou. Augustín kázal takmer každý deň — a často i viac ráz za deň — ťažká práca pre človeka, ktorý mal také jemné prsia. Neraz musel žiadať od svojich poslucháčov ticho, aby mohol trochu šetriť hlas. Augustín hovoril bez prípravy, rečou takmer ľudovou. Stenografi zaznačili jeho reči tak, ako ich improvizoval; pretp tie opakovania a dĺžka, ktoré

prekvapujú neoboznámeného čitateľa. V jeho homíliách niet nijakého zjavného plánu. Niekedy kazateľ nemá dosť času, aby mohol rozvinúť myšlienku. Vtedy odkladá predmet na budúci deň. Alebo pripravil si síce predmet, ale hovorí o inom, podliehajúc okamžitej inšpirácii, alebo zachytený niektorým veršom Písma, ktorý práve čítali. Inokedy vysvetľuje z Písma niekoľko za sebou nasledujúcich odstavcov bez najmenej starosti o jednotnosť a kompozíciu.

Čujme ho v tejto bazilike Pokoja, v ktorej tridsaťpäť rokov neprestajne hlásal slovo božie... Spev žalmov doznel. V pozadí apsidy vstáva Augustín so svojho stolca, opretého o stenu a jeho bledá tvár odráža sa ostro od zlatého pozadia mozaiky. Odtiaľ ako s kazateľnice ovláda shromaždenie ponad oltár, jednoduchý drevený stôl, upevnený v podlahe hlavnej lodi.

Shromaždenie stojí: muži na jednej, ženy na druhej strane. Za balustrádou, ktorá ich oddeľuje od zástupu, stoja vdovy a zasvätené panny, zahalené do čiernych alebo žltých závojov. Niekoľko príliš vyparádených dám sa nachýľuje z prvého radu tribún. Ich líca sú nafarbené, obrvy a mihalnice začiernené, hrdlá a uši preťažené šperkami. Augustín ich zbadal: čoskoro im povie sopár slov do duše! Poslucháčstvo je už vopred rozochvené sympatiou alebo zvedavosťou. Celou svojou vierou a celou svojou vášnivosťou spolupracuje s rečníkom. A je aj búrlivé. Celkom slobodne prejavuje svoje

pohnutia a city. Demokratické zvyčaje afrických cirkví nás dnes prekvapujú. Veriaci tu hučia ako v divadle alebo v cirkuse. Tlieskajú, prerušujú kazateľa. Ba niektorí mu predkladajú námietky, citujú mu odstavce z Písma.

Augustín je takto v neustálom styku so svojim poslucháčstvom. Nikto nebol taký ostrozraký ako on. Pozoruje hru fyziognomií, pohyby svojho obecnstva. Hovorí celkom dôverne. A keď sa kázeň trošku predĺžila, je nespokojný, že vari príliš unavil svojich poslucháčov: veď tak dlho museli stáť! Blíži sa hodina obeda. Žalúdky sú prázdne a netrzeplivé. A vtedy im vraví s láskavým dobráctvom:

— Choďte, predrahi, choďte a obnovte svoje sily; nevravím duchovné, lebo vidím, že tie sú neúnavné, ale sily svojho tela, ktoré je služobníkom vašich duší. Choďte teda občerstviť svoje telá, aby mohli dobre vykonávať svoju povinnosť a keď ich potúžite, vráťte sa zas sem na duchovný pokrm.

V niektoré dni prevalil sa mestom závan sirocca. Veriaci, stisnutí v lodiach, sa dusia, sú celkom spotení. Aj kazateľ, ktorý sa veľmi rozohrial, má tvár skropenú potom, šaty sú premoknuté. Z toho badá, že bol zas priobšírny. I skromne sa ospravedlňuje. Alebo si zažartuje ako tvrdý apoštol, ktorého nevyrušujú výpary nastískaného množstva:

— Ach, — vraví, — aká vôňa! Dnes som zaiste zas dlho hovoril!

Tieto dobrácke spôsoby získaly mu srdcia jednoduchých ľudí, ktorí ho počúvali. Vie o príťažlivosti,

ktorou pôsobí na nich, a o sympatii, ktorú mu vracajú ako povďak za jeho lásku.

— Bratia moji, — vraví im, — zaľúbilo sa vám prísť vypočuť ma. Ale čo sa vám zaľúbilo? Ak som to ja, aj tak je dobre, lebo chcem, aby ste ma milovali, hoci, pravda, nechcem, aby ste ma milovali pre mňa samého. Ja vás milujem v Kristovi. Nuž aj vy ma milujte v Nom! Nech naša spoločná láska súhlasne vzdychá k Bohu — to je to vzdychanie Holubice, o ktorom hovorí Písmo . . .

Hoci káže so svojej povýšenej biskupskej katedry, jednako záleží mu na tom, aby ho ovečky považovali — celkom po kresťansky — za seberovného. Tak málo, ako len možno, robí sa biskupom:

— Všetci kresťania sú služobníkmi toho istého Pána... Aj ja som bol na tom mieste, na ktorom ste vy, čo ma počúvate! A keď teraz s tejto stolice rozdávam nebeský chlieb služobníkom nášho spoločného Pána — nezabúdam, že ešte pred niekoľko málo rokmi som tiež tam, ba ešte na nižšom mieste, prijímal s nimi tento duchovný pokrm. Teraz ako biskup hovorím k laikom, ale kto vie, koľkým budúci biskupom hovorím! . . .

Bratským tónom svojho slova stavia sa teda na tú istú postać so svojimi poslucháčmi. Neobracia sa k celému kresťanstvu, alebo neviem k akému abstraktnému poslucháčstvu, ale k Afričanom, k ľuďom z Hippo, k farníkom baziliky Pokoja. Pozná všetky náražky a porovnania z ich miestnych zvy-

čajov, ktoré môžu strhnúť ich ducha. V deň svätej Krišpiny, domácej mučenicke, príliš pretiahol homíliu, i týmito slovami prosí odpustenie:

— Predstavte si, bratia moji, že by som vás bol svolať na oslavu narodenín blahoslavenej Krišpiny a že by som bol bez miery pretiahol hostinu. Či by sa vám nemohlo stať tak isto, keby vás tak zavolať na obed nejaký vojenský hodnosťár a prinútil vás piť bez rozumu? Nuž dovoľte mi, aby som to mohol spraviť aj so slovom božím, ktorým máte byť opojení a nasýtení.

Ako hostiny v deň narodenín, tak aj sobášne poskytnutú rečníkovi živú alegóriu. Vráti: „Keď sa v niektorom dome slávi svadba, pred dvermi vyhrávajú harmoniky, hudci a tanečníci začínajú spievať a zvrtať sa podľa svojich spevov. Ale aké biedne sú tieto radovánky, ktoré tak chytré pomínú! V dome božom sú neustále hody!"

Komentáři žalmov presvitajú neustále podobne prirovnania a paraboly, ktoré mohli zaujať africkú predstavivosť. Tisícero detailov z miestnych mravov, z každodenného života oživuje exegézy hipponského biskupa. Mulice a kone, ktoré vyhadzujú zadkom, keď sa im dáva dajaký liek, symbolizujú mu vzpierajúcich sa donatistov. Tvrdohlavé a potmehúdske somáriky, ktoré cupkajú v úzkych uličkách alžírskych *kasháh*, objavujú sa tiež kde-tu v jeho kázniach. Cítiš v nich pichanie komárov. Neznositeľné muchy ako šumiace prikrývky lepia sa po stoloch a stenách. Ďalej domáce nemoce a lieky: očný zápal

a obklady. Čo ešte? Pavúky, ktoré veslujú po povale pozdĺž brvien; zajace, ktoré neočakávane vyskakujú z kríčkov pod nohami koňa na šírých rovinách numidských. Inokedy pripomína svojim poslucháčom ľudí, ktorí nosia v ušiach veľké kruhy ako amulety, alebo — veľmi jednoznačné prirovnanie pre ten námornícky národ — sdrúzenia obchodníkov a lodiarov.

Príhody dňa, drobnosti chvíle vklzajú tiež do jeho reči. Za dnešných bohoslužieb sú v cirkuse konské preteky alebo v aréne zápasy šeliem či gladiátorov. A preto bude mať málo národa v bazilike: „Tým lepšie, vraví Augustín, aspoň si oddýchnu moje pľúca!“ Alebo sa po meste rozhlasuje, že v divadle budú senzačné atrakcie — javisko, ktoré napodobňuje more. Kazateľ vysmieva neprítomných, ktorí opúšťajú kostol a idú hľadiť na túto šaľbu. „Budú mať, vraví, more na javisku: ale my, my budeme mať svoj prístav v Kristu Ježišovi!“ — Raz v sobotu za jeho kázne židovské ženy, ktoré slávily sabbat, daly sa do tanca a spevu na terasách susedných domov. V bazilike čuť zvuk hrkáliek a buchot bubna. „Lepšie by spravily, vraví Augustín, keby pracovaly a priadly!“

Komentuje katastrofy, ktoré zmietaly vtedy rímsky svet a ktorých zvesť šírila sa s prekvapujúcou rýchlosťou: Alarichovi barbari vtrhli do Ríma, zapálili ho a spravili v ňom krvavý kúpeľ; v Jeruzaleme bolo zemetrasenie: biskup Ján organizuje po celom kresťanstve sbierku pre postihnutých; v Kon-

štantinopoli videli na nebi ohnivé gule; alexandrijské Serapeum bolo pri povstaní zborené ...

Všetko to defiluje v živých obrazoch a bez zjavného poriadku v Augustínových rečiach. Nie je taký človek, aby si látku pekne podelil na tri body a aby sa neopovážil prejsť k druhému bodu, kým prvý učene nedokáže. Či komentuje žalmy alebo evanjeliá, jeho homílie sú vždy len vysvetľovaním Písma, ktoré interpretuje raz v literárnom, raz v alegorickom smysle. Priznajme sa: Augustínove alegorické exegezy odstrašujú nás svojou prepiatou subtilnosťou, niekedy i nechutnosťou, a keď sa pridržiava písmeňny textu, upadá do gramatických podrobností, ktoré unavujú pozornosť. Nemôžeme ho už celkom sledovať. Vidí sa nám, že jeho poslucháčstvo muselo byť veru veľmi trezlivé, keď tak dlho — a stojačky — počúvalo tie nekonečné disertácie. Ale potom schytí nás odrazu veľký rečnícky a lyrický zvrät, s'ňa vietor, čo hučí vo veľhorách a ktorý v okamihu zmetie ako prach všetky tie tenulinké rozumkovania.

Má svoje obľúbené miesta a knihy Písma, napr. Pieseň piesní a evanjelium svätého Jána: jedna z nich vyhovuje intelektuálovi v ňom a druhá mystikovi lásky. Verš žalmu: „Splodil som ťa pred dennicou" porovnáva so vznešeným úvodom štvrtého evanjelia: „Na počiatku bolo Slovo". Neskupáni, hovoriac o kráse Kristovej: „*Speciosus forma practiliis hominum*. Prevyšuješ krásou aj tých najkrajších synov ľudských". A preto bez ustania opakuje

so žalmistom: „Pane, hľadal som tvoju tvár. *Quaesivi vultum tuum, Domine!*“ A unášaný entuziazmom dodáva: „Nádherne slovo! Nebolo možno povedať nič božskejšieho. Ti, čo ozaj milujú, ti to cítia!“

Iná obľúbená téma je sladkosť božia: „*Videte et gustate quam mitis sit Dominus*. Vidíte a skúste, aký sladký je Pán!“ Nič sa nevyrovná rozkoši kontemplácie, života v Bohu. Augustín to chápe ako hudobník, ktorý prenikol tajomstvo čísla: „Nech je aj váš život, vraví, neprerušným spevom! ... My nespievame len hlasom a ústami, keď prespevujeme niektoré kantikum; dnu v nás je vnútorný spev, lebo je v nás Ktosí, kto ho počúva ...“

Kto chce žiť v tomto harmonickom a božskom živote, musí vyjsť zo seba, musí sa celkom oddať veľkému poryvu lásky:

— Prečo, — volá — prečo váhate celkom sa dať? Z obavy, že sa stratíte? Práve opačne: stratíte sa práve tým, že sa nedávate celkom! Sama Láska hovorí k vám ústami Múdrosti a posmeľuje vás proti obave, ktorú vzbudzujú vo vás slová: „Dajte sa!“ Keby vám niekto chcel predať pozemok, povedal by vám: „Daj mi za to svoje zlato!“, a za inú vec by žiadal: „Daj mi svoje striebro, daj mi svoje peniaze!“ Čujte, čo vám vraví Láska ústami Múdrosti: i.Syn môj, daj mi svoje srdce!“ Daj mi, vraví. Čože? •Syn môj, daj mi svoje srdce!...” Tvoje srdce nebolo šťastlivé, keď bolo odvislé od teba, lebo bolo sputnané bezuzdnosťami, nečistými a záhubnými láskami. °d toho musíš odtrhnúť svoje srdce! A kam ho po-

dvihnúť? Kam ho položiť? „Daj mi svoje srdce“, vraví Múdrost', aby bolo moje a bude ti naveky patriť!...

A po speve o láske chválospev zmŕtvychvstania: „*Cantate mihi canticum novum!* Spievajte mi nový spev!“ Augustín neprestajne opakoval tie slová. — „Chceme vstať zmŕtvych“, kričaly duše, túžiace po večnosti. A Cirkev odpovedala: „Pravdu vám vravím, vstaňte zmŕtvych! Vzkriesenie tela, vzkriesenie duše: celí sa znovuzrodíte!“ — Augustín ani jednu dogmu nekomentoval horlivejšie než túto. A ani jedna sa nepáčila tak vtedajším veriacim ako táto. Bez ustania žiadali, aby boli ubezpečení v istote o nesmrteľnosti a bratského stretnutia sa v Bohu.

S akou neochvejnou mohutnosťou vznášal sa tento spev Vzkriesenia v jasných afrických bazilikách, zaliatych svetlom, vyzdobených jagotom mozaík a tisícfarebných mramorov! A s akou známou a dôvernou rečou hovorily tie symbolické obrazy, ktoré zaplňovali steny: medzi ľaliami pasúce sa baránky, holubice, zelené stromy rajskej! Ako v parabolách evanjelia, aj tu vtáctvo polí a dvorov, plodiny zeme stály sa obrazom čností a právd kresťanských. Ich očistená podoba sprevádzala človeka pri vystupovaní k Bohu. Okolo mystických monogramov Kristovho mena spleťaly sa vence cintrónovníkov, hrušiek, granátových jabloní. Kohúty, kačice, prepeličky, flamingá hľadaly si potravu na rajských lúčinách, namaľovaných na stenách kostolov a nekropolí.

Tieto mladé baziliky boli skutočne chrámami Vzkriesenia, v ktorých našly útulok všetky stvo-
renstvá archy, zachránené pred vodami. V priebehu
nasledujúcich storočí ľudstvo už nikdy nezažije tú
čistú radosť z víťazstva nad smrťou, akú zažil tento
mladý vek kresťanskej nádeje.

III

BREMENO BISKUPSKÉHO ÚRADU

Augustín nie je len najľudskejší medzi všetkými svätými, ale je aj jeden z najmilších v plnom smysle tohto zbanalizovaného slova — milý podľa sveta, milý podľa Krista.

Aby sme to mohli posúdiť, musíme stopovať jeho styk s ovečkami, s korešpondentmi, a ešte aj s tými, na ktorých útočí, s najzažratejšími nepriateľmi viery. Kázanie, správovanie časného imania, pravosti die sú len čiastkou biskupského bremena, *sarcina episcopatus*, pod ktorým toľko vzdychal. Okrem toho musel katechizovať, krstiť, viesť zbožné duše, chrániť veriacich pred bludom, diskutovať so všetkými tými, čo ohrožovali katolicizmus. Augustín bol svetlom Cirkvi. A vedel to.

Ako najlepšie môže, s obdivuhodnou svedomitosťou a láskou plní všetky svoje úlohy. Len sám Boh vie, čo to stálo toho intelektuála, aby presne vykonal všetko, až po tie najponíženejšie funkcie svojho úradu. Jeho veľkou túžbou bolo by bývalo prežiť život v štúdiu Písma a v rozjímaní o dogmách. Nechcel to robiť len z akejsi špekulatívnej záľuby, ale preto, že túto vedu pokladal za potrebnú pre

hlásateľa slova božieho. Väčšina kňazov tých čias vstupovala do kňazstva bez predbežnej prípravy. Preto si museli napochytre sohnáť aké také posvätné vzdelanie. Zarazení stojíme pred tou enormnou prácou, ktorú musel vykonať Augustín, aby sa zdokonalil v tomto smere. Ale čoskoro ovládal celú exegetickú a teologickú vedu svojich čias. V svojom oduševnení za sväté Písmo nepoznal ani noci.

A jednako nezanedbal ani jednu zo svojich povinností. Pripravoval neofytov na sviatosti ako hociktorý náš ostatný farár. Bol nesrovnateľný katechista, taký bystrozraký a svedomitý, že jeho vyučovania môžu byť vzorom ešte aj terajším katechetom. A nezapodieval sa ako intelektuálny aristokrat len so vzdelanými ľuďmi, ponechávajúc svojim diakonom starosť o jednoduchý ľud boží. Všetci mali právo na jeho náuku, chudobní sedliaci práve tak ako bohatí a vzdelaní. Raz istý sedliak, ktorého učil, mu z náuky pekne rúče zutekal. Chudák, s prázdny žalúdkom stál a počúval svojho biskupa; už takmer hynul od hladu a cítil, že sa mu podlamajú nohy: radšej teda zutekal, ako by bol zamdletý klesol k nohám múdreho kazateľa.

Augustín, ktorý veľmi dobre poznal ľudí, vopred preskúmal vždy starostlivo vlastnosti svojich katechumenov a potom prispôboval povzbudenia charakteru každého z nich. Keď je reč o mešťanoch, Kartaginčanoch, navyknutých na život v divadlách a krčmách, opilcoch a leňochoch, vtedy hovorí s nimi ináč ako so sedliakmi, ktorí nikdy neopustili

rodnú chatrč. Keď má do roboty so svetákmi, ktorí majú smysel pre literatúru, nezamešká im veru pochváliť krásu Písma, hoci — vraví — je to málo v porovnaní s hodnotami, ktoré skrýva v sebe. Najobťažnejší, najobávanejší medzi katechumenmi sú v jeho očiach profesori — rétori a gramatici. Títo ľudia sú nadutí márnosťou a napchaní intelektuálnou pýchou (Augustín vedel o tom čo-to z vlastnej skúsenosti!). Týchto bude treba poriadne zatriať a predovšetkým kázať im o pokore ducha.

Dobrák svätec ide ešte ďalej. Nestará sa len o duše svojich poslucháčov, ale aj o ich telo. Počúva sa Im pohodlne? Len čo zbadá, že sú unavení, káže im sadnúť, ako sa to robieva v bazilikách za morom:

„Naše povýšenie by bolo neznesiteľné, — vraví, — keby sme bránili sadnúť v našej prítomnosti mužom, ktorí sú naši bratia, ba mužom, ktorých sa máme so všetkou možnou starostlivosťou usilovať získať za bratov! ...”

Keď zbadá, že zívajú, „dobré im bude povedať čosi, čo zas prebudí ich pozornosť, alebo čo rozptýli smutné myšlienky, ktoré by sa mohli zmocniť ich ducha". Katechista má prejavovať raz spokojnú veselosť — veselosť istoty — raz jarosť, ktorá strhuje presvedčenie a vždy „istú radosť srdca, ktorú musíme mať pri vyučovaní." Ba, keď sme aj my sami smutní pre to alebo ono, rozpamätajme sa, že Ježiš Kristus umrel za tých, čo nás počúvajú. Či myšlienka, že mu privedieme nových učeníkov, nie je dost, aby nás rozveselila?

Biskup Augustín dával príklad svojim kňazom. Neuspokojil sa tým, že pripravil obrátenie svojich katechumenov psychologickou finesou, ozaj kresťanskou láskou: sprevádzal ich k cieľu a povzbudzoval ich ešte aj pred krstiteľnicou.

Ako sa zmenil! Rozpamätajme sa len na host'a u Romaniana a Manlia Teodora, na mladíka, ktorý poľoval v Tagaste a prednášal o literatúre a filozofii vyberanému obecenstvu pred krásnym obzorom Lago di Como! Hľa, teraz ho vidíme so sedliakmi, otrokmi, námorníkmi a obchodníkmi. A rád je v ich spoločnosti. Toto je jeho stádo. Musí ho z celej duše milovať v Ježišovi Kristovi. Koľká práca a koľké víťazstvo nad sebou samým predstavuje tento nový postoj! Lebo veru tá láska k jednoduchým ľuďom nebola mu daná od prírody. Musel vliať do toho heroickú vôľu, napomáhanú Milosťou.

Podobné sebazaprenie prezrádza sa aj u vodcu svedomí, ktorým sa stal. V tejto veci sa musel ešte úplnejšie dávať. Bol ako by vydaný napospas dušiam, ktoré sa ho chcely niečo opýtať, ktoré sa radily s ním ako so svojim lekárom. Stáva sa ich radcom a musí byť bez prestania akýmsi mravným policajtom. Takmer bezvýhľadné podujatie, chcieť skloniť pod kresťanskú disciplínu zatvrdnutých pohanov, a najmä Afričanov! Augustín im neustále vyčíta ich opilstvá, obžerstva, smyselnosť. Nielen ľud sa opíjal a ožieral. Aj boháči sa doslovne prepchávali na hostinách. Hipponský biskup nepremešká ani jedinú príležitosť, aby im nepripomenul striedivosť.

Ale ešte častejšie ich upozorňuje na čistotu. Píše o tej veci dlhé listy, ozajstné traktáty. Dokonale sa v nich zračia mravy doby a kraja. Vidíme z nich, že mužovia žiadali pre seba veľkým hlasom právo voľnej lásky, ale zato svoje manželky zaväzovali k manželskej vernosti. Smrťou trestali cudzoložstvo, ktoré sebe samým dovoľovali. Zneužívali rozvody. Pre najmalichernejšiu príčinu posielali manželkám *libellus repudii*, prepúšťací listok, ako sa to ešte aj teraz praktikuje u národov islamu. V tejto spoločnosti, ktorá bola v kvase prelomu, pre prísnych kresťanov vznikali neustále ťažkosti svedomia: môže napr. muž, ktorý zahnal svoju manželku pod zámienu cudzoložstva, oženiť sa znovu s inou? Augustín hlásal, že manželstvo je nerozlučiteľné, kým obidvaja manželia žijú. Ale či tá prekážka nepovzbudí manželov, aby prípadne odstránili svoje cudzoložné manželky, len aby sa znovu mohli oženiť? Alebo iná ťažkosť: istý katechumen, rozvedený ešte pod pohanským zákonom a potom znovu ženatý, hlási sa na krst. Nie je cudzoložníkom v očiach Cirkvi? Môže byť pripustený ku krstu človek, ktorý žije so súložnicou, neskrýva to, ba vyhlasuje, že mieni pokračovať v konkubináte? Augustín musel odpovedať na všetky tie otázky, vnikajúc až do najmenších detailov kazuistiky.

Neslobodno jesť z mäsa, obetovaného modlám, ani vtedy, keď človek umiera od hladu? Možno uzavierať smluvy s domorodými ťaviarmi alebo lodiarmi, ktorí prisahajú na svojich bohov, že smluvu zachovajú? Slobodno luháť v istých okolnostiach? ... : Napr. preto.

aby sa človek dostal medzi pohanov pod kepienkou, že je z nich, a takto ich vyšpehovať a potom oznámiť? . . . Možno sa dopustiť cudzoložstva so ženou, ktorá sľúbi, že oznámi heretikov?... Hipponský biskup veľmi prísno zavrhuje tieto špinavé alebo hnusné prostriedky, všetky tie kompromisy, ktoré sa protivia čistej morálke evanjelia, ale bez chvastania sa nejakou neústupčivosťou alebo rigorizmom, pripomínajúc, že zloba hriechu záleží jedine v úmysle a v súhlase vôle. A konečne často musíme zničiť alebo strpieť, čo nemôžeme prekaziť.

Aj iné otázky, ktoré nemôžeme ani pospomínať, dávajú nám jedinečnú predstavu o skazenosti pohanských mravov. Augustín musel mnoho pracovať, aby udržal kresťanské predpisy v prostredí, v ktorom aj sami kresťania boli viac-menej nakazení pohanstvom. Ale keď bolo ťažké viesť stádo hriešnikov alebo povrchných, vedenie zbožných duší bolo vari ešte ťažšie.

Tak boli tu „zdržanliví“, vdovci alebo vdovice, ktorí spravili sľub čistoty, ale tento sľub ich ťažil; zasvätené panny, ktoré žily prisvetácky; rehoľnice, ktoré sa búrily proti svojmu duchovnému predstavenému; mnísi, bývalí otroci, ktorí nechceli pracovať, alebo podvodníci, ktorí využívali verejnú dôverčivosť, predávajúc amulety a zázračné mastičky; potom vydaté ženy, ktoré sa vzpieraly svojim mužom, ktoré bez mužovho súhlasu rozdávaly chudobným svoje imanie; konečne panny alebo nadutí zdržanlivci, ktorí opovrhovali manželstvom a zavrhovali ho.

Potom celý zástup zbožných dušičiek, ktoré sa vy-
pytovaly Augustína na jednotlivé body dogiem, kto-
ré chcely všetko vedieť a mať všetko jasné: ktoré už
na zemi chcely vidieť Boha s tvárou do tvárou a vedieť,
ako budeme vzkriesení, a ktoré sa dopytovaly, či ma-
jú anjeli telo... Augustín sa ponosuje, že ho obťa-
žujú, jeho, ktorý má na hlave toľko iných starostí, že
ho vytrhujú zo štúdia. Ale zato láskyplne sa usiluje
vyhovieť všetkým.

Podobne musel korešpondovať s množstvom osôb.
Okrem svojich priateľov a kolegov píše neznámym
a cudzím ľuďom, vysokým hodnostárom práve tak ako
ľuďom jednoduchého postavenia: prokonzulom, kome-
som, vikárom africkým, veľmi mocnému Olympiovi,
kancelárovi za cisára Honória; alebo „veľmi úctyhod-
nej dáme Maxime“ — „prejasným dámam Prabe a Ju-
liane“, — „veľmi zbožnej dáme Albíne“, ktoré patria
k provinciálnej šľachte alebo najvyššej aristokracii
rímskej. Je vôbec niekto, komu Augustín nepíše?

A najpodivuhodnejšie v týchto listoch je, že neod-
povedá v nich naľahko, aby sa len práve striasol nud-
nej povinnosti. Takmer všetky sú preplnené podstat-
nými náukami, o ktorých dlho premýšľal. Mnohé z nich
boly určené pre verejnosť: ozajstné pastierske listy.
Ale čo aký vážny je ich tón, prezrádza sa v nich ešte
jednako bývalý spisovateľ a sveták. Podľa vtedajšej
módy dopisovatelia zahrnovali biskupa hyperbolický-
mi chválami. On ich obradne prijíma, lebo koniec kon-
cov vidí v nich svedectvo lásky svojich bratov. A vo
svojej добрote usiluje sa ich odplatiť. Nepohoršujeme

sa veľmi, že naši dnešní spisovatelia zovšedneli chválu priveľkou hojnosťou a zveličovaním. Aj najprísnejší súčasníci Augustínovi, ba i sám Augustín, prevyšujú ich ďaleko v umení a nadužívaní poklôn.

Vždy elegantný a kvetnatý Paulinus z Noly mu písal: „Tvoje listy sú balzam osvietenia na oči môjho ducha.“ Augustín, ktorý mu vyčíta, že tak málo píše, odpovedá mu výrazmi, za ktoré by sa nemusela zahabiť ani jedna z našich krásoduchých paničiek. „Tak? Ty ma nechávaš prežiť dve letá — a to dve letá v Afrike — v takomto smäde? ... Dal by Boh, aby si už pripustil k bohatým hodom svojej knihy ten dlhý pôst, ktorý si ma nechal znášať za svojím spisom už celý rok! Ak tá hostina ešte nie je pripravená, neprestanem žiaľiť, iba ak by som sa smel nádejiť, že mi dovedy pošleš niečo iného na osvieženie ...“

Istý Audax, ktorý chcel mať tú česť, aby dostal osobitný list od veľkého muža Augustína, volá ho „vešcom Zákona“, uisťuje ho, že celý svet ho oslavuje a obdivuje a keď došiel na koniec svojich argumentov, zaprisahá ho vo verši, aby „pokropil ho rosou svojho božského slova“. Augustín skromne a láskavo mu odpovedá na komplimenty, ale jednako vsúva do svojej odpovede trošku šibalstva: „Dovoľ, aby som ta upozornil, že tvoj piaty verš má sedem stôp. Oklamalo ťa ucho, alebo si sa vari chcel presvedčiť, či som ešte schopný zbadať také veci? ...“ Veru, vždy je ešte súci na to a vôbec nie je mu to nemilé, keď to ľudia aj vedia. Istý mladý Grék, menom Dioskorus, prechádzajúc Kartágom, spytuje sa ho o Ciceronovej filozofii

fii. Augustín sa pohoršuje, že sa ľudia opovažujú takými malichernosťami obťažovať biskupa. Ale pomaličky sa utišuje a strhnutý svojou starou záľubou posielala konečne mladíkovi celú disertáciu o tomto krásnom predmete.

Toto sú len také nevinné výstrelky. Popri tých priliterárnych alebo učených alebo hlbokých listoch sú aj iné, jednoducho nádherné, ako je napr. ten, ktorý napísal istému dievčaťu z Kartága, menom Sapida. Vyšivala bratovi tuniku. Ale on zomrel; i prosila Augustína, aby láskavo tú tuniku nosil a písala, že by jej to bolo veľkou potechou v žiali. Biskup povďačne súhlasil. „Prijmam ten šat, píše jej, a už predtým, ako som to napísal, začal som ho nosiť ...“ Potom jej jemne vyslovuje svoju sústrasť a povzbudzuje ju, aby sa odovzdala do vôle božej a aby dúfala. „Neslobodno zazlievať ľuďom, keď oplakávajú mŕtvych, ktorí im boli drahí... Keď človek myslí na nich a keď ich silou zvyku hľadá okolo seba, srdce sa láme a slzy tečú ako krv zlomeného srdca ...“

A konečne nádhernými slovami spieva jej hymnu vzkriesenia:

„Dcéra moja, tvoj brat žije v svojej duši, keď aj spí v tele. A či ten, čo spí, sa už neprebudí? Boh, ktorý prijal jeho dušu, uloží ju zas do tela, ktoré jej odňal nie preto, aby ho zničil, ale aby jej ho raz vrátil ...“

Táto čo aká rozsiahla korešpondencia jednako nie je nič v porovnaní s jeho nespočetnými dogmatickými alebo polemickými traktátmi. Toto bolo jeho ži-

votné dielo, z ktorého ho pozná potomstvo. Teolog a polemik zakryli v Augustínovi konečne úplne človeka. Dnes nás vari väčšmi zaujíma človek. A to je nesprávne. Sám by nebol ani na chvíľku dovolil, aby sa dávala prednosť *Vyznaniam* pred traktátami *O Mílosti*. Študovať, vysvetľovať Písmo, nachádzať v ňom presnejšie určenie dogiem — Augustín si nevie predstaviť vyššieho upotrebenia svojho umu ani dôležitejšej povinnosti pre biskupa. Veriť — aby sme porozumeli, rozumieť — aby sme lepšie verili, to je neustály pohyb umu, ktorý ide od viery k Bohu a od Boha k viere. Augustín vrhá sa do tej veľkej práce bez každej tône literárnej záľuby, s dokonalým zaprením svojich chŕtok a svojich osobných mienok: úplne zabúda v nej na seba.

Len raz myslel na seba, a to práve vo *Vyznaniach*, ktorých ducha moderní ľudia tak zle chápu a v ktorých hľadajú všetko inšie ako úmysly pôvodcov. Napísal ich bezprostredne po svojom povýšení za biskupa, aby sa ospravedlnil pre osočovania, ktoré sa trúsily o jeho správaní. Ako by bol chcel povedať všetkým svojim nactiutľhačom: „Vy si myslíte o mne, že som hriešnik: som ním, a možno väčším, než si myslíte, ale nie tak, ako si myslíte!“ Veľká náboženská myšlienka úplne premieňa túto osobnú obranu. Kniha nie je natoľko svedčou alebo ospravedľovaním chýb v dnešnom smysle slova, ako skôr neustálym oslavovaním milosrdenstva božieho. Vyznáva nie natoľko hanbu svojich hriechov ako slávu Božiu.

Ale potom venuje svoje myšlienky už len Pravde a Cirkvi — nepriateľom Pravdy a Cirkvi: manichejcom, ariánom, pelagiánom a najmä donatistom. Nenechá ani jeden blud bez podvrátenia, nenecháva ani jedínú knižočku bez odpovede. Neustále je na barikádach. V mnohých jeho spisoch by sme ho mohli porovnať s niektorým naším bojovným žurnalistom. A do tohto často nevďačného remesla prináša mimoriadnu dialektickú silu a subtilnosť: vždy a všade musel mať ostatné slovo. Vkladal doň všetku svoju výrečnosť, ale ešte viac lásku — ba niekedy aj duchaplnosť. A konečne vkladal doň trepezlivosť, ktorú nemohlo nič znechutiť. Sto ráz opakoval tie isté veci. Tie únavné opakovania, ku ktorým ho nútila tvrdošijnosť protivníkov, boli mu ozajstnou mukou. Ale neúnavne začína vždy znovu a znovu, keď bolo treba, nekonečné dokazovania. Keď išlo o pravdu, Augustín si nepriznával právo mlčať.

V Afrike aj inde vysmievali sa z toho, čo menovali jeho pisateľskou mániou. Aj on sám sa v *Retractiones* zhrozuje nad počtom svojich diel. Medituje o slovách Písma, ktoré mu s úsmeškom namietali donatisti: „*Vae multum loquentibus*, beda tým, čo veľa hovoria.“ Ale volajúc Boha za svedka, vrazil si: „*Vae tacentibus de te!!...* Beda tým, čo mlčia o Tebe!...” Okolnosti boli v Augustínových očiach také, že mlčanie by bolo bývalo zbabelosťou. A okrem toho dodal: „Verte mi, ak chcete: knihy oveľa radšej čítam než skladám...”

Isté je, že jeho skromnosť bola zjavná. „Sám, priznáva sa, som takmer vždy nespokojný s tým, čo poviem.“ A heretikom vyhlasuje, narážajúc na svoje vlastné bludy: „Viem zo skúsenosti, ako sa človek ľahko mýli.“ Keď má nejaké pochybnosti v dogmatických veciach, nechce nanucovať svoje vysvetlenia, ale ich jednoducho predkladá svojim čitateľom. Koľko pokory umu je v modlitbe, ktorou zakončujeva svoje veľké dielo *O Najsvätejšej Trojici*: „Pane, Bože môj, Trojica jedna, keď som povedal v tých knihách niečo, čo je z Teba, uznaj to Ty a nech to uznajú aj tvoji! Ale keď je to odo mňa, odpusť mi Ty a nech mi odpustia aj tvoji!“

A koľko znášanlivosti a lásky v povzbudzovaniach veriacim svojej diecézy, ktorí — prenasledovaní kedysi donatistami — horeli teraz za odvetou:

— Bratia moji, hlas vášho biskupa znie vo vašich ušiach: on vás veľmi prosí, vás všetkých, čo ste v tejto cirkvi, chráňte sa napádať tých, čo nie sú v nej, ale skôr sa modlite, aby vstúpili do spoločenstva s vami...

Inde pripomína svojim kňazom, že židom treba kázať v duchu lásky a zhovievavosti a neznepokojovať sa preto, či počúvajú s neuznanlivosťou alebo s pohoršením. Vraví: „Nemáme sa vôbec vynášať pyšno nad tie konáre, odlomené s Kristovho stromu ...“

Ale táto láska a táto miernosť nezmenšujú vôbec rozhodnosť jeho charakteru. Dokázal to prenikavým spôsobom v debatach so svätým Hieronymom o istom

²¹ Svätý Augustín

odstavci z Listu Galaťanom a o novom preklade Písma, na ktorý sa svätý Hieronym chystal. Pustovník z Betlehema videl v otáznom odstavci „básnický zvrät“ svätého Pavla. Augustín to nazval „lžou“. Ale čo by bolo potom s pravdivosťou evanjelia, keby apoštol na tomto mieste vravel nepravdu? Či by to neznačilo oprávniť všetky exegetické fantázie hereziarchov, ktorí zavrhovali ako interpolované alebo sfalšované určité verše svätých Kníh, ak nesúhlasily s ich náukami? ...

A čo sa týka nového prekladu Biblie, ten by vniesol len zmätok do afrických cirkví, kde boli privyknutí na starý preklad Septuaginty. Nesrovnalosti, na ktoré v starom preklade upozornil Hieronym, len zmätú veriacich a privedú ich do pokušenia podozrievať, že celé Písmo je nesprávne. Teda Augustín z veľmi chvályhodných dôvodov múdrosti bránil v tomto dvojitom spore súčasne ortodoxiu a tradíciu.

Hieronym odpovedal oveľa útočnejším a namrzenejším tónom. Priamo obžaloval hipponského biskupa, že je naň žiarlivý a že na jeho účet si chce získať vedeckú povesť. Proti svojmu oveľa mladšiemu a krehkejšiemu protivníkovi staval sa do postoja starého bojovníka, ktorý zato zvládze vraj ešte vždy hocikoho, kto by sa opovážil zaútočiť naň. A hodil mu túto ostrú vyhrážku: „Unavený vôl len tým pevnejšie zabára nohy do zeme!“

Ale Augustín ostal jednako pri svojej mienke a prinútil sa k milej odpovedi: „Nech som povedal

čokoľvek, vždy som nielen ochotný bratsky prijať tvoje poznámky o tom, čo by ťa mohlo zraniť alebo byť proti tvojim citom v mojich spisoch, ale i čo najúctivejšie a najnaliehavejšie prosím ťa o radu ..."

IV

PROTI „RUČIACIM LEVOM“

Raz (bolo to na začiatku biskupstva) navštívil Augustín v hipponskom okolí istého katolíckeho sedliaka, ktorého dcéra, vyučená donatistami, dala sa zapísať medzi ich zasvätené panny. Otec zprvoti robil veľký krik pre prebehnutie a aby priviedol dcéru k lepšiemu rozumu, začal ju biť. Augustín, ktorý sa o veci tiež dozvedel, pokarhal sedliakovu surovosť a vyhlásil, že len vtedy prijme dievča zas do cirkevnej spoločnosti, ak sa dobrovoľne vráti. I vybral sa teda ta, aby usporiadal veci. Keď prechádzal cez majetok istej katolíckej matróny, stretol donatistického kňaza z hipponského kostola. Kňaz odrazu začal na neho i na tých, čo išli s ním, dobierať a vykrikovať:

— Dolu so zradcami! Dolu s prenasledovateľmi!

A pľul zo seba kliatby aj proti matróne, ktorej pole patrilo. Augustín mu z opatrnosti a z kresťanskej lásky neodpovedal. Ba zabránil aj svojim sprievodcom, ktorí chceli násilníka poučiť o tom, čo sa patrí.

Takéto incidenty sa opakovali takmer každý deň. Práve v tom čase prekršťovali donatisti v Hippo

s veľkým hukom a krikom iného apostatu od katolíckej spoločnosti. Bol to naničhodník, ktorý bíjal svoju starú matku a ktorého biskup veľmi prísne pokarhal pre toto obľudné správanie.

— Keď tak, odpovedal tento, nuž stanem sa donatistom!

Zavzato i ďalej trýznil úbohú starenku a zle nedobre sa vyhrážal. Kričal na ňu so zúrivosťou divokosťou:

— Hej, stanem sa donatistom a vypijem tvoju krv!

Tento mladý bandita prešiel ozaj na Donatovu stranu. Podľa zvyku heretikov bol znovu v ich bazilike pokrstený a potom, oblečený do bielych šiat očistených, ukázal sa na tribúne. V Hippo bol z toho obrovský škandál. Pohoršený Augustín odkázal Prokuleianovi, donatistickému biskupovi: „Čože? Tento človek, poškrvnený na svedomí vraždou, má sa včul prechádzať osem dní v bielych šatách ako vzor nevinnosti a čistoty?..." Ale Prokuleianus neráčil odpovedať.

Tento cynický postup nebol ešte nič, keď ho porovnáme s útrapami, ktoré donatisti každodenne váľali na svojich protivníkov. Nielen že zvädzali Augustínove ovečky, ale katolíckych sedliakov neustále znepokojovaly na ich majetkoch bandy fanatických zbojníkov, ktorí šířili hrôzu od jedného konca Numídie na druhý, okrádali ich, vydierali a podpaľovali.

Boli potajomky podporovaní donatistami a sami sa menovali „Kristovi bojovníci". Katolíci im dali

potupné meno „circumcelliones“, t. j. tuláci okolo pivníc, lebo obyčajne vykrádali pivnice a stodoly. K nim sa pripojily skupiny hysterických a sfanatizovaných žien, ktoré sa vláčily po krajine ako bachantky, trhaly nešťastníkov, ktorí upadli do ich rúk, podpaľovali farmy a svezenú úrodu, rozbíjali sudy s vínom a olejom a svoje víťazstvá korunovali orgiami s „Kristovými bojovníkmi“. Keď sedliaci zazreli dakde na poli horieť stoh, hneď ich schytil strach: circumcelliones neboli ďaleko. Čoskoro sa ozaj objavili, máchajúc kyjmi a kričiac svoje bojovné heslo: „*Deo laudes*, Bohu chvála!“ — „Vášho kriku, vravel im Augustín, sa naši boja viac než ručania levov.“

Bolo sa veru treba poriadne brániť proti týmto divochom, odporovať útokom a násilnostiam heretikov. A tí, aby ešte väčšmi zastrašili katolíckych biskupov, surovo im vyhlasovali:

— Ani na um nám nepríde dišputovať s vami a chceme znovu krstiť, ako sa nám páči. Budeme i ďalej klásť pasce vašim ovciam a budeme ich trhať ako vlci. A vy, ak ste dobrí pastieri, mlčte!

Augustín nebol človekom, aby mlčal — ale ani človekom, čo by mrhal svoje sily v miestnych roztržkách. Hľadel ďaleko, neuzavíeral sa do hraníc svojej diecézy. Vedel, že Numidia a dobrá časť Afriky sú v rukách donatistov, že majú v Kartágu proti katolíckemu prímasovi svojho súpera, ba íti aj do Ríma si poslali pápeža svojej spoločnosti. Mali väčšinu. Rozkolnícka cirkev sa všade rzmnpžila na

ortodoxnej cirkvi, i keď sa jej nepodarilo zadusiť ju celkom. Za každú cenu bolo treba zastaviť vzrast sekty. Nič nebolo v Augustínových očiach také sùrne ako to. Jemu i jeho veriacim išlo predovšetkým o to, aby si zaistili vlastné jestvovanie, lebo donatisti útočili na nich i na poliach a v domoch. Augustín, len čo prišiel do Hippo ako jednoduchý kňaz, nechvejne sa dal do boja. A odvtedy nemal pokoj a neprestal, kým donatizmus nebol premožený a zahnatý. Obnoviť všade katolícky pokoj a jednotu, — to bolo veľké dielo jeho biskupstva.

Kto boli vlastne tí hrozni donatisti, s ktorými sa neustále stretávame od samého začiatku týchto dejín?

Už takmer celé storočie poburovali a pustošili Afriku. Sekta sa zrodila bezprostredne po veľkom prenasledovaní Diokleciánovom a rozšírila sa s prekvapujúcou rýchlosťou. Za Diokleciánovho prenasledovania ukázala sa 'v africkej cirkvi istá mravná ochablosť. Od viery odpadlo veľa laikov a mnoho kňazov i biskupov vydalo pohanským úradom kultové predmety, Písma a archívy obcí. V Numidii, najmä v Konstantine prihodily sa škandalózne scény. Zbabelosť kňazstva bola skľučujúca. Verejná mienka vypaľovala meno *traditor*, zradca, na tých, čo oslabli a vydali pohanom sväté knihy.

Keď nebezpečenstvo pominulo, Numidania, ktorí sa boli tak neslávne zachovali, chceli teraz splácať, odvahou a nerozumnou pýchou dokazovať, že sú onakvejší od iných. Začali nadávať do traditorov

komukolvek, kto sa im nepáčil, najmä ľuďom z Kartága a z prokonzulárnej Afriky. Bola to vlastne stará rivalita dvoch Afriek, východnej a západnej.

Za vlády Konštantínovej — pokoj bol obnovený, — keď mal byť vyvolený nový biskup v Kartágu, archidiakona Caeciliana, ktorý bol tiež medzi kandidátmi, obžalovali, že v dohode so svojím biskupom Mensuriom vydal rímskym úradom na spálenie sväté Písma. Dala sa očakávať búrlivá voľba. Archidiakonovi stranníci, ktorí sa obávali nepriateľstva numidských biskupov, nedočkali na ich príchod. Posúrili veci. Caecilianus bol zvolený a konsekrovaný troma biskupmi z okolia, medzi ktorými bol aj istý Felix z Abtugny.

Protivná strana v dohode s Numid'ami okamžite protestovala. Na svojom čele mali istú bohatú Španielku, menom Lucillu, exaltovanú dušičku, ktorá — ako sa zdá — nosila vždy pri sebe kôstku z mučeníka, ináč tiež podozrivého. Pred prijímaním eucharistie ostentatívne bozkávala svoju relikviu. Archidiakon Caecilianus jej to zakázal ako poveru a tým si spravil z fanatickej Španielky nepriateľku na život a na smrť. Obnovili proti nemu všetky niekdajšie obžaloby a dodávali, že Felix z Abtugny, ktorý ho konsekroval, bol tiež traditorom: voľba bola teda neplatná už aj pre nehodnosť jedného z konsekrujúcich prelátov. Lucilla podplatila časť biskupov, ktorí sa síšili na koncil; tí sosadili Caeciliana a na jeho miesto vyvolili diakona Majorina. Tento bol čoskoro vystriedaný Donatom, agilným, inteligent-

ným a energickým mužom, ktorý tak obratne zorganizoval odpor a tak dobre stelesňoval ducha sektv, že ju podľa neho aj pomenovali. Tým vstúpil donatizmus do dejín.

Ale za Caecilianom stáli biskupi zpoza mora a ríšska vláda. Rímsky pápež a cisár ho pokladali za právoplatne zvoleného. Caecilianus sa očistil aj od všetkých útokov, ktoré podnikli proti nemu. A konečne svetskou autoritou vedené vyšetrowanie zistilo, že Felix z Abtugny nebol vôbec traditorom. Donatisti apelovali preto ku Konštantínovi a potom k dvom koncilom, ktoré boli jeden za druhým svolané do Ríma a do Arles. Všade ich odmietli. Ba koncil v Arles vyhlásil, že vlastnosti človeka, ktorý udeľuje sviatosť, neplývajú nijako na platnosť samej sviatosti. Teda krst a posviacka, hoci by ich boli udelili aj traditori, sú kanonicky nenapadnuteľné. Donatisti vyhlásili toto rozhodnutie za hnusnú herézu. V Afrike bola totiž ozaj stará tradícia, ktorú pripúšťal i sám svätý Cyprián, že nehodný kňaz nemôže vysluhovať sviatosti. Miestny predsudok neprestal: prekršťovali všetkých tých, čo boli pokrstení katolíkmí, to jest podľa nich stranníkmi traditorov.

Ale tento teologický spor skomplikoval sa ešte temer neriešiteľnou hmotnou otázkou. Či donatistickí biskupi, ktorí sa odtrhli od katolíckej spoločnosti, zrieknu sa svojich titulov a s titulmi aj bazilík a majetkov svojich cirkví? A keby sme aj pripustili, že sami boli natoľko nezištní, za nimi bol zástup

klientov a sedliakov, ktorí sa priživovali na cirkvi, ktorí žili na jej majetkoch. Títo Iudia by nikdy nedovolili, aby protivná strana dala almužnám iný smer, aby sa usadila na ich zemiach a v ich dedinách, aby ich vyhnala z ich cintorínov a bazilík. Aj iné dôvody, vari ešte hlbšie, viedly donatistov, aby vytrvali v svojom rozkole. Tieto náboženské roztržky veľmi hovely starému duchu nejednotnosti, ktorý bol vždy zlým duchom Afriky. Afričan cíti stále potrebu deliť sa na „sofy“, vzájomne nepriateľské skupiny. Jedna obec nenávidí druhú — pre nič, pre radosť zo vzájomnej nenávisti a bitiek.

Toto je vlastne celý donatizmus: prepriaty prejav afrického individualizmu. Vzbúrenci v dogmatických veciach nič nezmenili. Ba ani by neboli bývali heretikmi, keby sa neboli pridržiavali prekršfovania. Obmedzili sa na zachovanie oddávna zaujatého postavenia, na zachovanie svojich kostolov a svojich majetkov, alebo na zničenie majetkov katolíkov pod zámenkou, že oni sú ich opravdivými majiteľmi. Okrem toho pýšili sa úctou k tradícii, prísnosťou mravov a disciplíny, ktorá robila z nich ozajstných puritánov. Hej, oni sú vraj čistí, nepoddajní, len oni sa neskláňali pred rímskymi úradníkmi. Všetko to sa veľmi páčilo nespokojencom a búrlivákom a partikularistickým tendenciami lichotilo ľudovým pudom.

Preto sa sekta stala pomaly pánom temer celej zeme. Potom sa rozdelila, rozdrobila na malé cirkvičky, ktoré sa vzájomne vyobečovali. Na juhu Nu-

midie Timgad a Bagai byly baštami ortodoxného donatizmu, keď tak možno povedať. Kartágo s prímasom bolo jeho oficiálnym centrom. Ale v Byzacene a v Tripolsku boli maximianisti, v Mauretánii rogatisti, ktorí sa oddelili od veľkej cirkvi. Táto rozdrobenosť kryla sa dosť dobre s prirodzeným rozdelením severnej Afriky. Musíme uznať, že medzi tými rozmanitými krajinami je ozaaj neslučiteľnosť krvi. Ešte aj dnes je Alžír hrdý, že nerozmýšľa tak ako Konštantína, ktorá zas vôbec nerozmýšľa tak ako Bône alebo Tunis.

Možno v donatizme vidieť nacionalistické alebo separatistické hnutie proti rímskej nadvláde? Takými úvahami by sme prenášali do antiky celkom moderné myšlienky. Africký nacionalizmus nejestvuje ani dnes, práve tak ako nejestvoval ani za dní Augustínových. Hoci sektári nepomýšľali vôbec na oddelenie od Ríma, jednako boli v odboji proti jeho reprezentantom, a to práve tak v časných ako i v duchovných veciach. Povedzme, že by im bol Rím ustúpil — ináč vec celkom nemožná! — to by značilo, že by kapituloval pred nárokmi Afričanov, ktorí chceli byť doma pánmi ako svojho majetku tak i svojej viery. Čo by si boli mohli priať ešte nad to? Nestarali sa veľmi o pána podľa mena, len keď v skutočnosti oni si boli pánmi. Slovom, donatizmus je priveľmi vyostrené regionalistické požiadavkárstvo. Veľmi príznačný fakt: väčšina jeho prívržencov sa regrutovala z domorodcov, ktorí nevedeli po latincky.

Také bolo postavenie africkej cirkvi, keď bol Augustín vymenovaný za biskupa do Hippo. Okamžite ho videl a posúdil svojou jasnovidnosťou, svojím istým dobrým úsudkom, širokým rozhľadom rímskeho občana, vymanivšieho sa z malichernosti lokálneho ducha, svojím idealizmom kresťana, povýšeného nad náhodnosti a hmotné záujmy ... Ako? Katolicizmus sa má stať africkým náboženstvom, uzavretou sektou, biedne priputnanou na písmeno tradície, na vonkajšie kultové zvyklosti? Nuž či preto umrel Kristus, aby kráľoval v malom kútiku sveta? ... Nie, Kristus zomrel za celý svet! Jeho Cirkev nemá iných hraníc, ako sú hranice svetakruhu. A ďalej, čo sa stane v tej exkluzívnej skupine s veľkým princípom lásky? Veď práve a predovšetkým láskou sme kresťanmi. Viera bez lásky je nečinná, mŕtva viera!...

Augustín uhádol hneď následky duchovného oddelenia: už ich aj videl pred sebou. Cirkev je veľkým prameňom nielen lásky, ale aj inteligencie. Donatizmus, odťatý od tohto životného prameňa, vyschne a zvädne ako konár odťatý od stromu. Hlboký smysel dogiem schudobnie súčasne s unikaním ducha lásky zo skutkov. Tvrdohlavosť, úzkosť, nerozumnosť, fanatizmus a krutosť — to sú nevyhnutné plody rozkolu. Augustín poznal surovosť a nevzdornosť svojich protivníkov — ešte aj najsčítanejších medzi nimi: mohol sa teda len s úzkosťou v srdci pýtať, čo sa stane s Cirkvou v Afrike, keď bude pozbavená dobročinnosti rímskej kultúry, keď bude

oddelená od toho veľkého intelektuálneho prúdu, ktorý spájal všetky zámorské cirkve.

A konečne Augustín poznal dobre svojich krajanov: vedel, že donatisti, aj keby zvíťazili, aj keby boli jedinými pánmi zeme, zas by len proti sebe samým obrátili tú zúrivosť, ktorú teraz ukájali na katolíkoch a neprestali by sa žrať medzi sebou. Veď už takmer sto rokov držia Afriku v ohni a krvi! O krátky čas nastane návrat do barbarstva. Oddeliac sa od katolicizmu, oddelili sa vlastne od Impéria, ba i od civilizácie. Augustín, boriac sa za katolícku jednotu, boril sa teda i za Impérium a civilizáciu.

Jeho postoj voči týmto barbarom a sektárom ani na chvíľu nemohol byť pochybný. Musí vynaložiť všetky sily, aby ich priviedol späť do Cirkvi. Bolo treba len vyskúšať najúčinnnejšie prostriedky.

Pre takého orátora, akým bol, kázanie mohlo byť výbornou zbraňou. Jeho výrečnosť, jeho dialektika, jeho profánna i posvätná vzdelanosť dávaly mu nesmiernu prevahu nad apologétmi protivnej strany. Augustín zadržal v Cirkvi istotne mnohých katolíkov, ktorí už chceli odpadnúť. Ale pre množstvo schizmatikov boli všetky tie jeho krásne dary takmer ako stratené. Ľud sa vôbec nestaral o to, kde by mohla byť pravda. Boli donatistami tak, ako boli Numidňanmi alebo Kartagincami, nevediac prečo, vari preto, lebo každý okolo nich bol tým. Mnohí z nich boli by mohli odpovedať ako ten gramatik z Konstantiny, ktorý povedal vyšetrovateľom s potmehúdskou naivnosťou:

— Som profesor rímskej literatúry, latinský gramatik. Môj otec bol dekurionom v Konstantine, môj dedo bol vojakom a slúžil v garde. Naša rodina je maurskej krvi... Nevieť nič o počiatkoch rozkolu: som jednoduchý veriaci v národe kresťanov. Keď som bol v Kartágu, prišiel ta istého dňa biskup Sekundus. Zistilo sa vraj, že biskup Caecilianus bol neplatne ordinovaný ani neviem kým a že preto vyvolili proti nemu iného biskupa. Takto sa začal rozkol v Kartágu. Ja ani nemôžem poznať dobre počiatky schizmy, lebo v našom meste bola vždy len jedna cirkev. Nuž ak aj bola niekde schizma, my sme o tom nič nevedeli...

Takto sa vyjadroval gramatik. Čo mohli teda myslieť sedliaci, remeselníci a otroci? Žili na majetku alebo v štvrti, kde nikdy nebolo inej viery ako ich. Boli donatistami ako ich páni alebo susedia, ako ľudia „sofy“, do ktorej patria s otca na syna. Teologická stránka rozporu bola im celkom ľahostajná. A keď sa Augustín pokúsil dišputovať s nimi, nechceli ho počúvať a posielali ho k svojim biskupom. To bolo heslo.

Biskupi sa tiež vyhýbali každej diskusii. Augustín sa daromné pokúšal o konferenciu so svojim donatistickým kolegom v Hippo, Prokuleianom. A keď sa niektorí aj ukazovali poddajnejšími, ich neúprimnosť a vykrúcačky, niekedy aj celkom náhodné okolnosti, spravily dišputu celkom zbytočnou. V Tubursiku poslucháči spravili taký hrnot v miestnosti, kde Augustín konferoval s biskupom Fortuniom, že

nakoniec nepočuli ani svoj vlastný hlas. Inokedy sa rozhovor zvrhol v rečnícky turnaj, kde sa hovoriaci vyčerpávali šermovaním proti slovám, miesto toho, aby si zmerali sily o podstate veci. Augustín cítil, že takto stráca len čas. A donatistickí biskupi sa mu konečne stavali s takou tvrdohlavosťou, že sa na nej všetko muselo rozbiť:

— Nechajte nás v našich bludoch, vraveli mu ironicky. Keď sme podlá vás stratení, nuž načo nás hladáte? Nechceme byť zachránení! ...

Zabraňovali svojim veriacim zdravieť katolíkov, prihovoriť sa im, vstúpiť do ich kostolov alebo domov, sadnúť si medzi nich. Na svojich protivníkov vyhlasovali interdikt. Donatistický prímas z Kartága, Primianus, ktorého katolíci pozvali na dišputu, odpovedal pyšne:

— Synovia mučeníkov nemôžu sa schádzať s pokolením traidorov!

V takýchto okolnostiach ostával už len jeden mierový prostriedok: písaná kontroverzia. Augustín v tom smere nepoznal únavy. A najmä tu, v svojich listoch a traktátoch proti donatistom, nebojí sa stáleho opakovania. Vedel, že má do činenia s hluchými — a to s hluchými, ktorí nechcú počuť: musel teda napísať svoj hlas. Obdivuhodným sebazaprením sto ráz znovu a znovu opakoval tie isté argumenty, sto ráz prevzal celé dejiny rozopry od jej počiatkov a tak odhaloval mudrovania a vykrúcačky svojich protivníkov, že by bol musel presvedčiť aj tie najzadubenejšie hlavy: „Nie — hovorieval znovu a zno-

vu — Caecilianus nebol traditorom, ani Felix z Abtugny, ktorý ho vysvätil. To možno dokázať dokumentárni. A keby aj boli nimi bývali, nuž či možno celej Cirkvi prišit' chybu jednotlivca? ... Prečo teda prekrst'ujete katolíkov pod zámienkou, že ich kňazi sú traditori a preto nehodní na udeľovanie sviatostí? Veď účinnosť krstu je z obety Ježiša Krista, a nie z čnosti kňazovej! Keby to nebolo tak, nuž načo h/bolo vykúpenie? A konečne dobrovoľnou smrťou Kristovou všetci ľudia boli povolaní k spaseniu. Spasenie nie je výsadou len Afričanov. Cirkev je katolícka, a musí objasť celý svet!..."

Tieto neustále opakovania prichodia modernému čitateľovi nadľho unavujúcimi: zo všetkých tých diskusií valí sa proti nám akási hustá a neznesiteľná nudnosť. Ale nezabúdajme, že všetko to bolo mimoriadne živé Augustínovým súčasníkom, že tie nevd'ачné výklady boli vášnivo čítané. A potom, veď išlo o jednotu Cirkvi a tiež — nemôžeme to dosť často opakovať — o záujem Impéria a civilizácie.

Proti takejto presvedčavej sile sa donatisti spikli v mlčanie. Biskupi zakazovali svojim veriacim čítať Augustínove spisy. Ba skrývali pred ním svoje vlastné knižky, aby nemohol na ne odpovedať. Ale Augustín ich duchapľne objavoval. Podvracal ich, dával odpisovať a na steny bazilik pribíjať svoje odpovede. Odpisy sa širily po provincií a celom rímskom svete.

Všetko by bolo bývalo dobre, keby rozopra bola mala len špekulatívny ráz. Ale v hre byly veľké hmotné záujmy, urazenosť a hrozná nenávisť. Augustín ne-

badane bol prinútený prejsť od slovnej polemiky k priamej akcii — najprv k obrane a potom k útoku.

Kým on a jeho kolegovia usilovne hlásali pokoj, donatistickí biskupi neprestávali popudzovať svoje ovečky k svätej vojne. Ba Augustínovi sa aj smrťou vyhrážali. Na jednej zo svojich pastoračných okružných ciest mal byť zavraždený. Už striehli naňho z úkrytu. Ale on prozreteľnosťou náhodou pomýlil cestu, a len tomu mohol ďakovať za život.

Jeho žiak Possidius, vtedy biskup v Guelme, nebol taký šťastlivý. Donatistický biskup Krispinus ho obkľúčil v istom dome. Bránil sa, ako len vedel. Podpálili dom, aby ho vyhnali. A Possidius, keď už mal za živa zhorieť, ozaj vyšiel. Donatistická banda vrhla sa na neho a bola by ho zabila, keby nebol zakročil sám Krispinus, ktorý sa bál prenasledovania pre vraždu. Ale útočníci rozkradli majetok a pobili v chlievoch všetky kone a mulice. V Bagai bodli donatisti biskupa Maximiána dýkou v jeho vlastnej bazilike. Násilníci rozbili oltár a s úlomkami začali tlčiť svoju obeť, ktorú potom ako mŕtvolu nechali ležať na podlahe. Katolíci sobrali telo, ale donatisti im ho zas vyrvali z rúk a shodili ho s veže, odkiaľ spadlo na smetisko, čím sa pád trochu zmiernil: nešťastník ešte dýchal a ako zázrakom vyzdravel.

Circumcelliones, vyzbrojení kyjmi, neprestávali lupiť a vypaľovať farmy. Mučili majiteľov, aby z nich vynútili peniaze. Bičami ich hnali v mlynskom kolese ako ťažný dobytok. A za nimi donatistickí kňazi zaplavovali zeme a kostoly katolíkov. S tým nespokoj-

ní, ešte aj prekršovali sedliakov (všimnime si analógiu týchto praktík s praktikami dnešných afrických muzulmanov, ktorí v podobných okolnostiach tiež tak začínajú, že násilne obracajú kresťanských kolonistov). Potom očisťovali baziliky, oškrabovali ich steny, drhli podlahu, zrúcali oltár a jeho miesto posypali soľou. Bola to dokonalá dezinfekcia! Donatisti nakladali s katolíkmi ako s nemocnými na morovú ranu.

Takéto zločiny volaly po pomste. Augustín, ktorý sa až dosiaľ staval proti tomu, aby bola vyzvaná pomsta verejnej moci — on totiž podľa apoštolskej tradície neschvaľoval, aby sa civilná autorita miešala do cirkevných vecí — musel ustúpiť pred okolnosťami a nátlakom svojich kolegov. Koncily, ktoré sa sišly v Kartágu, žiadaly cisára, aby vydal výnimočné nariadenia proti donatistom, ktorí sa vysmievali zo všetkých zákonov, vydaných proti heretikom — keď boli citovaní pred súdy, dokazovali sudcom — často nekompetentným pohanom —, že vlastne oni patria k jedinej ortodoxnej cirkvi. Túto nejasnosť bolo treba už raz skončiť a dôjsť konečne ku kategorickému odsúdeniu schizmy. Augustín v dohode s prímasom Aureliom bol hlavným inšpirátorom týchto shromaždení.

Neposudzujme jeho správanie podľa moderných pochopov a neponáhľajme sa s krikom o neznášanlivosti. On a ostatní katolícki biskupi prispôbovali sa v tej veci starej tradícii, ktorou sa riadily všetky pohanské vlády. A najmä Rím, hoci uznával všetky lokálne náboženstvá, všetky cudzie kulty, nikdy ne-

dovolil, aby hociktorý z jeho poddaných sa vzoprel proti oficiálnemu kultu Impéria. Prenasledovania kresťanstva a židov nemalý iného dôvodu. Kresťanstvo, keď sa stalo štátnym náboženstvom, muselo volky-nevolky žiadať od národov tú istú poslušnosť. Cisári sa toho neoblomne pridržiavali z ľahko chápatelných politických dôvodov — aby totižto zabránili vzburám a zaistili verejný pokoj. Keby sa biskupi neboli ani vôbec ponosovali, cisárska vláda by bola aj bez nich postupovala a potlačila neporiadky, ktoré zavinili heretici.

A konečne vidme pomery a ľudí takými, akí boli vtedy v Afrike. Prenasledovaní boli katolíci — a to poburujúcou zúrivosťou a ukrutnosťou: museli sa teda brániť. Okrem toho organizácia vlastníctva v týchto zemiach obľahčovala veľmi masové obrátenia. Množstvá sedliakov, remeselníkov a otrokov žily na nesmiernych majetkoch jediného majiteľa. Boli celkom ľahostajní vo veci dogiem a boli donatistami len preto, lebo donatistom bol aj ich pán. Často bolo dosť, aby sa obrátil pán a tí draví vlci premenili sa na spokojné ovečky. Veľké dobrodenie pokoja záviselo teda od nátlaku na niekoľkých. Nie div, že ľahko mohlo skrsnúť pokušenie, použiť tento jednoduchý a ľahký prostriedok, keď človek každý deň bol v nebezpečenstve, že ho zabijú alebo vypália rozzúrení energumeni (nadšenci). Augustín a jeho kolegovia rozhodli sa konečne na to. A napokon nemohli si ani vyberať v prostriedkoch. Museli byť prísni, lebo ináč by ich zničili protivníci.

Ale pred upotrebením prísnosti rozhodli sa ešte raz na ostatnú výzvu na smierenie. Katolíci navrhli donatistom, aby sa sišli na konferenciu, kde lojálne preskúmajú vzájomné ponosy. A keďže osobné alebo záujmové ohľady boli najväčšou prekážkou dohody, sľúbili, že každý obrátený donatistický biskup ostane na svojom stolci. Tam, kde sú dvaja biskupi, jeden rozkolnícky a druhý ortodoxný, priateľsky sa dohodnú, že zamieňavo budú spravovať diecézu. Ak by to nebolo možné, vtedy sa podľa dohody katolícky biskup zriekne v prospech svojho obráteného brata. Augustín prispel celou svojou výrečnosťou, aby bola prijatá táto podmienka, pre nemálo prelátov takmer heroická. Lebo nie všetci boli takí ľahostajní k svetským majetkom ako on. Musíme uznať, že väčšie zrieknutie by bolo bývalo už ťažko žiadať.

Po mnohých preťahovaniach a váhaniach so strany scbizmatikov konferencia sa konečne sišla v júni r. 411 v Kartágu pod predsedníctvom cisárskeho komisára, tribúna Marcellina. Donatisti znovu boli odsúdení. Podľa komisárovho vyhlásenia Honóriov dekrét ich definitívne prirátúval k heretikom. Bolo im zakázané prekrstovať a shromažďovať sa pod peňažitou pokutou alebo konfiškáciou. Vzpierajúci sa sedliaci a otroci mali byť skrotení telesnými trestami a takí kňazi potrestaní deportáciou.

Účinok týchto nových zákonov začal sa čoskoro citeľne ukazovať: zodpovedal úplne želaniu ortodoxných biskupov. Mnoho národa vstúpilo do katolíckej pospolitosti, alebo aspoň predstieralo vstúpenie. Ten-

to výsledok bol z veľkej časti dielom Augustínovým, ktorý už dvadsať rokov pracoval na ňom kázňami a kontroverziami. Ako sa dalo očakávať, Augustín nezneužil svoj triumf. Hneď začal kázať víťazom o miernosti. Nečakal s tým až do premoženia nepriateľa. Už pred desiatimi rokmi, keď donatisti ešte všade sužovali katolíkov, vrazil kňazom svojej obce:

— Bratia moji, zapamätajte si dobre tieto slová, žite podľa nich, kážte ich nezlomiteľnou jemnosťou: *ľudí milujte, bite nepravdu!* Bez pýchy spočívajte v pravde, borte sa za ňu bez krutosti! Modlite sa za tých, ktorých získavate a ktorým dokazujete ich blud!

Ale víťazstvo smierlivej strany nebolo také úplné, ako by sa bolo zpočiatku videlo. Tu a tam vzpieralo sa ešte dosť fanatikov. Rozbesnení circumcelliones vyznačovali sa vzrastajúcou bláznivosťou a ukrutnosťou. Mučili a kaličili katolíkov, ktorých chytali. A s doteraz neslýchanou rafinovanosťou ukrutnosti naplňovali oči svojich obetí vápnom, na ktoré naliali octu. V hipponskom okolí bol zavraždený kňaz Restitutus. Istému biskupovi odrezali jazyk a ruky. Ak mestá boli takmer spokojné, hrôza zas začínala ovládať vidiek. Rímske úrady usilovali sa skončiť toto lúpežníctvo. Keď sa im podarilo zajať vinníkov, kruto ich trestali. Augustín vo svojej láske prihovárал sa za nich pred sudcami. Tribúnovi Marcellinovi písal:

— Nechceme, aby služobníci boží boli pomstení takými mukami, aké ste im nadelili. Nestaviame sa proti tomu, aby sa odňaly vinníkom prostriedky na zlo, ale myslíme, že aj bez odňatia života alebo zmr-

začenia bolo by ich možno odvrátiť od ich nesmyselnej agitácie zákonitými prostriedkami, privádzaním k spokojnejšiemu rozumu, alebo konečne tak im zabrániť zločinné skutky, že by sa upotrebili na nejaké užitočné práce . . . Kresťanský sudca, buďte v týchto okolnostiach otcom a potlačajúc nespravodlivosť, nezabúdajte na ľudskosť!...

Táto Augustínova miernosť prejavuje sa jedinečne pri jeho stretnutí s Emeritom, donatistickým biskupom z Chercell — alebo, ako sa to vtedy volalo, z Mauretánskej Cezarey — jedným z najzatvrdlivejších spomedzi vzpierajúc ich sa. Jeho postoj voči tomuto nesmieriteľnému nepriateľovi bol nielen ľudský, ale zdvorilý, plný blahosklonnosti a najdelikátnejšej lásky.

Stalo sa to na jeseň r. 418, sedem rokov po veľkej konferencii v Kartágu. Augustín mal vtedy štyriašesťdesiat rokov. Ako sa mohol podujat' na túto dlhú cestu z Hippo do Cezarey v tomto veku on, ktorého zdravie bolo vždy také nestále? Vieme len to, že pápež Zosimus ho poveril istým poslaním pre cirkev tohto mesta.

Starý biskup vo svojej neúnavnej horlivosti, vždy hotovej vybrať sa na cestu pre slávu Kristovu, videl v tomto poslaní istotne novú príležitosť apoštolátu. Vybral sa teda, hoci cesty v tých nespokojných časoch neboly veľmi isté a hoci veľmi obťažné byly horúčavy (bolo to koncom septembra). Prešiel dvesto míľ nekonečnou numidskou plošinou a hornatým krajom Atlasu, kážuc v kostoloch, zastavujúc sa v mestách a

mestečkách, **aby** riešil naliehavé veci, neustále **pre**-nasledovaný tisícorakými malichernosťami **a** ponosami žalobcov **a** nespokojencov. Konečne po niekoľkotýždňových námahách a útrapách došiel do Cherchel), kde bol hosťom Deuteria, metropolitu Mauretánie.

Emeritus, sosadený biskup, žil tajne na predmestí v neustálom strachu pred nejakým násilným zásahom úradov. Keď sa dozvedel o blahovoľných úmysloch Augustínových, vyšiel zo svojej skrýše a ukázal sa v meste. Preláti sa stretli na ktoromsi cezarejskom námestí. Augustín, ktorý videl Emerita kedysi v Kartágu, poznal ho, podbehol mu v ústrety, pozdravil ho a hneď mu ponúkol priateľský rozhovor:

— Poďme do kostola, — povedal. — Námestie nie je vhodným miestom na rozhovor dvoch biskupov.

Emeritovi to zalichotilo a privolil. Rozhovor tiekol takým srdečným tónom, že Augustín sa už tešil, že získal Cirkvi schizmatika. Deuterius, držiac sa dohody katolíckych biskupov, hovoril už, že sa zriekne a vráti mu biskupskú stolicu. Dohodli sa, že na druhý deň bude mať Emeritus v katedrále verejnú dišputu so svojím kolegom z Hippo. Presne sa dostavil. Sbehlo sa veľké množstvo veriacich, ktorí chceli počuť týchto dvoch rečníkov. Bazilika bola nabitá. Vtedy sa obrátil Augustín k zatvrdnutému donatistovi a povedal mu láskavo:

— Emeritus, brat môj, tu si. Bol si aj na našej konferencii v Kartágu. Ak si bol tam dôkazmi premožený, načo si teraz prišiel sem? Ale ak naopak si mys-

líš, že si nebol premožený, povedz nám, v čom myslíš, ste zvíťazili? ...

Čo sa to stalo od predvčerajška v duchu Emeritovom? Neustále sklamáva nádeje Augustína a cezarejského Tudú. Na najbratskejšie a najnaliehavejšie výzvy odpovedá len vyhýbavými frázami. A konečne sa uzaviera do plachej nemoty, z ktorej ho nemožno vytiahnuť.

Augustín sa vrátil bez toho, že by bol obrátil heretika. Bolo to preň zaiste bolestné sklamanie. Ale jednako neprejavil nad tým mrzutosť: ba ešte sa stará o osobnú bezpečnosť odpierajúceho, lebo jeho láska sa bojí, aby rozzúrený ľud mu dačo nevyviedol. Ale keď pomyslel na výsledky, ktoré dosiahol za tých takmer tridsať rokov borby proti schizme, mohol si vydať svedectvo, že dobre pracoval pre Cirkev. Donatizmus bol vlastne premožený, on ho premohol... Bude si môcť konečne odpočinúť tým jediným odpočinkom, ktorý zodpovedá takej duši, ako je jeho, v rozjímaní a v neustálom štúdiu Písma? Bude môcť odteraz žiť trochu menej ako biskup a trochu viac ako mních? Veď to bolo vždy vrúcnyim želaním jeho srdca ...

Ale v Hippo čakaly ho noviny a najťažšie skúšky.

Š i e s t a č a s ť

ZOČI VOČI BARBAROM

*Et nunc veniant omnes quicumque amant
Paradisum, locum quietis, locum securi-
tatis, locum perpetuae lelicitatis, locum
in quo non pertimescas barbarum ...*

*A teraz nech prídu všetci tí, čo milujú
Raj, toto miesto pokoja, miesto bezpeč-
nosti, miesto večnej blaženosti, miesto,
kde netreba sa už báť barbara ...*

*(Sermo o prenasledovaní barbarskom,
VII, 9.)*

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF BIOLOGY
ZOOLOGICAL LABORATORY
CHICAGO, ILLINOIS
1911

REPORT OF THE
ZOOLOGICAL LABORATORY
FOR THE YEAR 1911

EDITED BY
W. H. KENT

CHICAGO: UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS
1912

I

VYPLENENIE RÍMA

V júni roku 403 rozrušila staré hlavné mesto Im-
péria mimoriadna udalosť. Mladý Honórius, sprevá-
dzaný regentom Stilikom, slávil tu svoj triumf nad
Alarichom a gótskymi vojskami, premoženými pri Pol-
lencii.

Taká triumfálna pompa, to bolo ozaj mimoriadne
divadlo pre vtedajších Rimanov. Už boli od toho tak
odvykli! A nie menej nezvyčajná bola cisárova prí-
tomnosť na Palatíne. Od vlády Konštantínovej boli
cisárske paláce opustené. Sotva štyri razy za storočie
bol v nich ich pán na návšteve.

Rím sa nevedel vžiť do odchodu svojich kniežat.
A keď bol Dvor prenesený do Milána, neskoršie do
Ravenny, Rímu to prichodilo, ako by bol bez svojej
koruny. Senát opätovne pokorne prosil Honória, aby
sa aspoň ukázal svojim rímskym poddaným, ak už ne-
mieni aj bývať medzi nimi, keďže to nedovoľujú poli-
tické dôvody.

Ale plánovaná cesta bola vždy odkladaná. Kres-
ťanskí cisári nemilovali vlastne Rím a nedôverovali
jeho ľudu a jeho Senátu, ktorý bol ešte napoly pohan-
ský. Muselo prísť toto neočakávané víťazstvo nad bar-

barmi, aby sa Honórius a jeho radcovia konečne rozhodli. Vedomie spoločného nebezpečenstva sblížilo na okamih antagonistické náboženstvá a tu hľa, ako by sa chcely smieriť vo vlasteneckej nadšenosti. Zabudlo sa na staré nenávisti. A konečne, pohanská aristokracia očakávala od Stilikona priaznivejšie zaobchádzanie. Pre všetko toto bol triumfujúci Cézar prijatý v Ríme so šialenou radosťou.

Dvor vyšiel z Ravenny a prešiel Apeninami. Zastavili sa pri brehoch Klitumna, odkiaľ sa v starých časoch brávaly veľké biele voly, ktoré triumfátori obetovali na Kapitole. Ale domáci bohovia boli teraz premožení: tentoraz nebudú tučné voly na ich oltároch. Pohania s trpkosťou mysleli na to.

Odtiaľ sostupovalo sa cez Narni a tiberskou dolinou na rovínu. Odmeraný krok légii znel na širokých dlaždiciach Via flaminia. Prešli Pons Milvius a starý Rím zjavil sa ako celkom nové mesto. Regent, aby bol pripravený na prípadné obliehanie, dal obnoviť Aureliánove hradby. Červené tehly opevnení a čerstvo omietnuté bašty žiarily k slnku. A konečne po Via lata dal sa sprievod smerom k Palatínu.

Zástupy sa tisly v tejto dlhej úzkej ulici a rozlievaly sa i do priľahlých uličiek. Vyparádené ženy sa tlačily na balkónoch, ba i na terasách palácov. Diváci odrazu zbadali, že Senát nejde pre cisárskym vozom. Stilikon, ktorý všetko riadil, proti všetkým zvyklostiam nežiadal od Senátu, aby šiel pešo pred triumfátorom. S uspokojením sa hovorilo o tomto obratnom kroku a ľudia videli v tom prísľub nových slobôd. Ne-

konečné tleskanie a nadšené výkriky pozdravovali prechádzajúceho mladého Honória, ktorý sa viezol spolu so Stilikonom v čestnom triumfálnom voze.

Nevídaná nádhera jeho *trabee* (slávnostnej tógy), ktorej výšivky sa strácaly pod množstvom a jagotom drahokamov, vzbudzovala úžas zástupov. Diadém, majstrovské zlatnicke dielo, svieral jeho sluchy. Smaragdové náušnice ligotaly sa na dvoch stranách jeho trošku tučného, takmer žensky mäkkého krku, takže hneď ho začali porovnávať s Bachusom. Videli, že má lahodnú tvár, ba aj istý marciálny rys pre široké plecia a krátky krk. Matróny (dámy) so zaľúbeným okom hľadeli na devätnásťročného Cézara, na ktorom bola vtedy istá krása a ako by lesk mladosti. Tento degenerovaný Španiel, ktorý ako korunovaný eunuch bude žiť v spoločnosti palácových eunuchov a zomrie na vodnatieľku, tento Teodoziov syn ľúbil vtedy ešte silácke cviky, poľovačky a kone. Ale už vtedy oťažieval nezdravou tučnotou. Jeho široké plecia a otylosť tela pôsobily dojmom sily na ľudí, ktorí ho pozorovali zďaleka. Na Rimanov, najmä na mladých, spravil výborný dojem.

Ale ešte viac než Imperátora obdivovali vari armádu, ochrankyňu vlasti. Légie spolu s vladárom už takmer celkom boly opustily hlavné mesto. Ich elitné sbory boly tu takmer neznáme. Takto teda defilé jazdy boly celkom nové divadlo pre ľud. Kričali pri pohľade na *kataíraktárov* (obrných jazdcov), jagajúcich sa pod drôtenými košľami od hlavy po päty. Na konoch, očabrákovaných kovem, vyzerali ako jazdecké

sochy, ako strieborní jazdci na bronzových paripách. Práporý *drakonárov*, dlhé plátené hady, sičiace vo vetri, vyvolávaly detinské výkriky. Ľudia ukazovali prstami na vrcholky prilieb s pávovým perím a na šerpy zo šarlátového hodvábu, ktoré sa vzdúvaly na vykľutení pozláteného brnenia ...

Vojenská pompa vyústila na Fórum, vystúpila po Via sacra, prešla pod triumfálnymi oblúkmi starých Imperátorov a zastavila sa pri paláci Septímia Severa. Zástupy čakaly Honória v Stadiu. A keď sa objavil na balkóne cisárskej lôže, ako búrka zaznelo volanie na slávu vo všetkých radoch. Imperátor s diadémom na hlave poklonil sa ľudu. Nato nastal opravdivý orkán výkrikov. Rím ani nevedel, ako vyjadriť svoje šťastie, že konečne zas získal svojho pána.

V predvečer najhorších katastrôf zažil ešte tento ostatný deň slávy, búrlivej hrdoosti a nepremožiteľnej viery v svoju sudbu. Všeobecná opojenosť vyvolávala tie najbláznivejšie nádeje. Básnik Klaudianus, ktorý stál už nad hrobom, stal sa tlmočníkom týchto nebezpečných ilúzií: „Vstaň, spieval, vstaň; prosím ťa, Kráľovná ctihodná. Dôveruj v priazeň bohov. Ó Mes- to, zažeň biedne strachy staroby, ty, čo si nesmrteľné ako nebesá!...”

Ale barbarské nebezpečenstvo neustále hrozilo. Víťazstvo pri Pollencii — aj tak dosť nerozhodné — nič neriešilo. Alarich utiekol do Alp, ale striehol po príhodnej chvíli, aby sa spustil do Itálie a vytrhol raven-skému Dvoru ústupky v peniazoch a hodnotiach.

Opierajúc sa o armádu dobrodruhov a nájomníkov, ktorí boli — ako i on sám — na žolde Impéria, neustále vydieral Honória. Keď mu cisárska vláda odoprie vyplatiť sumy, ktorými mu je povinná, ako vravel, na vydržovanie vojsk, zaplatí si sám násilím. Rím, v ktorom sa od toľkých storočí shromažďovali pohádkové bohatstvá, bol preň i pre jeho ľudí vytúženou korisťou. Už dlho žiadostivo hľadel naň, a aby sa posmelil na tento odvážny útok, a tiež aby strhol svojich vojakov, vyhlasoval, že nebesá mu daly poslanie, aby strestal a zničil tento nový Babylon. V panonských lesoch vraj počul tajnostný hlas, ktorý mu vravel: „Id', a zručás Mesto!"

Na tomto vodcovi bánd nebolo nič z dobyvateľa. Vedel, že nemá postavu pre purpur, ba cítil aj svoju nevyliciteľnú barbarskú inferioritu. Ale cítil aj to, že narodil sa nato, aby i ďalej poslúchal. Keď si žiadal titul veliteľa vojsk a keď neústupne ponúkal svoje služby Impériu, robil to len preto, aby ho tým istejšie ovládol. A keď ho Dvor zamietol, keď ho opovrhol, chcel podrásť vo vlastných očiach i v očiach svojich surovcov tým, že sa staval do pózy pomstiteľa, muža osudu, ktorý slepo kráča k hroznému cieľu, vyznačenému hnevom božím. Neraz sa mu prihodilo, že ho vlastné poslanie zaviedlo. Táto temná barbarská duša podliehala tým najpôverčivejším hrôzám. Isté je, že čo ako sa nadúval, Ríma sa vlastne bál. Neopovážil sa zaútočiť naň. Predovšetkým taký postup nebol preň výhodný. Jeho nájomnícka armáda nemala dosť nástrojov na obliehanie obrovského mesta, ktorého

obranná línia mala toľký obvod. Dva razy sa musel rozbehnúť, aby sa konečne rozhodol na vážny krok. Prvý raz, roku 408, uspokojil sa tým, že sa usiloval vyhladovať Rimanov, zastaviac dovážanie potravín do mesta. Rozložil sa táborom na brehoch Tiberu, aby tam znemožnil plavbu medzi hlavným mestom a skladmi potravín, ktoré boli vystavené pri ústí rieky. S rímskych hradieb bolo vidno chodiť barbarských vojakov v baranicových kožuchoch, zafarbených krikľavou červenou. Nastrašená aristokracia utiekla do svojich vil v Kampánii, na Sicílii alebo v Afrike. Brali so sebou, čo len mohli. Utekali na najbližšie ostrovy, na Sardíniu a Korziku, hoci tie boli známe ako nezdravé. Skrývali sa aj v pobrežných skaliskách. Strach a hrôza boli toľké, že Senát pristúpil na všetky požiadavky Alarichove. Zaplatili mu obrovské výkupné, za ktoré sa rozhodol odiahnuť.

Nasledujúceho roku upotrebil ten istý zastrašujúci prostriedok, aby nanútil cisára podľa svojej vôle a aby si dal od neho udeliť titul veliteľa vojsk, po ktorom už tak dlho túžil. A konečne roku 410 pripravil sa na rozhodný úder.

Barbar vedel, čo robí, a že neriskuje veľa, keď postaví blokádu okolo Ríma. Skôr či neskôr hlad mu otvorí brány. Všetci, čo mohli, najmä boháči, opustili mesto. Nebolo takmer nijakej obrannej posádky. Za múrami zostal len lenivý *plebs*, neschopný pod zbrane a oslabený dlhým nedostatkom. Ale jednako v akomsi záchvate vlastenectva odporovalo toto zdecimované a zbiedené obyvateľstvo veľmi energicky. Ob-

liehanie bolo dlhé. Začalo sa zaiste pred jarou a skončilo sa len koncom leta. V noci 24. augusta roku 410, v žiari bleskov a za hukotu hromov vrazil Alarich do Ríma salarskou bránou. Isté je, že aj tento úspech získal zradou. Korisť sa mu sama musela vydať.

Plienie Ríma trvalo, ako sa zdá, tri dni a tri noci. Časť mesta bola podpálená. Premožení pretrpeli všetky hrôzy, zvyčajné v takýchto okolnostiach: divé a zbytočné rúcanie, násilnosti, ojedinelé vraždy, masové masakry, mučenia a kaličenia. Ale barbari chceli vlastne len zlato Rimanov. Správali sa skutočne ako lúpežníci. Len preto mučili svoje obete bez ohľadu na vek a pohlavie, aby vynútili z nich priznanie, kde majú schované poklady. Hovorí sa, že rímske lakomstvo ukázalo ešte aj v tejto chvíli obdivuhodné príklady vytrvanlivosti. Niektorí sa radšej dali mučiť až do ostatného dychu, ale neprezradili svoje skrýše. Konečne, keď Alarich myslel, že jeho armáda sa už dostatočne nasýtila korisťou, dal zatrúbiť na odchod a vydal sa na cestu s plnými vozmi.

Nemerajme tieto veci našimi modernými pochopmi. Zaujatie Ríma Alarichom nebolo národným nešťastím. Bola to len kolosálna lúpež. Gót nepomýšľal vôbec zrúcať Impérium. Alarich bol len vzbúrený nájomník — pravda, ambiciózný nájomník, ale predovšetkým veľký zbojník.

Po tomto útoku na Večné Mesto nákaza zbíjania šírila sa od človeka k človeku, dostala sa až medzi úradníkov a poddaných Ríma. Uprostred všeobecnej anarchie, ktorá sa zdala zaisťovať beztrietnosť, nik sa

už nehanbil. Najmä v Afrike, kde ešte vždy driemaly staré pirátske pudy, začali vydierať Rimanov a uprchlých Italov. Mnoho boháčov hľadalo tu útočisko, mysliac, že budú bezpečnejší, keď budú mať more medzi sebou a barbarmi. Zvesť o ich bohatstve, zveličená ešte nadmierne rečami, ich predbehla. Boli medzi nimi patriciovia ako *Valérii*, ktorých majetky boli vraj také nesmierne a paláce také prepychové, že nemalý kupca. Títo utekajúci arcimiliónari stali sa zázračnou príležitosťou Afriky. Nehanebne ich využili.

Ako prvý ponáhlal sa ozbijať italských emigrantov vojenský guvernér Afriky, komes Heraklianus. Dal pochytať vznešené matróny, keď sostupovali s lodí, a nevypustil ich, kým nevyžmýkal z nich hojné výkupné. Tie, čo nemohly platiť, predával otrokárom, Grékom alebo Sýrom, ktorí zásobovali ľudským mäsom orientálne háremy. Napríklad s takého vysokého miesta podriadení si zaiste povedali, že boli by blázni, keby mali viac hanby. A od jedného konca provincie na druhý usiloval sa každý z nešťastlivých uprchlíkov vytlačiť čo najviac. V Hippo vlastní Augustínovi farníci chystali sa vyrvať dar jednému z tých boháčov Valeriov, ktorého majetky by nebol stačil ani jastrab preletieť — totiž Pinianovi, manželovi svätej Melánie Mladšej. Chceli ho dať proti jeho vôli vysvätiť za kňaza, čo — ako vieme — bolo totožné s opustením majetkov v prospech obce. Augustín, ktorý sa postavil proti tomu, musel ustúpiť pred množstvom. V bazilike povstala takmer vzbura.

Také boli vzdialené ozveny zaujatia Ríma Alari-

chom. Kartaginčania a Numidania okrádali Rimanov ako obyčajní barbari.

Ale ako sa stalo, že toto monštruózne lúpeženie dostalo v očiach súčasníkov rozmery svetovej katastrofy? Lebo veď konečne ešte nič nebolo stratené. Impérium ešte vždy stálo. Po Alarichovom odchode Rimanovia sa vrátili do svojho mesta a začali ho dvíhať zo zrúcanín. A obyvateľstvo čoskoro začalo volať, že ak mu budú vrátené hry v cirku a amfiteátri, prechod Gótov bude pokladať za zlý sen.

Ale jednako je práve tak isté, že táto senzačná udalosť zapríčinila zhrozenie v celom stredomorskom svete. Mysle boli zarazené. Myšlienka, že Rím nemôže byť zaujatý, že je nedotknuteľný a takmer posvätný, ovládala duchov natoľko, že ľudia nechceli uznať pravdivosť tejto nešťastlivej noviny. Nemysleli na to, že vylúpenie Ríma bolo treba už dávno predvídať, že Rím, bez posádky, opustený cisárskou armádou, musel neodvratne vábiť žiadostivosť Gótov, a že konečne vylúpenie bezbranného mesta, oslabeného hladom, nebolo veru nijako ani slávnym ani ťažkým ani veľmi mimoriadnym výkonom. Ale ľudia hľadeli len na krutý fakt: Večné Mesto bolo zaujaté a vypálené nájomníkmi. Reči uprchlíkov nedaly upadnúť vlne vzrušenia. Augustín nám v jednej svojej kázni zachoval ozvenu všeobecnej paniky:

— Hrozné veci, — vraví, — sme počuli: zrúcaniny, ohne, lúpeže, vraždy, mučenia. A to všetko je pravda, počuli sme to neraz, vzlykal sme nad tými nešťastiami, plakali sme často a len ťažko sme sa vedeli potešiť.

Dobytie Rima bolo rozhodne hrozným upozornením pre budúcnosť. Ale strannický duch ešte zveličoval dôležitosť a význam nešťastia.

Pohani i kresťania našli v ňom novú tému reči, spoločný predmet náboženských polemík. Jedni i druhí videli v udalosti prejav nebeskej pomsty:

— Kým sme prinášali obety svojim bohom, — vraveli pohani. — Rím stál, Rím bol šťastlivý. Ale teraz, keď sú naše obete zakázané, vidíte, čo sa stalo s Rímom!

A odchádzali opakujúc, že kresťania sú zodpovední za skazu Impéria.

Ale i kresťania vedeli odpovedať: „Veď Rím ešte nezahynul, ešte vždy stojí. Bol len potrestaný, a to len preto, že bol ešte napoly pohanský; preto ho chcel upozorniť Boh týmto úžasným trestom (a rozplývali sa v opisovaní popáchaných hrôz)! Nech sa obráti, nech sa vráti k čnostiam svojich predkov, a znovu bude pánom národov!“

Tak vraveli Augustín a biskupi. Ale stádo veriacich bolo tým len napoly presvedčené. Darma im rozprávali, že rímski kresťania, ba i mnoho pohanov bolo ušetrené pre meno Kristovo, že barbar Alarich prejavil celkom jedinečnú ochranu a úctu bazilike svätých apoštolov — jednako nemohli zabrániť myšlienke, že za vylúpenia Ríma zahynulo i veľa kresťanov, že zasvätené panny podstúpily najhroznejšie potupeenie a že konečne všetci obyvatelia boli obrátiť o všetok majetok ... Nuž či takto chráni Boh svojich? Čo za prednosti má teda kresťan, keď sa zaobchádza s ním ako s modlárom? ...

Tento duchovný stav bol veľmi vhodný na výbojný návrat pohanstva. Od čias tvrdých zákonov Teodoziových, ktoré zakazovali aj domáci kult starých bohov, nepremeškali ich ochrancovia ani jednu príležitosť, aby neprotestovali proti cisárskej prísnosti.

V Kartágu boly po uliciach medzi pohanmi a kresťanmi neustále bitky, celé vzbury. V kolónii Sufetula povraždili šesťdesiat kresťanov. Rok pred zaujatím Ríma boly pohanské nepokoje v Guelme. Zapálili cirkevné domy a v zmätku bol zabitý kňaz. Len čo sa uvoľnil verejný dozor, alebo len čo sa politické pomery videly pohanom trošku vhodnými, hneď sa usilovali preraziť so svojou vierou. Ešte aj najnovšie v Ríme, obliehanom Alarichom, nový konzul, Tertullus chcel vzkriesiť staré zvyky. Prv ako nastúpil svoj úrad, vážne pozoroval posvätné sliepky v klietkach, robil vo vzduchu kruhy augurskou palicou a skúmal let vtákov. A konečne v ľude sa vytrvale držalo pohanské prococtvo, že kresťanstvo po tristošesťdesiatichpiatich rokoch vlády bude premožené. Pominulv storočia veľkého spustošenia: začína sa vraj obdobie odvety vyhnatých bohov.

Tieto vojnové príznaky neunikly Augustínovej ostražitosti. Nerozhorčoval sa už len nad tým, že pohanstvo tak pomaly umiera: začal sa obávať, aby slabosť Impéria neumožnila mu obnovenie zdanlivého života. Treba skončiť aj s ním, ako sa skončilo s donatizmom. Starého apoštola volala nová práca: obetuje jej svoje najlepšie sily až do predvečera svojej smrti.

II

ŠTÁT BOŽÍ

Medzi tisícami zaujatostí a tisícami starostí, uprostred neustálych úzkostí a poplachov, ktoré držalv v napätí vtedajších Afričanov, pracoval Augustín trinásť rokov na svojej *Civitas Dei*, najhroznejšom to bojovnom stroji proti pohanstvu a najúplnejšom arzenále dôkazov a podvracaní, z akého kedy čerpali polemisti a apologéti kresťanskí.

Nemôžeme sa zahĺbiť do podrobností tohto nesmierneho diela, lebo sa usilujeme študovať jedine Augustínovu dušu a zapodievame sa len istými úsekmi jeho kníh, v ktorých aspoň trošku tlkocce tá ohnivá duša, úsekmi, ktoré sú živé ešte aj pre nás ľudí XX. storočia, v ktorých sú náuky alebo city, čo sa môžu ešte aj nás dotknúť. Nuž a Augustínov postoj voči pohanstvu osvetľuje najlepšie jeho prirodzenosť a jeho charakter. Je to postoj, ktorý si ešte aj my môžeme osvojiť voči istému pochopu sveta a života, ktorý možno síce načas ubiť, ale ktorý sa okamžite prebudí, len čo sa smysel duchovnosti zahmlí alebo oslabne:

Nesmrtelné pohanstvo, si mŕtve? Tak sa vraví.

Ale Pán sa tíško vysmieva a Chiméra sa smeje.

Augustín, vychovaný matkou kresťankou, poznal pohanstvo, podobne ako aj my, len literárne a keď tak možno povedať: esteticky. Rozpomienky zo školy, podnety a spisovateľský obdiv — to je všetko, čo mu značí toto staré náboženstvo. Ale jednako ho mohol poznať oveľa lepšie než my: mal ešte pred očami divadlo pohanských povier a mravov.

Isté je, že rozkošnicke, románové alebo poetické dobrodružstvá starých bohov, ich sochy, kostoly, všetky umenia, ktoré sa zrodily z ich náboženstva, zvädzaly ho a omamovali pred obrátením. Ale mytologia a výtvarníctvo boli vtedy ešte aj v očiach pohanov len druhotná vec. Vážna, podstatná časť náboženstva nebola v tom. Pohanstvo ako náboženstvo Krásky je vynález našich moderných estétov: v časoch Augustínových sa na to vôbec nemyslelo. Už prv pred ním Riman Varro, kompilátor náboženských starožitností pohanských, rozoznával tri druhy teologie: divadelnú — tak ju volá, alebo báječnú mytologiu, ktorú upotrebovali básnici, dramaturgovia, sochári a šašovia. Oni ju vynášli ČI nie je nič iné ako fantázia, hra predstavivosti, okrasa života. Druhá je teológia občianska — vážna, solídna, ktorá žiada od všetkých zbožnosť a úctu: „To je tá, ktorú majú poznať a praktizovať občania v mestách a najmä knhazi. Učí, ktorých bohov treba uctievať verejne, aké obrady a obete treba vykonávať na ich poctu.“ — A konečne tretia je teológia fyzická alebo metafyzická, ktorá je vyhradená filozofom a elite ducha: je čisto špekulatívna. Ozaj dôležitá, ozaj

náboženská, ktorá pre veriaceho má i záväzky, je druhá, občianska teológia.

Nemienime sa zapodievať tým obširnejšie. Ale čo sa vzpierame uznať za pohanstvo, to je to, čo Varro volá „divadelným náboženstvom“: námet na opery, zámienka na balet, dekoráciu a figuráciu. Táto mytológia, pristrihnutá našimi básnikmi, nadúva sa príležitostne akýmsi neurčitým mysticismom alebo symbolizmom. Hračky krásoduchov! Ale živé pohanstvo, proti ktorému bojoval Augustín, ktoré davy chránilo i svojou krvou, ktorému jednoduchí ľudia verili a ktoré najväčší politici pokladali za nevyhnutné pre udržanie štátu — toto pohanstvo je čosi iného. Ako všetky možné náboženstvá, aj pohanstvo prinášalo a *nariaďovalo* nielen vieru, ale aj obrady, obety, sviatky. A toto zavrhoval s hnusom a vyhlasoval za neznesiteľné Augustín i vtedajší kresťania.

Ešte vidal, alebo videl kedysi na vlastné oči realitu pohanského kultu — aj tú, ktorá je najodpornejšia nášmu modernému citu: realitu kivavých obetí. V dobe, keď písal *De civitate Dei*, súkromné i verejné obety boli zakázané. Ale to veriacim neprekážalo prestupovať zákon, kde len mohli. Skrývali sa viac menej, keď obetúvali pred daktorým kostolom, kaplnkou alebo na súkromnom majetku. Obrady nemohli rozvinúť podľa všetkých priedpisov *Pontifikálnych Kníh*. Ich obety boli už len tóna bývalých obradov. Ale Augustín v svojej mladosti, napr. za vlády Juliána Apostatu, mohol byť pritom-

ný na obetiach, vykonávaných s celou pompou a podľa všetkých rituálnych požiadaviek. Boly to ozajstné zabíjačky. Zabudnime už raz na vlys Parthenonu a na jeho žrecov krásnych línií! Keď chceme mať doslovný preklad tejto plastiky a vidieť moderný obraz hekatomb, musíme si zájsť na bitúnok vo Viellete pri Paríži.

Mystik Julián Apostata dával sa unášať akousi opojnosťou medzi hŕbami rozkúskovaného mäsa, medzi mlákami rozliatej krvi: podľa jeho chuti nebolo nikdy dosť podrezaných alebo zabitých zvierat. Nič nevedelo utíšiť jeho zúrivosť posvätného zabíjania. Aj pohani sa vysmievali z tej obetovateľskej mánie. Za celé tri roky jeho vlády oltáre sa priamo kúpaly v krvi. Stovky volov byly zabíjané na dlážkach kostolov a zabíjači podrezávali toľko oviec a drobnej zvere, že ich už ani nerátali. Tisíce bielych vtákov, holubov alebo rackov, ničila deň čo deň nábožnosť tohto kniežaťa. Volali ho *Obetníkom*, a keď odchádzal na vojnu proti Peržanom, koloval epigram, složený kedysi proti Markovi Auréliovi (filozofovi na cisárskom tróne!), ktorý tiež tak plával v hekatombách: *Markovi cézcrovi biele voly! Beda nám, ak sa vrátiš víťazne!* Predpovedalo sa, že Julián spustoší po svojom návrate chlievy a pastviny.

Obyvateľstvo, ktoré malo hojnú časť z týchto zabíjačiek, prirodzene len povzbudzovalo také prestrelky pobožnosti. V Ríme za Kaligulu sa obetovalo za tri mesiace vyše 160.000 obetí, takmer dvetisíc

denne. A tieto masakry dialy sa pred chrámami, uprostred mesta, na fórach, na úzkych námestiach prepĺnených kaplnkami a sochami. Predstavme si takú scénu v lete, medzi múrmi do biela vyhriatymi, v chráme zápachu a múch! Diváci a obety sa strkali, stlačení jedni k druhým na obmedzených priestranstvách. Raz napr. Kaligulu, zúčastňujúceho sa obetí, offkala krv plemeniaka, ktorému práve podrezali krk. Ale vznešený Cézár nebol vôbec nedotklivý: vlastnoručne pomáhal pri obradoch, vyzbrojený kladivom a oblečený do krátkej kabanice zabíjačov. Všetka tá hnusnosť poburovala kresťanov a každého človeka, ktorý mal trošku jemnejšie nervy. Zakrvavené blato, v ktorom člapkaly nohy, škvŕčanie loja, dusný zápach mäsa — to bolo ozaj neznesiteľné! Tertullián si zapchával nos pred „smrdiacimi hŕbami dreva“, na ktorých sa piekly obety. A svätý Ambróz sa ponosuje, že v rímskej Kúrii aj kresťanskí senátori musia voňať dym a dať si do tváre naprskat' popola s oltára, postaveného pred sochou Víťazstva.

Výkony haruspikov boli v očiach kresťanov ešte horšia hnusoba. Rozrezávanie vnútorností, ich skúmanie bolo veľmi móдне vo všetkých triedach spoločnosti. Pohaniam sa vo všeobecnosti zapodievali všetci viac menej mágiou. Ani nebolo takmer filozofa, ktorý by nebol býval taumaturgom (divotvorcom). Bolo to ako hnusná konkurencia kresťanským zázrakom. Ambiciózni alebo nespokojní ľudia otvárali bruchá zvierat, aby sa dozvedeli, kedy umrie cisár

a kto bude jeho nástupcom. Haruspicia, hoci nedošla až k mágii, bola jednako integrálnou časťou obeti. Len čo sa dokončilo rozkúskovanie obetí, hádači začali skúmať vnútornosti. A skúmajúc, obracali a prevracali ich s úzkostlivou pozornosťou. Práca mohla niekedy trvať aj dosť dlho. Plutarch rozpráva, že Filip, macedonský kráľ, obetoval na Istme vola a s Aratom zo Sicyony a Demetriom z Farosu chcel hádať z vnútorností obeti o vhodnosti istého strategického postupu. Haruspik mu dal do rúk pariace sa vnútornosti. Kráľ ich predložil svojim spoločníkom, ktorí vyčítali z nich nesúhlasné predpovede. Filip vypočul reči za i proti, neustále držiac vnútornosti vola v svojich rukách. Potom sa priklonil k Aratovej mienke a spokojne vrátil všetko obetníkovi.

Pravda, tieto obrady sa za Augustínových čias už neodbavovali verejne. Ale jednako mali veľký význam v starom náboženstve, ktoré si ich žiadalo obnoviť.

Chápeme odpor, ktorý vzbudily v autorovi diela *De civitate Dei*. On, ktorý by nebol zabil ani mušku, aby si tým zaistil zlatý veniec básnických pretekov, hľadel s hrôzou na tých zabijáčov, mäsiarov a posvätných kuchárov. Zavrhoval obetné vnútornosti do kanálov a hrdo ukazoval pohanom čistú obetu eucharistického Chleba a Vína.

Ale najväčšmi útočil proti pažravosti, opilstvu a smilstvám pohanov, lebo to ešte vždy a neustále pôsobilo veľmi pohoršlivo. Nezveličujme príliš tieto

chyby, aspoň dve prvé nie. Augustín nemohol o tom súdiť tak, ako súdime my. Isté je, že nám, moderným ľuďom vtedajší Afričani — ako konečne aj dnešní — videli by sa celkom striezlivými. Výstupky nemierností, z ktorých ich Augustín obžaláva, prejavovali sa len časom, napr. pri dajakom náboženskom sviatku alebo rodinnej slávnosti. Ale potom byly hrozné! Pomyslíme len na orgie dnešných Arabov za zavretými dverami!

Ale práve také isté je, že pohanské neresti sa cynicky skrývaly pod plášťik náboženstva. Ľudové nemiernosti v opilstve a obžerstve byly obligátnym sprievodom sviatkov a obetí. Náboženský sviatok — to byly hody, množstvo jedenia a na uliciach načapované sudy vína. Volalo sa to *Fercula*, Misy alebo Radosť, *Laetitia*. Bedári, ktorí poznali mäso len z videnia, v tieto dni ho jedli a pili naň víno. Účinky tejto nezvyčajnej hojnosti bolo okamžite badať. Celý národ bol spitý. Boháči v svojich domoch robili to vari obradnejšie: ale v skutočnosti bola to tá istá surovosť. Elegantný Ovídius, ktorý v svojej *Ars amandi* poučuje učňov lásky o pekných spôsoboch, odporúča im, aby nezvracali pri stole a neopíjali sa, ako to robia mužovia ich milieniek.

Pravda, náboženstvo bolo len zámienkou týchto výstupkov. Augustín zachádza príďaleko, keď na samých bohov zvaľuje zodpovednosť za túto bezuzdnosť smyselnosti. Ale i to je pravda, že ani bohovia nespravili nič, aby ju zamedzili. Obscenity, ktoré tak ostro hádzje pohanom do tvári, necudné

divadlá, spevy, tance, ba i prostitúcia — to všetko patrilo viac-menej k podstate pohanstva.

Divadlo, podobne ako i hry v cirku a v aréne, boli im božského pôvodu. V určité sviatky a v určité časy bolo smilstvo posvätným skutkom. Každý dobre vedel, čo sa deje v Kartágu po dvoroch a portikoch Nebeskej Panny, čo musely tam počuf uši aj tých najčudnejších matrón a konečne načo boli mužstva pozbavení kňazi Veľkej Matky bohov. Augustín, ktorý odkrýva tie hnusoby, nepritisol vôbec pero, keď to píše pre dajaké bočné ciele. Kto chce podrobnejšie vidieť, akými vecami křmili sa ľudia v divadlách, alebo aké byly mravy istých nábožných bratstiev, nech si len prečíta, čo rozpráva Apuleius, najpobožnejší z pohanov. Zrejmé je, že aj on má záľubu v týchto rozprávaniach, a keď sa niekedy aj pohoršuje, obžalúva len skazenosť ľudí: bohovia sú vraj oveľa vyššie než táto bieda. Augustínovi sú naopak bohovia hnusní démoni, ktorí sa váľajú v smilstvách a obscenitách podobne, ako túžia po krvi a loji obetí.

Augustín kladie prst na otvorenú ranu pohanstva: na imoralitu, ktorá vyplýva z neho, alebo ak sa páči: na jeho amoralitu. Pohanstvo je práve tak neschopné ako náš dnešný scientizmus dať morálku. A ani sa tým nezapodieva. Čo Augustín napísal o tom v *Civitas Dei*, je vari najmohutnejší argument, aký bol kedy postavený proti polyteizmu. O takých odstavcoch, ako napr. nasledujúci, treba rozjímať.

— ... A čo sa týka priateľov a zbožňovateľov

bohov, ktorí sa chvastajú, že nenapodobňujú ich neresti a zločiny, nuž či sa oni znepokojujú pre skazu a hlboký úpadok Republiky? Vôbec nie. Nech len jestvuje, vravia, nech len prekvitá počtom svojich vojsk, nech je slávna svojimi víťazstvami; *alebo ešte lepšie: nech má pokoj a bezpečnosť* — a to je dost'. Čo sa my staráme o ostatok? Nám treba predovšetkým, aby každý mohol rozmnožovať svoje bohatstvo, ktoré by mu pomohlo vyhovieť márnivosti každého dňa a aby dalo silným moc ovládnuť slabého. Nech sa chudobní skláňajú pred bohatými, aby mali chlieb, alebo aby mohli žiť pod ich ochranou v spokojnej záhaľčivosti; nech boháči zneužívajú chudobných ako nástroje na svoje služby a aby sa mohli pýšiť svojou klientelou. Nech len ľud tieska nie tým, čo sa starajú o jeho záujmy, ale tým, čo mu poskytujú zábavy. *Nech sa nenariaďuje nič ťažkého, nech sa nezakazuje nič nečistého* . . . Provincie nech poslúchajú svojich guvernérov nie ako dozorcov nad mravnosťou, ale ako pánov svojho majetku a zaopatrovateľov radovánok. Čo nalom, že táto poslušnosť nie je úprimná a spočíva len na otrockom a zlom strachu! *Zákony nech ochraňujú väčšmi vinice než dobré mravy*. Nech je hojnosť neviestok, či pre kohokoľvek, čo sa chce potešiť, alebo najmä pre tých, čo si nemôžu vydržovať súložnice. Nech sa stavajú veľké a nádherné paláce; nech sa deň a noc každý podľa chuti alebo sily zabáva, pije, zvracia, hýri. Všade nech znie rytmické tieskanie tancov, kriky, radosť bez hanby, vrenie všetkých

radovánok, aj najukrutnejších alebo najnehanebnejších, v divadlách. A kto sa opováži karhať verejné radovánky, nech je odsúdený ako verejný nepriateľ. Keby ich niekto zamýšľal zreformovať alebo odstrániť, nech smú zástupy plnou slobodou prekričať jeho hlas, vyhnať ho, ba odňať mu aj život. A naopak, tí, čo zaopatria ľudu radosti a čo dovoľujú ich radostné užívanie, to sú opravdiví bohovia!...

Augustín uznáva, že mnoho dobrých duchov medzi pohanmi, filozofi a predovšetkým Platón, usilovali sa zmraviť náboženstvo. Kresťanský Učiteľ skladá platonizmu nádhernú chválu. Ale tieto vznesené náuky neprenikly za múry škôl a morálne učenia, ktorými sa pohanstvo chvastá, nepreborily hranice svätých. „Nech nám nikto nenamieta akési tajnostné šepkania, povedané v skrytosti a vdychnuté do uší veľmi malého počtu zasvätených, ktoré obsahujú vraj neviem aké náuky o počestnosti a čnosti. Nech nám ukážu, nech nám označia chrámy, zasvätené týmto zbožným sdruženiam, z ktorých by byly vykázané zábavy, sprevádzané lascivnými postojmi a necudnými spevmi... Nech nám ukážu miesta, kde božstvá poučovali ľudí, ako premôcť lakomstvo, skrotiť ambície a zauzdiť smyselnosť, kde by mohli nešťastliví ľudia počuť konečne to, čoho poznanie tak vrúčne odporúča básnik Persius:

Pochopte, bedári, pochopte smysel vecí,
čo sme my ľudia a čo je života cieľ,
čo je určený poriadok... a čo Boh
žiada od nás a kde je naše miesto na svete.

Nechže nám teda povedia, na ktorom mieste dávali bohovia pravidelne také náuky a kam si chodievali pre ne *často* ich zbožňovatelia. My, my vám ukážeme naše kostoly, vybudované jedine na to všade tam, kde sa rozšírilo náboženstvo Kristovo."

Nie div, že Iudia, natoľko vzdialení od morálnej výšky a natoľko pohrúžení do hmoty, zapadli aj do najhrubších povier. Mravný materializmus na konci splodí vždy nízku poverčivosť. Augustín tu triumfuje. V burlesknom defilé prevádza nám pred oči nekonečnú armádu bohov, v ktorých Rimania verili. Toľko ich je, že ich prirovnáva k chmáram komárov. Hoci — ako vraví — nemôže všetkých vyrátať, predsa sa zabáva tým, že nás môže omráčiť zázračným počtom tých, ktorých objavil. Celý národ bohov vyťahuje na božie slnko z prítmnia zabudnutia, kde možno, vraj, spali celé stáročia: úbohé božstvá, ktoré pracujú na poliach, ktoré vyklíčujú zbožie a chránia ho pred hrdzou, božstvá, čo strážia deti, sú pri rodiacich ženách, ktoré strážia ohnisko, dom. U pohanov nemožno spraviť kroka, nemožno spraviť ani jediný pohyb bez pomoci daktorého boha alebo bohyně. Ľudia i veci sú ako sputnaní a väznení bohmi.

„V jednom dome, vraví zlomyseľne Augustín, je len jeden vrátnik. Je to len človek, a predsa sám vykoná tú prácu. Ale bohovia sú na to potrební traja: Forkulus k bráne, Kardea pre závesy, Limentinus pre prah. Zaiste preto, lebo sám Forkulus nestačil by sa starať naraz o prah, o bránu i závesy." Keď tre-

ba zavŕšiť hymen (manželstvo), dáva sa na túto jed' noduchú a prirodzenú vec do pohybu celá eskadra božstiev: „Pre Boha, volá Augustín, nechajte niečo spraviť aj manželovi! ...”

Tento Afričan, ktorý tak hlboko chápal jednotu a nevyvážiteľnú nekonečnosť Boha, pohoršuje sa nad týmto svätokrádežným rozkúskovaním podstaty božej. Ale pohani, nasledujúc Varrona, mohli mu odpovedať, že treba rozlišovať medzi bohmi, ktorí sú čire vymysleniny básnikov, a tými, ktorí sú reálne bytosti, medzi bohmi bájok a bohmi náboženstva. — Nuž — na to odpovedal už Tertulián — keď si možno voliť bohov, ako preberáme cibuľku, vtedy je jasné, že všetko, čo je nie vybraté, je zavrhnuté... — Tertulián je priduchaplný! — pokračuje Augustín. — Bohovia, zamietnutí ako bohovia bájok, nie sú preto ešte zvrhnutí. V skutočnosti sú vystrihnutí z tej istej látky ako ozajstní bohovia: Či pontifikovia (veľkňazi) nemajú tak isto ako básnici bradatého Jupitera a holobradého Merkura?... Sú vari starý Saturnus a mladý Apolón natoľko vlastníctvom básnikov, žeby nebolo vidno ich sochy aj v chrámoch? ...”

Aj filozofi márne protestujú proti záplave báječných bohov a darmo vyhlasujú, — ako taký Platón a Porfyrius — že je len jeden Boh, duša vesmíru, lebo jednako pripúšťajú nižších bohov a medzi bohmi a ľuďmi prostredníkov alebo poslov, ktorých volajú démonmi. Tieto obojetné bytosti, ktoré patria k ľudstvu svojimi vášňami a k božstvu privilégium

nesmrteľnosti, treba si tiež získať obetami, spytovať sa ich a radiť magickými zaklínaniami. Hľa, kde sa končí toto ostatné úsilie pohanskej múdrosti: /o vyvolávaní duchov, v prázdnych hokus-pókusoch hádačov a taumaturov. A toto obhajujú pohania, toto chcú udržať s takou zavzatosťou a fanatizmom!

— Nie, nie — vraví Augustín — toto si nezaslúži, aby oživilo! Nie, zanechanie týchto povier a týchto poverčivých hokus-pókusoch zavinilo úpadok Impéria. Keď žiadate, aby sa znovu otvorily chrámy vašich bohov, robíte to len preto, lebo oni majú oľhad na vaše vášne. V skutočnosti sa vysmievate i z nich i z Impéria: chcete len slobodu a beztretnosť svojich nerestí. Toto, to je pravá príčina úpadku. Tie vaše pretváračstvá pred oltármi a sochami veru nepomôžu. Buďte zas čisti, striezliví, odvážni, chudobní, ako boli vaši predkovia. Majte deti, podrobte sa vojenskej službe a zvíťazíte, ako víťazili oni. Nuž a kresťanstvo predpisuje a posmeľuje práve všetky tie čnosti. Nech si tam píšu, čo chcú, istí heretici: Kristovo náboženstvo nie je ani proti manželstvu ani proti vojenčeniu. Patriarchovia Starého zákona posväcovali sa v manželstve a sú i spravodlivé a sväté vojny.

A keby i pri všetkých námahách o záchranu Impérium malo byť odsúdené na zánik, nuž či je to dôvod na zúfanie? Koniec rímskeho štátu treba predvídať. Ako všetky veci na svete, aj on je podrobený starnutiu a smrti. Raz príde teda deň, keď zomrie. My nielenže nesmieme ochabnúť, ale posilniť sa

máme proti tejto katastrofe myšlienkou večnosti. Upevnime sa v tom, čo nepominie. Nad svetským štátom zdvíha sa štát boží, ktorý je vospolnosť svätých duší, jediné miesto, kde možno zakúsiť dokonalú a nesmrteľnú radosť. Usilujme sa byť jeho občanmi, žiť životom, ktorý si jediný zaslúži toto meno. Lebo život tu na zemi je len tóna tóne ...

Duše vtedajších čias boli obdivuhodne pripravené na prijatie takýchto povzbudení. V predvečer barbarského náporu všetci kresťania, ktorým dogma o vzkriesení tela bola vari najmohutnejším dôvodom viery, všetci tí z bludu vyvedení, ktorí s úzkosťou v srdciach prežíval koniec jedného sveta, museli chápať tento prítomný život ozaj len ako zlý sen, z ktorého sa treba čím skôr dostať.

V tom istom čase, keď Augustín začal písať svoju *Civitas Dei*, rozprával mu priateľ Evodius, biskup z Uzaly, túto príhodu:

— Mal za tajomníka istého veľmi mladého človeka, kňazského syna zo susedstva. Tento mladík vstúpil najprv ako stenograf do kancelárie prokonzula Afriky. Evodius sa obával, že nákaza tohto prostredia mohla by mu byť osudná, i presvedčiac sa o jeho absolútnej čistote, ponúkol mu službu u seba. V biskupovom dome, kde nemal inej práce ako čítať sväté Písma, stala sa jeho viera takou nadšenou, že túžil len po smrti. Opustiť tento život, „*byt s Kristom*“ — to bolo jeho najvrúcnejšie želanie. A želanie sa mu splnilo. Po šesťnásťdennej nemoci zomrel pri svojich rodičoch.

Dva dni po jeho pohrebe istá čnostná žena z Figes, služobnica božia, vdova už dvanásť rokov, mala sen, v ktorom videla diakona, ktorý bol zomrel už pred štyrmi rokmi, ako so služobníkmi a služobnicami božími, pannami a vdovami pripravoval palác. Príbytok bol taký vyzdobený, že sa jagal od svetla a že bol celý ako zo striebra. Keď sa vdova opýtala, pre koho robia tie prípravy, diakon jej odpovedal, že to pre toho mladíka, čo práve zomrel, pre syna istého kňaza. V tom istom paláci videla v bielom oblečeného starca, ktorý rozkazoval iným dvom osobám tiež do bieliny oblečeným, aby šly k hrobu toho mladíka, aby vybraly z neho jeho telo a priniesly ho do neba. Keď bolo telo vyňaté z hrobu a prenesené do neba, vyrástol — vravela — na hrobe krík panen-ských ruží, ruží, ktoré sa preto tak volajú, lebo sa nikdy neotvoria...

Tento kňazov syn vyvolil si teda lepšiu časť. Načo zostať tu na tomto hnusnom svete, kde je človek neustále v nebezpečenstve, že ho podpalia alebo zavraždia Góti a Vandali, keď hen na druhom svete chystajú nám anjeli palác svetla?

III

BARBARSKÉ SPUSTOŠENIE

Keď Augustín dokončieval *Civitas Dei*, vstupoval do svojho sedemdesiatehodruhého roku. Bolo to r. 426. V tomto roku sa stala v Hippo pamätihodná udalosť, o ktorej bol do verejných aktov obce vložený zápis.

— Šiesteho dňa októbrových kaliend — hovoria Akty —, keď veľmi slávny Teodozios bol konzulom po dvanásty raz a Valentinián Augustus po druhý raz, biskup Augustín, sprevádzaný Religianom a Martinianom, kolegami v biskupstve, zaujal svoje miesto v bazilike Pokoja v Hippo, v prítomnosti kňazov Saturnia, Leporia, Barnabáša, Fortunaciána, Lazara a Heraklia s ostatným klérom a veľkým množstvom národa — biskup Augustín preriekol:

— Bezodkladne sa musíme zapodievať s vecou, ktorú som ohlásil včera vašej láske a pre ktorú som chcel, aby ste sa sišli vo veľkom počte, ako ste sa — vidím — skutočne aj sišli. Lebo keby som vám chcel hovoriť o čomsi inom, neboli by ste takí pozorní pre očakávanie, ktoré vás naplňuje.

— Bratia moji, všetci sme v tomto živote smrteľní a ani jeden človek nepozná svoj ostatný deň... Boh chcel, aby som prišiel bývať do tohto mesta v plnej sile svojho veku. Ale z vtedajšieho mladého muža, hľa, stal som sa starcom a keďže viem, že po smrti biskupov pokoj býva porušený súperstvami a lebo ambíciami (často som to zažil a zarmucoval sa nad tým), musím, nakoľko to závisí odo mňa, predísť pre vaše mesto takému nešťastiu ... Všetkým vám tu vyhlasujem teda svoju rozhodnú vôľu, ktorá je — myslím — aj vôľou božou, že chcem mať za svojho nástupcu kňaza Heraklia ...

Na tieto slová ľud zvolal:

— Vďaka Bohu! Chvála Kristovi!

Toto zvolanie zopakovali triadvadsať ráz.

— Kriste, vyslyš nás! Zachovaj nám Augustína!

Tento výkrik zopakovali šesťnásť ráz.

— Buď naším otcom! Buď naším biskupom!

Tento výkrik zopakovali osem ráz.

Keď ľud umlkol, biskup Augustín pokračoval slovami:

— Nemusím vám tu chváliť Heraklia. Nakoľko vydávam svedectvo jeho múdrosti, natoľko musím mať ohľad na jeho skromnosť ... Ako vidíte, kostolní tajomníci zapisujú všetko, čo vravíme my a čo vravíte vy. Moje slová a vaše zvolanie nepadajú na zem. Slovom: skladáme v tejto chvíli cirkevné akty a ja chcem aj tým mať potvrdené, nakoľko je to ľudom vôbec možné, čo som vám vyhlásil...

Tu ľud zvolal:

— Bohu vďaka! Chvála Kristovi!...

— Buď naším otcom a Heraklius nech je naším biskupom!

Keď znovu nastalo ticho, biskup Augustín pokračoval:

— Viem, čo mi chcete povedať. Ale ja nechcem, aby sa stalo s ním to, čo sa stalo so mnou. Mnohí z vás vedia, čo sa to vtedy stalo... Ja som bol vysvätený za biskupa ešte za života môjho otca a biskupa starca Valéria blahej pamäti, a sedel som spolu s ním na biskupskom stolci. Ani ja, ani on sme nevedeli, že je to zakázané nicejským koncilom. Nechcem teda, aby sa vyčítalo Herakliovi, môjmu synovi, to, čo sa mne zazlievalo.

Nato ľud zvolal trinásť ráz:

— Bohu vďaka! Chvála Kristovi!

Po chvíľke ticha biskup Augustín pokračoval:

— Oстане teda kňazom dovtedy, kým sa páčiť bude Bohu, aby bol biskupom. Ale s pomocou milosrdenstva Kristovho budem ja odteraz robiť to, čo som až dosiaľ nemohol robiť... Pamätáte sa zaiste na to, čo som chcel od vás pred niekoľkými rokmi a čo ste mi nedovolili. Aby som sa mohol venovať práci o sv. Písme, ktorou ma ráčili poveriť moji bratia a otcovia biskupi na dvoch konciloch v Numídií a v Kartágu, *nikto ma nemal vyrušovať päť dní v týždni*. Dohodli sme sa všetci na tom. Ale váš sľub nemal dlhého trvania. Čoskoro ste ma zas začali vyrušovať a zaneprázdňovať. Nemôžem tak voľne študovať, ako by som chcel. Predpoludním i popoludní

som zavalený vašimi časnými starosťami. Zaprisahám vás teda a prosím vás pre Krista, dovoľte, aby som preložil ťarchu všetkých tých starostí na tohto mladého muža, kňaza Heraklia, ktorého označujem v Jeho mene za svojho nástupcu v biskupstve...

Nato ľud zvolal šestadvadsať ráz:

— Ďakujeme ti za voľbu!

A keď sa ľud utíšil, biskup Augustín povedal:

— Ďakujem vašej láske a vašej blahovôli, či skôr: ďakujem Bohu za ne. Teda, bratia moji, obracajte sa odteraz na Heraklia so všetkými vecami, s ktorými ste sa predtým obracali na mňa. A kedykoľvek bude on potrebovať rady, nebude mu chybovať ani moja starostlivosť ani moja pomoc... Takto vám nič nebude chybovať a ja budem môcť zasvätiť ostatok svojho života, ktorý mi Boh ešte popraje, nie záhaľke, ale štúdiu svätých Píšem. Táto práca bude na úžitok Herakliovi a teda aj vám. Nech mi teda nikto nezávidí tie voľné chvíle, lebo to budú dobre vyplnené voľné chvíle...

— A teraz ostáva mi už len poprosiť vás, aspoň tých, čo vedia, aby ste podpísali tieto akty. Váš súhlas mi je nevyhnutne potrebný: ráčte mi ho prejavíť aklamáciou.

Na tieto slová ľud zvolal:

— Nech je tak! Nech je tak!

Keď sa shromaždenie utíšilo, biskup Augustín zakončil slovami:

— Dobre! A teraz vzdajme povinnú úctu Bohu. Odporúčam vašej láske, aby ste sa svätej Obety,

ktorú mu prinesieme, za chvíľ modlitby nechali stranou všetky osobné záujmy a starosti a prosili Pána za túto cirkev, za mňa a za kňaza Heraklia!

Ani striezlivosť a úradná frazeologia dokumentu nemôže zahľadiť plastičnosť a farebnosť tohto ľudového výjavu. V nábožných formulách zvolaní cítiš obťažný charakter Augustínových ovečiek. Stádo, ktoré tak miloval a vychovával, nedalo sa teraz viesť ľahšie než na začiatku jeho biskupstva. Veruže, viesť a spravovať hipponskú diecézu — to nebola sinekúra! Biskup je doslovne služobníkom veriacich. Nielenže ich musí kŕmiť a odievať, nielenže sa zapodieva s ich záujmami, ich spormi a ich procesmi, ale musí byť ich telom i dušou. Žiarlivo strežú, ako upotrebuje svoj čas, musí im vysvetľovať, prečo bol dakedy preč. Keď Augustín ide kázať do Kartága alebo do Utiky, ospravedľňuje sa pred svojimi veriacimi. A aby sa mohol venovať štúdiu o Písme — a to štúdiu, ktorou ho poverily dva koncily — potrebuje ich privolenie alebo aspoň ich súhlas.

Konečne ako sedemdesiatdvaročný, po jedena-tridsiatich rokoch biskupstva dostáva od nich právo na trošku odpočinku. Ale akého odpočinku! Sám vraví: „Budú to dobre vyplnené voľné chvíle“, ktoré zaplnia tých päť voľných dní v týždni. Mieni študovať Písmo, rozjímať o ňom — a ešte i to k dobru svojich ovečiek, svojho kňazstva a celej Cirkvi. Toto je najdrahší sen jeho života — plán, ktorý nemohol nikdy uskutočniť. Na prvý pohľad nás to, pravda,

prekvapuje. Vravíme si: „Nuž čože robil až dosiaľ vo svojich traktátoch, vo svojich kázňach, vo svojich listoch, v celej tej záplave slov a spisov, ktorú mu vyčítali jeho nepriatelia, ak nie študoval a vysvetľoval sväté Písmo?“ Vo väčšine svojich spisov alebo predkladá pravdu len čiastočne, alebo podvracia bludárov. Ale on by chcel študovať pravdu pre pravdu samu, aby sa nemusel starať a zdržiavať vyvracaním omylov, a najmä preniknúť, nakoľko len možno, do celého jej rozsahu a celej jej hĺbky, skončiť s tou vysušujúcou a rozrušujúcou eristikou (dišputovaním) a ukázať v mohutnom *Zrkadle* najčistejšie a najplnšie svetlo božských dogiem.

Nikdy nemal na to času: musel sa uspokojiť s príručkou praktickej morálky, ktorú uverejnil pod tým nadpisom pred svojou smrťou — a ktorá je dnes stratená. Hereziarchovia ho zas odvrátili od špekulatívneho života. Za svojich ostatných rokov, uprostred najukrutnejších poplachov, musel sa bojiť proti nepriateľom Milosti a proti nepriateľom Trojice, proti Ariovi a Pelágiovi. Tento si našiel v mladom italickom biskupovi, Juliánovi z Eklany, skvelého žiaka, ktorý bol starému Augustínovi ťažkým protivníkom. A arianizmus, o ktorom by sa už bolo dalo myslieť, že v Oriente vyhasol, obrodil sa za barbarských vpádov novou vitalitou.

Chvíľa bola pre Cirkev a Impérium veľmi vážna. Góti, Alemáni, Vandali — spustošivší Galiu a Hispániu — chystali sa prejsť do Afriky. Keby obnovili proti Itálii pokusy Alarichove a Radagaisove,

ľahko by sa mohli stať pánmi celého Západu. Nuž a ti barbari boli ariáni. Ak Afrika a Itália podľahnú im po Galii a Hispánii — a to bolo čoraz pravdepodobnejšie — potom je koniec západnému katolicizmu! Lebo útočníci vliekli so sebou svoje náboženstvo a nanucovali ho premoženým. Augustín, v ktorom bola skrzla nádej, že bude možno tuzemské kráľovstvo Kristovo postaviť na roveň ríši Cézarov, mal byť svedkom skazy jedného i druhého. Jeho zhrozená predstavivosť zveličovala mu ešte nebezpečenstvo, už aj tak príliš skutočné a príliš hrozivé. Zažíval zaiste úzkostiplné hodiny v očakávaní kastrôf.

Ale nech sa zachráni aspoň pravda, nech aspoň ona pláva nad vlnami bludov, ktoré sa rozlievaly ako potopa v stopách barbárskej záplavy! To je asi vysvetlením tej neúnavnej vytrvanlivosti, ktorou starý biskup ešte ostatný raz bojuje proti herézam. A príznak barbárskeho nebezpečenstva pravdepodobne prispel aj k tomu, že sa tak zavzato postavil najmä proti Pelágiovi, že v náuke o milosti hnal svoje princípy až do najkrajnejších dôsledkov. Táto sladká, vyrovnaná, tak jemne ľudská duša, vytvorila nemilosrdnú náuku, ktorá je vlastne v rozpore s celým jeho charakterom. Ale on istotne súdil, že proti ariánom a pelagiánom, týmto nepriateľom Kristovým, ktorí možno už zajtra budú pánmi Impéria, nemožno dosť zdôrazňovať nevyhnutnosť vykúpenia a božstvo Vykupiteľovo.

Augustín teda i ďalej písal, diskutoval, podvra-

cal. A prišla chvíľa, keď myslel, že sa musí bo-
riť aj inakšie, nielen perom. Išlo o jeho život
a o život jeho stáda. Bolo sa treba postarať o
hmotnú obranu zeme a mesta. Lebo istý čas pred
veľkým návalom Vandalov začínaly predvojo-
vé hordy afrických barbarov pustošiť provincie.
Circumcelliones ešte nevymreli: a ich priatelia,
donatisti, tiež nie. Títo sekretári, posmelení všeobec-
nou anarchiou, vychádzali zo svojich skrýš a boli
bezočivejší a útočnejší než kedykoľvek predtým.
Možno dúfali od blížiacich sa ariánskych Vandalov
účinnú pomoc proti rímskej Cirkvi, alebo aspoň u-
znanie toho, čo pokladali za svoje právo. A s lodí z
Hispanie hrnuly sa neustále bandy barbarov. V sto-
pách týchto lúpežníkov alebo nepravidelných vojsk
starí nepriatelia rímskeho pokoja a civilizácie: No-
mádi z juhu, Maurovia z Atlasu, kabylskí horali, rú-
tili sa na polia a mestá, lúpiac, vraždiac a páliac vše-
tko, čo im prišlo do cesty. Bolo to hotové spustoše-
nie:

— Kraje kedysi prekvitajúce a zaľudnené, — vra-
ví Augustín, — boly premenené na púšť.

Konečne na jar roku 429 Vandali a Alemani, kto-
rý sa spojili na hispánskych brehoch, prešli pod ve-
dením kráľa Genzericha úžinou gibraltárskou. A na-
stalo pustošenie vo veľkom! Osemdesiatisícová ar-
máda začala plánovité plieniť africké provincie.
Cherchell, ktorá už veľa vytrpela za vzbury Maura
Firma, bola znova dobytá a vypálená.

Všetky pobrežné mestá a pevnosti padaly jedno

ža druhým. Len Konštantína vzdorovala útočníkom na svojom vysokom skalisku. Barbari, aby vyhladovali obyvateľstvo, ktoré opúšťalo mestá a farmy a skrývalo sa do rokĺn Atlasu, ničili úrodu, podpaľovali stodoly, vytínali vinice a ovocné sady. A aby vyhнали uprchlíkov zo skrýš, pozapaľovali lesy po úbočiach hôr.

Toto nesmyselné pustošenie bolo vlastne proti zámerom Vandalov, lebo ničilo prirodzené bohatstvá Afriky, bohatstvá, ktorých povest' ich pritiahla. Afrika bola pre nich zemou hojnosti, kde sa vína pije viac, než žiada smäd, kde sa je pšeničný chlieb. Bola to zem štedrého, ľahkého a šťastného života. Bola to obilnica celého Stredomoria, veľká zásobáreň Ríma. Ale ich slepá žiadostivosť po zlate zavinila, že zničili provincie, v ktorých sa mienili usalašiť. Postupovali v Afrike práve tak, ako postupovali v Ríme za Alaricha. Aby vyrvali obyvateľom zlato, tak isto ich mučili, ako mučili bohatých Rimanov. Ba vynachádzali ešte horšie muky. Pred očami rodičov rozťínali deti ako dobytok na jatkách. Alebo rozbíjali im hlavy o múry a dlažby.

A keďže Cirkev bola vyhlasovaná za veľmi bohatú, keďže postupne sústredila vo svojom imaní ozaj najväčšiu časť pozemkových majetkov — nuž barbari zúrili najmä proti nej. Kňazov a biskupov trápili neslýchane rafinovanými mukami. Odvádzali ich do otroctva, aby tak vynútili od veriacich veľké výkupné za pastierov. Nútili ich nosiť s ťavami a mulicami náklady a keď cestou zamdlievali, pichali

ich kopijami. Mnohí odpadli na kľaj cesty a nikdy viac nevstali. A isté je, že fanatizmus zvýšil ešte ukrutnosť a žiadostivosť Vandalov. Títo ariáni mali zub najmä na katolíkov, ktorí aj ináč predstavovali v ich očiach rímske náboženstvo a panstvo. A preto útočili najmä na baziliky, na konventy, nemocnice, na všetky cirkevné majetky. Verejný kult bol všade zastavený.

Reči o týchto ukrutnostiach prišli do Hippo už pred príchodom barbarov. Nuž, neostávalo nič iného, ako čakať to aj na seba a pripraviť sa na prijatie barbarov s pošmúrnou rezignáciou. Afrika už takmer celé storočie nepoznala mier. Po vzburách Firma a Gildona pretrpela vpád nomádov z juhu a barbar-ských horalov. A nebolo ani tak dávno, čo circum-celliones nútili byť neustále na stráži. Ale teraz každý cítil, že blízko je veľká skaza. Ľudia takmer už blazneli od strachu, keď čuli, že Vandali zaujali zas daktoré mesto alebo opevnený hrad, že tá susedná farma alebo ono susedné mesto je v plameňoch.

Augustín sa usiloval uprostred tejto všeobecnej hrôzy zachovať chladnú krv. Videl viac než len tie hmotné nešťastia, a na každú zvesť o novej masakre alebo o novom požiari hovorieval svojim kňazom a svojim ovečkám slová mudrca:

— Nuž či je to také hrozné pre veľké srdce, keď vidí, ako padajú kamene a brvná, ako umierajú smrteľní ľudia? ...

Vraveli, že nemá citu. Necháпали ho. Vtedy, keď sa celé jeho okolie zarmucovalo pre prítomné zlá,

On už oplakával ich následky a táto jasnovidnosť bola preň bolestnejšia než vedomie každodenných hrôz, ktoré páchali barbari. Jeho žiak Possidius, biskup z Guelmy, ktorý bol pri ňom v týchto smutných chvíľach, naivne upotrebil o ňom Kazateľove slová: „Čím viac človek vie, tým viac trpí“. Augustín trpel ozaj viac než iní, lebo viac myslel o katastrofe. Tušil, že Afrika je stratená pre Impérium a dôsledne aj pre Cirkev. Lebo v jeho duchu bolo jedno neoddeliteľné od druhého. Čo robiť proti brutálnej sile? Všetka výrečnosť a všetka láska sveta musela by sa stroškotať na tom rozpútanom živle, akým bola vandalská masa. Barbarov nemožno obrátiť ani toľko, ako nebolo možno obrátiť donatistov. Jediným prostriedkom proti sile môže byť len sila.

A vtedy, keď už ozaj bolo treba zúfať, muž boží sa ešte raz obrátil na Cézara. Mních poslal pozvanie vojakov. Zaprisahal Bonifáca, ikomesa Afrijty, aby zachránil Rím i Cirkev.

Bonifác, ináč dosť plytká osobnosť, bol krásny typ vojaka a úradníka upadajúceho Impéria. Bol pôvodom Ták a spájal v sebe dvojakosť Orientálca so všetkými nerestami barbara. Bol robustný, obratný v telesných cvičeniach, ako všetci vojaci tých čias, kypel silou a zdravím, ba bol i odvážny, keď sa pridala príležitosť. Popri tom bol milovníkom vína a rozpustilosti, pil a jedol ako opravdivý pohan. Bol dva razy ženatý a po druhom manželstve vydržoval si hárem súložníc, ako sa všeobecne vedelo a videlo, Zprvoti bol poslaný do Afriky ako tribún, t. j. komi-

sár cisárskej vlády, pravdepodobne aby previedol Honóriove dekréty proti donatistom, ale čoskoro dostal s titulom komesa velenie nad všetkými vojenskými silami provincie.

V skutočnosti pod rúškom ochrany zeme začal lúpežníčiť, ako to už bolo tradičné u rímskych úradníkov. Jeho *oiticism*, ešte nenásytnejšie než on sám, strhovalo ho do činov, ktoré hipponský biskup — chcúc ho jednako mierniť — zazlieva mu zastretými výrazmi. Bonifác, aby si zaistil vernosť svojho okolia, musel mu odpustiť vela krádeží a zbojstiev. Veď i sám kradol. Musel teda zavierať oči, aby aj jemu odpustili jeho nečisté veci. Ako spoluvinník bandy zbojníkov nemal už authority, aby ich mohol zadržať.

Ako mohol Augustín veriť oddanosti a vernosti tohto dobrodruha najhrubších chůtok, že v neho skladal svoju ostatnú nádej? Veď Augustín poznal dobre ľudí, už zďaleka vedel zavoňať nízke alebo pokrytecké povahy. Ako teda, že ho tento oklamal?

Predovšetkým hipponský biskup ho potreboval, keďže prišiel do Kartága ako tribún, aby priviedol donatistov k rozumu. Človek vidí obyčajne peknými ľuďmi, ktorí mu vykonávajú nejaké služby. A potom tribún, aby sa zališkal biskupovi a súčasne aj pobožnému Dvoru ravennskému, predstieral veľkú horlivosť za katolícku vec. Jeho prvá žena, ktorá bola veľmi pobožná a ktorú — ako sa vidí — veľmi miloval, posilňovala ho zaiste len v týchto citoch. Keď zomrela, natoľko upadol do beznádeje, že sa vrhol

vari aj dosť úprimne do exaltovanej nábožnosti. Možno to bolo aj preto, že jeho úver začal v Ravenne klesať, lebo tam sa zaiste dozvedeli o jeho zderstvách a tušili jeho ambiciózne úmysly. Nech bolo ako chcelo, isté je, že v tom čase, či už pre znechutenosť svetom, alebo preto, že pokladal za múdre nachviľu sa stratiť, hovoril o tom, že podá demisiu a že bude žiť v utiahnutosti ako mních. A práve vtedy ho povzbudzovali Augustín a Alypius, aby neopúšťal africkú armádu.

Stretli sa s generálom v Tubunae, na juhu Numidie, kam zaiste prenasledoval nomádov. Povšimnime si ešte raz cestovateľskú horlivosť Augustínovu, ktorá trvala až do predvečera jeho smrti. Cesta z Hippo do Tubunae bola dlhá a nebezpečná. Keď sa starý biskup podujal na takú námahu, vidno z toho, že musel pokladať stav za veľmi znepokojujúci. Bonifác tam sohral komédiu, alebo bol ozaj natoľko zronený svojím smútkom, že svet sa mu videl neznesiteľným a že zamýšľal zmeniť spôsob života? Isté je, že držal obom prelátom veľmi pobožné reči. Keď počul komesa Afriky hovoriť s takou skrúsenosťou o kláštore a o zámere, že do kláštora aj vstúpi, boli trošku prekvapení tou zbožnosťou u vojaka. A konečne tieto jeho predsavzatia nesúhlasily s ich plánmi. Dokazovali mu, že na svojej spásy môže veľmi dobre pracovať aj v armáde, ukazovali mu príklad Dávida, kráľa-bojovníka. A konečne mu povedali, čo všetko očakávajú od jeho iniciatívy a pevnosti. Prosili ho, aby chránil kostoly a konventy proti no-

vým útokom donatistov a najmä afrických barbarov. Veď títo v tej chvíli preliali sa cez všetky staré obranné línie a pustošili územie Impéria.

Bonifác sa dal bez ťažkostí presvedčiť a prisľúbil všetko, čo Augustín a Alypius chceli. Ale ani sa nehol. Jeho postoj odvtedy je veľmi čudný. Stojí na čele všetkých vojenských síl provincie a nerobí nič na skrotenie afrických lúpežníkov. Videlo sa, že myslí len na to, ako obohatiť seba a svojich. Tak pekne si rozdelil zem, že podľa Augustínových slov nieto už čo obsadiť.

Táto nečinnosť oprávňovala reči o zrade. A ozaj nie je vylúčené, že Bonifác už od prvých rokov svojho veliteľstva zapodieval sa plánom, že si vykrojí v Afrike neodvislé kniežatstvo. Vari preto nevystúpil ostrejšie proti hordám domorodcov, aby si zaistil ich pomoc, keby došlo ku konfliktu s armádou Impéria? Nech bolo ako chcelo, jeho správanie nie je čisté. Niekoľko rokov neskoršie ide na španielske brehy, kde vedie potýčky s Vandalmi, vedenými Kastinom, *magistrom militum*, a žení sa s istou barbarskou princeznou, ariánkou. Pravda, nová grófka Afriky stala sa katolíčkou. Ale jej prvé dieťa krstili ariánski kňazi, ktorí súčasne prekrstili aj všetkých otrokov, čo patrili k Bonifácovej domácnosti. Tento vandalský sňatok, táto príklonnosť k arianizmu vzbudily medzi ortodoxnými veľké pohoršenie. Reči o zrade začaly sa zas trúsiť. Pravda, Bonifác sa veľmi chvastal svojou vernosťou k cisárovnej Placidii. Ale stál medzi všemohúcimi barbarmi a oslabnutým Impériom.

Chcel ostať zadobre s obidvoma nepriateľskými silami, hotový prejsť na silnejšiu stranu, keď nadíde príhodná chvíľa. Táto podozrivá diplomacia bola jeho skazou. Jeho súper Aetius ho pred Placidiou obžaloval zo zrady. Ravennský dvor ho vyhlásil za nepriateľa Impéria a bolo proti nemu vyslané vojsko. Bonifác neváhal: postavil sa do otvorenej rebélie proti Rímu.

Augustín bol zhrozený touto dezerciou. Ale ako priviesť k rozumu tohto násilného človeka, ktorý mal na svojej strane aspoň zdanie práva, keďže bol možno nespravodlivo obžalovaný pred cisárovnou, a ktorý pokladal za celkom prirodzené pomstiť sa na svojich nepriateľoch? A najnovšie úspechy ho ešte väčšmi opojily. Premohol dvoch generálov, ktorí ho mali chytiť, a takto sa stal pánom situácie v Afrike. Co podnikne ďalej? Bolo sa možno obávať tých najhorších rozhodnutí od zraneného víťaza, dychtiaceho po pomste . . . Augustín sa jednako rozhodol, že mu napíše. Jeho list je majstrovské dielo taktu, múdrosti a tak isto i kresťanskej a pastierskej rozhodnosti. Bolo by bývalo nebezpečné vyhlásiť tomuto triumfujúcemu rebelovi: „Si v neprávě! Tvojou povinnosťou je smieriť sa s Imperátorom, tvojím pánom.“ Bonifác by bol mohol odpovedať na to Augustínovi: „Do čoho sa miešaš? Do politiky ťa nič! Staraj sa o svoj kostol!“ — Preto Augustín veľmi obratne hovorí v celom svojom liste len ako biskup, horliaci za spásu veľmi milovaného syna v Kristovi. Takto, uzavrúc sa do svojho úradu duchovného vodcu, istejšie a doko-

nalejšie dosiahol svoj cieľ a ako lekár duší opovážil sa pripomenúť Bonifácovi pravdy, ktoré by sa mu nikdy nebol opovážil povedať ako radca.

Podľa Augustína komesova neoblúbenosť a nešťastia, ktoré z toho povstali pre celú Afriku, pochádzajú predovšetkým z jeho náklonnosti k hmotným majetkom. Všetko to zlo zavinila jeho ambicióznosť a lakomstvo a pravda, — i žiadostivosť jeho stranníkov. Nech sa odlúči od pominateľných dobier, nech zabráni krádež a lúpeže svojim podriadeným! A nech zachováva manželskú vernosť, veď kedysi chcel žiť v úplnej zdržanlivosti! A konečne nech sa rozpamätá na svoju prísahu vernosti! Augustín sa nechce miešať do sporu Bonifáca s Placidiou, nechce hovoriť o bezprávi jednej alebo druhej stránky. Uspokojuje sa s tým, že vraví vzbúreneckému generálovi: „Keď si dostal toľko dobrého od rímskeho Impéria, nevracaj mu zlo za dobro. A keď si, naopak, dostal zlo, nevracaj mu zlo za zlo!...”

Zrejme je, že hipponský biskup nemohol ani inakšie radiť komesovi Afriky. Úloha politického radcu v týchto spletených okolnostiach bola krajne delikátna. Ako priviesť víťazného generála na to, aby složil zbrane pred premoženým? Ale Augustín, ktorý posudzoval situáciu jedine s hľadiska kresťanského, našiel možnosť, ako povedať všetko podstatné, všetko, čo bolo v tejto chvíli dôležité.

Ako prijal Bonifác tento vlastne veľmi odvážny list? Jedno je isté, že jeho postoj sa vôbec nezmenil. Bolo mu zaiste veľmi ťažko ustúpiť a poddať sa, a

to najmä preto, že hneď bolo proti nemu vyslané nové vojsko pod velením Sigisvulta. Ozajstná osudovosť nútila ho teda zostať v rebélii proti Rímu. Cítil sa strateným, ako sa častejšie povedalo, alebo či vďaka svojim rodinným spojeniam — nezabúdajme, že jeho druhá žena bola barbarka — už dávnejšie sa bol dohodol s Genzerichom o rozdelení Afriky? Aj tým ho obžalávajú. Isté je, že keď sa dozvedel o príchode Sigisvultovom a o novej trestnej výprave, zavolať si na pomoc Vandalov. To bol druhý veľký vpád roku 429.

Barbari čoskoro vtrhli do Numídie. S Hippo hraničiace územia boli ohrozené. Zostrašené obyvateľstvo utekalo v masách pred nepriateľom, opúšťajúc mestá. Tí, čo sa dali ešte doma prekvapiť, rútili sa do kostolov, vzývajúc biskupa a kňazov o pomoc. Alebo už prichystaní na smrť, veľkým krikom si žiadali krst, spovedali sa, verejne sa kajali. Videli sme, že Vandali mali namierené najmä na klérus: cítili, že katolícki kňazi sú dušou odporu. Nuž či sa v záujme Cirkvi nemali zachrániť pre spokojnejšie časy a útekom sa vyhnúť prenasledovaniu? Mnohí sa schovávali za slová apoštolove (Mt 10, 23): „Keď vás prenasledujú v jednom meste, utekajte do druhého.“

Ale Augustín energicky karhal zbabelosť uprchlíkov. V liste adresovanom kolegovi Honoratovi — ale list mal čítať celý africký klérus — vyhlásil, že biskupi a kňazi nesmú opustiť svoje kostoly ani svoje diecézy, ale majú zostať v nich až do konca — až do smrti, až do mučenia — a vykonávať povin-

nosti svojho úradu. Keď sa veriaci môžu utiahnúť na bezpečné miesto, nech idú s nimi aj ich pastieri, ináč nech zomrú medzi nimi. Budú mať aspoň tú potechu, že prispeli umierajúcim v ich ostatnej hodinke a najmä, že zabránili odpadnutiam, ktoré sa šírily ako oheň pod prívalom teroru. Pre Augustína, ktorý hľadí do budúcnosti, je hlavné, aby neskoršie, keď odtečie vandalská vlna, katolicizmus znovu mohol rozkvitnúť v Afrike. Ale preto je potrebné, aby katolíci zostali v zemi a aby čo najväčší počet vytrval vo viere. Ináč by znovu bolo treba začínať dielo troch storočí.

Obdivujeme túto pevnosť, túto jasnosť ducha pri sedemdesiatpäťročnom starcovi, ktorého neustále obliehaly demoralizované zástupy utečencov svojimi ponosami a nárekmi. Situácia sa stávala so dňa na deň kritickejšou. Kruh obliehateľov sa zužoval. Ale uprostred týchto úzkostí zažil Augustín záblesk nádeje: Bonifác sa smieril s Impériom. Odteraz jeho armáda obráti sa proti barbarom, bude môcť obrániť Hippo a vari aj zachrániť Afriku.

Spolupracoval Augustín na tomto smierení? Nemožno pochybovať o tom, že si ho vrúcne prial. V liste komesovi Dariovi, ktorý bol osobitne vyslaný z Ravenny, aby rokoval s rebelským generálom, vrele blahoželá cisárskemu plnomocníkovi k jeho mierovému poslaniu: „Poslali ťa, vraví, aby si zabránil prelievaniu krvi. Raduj sa teda, vznešený a predrahý syn v Kristu Ježišovi, raduj sa z takého veľkého a takého opravdivého dobra, raduj sa v Pánovi, kto-

rý ťa spravil tým, čím si, a ktorý ti sveril takú dôležitú a takú krásnu úlohu. Nech Boh upevní dobro, ktoré nám skrze teba udelil! ..." A Darius odpovedal: „Dal by Boh, otec môj, aby si mohol ešte dlho takto sa modliť za Impérium, za rímsku Republiku!..."

Ale vec Impéria bola v Afrike už stratená! Ak aj prijatie vzbúrenca do priazne vzbudilo v Augustínovi isté ilúzie, tie netrvaly dlho. Bonifác, ktorý chcel daromné vynútiť odvolanie vandalských vojsk, bol Genzerichom premožený a musel sa zavrieť v Hippo s armádou najatých Gótov. A takto sa stalo, že barbari mali brániť proti barbarom jednu z ostatných rímskych citadiel v Afrike! Od konca mája roku 439 bolo Hippo blokové súčasne od zeme i od mora.

Augustín sa ťažko vžil do toho ostatného pokorenia a do všetkých hrôz, ktoré čakajú na obyvateľstvo, keď mesto bude zaujaté. Kresťanský odovzdal sa do vôle božej a opakoval svojmu okoliu slová žalmu: „Spravodlivý si, Pane, a tvoje súdy sú správne." Množstvo uprchnutých kňazov, medzi nimi aj Possidius, biskup z Guelmy, hladalo útočisko v biskupovom dome. V jeden už z nečakaných dní povedal im Augustín, keď bol s nimi pri stole:

— Zočí-vočí nešťastiu prosím Boha, aby oslobodil toto mesto od obliehania, alebo — keď je to jeho vôľa — aby dal svojim služobníkom silu, žeby mohli splniť jeho vôľu, alebo aspoň aby ma vzal s tohto sveta a prijal do svojho lona.

Ale je viac než pravdepodobné, že také beznádejné chvíle boli u neho len prechodné a že vo svojich kázniach a vo svojich rozhovoroch s Bonifáčom usiloval sa povzbudiť odvahu ľudu a veliteľa. V jeho korešpondencii je celý rad listov, ktoré v tomto čase adresoval komesovi Afriky a z ktorých kde-tu dýcha ozajstný bojovný zápal: tieto listy sú celkom isto apokryfné (nepravé). Ale jednako prezrádzajú čosi z toho, čo vtedy asi cítil hipponský ľud i sám Augustín. Jeden z týchto listov emfaticky blahoželá Bonifáčovi k istému víťazstvu, ktoré vydobyl nad barbarmi.:

— Tvoja Excelencia asi vie, že ležím na posteli a túžim, aby už prišla moja ostatná hodinka. Radujem sa z tvojho víťazstva. Zaprisahám ťa, zachráň rímsky štát. Ved svojich vojakov ako dobrý komes. Ale nespoliehaj sa len na svoje sily. Vlož svoju slávu do Toho, ktorý dáva odvahu a vtedy sa nebudeš musieť báť nijakého nepriateľa. S Bohom!

Slová nerozhodujú. Nech bolo ostatné Augustínovo sbohom obrancovi Hipponu akékoľvek, isté je, že hovoril asi takto. Z toho listu vidíme aspoň to, že potomstvo chcelo veriť, že umierajúci biskup až do konca vytrval vo svojom hrdom postoji voči barbarom. Zneužívali by sme slová, keby sme ho chceli predstaviť ako vlastenca v našom smysle slova. Ale práve také isté je, že tento Afričan, že tento kresťan bol obdivuhodným služobníkom Ríma. Až do smrti si ho uctil, lebo v jeho očiach Impérium bolo: poriadok, pokoj, civilizácia, jednota viery v jednote vlády.

IV

SVĚTÝ AUGUSTÍN

V treťom mesiaci obliehania Augustín onemocnel. Dostal horúčku, zaiste z nákazy. Sediaci a poranení vojaci, ktorí sa po Bonifácovom premožení utiahli do Hippo, priniesli so sebou asi zárodok nákazy. A konečne bolo to koncom augusta, v sezóne epidémií, vlhkých horúčav a dusných večerov, v tom období roka, ktoré je najnebezpečnejšie a najtrápnejšie pre nemocných.

Augustín si hneď lahol. Ale ešte ani na posteli, na ktorej umieral, nedali mu pokoj. Ľudia prichádzali k nemu s prosbami, aby sa modlil za posadnutých. Starý biskup zmäkol, plakal, prosil Boha, aby ma doprial tú milosť, a nešťastliví zúrivci boli uzdravení. Pravdepodobné je, že toto uzdravenie vzbudilo v meste veľké vzrušenie. Akýsi človek priviedol mu iného nemocného, aby ho tiež vyliečil. Zlomený Augustín mu odpovedal:

— Syn môj, vidíš, ako je so mnou. Keby som mal nejakú moc nad nemocami, vyliečil by som najsamprv seba.

Návštevník nástojil: mal vraj sen. Akýsi tajnostný hlas mu vraj povedal: „Pohľadaj Augustína: nech položí ruku na tvojho nemocného, a on vyzdravie!“ A tak sa skutočne i stalo. — Toto sú, tak sa mi vidí, jediné zázraky, ktoré svätec spravil za svojho života. Ale čo je to, keď uvážime neustály zázrak jeho lásky a jeho apoštolátu?

Biskupova nemoc sa čoskoro zhoršila. Konečne dosiahol, že ho nevyrušovali a že mu dovolili pripravovať sa na smrť v tichosti a sobsieranosti. Za tých desať dní, ktoré ešte žil, nikto nevošiel do jeho cely okrem lekárov a služobníkov, ktorí mu prinášali trochu pokrmu. Využil ten čas na kajanie za hriechy. Lebo hovorieval svojim kňazom, že „ešte ani po krste nemajú kresťania a kňazi, čo akí svätí by boli, opustiť tento život bez všeobecnej spovede.“ Aby sa povzbudil k ľútosť, nariadil, aby mu rozpísali na lístky kajúcne žalmy a rozložili ich po stenách izby. Neprestajne ich čítal potom so svojho lôžka.

A takto teda je sám, zoči-voči sebe a Bohu! Slávnostný okamih pre tohto veľkého starca!

Rozpomínal sa na svoj minulý život, a čo ho najprv zronilo a zarmútilo, bolo zrútenie všetkých jeho ľudských nádejí. Nepriatelia Cirkvi, proti ktorým sa takmer štyridsať rokov bez ustania boril a ktorých mohol pokladať za premožených, všetci tí nepriatelia zdvíhali zas hlavy: donatisti, ariáni, barbari. Skrze barbarov pánmi Afriky stávajú sa ariáni. Kostoly, ktoré boli obnovené s toľkou námahou, budú znovu zrúcané. Aj autorita, ktorá by ich bola mohla po-

dopriet, na ktorú vari príliš rátal, autorita Impéria sa tiež rozpadúva! Už je po poriadku, po hmotnom pokoji, po tom minimu istoty, ktoré je nevyhnutne potrebné pre každé duchovné dielo. Barbarstvo triumfuje od jedného konca západného sveta na druhý...

Občas do bolestných rozjímaní umierajúceho zaznel zvuk polníc: to na hradbách bol poplach. Tieto zvuky v polodelíriu horúčky znely mu akosi smútočné, ako trúby Súdu. Hej, ako by bol nadišiel Deň Hnevu. Bol to ozaj koniec sveta, alebo len koniec jedného sveta?... Veď dosť bolo hrôz a nešťastí, aby sa len s úžasom mohlo myslieť na zajtrajšok. Mnoho zo znakov, ohlášaných Písmom, plnilo predstavivosť úžasom: spustošenia, vojny, prenasledovania Cirkvi množily sa strašnou rýchlosťou a ukrutnosťou. Ale jednako neboly to ešte všetky predpovedané znaky. Kolko ráz sa už ľudstvo sklamaralo vo svojej hrôze a nádeji! Co sa ako všetko vidí oznamovať koniec sveta, v skutočnosti nevedieť ani deň ani hodinu Súdu. A preto treba byť neustále na stráži podlá slov Kristových!... Ale hoci sa táto skúška barbarskej vojny aj pominie, ako sa pomínuly iné, jednako — aká hrozná je v tejto chvíli! Aká krušná je najmä pre Augustína, ktorý vidí ňou vyvrátené takmer celé svoje dielo!

Ale potešovala ho aspoň tá myšlienka, že od svojho obrátenia za viac ako štyridsať rokov spravil všetko, čo mohol: pracoval za Krista i nad svoje sily. Vravel si, že zanecháva za sebou plod nesmiernej

práce, veľké apologetické a dogmatické dielo, ktoré zachráni pred bludom tých, čo zostanú z jeho stáda a z Cirkvi v Afrike. On sám založil príkladnú cirkev, svoju drahú cirkev hipponskú, ktorú stvárňoval, ako len najlepšie vedel podlá pravidla božieho. Založil aj konventy, naplnil knihami bibliotéku, ešte nedávno obohatenú štedrosťou komesa Daria. Vyučoval klerikov, ktorí po tomto nešťastí budú zas rozsievat' dobré semienko Pravdy. Knihy, kláštory, kňazi, podstatný a istý pokrm duchovný, útočistia a vodcovia pre duše — hľa, to všetko zanecháva dedičstvom robotníkom budúcnosti. Všetko je pripravené na budúcu siatbu... A s troškou radosti, primiešanej k bolestiam, čítal na stene nad rohom svojej postele tento verš žalmu: „*Exibit homo ad opus suum et operationem suam usque ad vesperum.*“ Vyjde človek k dieľu svojmu a pracovať bude až do večera.“ Aj on pracoval až do večera...

A keď mu teraz ako by unikala všetka pozemská odmena, keď všetko vôkol neho padalo do priepasti, keď jeho biskupské mesto bolo obliehané, keď on sám, hoci ešte aj dosť mocný — „lebo zachoval si, vraví Possidius, upotrebenie všetkých svojich údov s jemným sluchom a dokonalým zrakom“ — keď aj čoskoro už zomrie, je to istotne smierenie za chyby mladosti. A keď si takto pomyslel na svoje blúdenia, hojnejšie mu začaly tiecť slzy... Ale jednako, čo aké nerozumné bolo vtedy jeho správanie, badal v ňom určité znaky povolania. Rozpamätával sa na zúfalstvo a plač svojej matky, ale aj na svoje nadšenie,

keď čítal *Hortensia*, na svoju znechutenosť voči svetu a všetkému vtedy, keď stratil priateľa. V starom človekovi poznával nového. A vravel si: „Ako to? Ved' som to bol ja. Teda som sa nezmenil. Len som sa znovu našiel. Premenil som len svoje cesty. Už vo svojej mladosti a v najväčších poblúdeniach vstával som už, Bože môj, aby som sa vrátil k Tebe!"

Najhoršie jeho bláznovstvo bolo, že chcel všetko vedieť. Nemal pokory ducha. Až konečne dal mu Boh milosť, že podrobil svoj rozum viere. Uveril, a potom aj porozumel, ako a nakoľko mohol. Zprvoti z celej svojej jednoduchosti sa priznával, čo nerozumie. A potom mu viera otvorila cesty pochopenia. Nádherne využil svoj um v hraniciach, určených ľudskej slabosti. Či to nebolo práve hrdé želanie jeho mladosti? Porozumieť! Je možné ešte vyššie určenie?

Ale aj milovať! Odrhol svoje srdce od hriešnych vášní a potom ho dobre upotrebil. Myslel na všetku tú lásku, ktorou zahrnul svoj ľud a Cirkev a všetko, čo miloval v Bohu — na všetko, čo spravil, na všetky následky svojho činu, povzbudeného a podporovaného láskou božou ... Milovať — to je ozaj všetko! Nech len prídu barbari! Či Kristus nepovedal: „Ja som s vami až do skončenia vekov?" Kým budú čo i len dvaja ľudia, spojení láskou k Nemu, svet nie je ešte úplne stratený. Cirkev a civilizácia budú zachránené. Kristovo náboženstvo je kvasom činu, myšlienky, obety a lásky. Ak svet nie je ešte zavrnutý, ak deň Súdu je ešte ďaleko, vypučí zas z neho obroda budúcnosti...

Takto zabúdala Augustín na všetky svoje utrpenia a svoje ľudské sklamanie v myšlienke, že Cirkev je jednako večná. Civitas Dei, boží štát sossbiera pozostatky svetského štátu: „Gót neodvlečie to, čo chráni Kristus; *non tollit Gothus, quod custodit Christus!*“ A keď sa jeho bolesti zväčšovali, chcel hľadiť len na tú nepominuteľnú Civitas, „kde si odpočinieme, kde uvidíme, kde budeme milovať“, kde znovu nájdeme všetkých drahých neprítomných. Všetkých, všetkých ich volal v tejto ostatnej minútke: Moniku i Adeodata i tú, ktorá mala byť preň temer zatratená, i všetkých, ktorých ľúbil. . .

Piateho dňa septembrových kaliend bolo s biskupom Augustínom veľmi zle. Modlili sa zaňho v hipponských kostoloch a najmä v bazilike Pokoja, kde tak dlho kázal a pracoval za druhých. Possidius z Guelmy bol v izbe biskupa, obkľúčeného klerikmi a mníchmi. Všetci spájali svoje modlitby s jeho modlitbou. A zapeli mu zaiste ešte ostatný raz jeden z tých liturgických spevov, ktoré ho kedysi — v Miláne — dojímali až k slzám a ktoré od vpádu barbarov pod ťarchou ich teroru neopovážili sa spievať. Augustín sa ešte i teraz bránil príliš dojímavej sladkosti melódie, pozoroval len smysel slov a opakoval si:

— Moja duša smáďi po živom Bohu. Kedyže sa objavím pred Jeho tvárou? . . .

Alebo:

— Ten, čo je Život, sostúpil na zem. Pretrpel našu smrť a usmrtil ju hojnosťou svojho života . . . Život

sostúpil k nám — a vy nechcete vystúpiť k Nemu a žiť? ...

On už vystupoval do života a do Slávy. Odchádzal tíško za spevu hymien a za šepotu modlitieb ... Jeho oči sa pomaly zatiahly ako závojom, rysy tváre sa uvoľňovali. Pery sa už nehýbaly. Possidius, verný učeník, sklonil sa nad neho: ako patriarcha Písma, tak aj Augustín v Tagaste „usnul so svojimi otcami...”

A napokon nech je akákoľvek hodnota tohto spisu, začatého a písaného s duchom úcty a lásky k svätcovi, k veľkému srdcu a veľkému umu, akým bol Augustín, k tomuto jedinečnému typu kresťana, vari najdokonalejšiemu a obdivu najhodnejšiemu, aký kedy bol na tejto zemi — teraz pôvodca nemôže spraviť iné, ako pokorne zopakovať to, čo pred pätnáststo rokmi povedal biskup z Guelmy, jeho prvý životopisec: „Snažne prosíme lásku tých, čo budú čítať túto knihu, aby sa pripojili k mojim vzdávaniam vďaky a k chvále Pána, ktorý mi vnukol myšlienku, oboznámiť s týmto životom prítomných i neprítomných ... a ktorý mi dal silu, aby som ju aj uskutočnil. Modlite sa za mňa a so mnou, aby som sa tu na zemi usiloval nasledovať príklad toho neporovnateľného muža, s ktorým som mal z dobroty božej šťastie tak dlho nažívať ...”

K o n i e c

Faint, illegible text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

OBSAH

Eudovít Bertrand	5
Prolog	13
<i>Prvá časť: DETSTVO</i>	21
I. Africké municípium	23
II. Svätčova rodina	27
III. Sladkosť materinského mlieka	40
IV. Prvé hry	48
V. Madaurský žiak	56
VI. Na prázdninách v Tagaste	71
<i>Druhá časť: ČAROVNÉ KARTÁGO</i>	81
I. Carthago Veneris	83
II. Africký Rím	90
III. Kartaginský študent	101
IV. Rozkoš slz	117
V. Boh mlčí	134
<i>Tretia časť: NÁVRAT</i>	153
I. Zlaté mesto	155
II. Konečné rozčarovanie	167
III. Stretnutie Ambróza a Augustína	178
IV. Manželské plány	189
V. Kristus v záhrade	204
<i>Štvrtá časť: SKRYTÝ ŽIVOT</i>	223
I. Ostatný úsmev pohanskej múzy	225
II. Extáza svätej Moniky	242
III. Tagastký mních	254
IV. Augustín kňazom	265

<i>Piata časť:</i>	APOŠTOL POKOJA A KAT. JEDNOTY	277
	I. Hipponský biskup	279
	II. Co počuli veriaci v bazilike Pokoja	296
	III. Bremeno biskupského úradu	310
	IV. Proti „ručiacim levom“	324
<i>Šiesta časť:</i>	ZOČI VOČI BARBAROM	345
	I. Vyplienenie Ríma	347
	II. Štát boží	358
	III. Barbarské spustošenie	373
	IV. Svätý Augustín	393

Václav Dobynka
Suchovršice 49.